

બેગમ કે બાલા ?

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૨૭૮૪ યગૌક

પુસ્તકનું નામ જાગૃતિ કે જાળા ૧.

વિષય ૬-૩૩

બેગમ કે બલા ?

(સામાજિક નવલકથા)

લેખક :

સાકરલાલ મગનલાલ કાપડિયા

લોહીના વેપાર વિ. ના લેખક :

મુદ્રક અને પ્રકાશક :

હરિલાલ નલ્લભાસ બ્રહ્મકર્તી.

હરિ-હર પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ,

૯૮, હોળી ચકલા, કોટ, મુંબઈ.

૧૯૨૬.

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ એ બોલ.

બ્રિટિશ હિન્દની પ્રજા માત્રાજ્યમાં સ્વરાજ્ય મેળવી પ્રજાને જવાબદાર અને પ્રજાના પ્રતિનિધિઓ દ્વારા ચાલતું રાજ્યનંત્ર મેળવવા માટે પ્રયાસ કરી રહી છે અને જે સમય જ્યારે છે તેમાં હિન્દને સ્વરાજ્ય મળ્યા વિના રહેવાનું નથી. એ સમયે આપણા દેશી રાજ્યો સીધા “બ્લાક હોલ” સાથે સંબંધ રાખશે કે સ્વરાજ્ય પાર્લામેન્ટ સાથે સંબંધ રાખશે તેનો નિર્ણય જ્યારે થવાનો હશે ત્યારે થશે. કેટલાક દેશી રાજ્યો શરૂ અને સુદરી પાછળ પ્રજાના પૈસાની હોળી કરવામાંજ ઇતિહાસ જોવા સમજે છે અને તેથી તેઓ પૃથ્વી-પર ભારૂંપ મળ્યા છે એટલુંજ નહિ પણ આવા રાજ્યો બ્રિટિશ હિન્દની પ્રજાની સ્વરાજ્ય માટેની ચળવળ જોઈને લાલપીળા થઈ જાય છે. વિચારકોમાં એક ભાગ એવો છે કે જેઓ દેશી રાજ્યોની સંસ્થાને પ્રાચીન રાજ્યનંત્રના અવશેષ રૂપે જાળવી રાખવા માગે છે. પણ પશ્ચિમના સ્વાતંત્ર્ય પ્રિય વિચારોની છાપવાળા યુવાન મગજો જુદી, અબજુ. ખુશામત પ્રિય દેશી રાજ્યોની દરતીજ ન પુદ કરવા માગે છે. પ્રવૃત્તિ નવલ કથામાં દેશી રાજ્યોનો સામાન્ય પ્રજા વાંચકોને કંટાળો ન આવે એવી રીતે અર્થવાની મેં યથામતિ કોશિષ કરી છે. તેમાં મને કેટલી સફળતા મળી છે તે નક્કી કરવાનું “સાહિત્ય” કાર જેવા ગુજરાતના પ્રમાણિક ટીકાકારોનું કામ છે. મને એટલી આશા છે. કે “લોહીના વેપાર” ની પેઢે આ મારી નવી નવલકથા ગુજરાતી આલમને પસંદ પડશે. અને મારે હાથે લખાતા “લંડન રાજ-રહસ્યો” જોઈને મને “ગાડો” માની જોડેલા મારા રોહીઓનો ક્રોધ કંઈક ઓછો થશે.

૧૬૨ મા પાના પછી ૧૬૮ થી ૧૭૨ પાનાં પ્રથમ વાંચી તે પછી ૧૬૩ થી ૧૬૭ મા પાનાનું પ્રકરણ વાંચી લેવાની મહેરબાની કરવી. ૧૬૭ મું પાનું વાંચ્યા પછી ૧૭૩ મા પાનાથી શરૂ થતા પ્રકરણથી વારતા આગળ વધે છે. છાપની આ બુલ માટે દરગુજર ચાહું છું.

મુદ્રક:
તા. ૧ જી માર્ચ ૧૯૨૬.

મધુકર.

અર્પણ.

સતત સાહિત્ય બિલાસ, ઉન્નત હૃદય, હિદાર
ધર્મભાવના અને અનંત સ્નેહભર્યા સ્વભાવથી
સર્વ સ્નેહીઓને વશ કરી, પરજનોને સ્વજન
ખતાવી, પોતાના પ્રેમાળ જીવનની સુવાસ
પમરતી શ્રેષ્ઠી સ્વર્ગના નદન વનમાં મહાલતા
મારા પરમ સ્નેહી સ્વ. ભાઈ નાથાલાલ
છગનલાલ (ખંભાત)ના પવિત્ર આત્માને અર્પણ.

મધુકર.

અનુક્રમ.

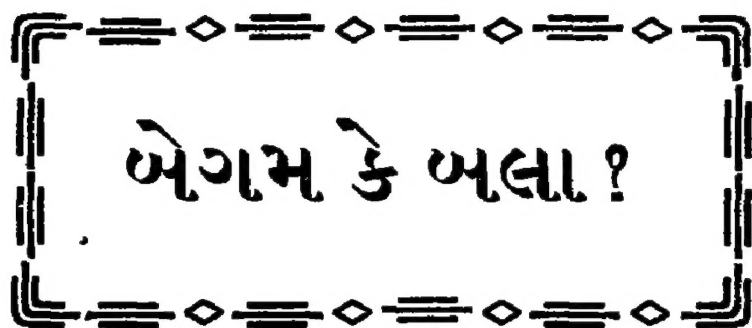
પ્રકરણ	વિષય	પાનુ.	પ્રકરણ	વિષય	પાનુ.
૧	બાલીવાળા ગ્રાંડ થીએટરમાં	૩	૨૨	સ્વામી આનંદની ગીર ફતારી	૧૩૨
૨	તાઈ કાળું કર	૯	૨૩	મહાબળત	૧૩૭
૩	રઘુનાથ	૧૫	૨૪	પોલીસની તપાસ	૧૪૨
૪	નવો અવતાર	૨૧	૨૫	રઘુનાથ ગભરાયો	૧૫૦
૫	મંત્રા ડોશી	૨૬	૨૬	પતો લાગ્યો	૧૫૪
૬	મદનસિંહની લીલા	૩૨	૨૭	મુબદ્દમાં	૧૫૯
૭	મધુપુર સ્ટેટ	૩૮	૨૭ (એ)	પ્રજા કલ્યાણની ઝોશીસમાં	૧૬૮
૮	અહિં કે ત્યાં ?	૪૧	૨૮	અકસ્માત	૧૬૩
૯	મંગા ડોશી અને રઘુનાથ	૪૭	૨૯	રાધાને ત્યાં	૧૭૩
૧૦	અરાજક મંડળ	૫૩	૩૦	ન્યાયનો ફારસ	૧૭૭
૧૧	શીરીન ગાધી	૬૦	૩૧	રઘુનાથનો પત્ર	૧૮૨
૧૨	બળવાની યોજના	૬૮	૩૨	કાવતર	૧૮૮
૧૩	દેશી રજવાડાં	૭૪	૩૩	મુબદ્દનો “દાદો”	૧૯૪
૧૪	નઝીર બેગમ	૮૫	૩૪	અનિશ્ચય	૨૦૧
૧૫	મિસ લીલીઅન	૯૫	૩૫	ધાંચણનો દીકરો	૨૦૭
૧૬	સ્વતંત્ર પ્રેમ	૧૦૦	૩૬	સ્વામી છુટ્યો	૨૧૨
૧૭	રઘુનાથ ને મંગા ડોશી	૧૦૭	૩૭	નઝીર પર ધાડ	૨૧૭
૧૮	જલસામાં	૧૧૨	૩૮	બેગમ કે બહા ?	૨૨૨
૧૯	નઝીરની ખટપટ	૧૧૮	૩૯	ખુની હુમલો	૨૨૮
૨૦	રાધાનું હરણ	૧૨૩	૪૦	પુરાવાનો નાશ	૨૩૨
૨૧	બૂલમ	૧૨૮	૪૧	રાજમુગટ ઉતર્યો !	૨૩૭

સ્વ. શા. નાથાલાલ છગનલાલ (ખંભાત).

જન્મ સંવત ૧૯૩૮.

અવસાન સંવત ૧૯૮૦.

**Awake, arise or
be for ever fallen.**

MILTON.

પ્રકરણ ૧ લું.

આલીવાળા આન્ડ થીએટરમાં.

રાતના આઠ વાગ્યાનો સમય હતો. અમાસની કાળી રાત હતી. પણ આજે અધકાર નહોતો. તારદેવ પર આવેલા આલીવાળા આંડ થીએટર આગળ વિજળીની રોશની ઝમકારા મારી બાહ્યે રાત્રી દેવીને પરાજિત કરવા માટે અભિમાનથી પુલાઇ જતી હોયતી એવો ભાસ થતો હતો. આર્યનૈતિક નાટક સમાજ “સતી તોરણ” નો નાટક આજે પૂર ઠાઠમાંથી ભજવવાની હતી. મુજરાતના સુવિખ્યાત કલાકાર રા. દિવાનાનો એ સફલ નાટક જોવાને

મુખ્યની શોખીન આલમ ટોળે મળી બાલીવાળા આંડ થીએટર પર ઉતરી પડી હતી.

આવતી જતી ત્રામમાંથી ટીકીટ ભેવાને આતુર પ્રેક્ષકોની ટોળાઓ ઉતરતી હતી અનેક દૃષ્ટિઓ વિદ્યોતરિયા અને મોટરમાં આવી થીએટર આગળ ઉતરતા હતા લોકસમૂહ જાણે કોઈ મેળામાં ભેગો થયે. હેમ્પ એવો દેખાવ લાગતો હતો કુટપાથ પર અને નાટકશાળાના દ્રમ્પાકેડમાં સોડા લેમન, રોઝબેરી, મ્હા કાશી વિગેરેના સ્ટોલમાં બરચક વકરે ચતો હતો ટીકીટ ઓફિસે ટંકશાળનું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું હતું અને કુટપાથપર “ખારા સીંગ, બદામ પીસ્તા” ની બાંગ પડતી હતી.

થીએટરની સામેના મકાનોમાં કંઈ વિચિત્ર ઉત્સવ ઉજવાઈ રહ્યો હતો એક મકાનની બારીએ કોઈ દક્ષિણી લલના પોતાના વિશાળ અંબોડામાં મોગરાની વેણી શોભાવી કાતિલ નજરે રસ્તાપર • જોતી ઉભી હતી. તેની બાજુના દિવાનખાનામાં બેત્રણ મોરી લલનાઓ બેચાર “હાફકાસ્ટ” સાહેબો સાથે “કીસ મી માઇ લવ” નું ગાયન બહેરાના કાનના પરદા ચીરાઈ જાય એવી રીતે ગાઈ રહી હતી થોડે દૂર આવેલા “રોયલ બાર” માં ગાંધીજીને ગાળ દેતા ગરગરદાસોની જન આવ આણુ હતી.

સવાનવ વાગ્યા પહેલી ઘંટડી ચર્ચથોડીક મીનીટમાં બીજી ઘંટડી વાગી એ પળે થીએટર આગળ એક સુંદર ફેડ મોટર આવી સીધી અંદર ધુસી ગઈ. મોટર ચકચકિત આવના જેવી હતી. થોડે ફાંકડો સાફો બાંધી રાજવંશી થવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો. મોટર ઉભી રહેતાં તેના દ્વાર એક હજુરીયાએ ખોલી નાખ્યા અને અંદરથી એક તરણ રાજકુમાર એક બેબનવંતી મુવતી સાથે

નીચે ઉતર્યો. કેટલાક સ્ત્રી પુરુષોએ આ રાજવંશી પ્રેક્ષકોનું સન્માન કર્યું અને બન્ને એકબીજા કલાસમાં ગોઠવેલા ખાસ આસનો પર બેઠા બેઠા.

એ રાજવંશી તરુણીની વય અઢાર ઓગણીસ વર્ષની હતી. તેની નસેનસમાં જોવાનું બહુ હતું. તેની મારકણી કાળી આંખો બલ્લ બલ્લા સંયમીના સંયમને બેકબેના દરિયામાં ફેંકી દેવાને સમર્થ હતી. તેના ગોર ઘટમાળા વદન પર તે લાવણ્ય હતું કે જે જોતાંજ જોનારનું દીવ્ય અગલપણાની લહરીનો અનુભવ કરતું તેના કાનમાં હીરાના ધરરોંગસ અને નાકમાં રત્નજડિત ચુકે અગારા મારી રહી હતી. હંસણી સમી નાજુક ધવલ ગરદનમાં શુભ મોતીનો નેકલેસ કંઈક અનેરી શોભા વધારી રહ્યો હતો. કાળા રેશમ જેવા વાળનો અંબોડો તેની પાતળા સાડીના છેડામાંથી આપાદ દેખાતો હતો અને તે જોતાંજ કોઈ જરત કંવિને તેના વાળની લટ પર કવિતા રચવાની પ્રેરણા થઈ જાય તેમ હતું. તેની રેશમી ચોળા પર કિમતી જરીનું બરત કોઈ કલાકારે કર્યું હતું અને તે તસતસતી ચોલીમાં કેદ પુરાયલાં હૃદયોંયુએ જાણે ખંદાર નીકળવાને વલખાં મારતાં હોયની એવાં લાગતાં હતાં.

તેને પડખે બેઠેલો યુવાન વારંવાર આ રતિની મૂર્તિને સ્મિતભર વદને જોઈ રહ્યો હતો. યુવાનની કિમ્મર પચીસથી અતાવીશ વર્ષની હશે. તેણે યુલાખી સાફ આંખો હતો, પગમાં ટાઇટ પાંખમે પહેર્યો હતો અને શરીરમાં નીઝામ કાલરનો રાજવંશી ડગલો હતો તેના હાથની આંગળીપર પાંચેક હજાર રૂપિયાનું નંગ અગમી રહ્યું હતું. રાજેશીનો બાધા નાજુક અને શરીર કૃતિ સુડોળ અને મનોહર હતાં—વદનપર તંદુરસ્તીની છટા હતી પણ આંખોમાં કામવાસના સ્પષ્ટ

ઝળકી રહી હતી. તેને પડખે ભક્ષભક્ષી રૂપ ગવિતાનો ગવ' ગાળી નાખે એવી શકુન્તલા બેઠી હતી. છતાં તેની નજર કોઈ કોઈ વાર, યુવતીની નજર ચોરાવીને થીએટરમાં બેઠેલી ખીજી લક્ષનાઓને જોઈ લેતી હતી.

નાટક શરૂ થયો સઘળાનાં મન તોરણ અને જેસલે જીતવા માંડ્યા, જેસલનું પાત્ર એજ નાટકના લેખક રા. દિવાના ભજવતા હતા અને તેથી જેસલનો આત્માજ ભણે રંગભૂમિપર ગાજી રહ્યો હોયની એવો ભાસ થતો હતો. તાળીઓના ગડગડાટ અને વન્સમોરની ચીચીઆરીઓ વચ્ચે નાટક આગળ આવ્યો. પહેલો અંક પૂરો થવાને જરા વાર હતી એવામાં પેલો તરણ ઉઠ્યો.

“હું જરા ખહાર જઈ આવું” તે બોલ્યો. યુવતી હસી. તે ખહાર નીકળ્યો તેનો હઝુરીયો તેની સાથે જવા તૈયાર થયો અને તેણે ઇસારાથી ના પાડી. તે થીએટરના કમ્પાઉન્ડમાં આવી ઉભો ને સાંથી આસપાસ નજર કરવા લાગ્યો. એક ખુણામાં, પાનવાલાની દુકાનની યાજુમાં ચીથરે હાથ વસ્ત્રોમાં સજ્જ થયેલી એક કુમારિકા નારંગી વેચતી ઉભી હતી. તેના હાથમાં નારંગીની છાખ હતી અને થોડી થોડીવારે તે શરમીલા સ્વરે “નારંગી લો—નારંગી” નો મંથુર ઉચ્ચાર કરી વાતાવરણ કોઈ અજબ જાદુ ભર્યા સંગીતથી ભરી ચૂકતી હતી. તરણ પાનવાળાની દુકાને ગયો. પાનવાળો તેને જોતાં જરા આઘો બન્યો—પછી ખીજી પળે તેના આનંદમાં ભરતી આવી. કોઈ દિવસ ન બનાવી હોય એટલી સંભાળથી તેણે પાનની પટ્ટી બનાવી યુવાનને માન સાથે નજર કરી. યુવાને ગજવામાં હાથ નાંખી પાનવાળાને એક રૂપિયો બક્ષીસ આપ્યો. પણ તેની નજર આખો વખત પેલી બિખારણુ જેવી

નારંગીવાળી પરજ ચોંટી હતી. તે મધુપુર સ્ટેટનો ગાદીવારસ હતો. એક રાજ્યના સુવરાજને આવી જમ્યાએ ઉભા રહેવું ન શોભે એ વાત તે જાણતો હતો પણ મોટરમાંથી એ નારંગીવાળી પર નજર પડી ત્યારથીજ તેનું ચિત ચકડોળે ચડ્યું હતું.

“લખ લે. તારી બધી નારંગી હું ખરીદીશ. “અંતે તે નારંગીવાળી પાસે જઈ બોલ્યો. બાળાના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. તેણે નારંગીની ટોપડી ઉપાડી લીધી ને તે સુવાનની પાછળ ચાલી.

બાળા ચૈદ પંદર વર્ષની અડખીલી કહી હતી. તેની આંખો વિશાળ, કાળી અને સ્નેહાળ હતી. આખા શરીરપર ગરીબીની સ્પષ્ટ છાપ હતી છતાં એ ચીથરે હાથ પોષાકમાંથી તે અજ્ઞ સૌંદર્યની જ્યોતિ ઝગાવી રહી હતી. મેલથી ખરડાયલા તેના મ્હોંપર એવું કંઈક કામચુ હતું કે જે જોનાંજ તેના અંધર રસની બચંકર તૃષા લાગતી તેની આંખોમાં એવી નિર્દોષ સ્નેહાળતા ભરી હતી કે જે બલબલાને તાજ છોડી ફકીરી લેવાનું આમંત્રણ કરતી હતી । તેના આખા શરીરમાં પ્રજ્ઞાએ એક પણ ખોડ રાખી નહોતી જણે નવરાસી એ પૂતળીને ઘડીતે બૂલથી કાઢ મરીબને ત્યાં ફેંકી દીધી હોયની તેમ !

“રઘુનાથ !—” તે બહાર નીકળ્યો ત્યારથીજ તેની પાછળ ચુંચી નજરે જોતો રઘુનાથ દરવાજા આગળ ઉભો હતો. ફતેહસિંહને પેલી કુમારિકાને લઈ આવતાં જોઈ તે જરા દૂર થઈ ગયો હતો તેને જોઈ રાજકુમાર બોલ્યો.

“ જી બાપુ ! ”

“ આ નારંગી લખ લે.”

“ હા, ”

“ ને આ પૈસા એને આપ. ” કહી તેણે ગજવામાંથી સો રૂપિયાની નોટ કાઢી.

પેલી બાળા સો રૂપિયાની નોટ જોઈ બડકી. તે નમ્ર સ્વરે બોલી:

“ મારી પાસે છુટા પૈસા નથી, બાપુ !—”

“ કંઈ શીકર નહિ. એ બધા તું રાખ. ” કહી મદનસિંહ હસ્યો. કુમારિકા મલકાઈ ગઈ. પણ આ અજાણ્યા સખસની આવી ઉદારતાનો અર્થ તે ન સમજી શકી.

“ રઘુનાથ !—” ધીમે સ્વરે રઘુનાથને જરા દૂર લઈ જઈ તે બોલ્યો.

“ આજે તારું અહિં કામ નથી. આ છોકરીની સંભાળ રાખજે ને—”

“ સમજી ગયો બાપુ !—” રઘુનાથે આંખના ધસારાથી “ બાપુ ” ને સમજાવી દીધા ને મદનસિંહ પાછો નાટક જોવા ગયો.

(૬)

પ્રકરણ ૨ જી.

તારું કાળું કર !

બાલીવાળા ગ્રાંડ થિએટરમાં મધુપુરના યુવરાજ મદનસિંહ નાટક જોવા જતાં પેલી બીબારણી મુઘ્ધાને જોઈ દીકરા વિનાનો થઈ ગયો. તેનો સ્વભાવજ અંચળ અને ભમાટ હતો પ્રભુએ તેને એક રાજ્યની પ્રજાનો માલીક બનાવ્યો હતો તેથી તેને ક્ષીરે ગંભીર જવાબદારી લટકતી હતી તેનું તેને ખાતર નહોતું. તે અંધ માનતો હતો કે આ રાજ્યની પ્રજા મારા ભોગ વિલાસ માટે છે તેને ચુસાય તેટલી ચુસવી એ તેનું કર્તવ્ય છે. પ્રજાનું રક્ત શોષાઈ જાય ને દુઃખદર્દી પીડાતી પ્રજામાં બંડની ચીંઝારી લાગે તો સમશેરા ને બંદુકોથી તેને દાબી દેતાં વાર શી ? એવી તેના મનની હોંસ હતી. પ્રજાને પાગલી ને આબાદ કરવી એ કોઈ જનક જેવા સાધુડાનું કામ છે એવી માન્યતામાં રાજેશ્રીએ જીવનના પચીસ વર્ષ ગાળ્યા હતા. ટૂંકમાં મદનસિંહમાં ગદ્ધા પચ્ચીસીની ઘેલછા સતર આના ખીલી હતી.

રઘુનાથને પેલી મુઘ્ધાને ફસાવવાનું સોંપી નામદાર નાટકશાળામાં ગયા. બીજી બાજુ મુઘ્ધા હર્ષધેલી થઈ ગઈ. તેના હાથમાં પહેલીજવાર સો રૂપિયાની નોટ આવી હતી. “સો રૂપિયા” એ શબ્દો સાંભળતાંજ મુઘ્ધાનું હૃદય ખાગબાગ થઈ ગયું એ ત્રણ વર્ષથી તે નારંગી, કળા વિગેરે ફોનોની ફેરી ફરતી હતી. પણ આજના જેવો મંગળ દિવસ તેને માટે કદિ ઉઝ્યો નહોતો. નાદાન ભોળી બાળાને ખચર નહોતી કે તેને ઉદારતાથી સો રૂપિયાની નવાજેશ કરવામાં આવી નહોતી પણ એક કામી ફૂતરાની નીચ આંખે તેના જોખનપર ચોંટી હતી આ ઉદારતાની પાછળજ તેના સલાનાશની ભયંકર ભળ ગુંથાતી હતી તે પણ બાળા જાણતી નહોતી.

“આજે મારી માને માટે હું ડાક્ટર બોલાવી લાવીશ” તે મનમાં ગણગણી. તેના મામેલને આમંત્રણ કરતી માંદગીને ખીજાને પડી હતી તેને દવા કરવાને પોતે ભાગ્યશાળી થશે એ વિચારથી આળા મલકાઇ ને ઉતાવળી ઉતાવળી થીએટરમાંથી બહાર નીકળી તેના હર્ષનો પાર નહોતો. અચાનક આનંદથી તેની છાતી ધ્રુવી ગતી હતી. તેના પગમાં વીજળી આવી. થીએટર આગળથી નીકળી પ્લેડાઉમ પરથી તે બહાર લેનમાં ગઇ તેના વચ્ચે ચીથરે લાલ દતાં પણ તેની ખુબસુરતી કામણુગારી હતી એ નીચ ગલીમાં આવતાંજ અનેક વિલાસીઓની છાતી ચીરાઇ ગઇ તેને કશાની દગ્ગાર નહોતી. “બહાર લેન” વટાવી તે કામાડીપુરાની ૧૦ મી ગલીમાં ગઇ. આ ગલીમાં એક બે ગેસના ફાનસ ટમટમી રહ્યા હતા પણ તેની શક્તિ રાત્રીનો અંધકાર ચીરવાને સમર્થ નહોતી ગલીના મધ્ય ભાગમાં એક બે માળનું ગંદું મકાન હતું. બાળા એ મકાનમાં દાખલ થઇ નાનક સરખા મકાનમાં બોંયનળિએ આઠ કબુતર ખાતા જેવી ઓન્ડીઓ હતી પહેલા ને ખીજા માળની રિથનિ પણ એવીજ હતી વાયુદેવને આ મકાનમાં આવવાની તેના મહીકે સખત મનાઇ કરી હતી. બોંયનળિએ એક મારવાડીની પેઢી હતી. બાસનેલના દીવાના પ્રકાશમાં જડો મારવાડી ગરીબ મજુરોના વામણો, દાગીના અને વસ્ત્રો પાણીને મૂલ્યે વેચાતાં લેતો, બચકર બાજે ગીરો રાખતો અને જો કંઈ ચીજ ગીરો મુકવ માં ન આવે તો દરરોજ રૂપિયાપર બે પૈસાનું બાજ લાઇ વધુમાં વધુ પાંચ રૂપિયા લીરતો. નજીકમાંજ દારૂ પીકું હતું. ત્યાં દિવસે મીસો થા કારખાનામાં સખત વૈનર કરી આઠ દશ આના કમાઈ આવેલા ગરીબ મજુરો થાક ઉતારવાને બહાને પૈસા અને શરીરનું સત્યાનાથ વાળતા બેરકાના બહારમાં ક્ષણિક દહેર માણી રહ્યા હતા. ગાળામાળી અને મારામારીના અવાજથી પહેલો માળ ગાજી રહ્યો હતો. સઘળી

ઝોરડીમાં ગ્યાસતેલનો ડબ્બો બળતો હોવાથી ગુંગળાવી નાખનારો ધુમાડો ભેગો થયો હતો અને દુર્ગંધની સત્તા આખા મકાનમાં ઝાંખી ગઈ હતી પહેલા માળપર કેટલીક ઘાટણો રહેતી હતી એ બાદઝો દિવસે જંડી વાળતી યા “ગીરણ” માં નોકરી કરતી ને રાતે પાપી પેટને અધુરો ખાડો પૂરવા માટે પોતાનું શરીર વેચતી કોકેન ને શરાબ, અરીમ ને ચરસના અડ્ડાઓ આ મકાનથી બહુ દૂર નહોતા ગરીબ મજૂરોને પેટ પૂરતો પગાર આપતા મુબ્બના શ્રીમંતોને ટાઢીઓ તાવ આવતો હતો અને તેથી તેમના મજૂરો ને મજૂરણો પાપ માર્ગે પેટ ભરતા થયા હતા. એજ શ્રીમંતો “અનીતિ” સામે બાંગ મારવામાં ઉસ્તાદ હતા. સમાજ સુધારક મંડળનાં પેટ્રન થવાને તેઓજ આતુર રહેતા પણ સમાજમાં સડો પેદા કરનારા તેઓજ છે એ બીના સ્વીકારવાની તેઓ સાહ ના પાડતા. “એ સાળા મજૂરો એવાજ છે ! એમને વધુ પગાર આપે તો બગડી જાય-દાર પીએ-” આવી દલીલ કરનારા નીચ શ્રીમંતોને કોઈ પરમાત્મા પૂછશે ખરો કે તેમનાજ સ્વાર્થી યત્રોને લીધે હિંદુસ્થાનનો ગરીબ મજૂર વગર દરીદ્રી અને પાપી બનતો જાય છે !

મુઘા બોંયતળાઆની એક અંધારી ઝોરડીમાં હસતી હસતી દાખલ થઈ આ ઝોરડી ૧૦ શીટ લાંબી ને ૧૦ શીટ પહોળી હતી. બારીનું નામ નિશાન નહોતું મકાનની બંને બાજુએ ગટરો હતી તેની દુર્ગંધ નાક ફાડી ખાતી હતી ઝોરડીમાં એક ફાટેલી સાદડી પર મુઘાની મા મોતની રાહ જોતી પડી હતી. તેની આંખો ઉંડી ઉતરી ગઈ હતી. શરીર સૂકાઇને સોડી જેવું થઈ ગયું હતું. તેને ક્ષય રોગ થયો હતો. ઘાસણીના ભયંકર રોગથી તેનું શરીર ધસાઈ ધસાઇને સડું લાકડી જેવું થઈ ગયું હતું, તેની પાસે દવા માટે પૈસા નહોતાં, ખાવાને પૌષ્ટિક

ખોરાક નહોતો—અરે! પ્રભુએ બક્ષીસ આપેલી શુદ્ધ હવા પણ તેને ન મળે એવી મુંબઘના શ્રીમતોએ સ્વયંતાની જાળ ખીંછાવી હતી! આ મકાનના માલીકને તેના બાકુનો છવે છે કે મરે છે તેની પરવા નહોતી મકાનમાં મરણી થાય કે કોલેરા ફાટી નીકળે તો પણ દર મહિને દર ઓરડી દીકરૂ. ૧૦ તું બાકુ વસુલ થવુંજ જોઈએ! બાકુ ન મળે તો બાકુતોના વાપ્રણ કુસણ વેચી નાખવાનો તેણે સદર પરવાનો રાખ્યો હતો ગરીબ બાકુનો આ રક્ષસના જૂલમ સામે ચુંકાર પણ કરી શકતા નહિ

“મા!—તને કેમ છે?” મૃગ્ધા માની પાસે બેસી બહારથી બોલી: “હવે તું ગભગપ્પશ નહિ હો!—”

“દીક છે દીકરી! તું આવી? બધી નારંગી વેચાઈ ગઈ?”

“હા. માડી!—” રાધા હસીને બોલી.

એજ પળે બોલીમાં એક પચાસેક વરસનો પુરુષ બેવડાના બહારથી લથડતો લથડતો દાખલ થયો. એ આ બાળાનો બાપ!

“ર—રાધા! પૈસા લાવી?”

“હા. બાપુ! મારી પાસે આજે સો રૂપિયા છે. હવે માડીની દવા કરાવો—”

“શું?” મરવા સૂતેલી રાધાની મા અને તેનો બાપ સાથે બોલી પડ્યાં.

“એક બક્ષા શેઠે મારી બધી નારંગી લઈ સો રૂપિયા આપ્યા” રાધા બોલી.

“લાવ ક્યાં છે?” રાધાના બાપ ધનજીએ માગણી કરી. રાધાએ

સો રૂપિયાની નોટ બાપના હાથમાં મૂકી. તે બેતાંજ દારૂડિયાની આંખે સ્વર્ગ બે ડગલાં દૂર દેખાયું ।

“શાખાશ દોકરી । જીવતી રહેજે” તે બોલ્યો.

“સચ્ચુર ।” રાધાની માતા ગંગાનો સ્વર ગંભીર થયો. તે જેમ તેમ સાદડીપર બેઠી થઈ અને હાંડી હતરી ગયલી કરજી આંખે રાધાના વદન પર સ્થીર કરી તે બોલી: “રાધા ! સાચું બોલ, આ પૈસા ક્યાંથી લાવી ?”

“બા ! તારા સમ મને એક શેઠે આપ્યા.” રાધા માતાની મનોદશા ન સમજવાથી બેઆકળી બની બોલી.

“તારે પંચાત કરવાની શી જરૂર છે ? તેં બહુ સારું કંઈ હો દોકરી !—” ધનજી બોલ્યો: “એ શેઠને રાજી રાખજે.”

‘તમારી જીભ બધ કરો. સલાનાશ જાય એ મુઆનું । હું મરી જઈશ પછી આ કાળા પૈસાને હું હાથ પછી અડાડવાની નથી. દોકરી । રાધા । તેં મારી કુખ લજવી. મેં ગરીબી જોઈ છે, પૈસા પૈસા માટે ટવળી છું, તારા બાપનો માર બાધો છે, એમને દારૂ પીવા માટે પૈસા આપી હું જીખી રહી છું પછી-પછી-મેં કદિ આડે રસ્તે પગ મૂક્યો નહોતો. તેં મારી કુખ લજવી. હજી પંદર વરસની થઈ નથી તેટલાં કાળાં કામ થીખી ગઈ ? જા, તારું કાળું કર !— ફરીથી તારું કાળું મેં ન બતાવતી.” આ શબ્દોમાં કંઈ એવી ગંભીરતા હતી, એવી વિચિત્ર અદસ્ય સત્તા હતી કે ધનજી એક બોલ પછી બોલી ન શક્યો. રાધાની દશા વિચિત્ર થઈ ગઈ. તેણે ધિક્કારની સ્વપ્ને આશા રાખી નહોતી. બાળા સાવ નિર્દોષ હતી. મદનસિંહની મહીન વાસના તે જરા પછી સમજી નહોતી આથી ગંગાના શબ્દોએ

તેના કોમળ હૃદયને ચીરી નાખ્યું. તેના મગજમાં એક જાતની પાગલ ધુન આવી. “હું મહેનત કરીને મરી જાઉં છું. ને બે પૈસા કમાઈ લાવું છું. છતાં આરા કડવા બોલ ? શા માટે મારે આવા મ્હેણાં સાંભળવા જોઈએ ? મેં એવું શું કર્યું છે ?” આવો વિચાર કરી તે ચાલી આપેલી પૂતળી પેઠે ઉભી થઈ તેનો બાપ જક કાળે જોડોજ ગંગાનું મ્હો જોઈ રહ્યો હતો. એ વખતે રાધા ખોલીમાંથી બહાર નીકળી ને કંઈ પણ વિચાર કર્યા વિના પાગલની પેઠે રસ્તાપરથી નાસવા લાગી જાણે તેની પાછળ કોઈ પીશાય પડ્યો હોયની તેમ તે નાસવા લાગી. શુ કરવું, શુ કરે છે, ક્યાં જવું, શું કરીશ, તેનું લેને ભાનજ નહોતું. ગંગાના “તારું કાણું કર” શબ્દોએ તેનું માથુંજ ફેરવી નાખ્યું હતું. તે ગઈ ને પ્લેહાઉસ પરના લોકોના ટોળામાં અદૃશ્ય થઈ ગઈ. તેનો બાપ થોડીકવાર પછી તેને જોવા બહાર નીકળ્યો હતો પણ શરાબની અસરથી તે રૂઢાની પાછળ દોડી શક્યો નહોતો. તેણે બે ચાર ખુમો મારી-રાધાએ રડતી આંખે પાછું જોયું—પણ નહિ તે પાછી ન ફરી. તેની માતાના કારમા શબ્દોએ તેની કોમળ છાતી વીધી નાખી હતી તે ચાલીજ ગઈ ધરનો-માત પિતાનો લાગ કરી ગઈ. વગર વિચારે, એક પાગલ પક્ષે કોઈ અગમ્ય અધિકારમાં લુસકો મારી બેઠી.

એ નિરાધાર લગ્યાર મુઠ્ઠાનું શું થશે ?

મકરણુ ૩ જી.

રઘુનાથ.

માનાના વચનથી દુભાયલી બાળકી કંઈપણ વિચાર કર્યા વિના પોતાના કંગાળ માથાપતા કંગાળ ધરનો ત્યાગ કરી ચાલી ગઈ. તેને દુનિયા કેવી પ્રપંચી, નીચ અને સ્વાર્થી છે તેનું જ્ઞાન નહોતું. તેની ઉગતી જીવાની તેને માટે આશા અને ઉત્સાહ નહિં પણ નિરાશાના ઘેરા વાદળ ખેંચી લાવશે તે રાત્રા જાણતી નહોતી. તેના કોમળ મુગ્ધ હૃદયને તેની માનાનઃ કારમા શબ્દોએ વીધી નાખ્યું હતું અને તેથી પાગલની પેઠે તે ધરમાંથી નાસી આવી હતી.

રાતના લગભગ બાર વાગ્યાનો સમય થવા આવ્યો હતો. આ સમયે મુંબઈમાં પ્લેઝાન્ટ પર કેવા કેવા નાટક ભજવાય છે? કાયદાએ બધાં પિંડા બંધ કરાવ્યા હતા છતાં જેના મજવામાં રૂપાના સીકકા ખડખડતા હોય તેમને અહિં રાતે બાર વાગે પણ ત્રણ ગણા દામે દારૂના શીશ્વા જોડાએ નેટલા મળી શકતા. વિડેટોરિયા થીએટરની બાજુના તથા સામેના કુટપાથપરથી અનેક મલાલીઓ પાનની પીચકારી મારતા, એક બીજાના ખભાપર હાથ મૂકી, જણે “બાવાના બાગમાં” દોર કરવા નીકળ્યા હોય તેમ, કોઈ ગરીબ પણ જીવાન ભીખારણને આંખ મારતા, મ્હોડેથી “ખૂને જીગરકો પીતી” વાળું ગાયન લલકારી કંઈ અજબ નિસાસા નાખતા આમથી તેમ ભટકી રહ્યા હતા. એક ગરીબ મરાઠો હારમોનીયમની પેટી લઈ કુટપાથપર પાછ વૈસો ઉધરાવતો ખેડો હતો અને તેને પડખે ખેડેલી એક ચીથરે હાલ હાડપીંજર જેવી સ્ત્રી કોમળ પણ કશું સ્વર

“જરા સોને દે સૈયા,

જમી હું સારી રાત.”

લલકારી રહી હતી. થોડેક દૂર થોડાક પહાણો કોઈ વાણીઆના ગજવાનો ભાર ખાલી કરી રહ્યા હતા. કેટલાક લહેરી જવાનો ચાવર હોટલની સામે બેસી ચહા અને કાશીના ખ્યાલા ખાલી કરતા હતા અને આવા વાતાવરણમાં રાધા કામાડીપુરાની ૧૦ મી ગલીમાંથી નાસી આવી હતી.

ગોખલેના હોટલની બાજુની ગલીમાં આવતાં તે અટકી. બાળા હાંશી ગઇ હતી. તેણે પાછળ જોયું તો તેનો બાપ નજરે પડ્યો નહિ તે જરાવાર ઉભી રહી. થોડાક શ્વાસો શ્વાસ લીધા અને જોજ પળે “ક્યાં જવું?” એ ભયંકર વિચાર તેના મગજમાં રફૂર્થો તે બેબાકળી બની ગઇ. તેની આંખમાં પાણી ભરાઇ આવ્યાં. માઆપની મીઠી છાંયા યાદ આવી. બાર લાખની વસ્તીમાં તે પોતાના રંકે માઆપ સિવાય કોઇને પોતાના ગણતી નહોતી. તેને આશરો આપે એવું કોઇ હતુંય નહિ. મદનસિંહે આપેલી સો રૂપિયાની નોટ તે પોતાના બાપને આપી આવી હતી એટલે તેની ફાટેલી ચોળીમાંના બે ચાર આના સિવાય રાધા પાસે બીજું કંઇ નહોતું. પ્રભુએ તેને અણુમોલ સૈન્દર્યની બક્ષીસ કરી છે ને એ સુંદરતા માટે બુબ્બના ધનિકો તેના પગની પહાની ચાટવાને તૈયાર થાય એટલા હુદ્દ છે એ ભયંકર યાન બાળાને થયું નહોતું તેથી તે હોટલની બાજુમાં આકાશ તરફ અનિશ્ચય નજર કરી ભમિત જેવી ઉભી રહી. આમ થોડીક મિનિટ પસાર થઇ ગઇ. બે ત્રણ મવાલીઓ તેની પાસેથી પસાર થઇ ગયા. એક ઉદ્ધત જંગલીએ “કથોં જની? છધર કથોં ખડી હૈ!” કહી પોતાની જાત બતાવી દીધી. પણ રાધાનું એ પર લક્ષ નહોતું. તે આંખમાંથી આંસુ સારતી ડંગતે દીસે ને વ્હીસે મ્હોડે હતાશ થઇ ઉભી હતી. અચાનક કોઇ પુરૂષ તેની પાસે

આવ્યો. રાધાએ એ માથુસને તરત ઓળખ્યો. મદનસિંહે એજ સખસને એનો પાસેની નારંગી લઘ લેવાનું કહ્યું હતું. એ માથુસ તે મદનસિંહનો નોકર રઘુનાથ. “બાપુ”નો હુકમ થયો ત્યારથી તે રાધાની પાછળ પડછાયાની પેઠે પડ્યો હતો. તેની તીક્ષ્ણ નજરથી રાધા એક પલ પણ છટકી શકી નહોતી. રાધાનું ઘર તે જોઇ આવ્યો હતો એટલુંજ નહિ પણ રાધા અને તેના માબાપ વચ્ચે થયેલી વાતચીત પણ તેણે ચાલાકીથી છપાઇને સાંભળી હતી. રાધા તેના ઘરમાં તિસ્કારને પાત્ર થઇ તેથી તેને અનિર્વાચ્ય આનંદ થયો. તેને આશા આવી કે હવે આ પંખેરાને “બાપુ”ના પિંજરમાં પૂરી ફેતાં વાર લાગવાની નથી એ મનુષ્ય ! તારા સ્વાર્થને માટે તું કેવા કેવા નીચ કારસ્થાનો માટે તત્પર થઇ જાય છે ? રાધા જેવી નિર્દોષ ગરીબ કન્યાને ભ્રષ્ટ કરવાની અધમ બાજી ખેલી મનુષ્ય ગણાવું એના કરતાં પત્થર અવતરી જડ ગણાવું * બહેતર છે. પણ પોતાની શુદ્ધ વાસનાની તૃપ્તિમાં “મેક્ષ” માનનારને આવા વિચાર ક્યાંથી આવે ?

રઘુનાથ મદનસિંહ કરતાં ૧૫-૨૦ વરસ મોટો થાને ૪૦-૪૫ વરસનો હતો. તેની આંખો ઝીણી, નાક કંધક મોટું અને મ્હો શીળીના ડાઘવાળું હતું. તેના વાળ થોડા થોડા સફેદ થવા આવ્યા હતા. તેની મુછોના વાળ કંધક રતાસ પડતા હતા. ચુંચી આંખો બીલાડીની આંખો જેવી જુરી હતી. સાંકડા કપાળની જમણી બાજુએ એક કાળો ડાઘ હતો. લોકો એમ કહેતા કે રાજેશ્વરી મંદુપુરમાં દસ પંદર વરસ પહેલાં કોઇ મરાસીઆની પત્ની સાથે રાસ રમવા ગયા હતા અને ત્યાંથી કપાળપર એક ભયંકર જખમનું ધનામ લઇ આવ્યા હતા. આ સખસે મદનસિંહના બાપકાકાની નોકરી

કરી હતી અને મદનસિંહે ગંધાતા ચોવનની પાગલ કેફ અનુભવવા માંડી ત્યારથી “હજુર”ની નોકરીમાંથી રહુનાથની બદલી કુવરાબની સેવામાં થઈ હતી. એનું કામ કુવરાબને રાજવહીવટથી પરિચિત કરવાનું હતું. એ બી. એ. એલ. એલ. બી. થયો હતો અને વિદ્યા અથવા દીક્રીમાં જો સંસ્કાર બર્થો હોય તો એ સંસ્કારી હતો. મધુપુર સ્ટેટની નોકરીમાં ૧૫ વરસ ગાળીને તેણે કદિ રાજ્યનું બહુ કષ્ટ નહોતું પણ પોતાનું ખીસું બરવા માટે મુશ્કામથી પણ બદતર ખુશામત કરી હતી અને આવી નીચ ખુશામતને પ્રતાપે તે તેના “બાપુ” નો જમણો હાથ થઈ પડ્યો હતો.

“તું કેમ રહે છે ?” રહુનાથે ગંધા પાસે જઈ, તેના તરફ માયાળુ નજરે જોઈ પૂછ્યું.

“કંઈ નહિ.” રાધા બોલી અને તેણે આંસુ લુંછી નાખ્યા.

“તારે ખાતું છે ?” રહુનાથ સાકરથી પણ મીઠો થઈ બોલ્યો.

“ના.” ટૂંકો જવાબ મળ્યો. રાધામાં મામા માણસને ઝોળખવાની આવડત નહોતી છતાં કોણ જાણે કેમ આ માણસનો દેખાવજ તેને અપ્રિય થઈ પડ્યો.

“શરમાય છે શા માટે ? તું તો મારી દીકરી જેવી છે ! તારે “બાપુ” ને ત્યાં આવવું છે ?”

“બાપુ” નું નામ સાંભળી રાધા જરા મલકાઈ. તેના નાદાન જીવને મદનસિંહ પોતાની ઉદારતાથી જીતી ગયો હતો. ચાર આઠ આનાની નારંગી માટે સો રૂપિયાની નોટ ફેંકી દેનાર મધુપુરનો

શુવરાજ આજાને દેવ જેવો લાગ્યો હતો. તે કંઈ ન બોલી પણ તેનું દીલ પલ્લવ્યું છે તે રઘુનાથની ચુંચી આંખો જોઈ ચકી.

“આપુને તારાપર ધણી ક્યા આરી છે. જે તારી મરજી હોય તો આપુ તને પોતાના ઘરમાં રાખી લેશે.”

“અમે ગરીબ માણસ ! અમારાથી મોટા સાથે કેમ રહેવાય ?” રાધા નમ્ર સ્વરે બોલી.

“તું આપુની નોકરી કરશે ? જો, આપુના ધણીયાણી છે ને તે પણ આપુ જેવાજ બલાંને ઉઠાર છે. તું “બા”ની સેવા ચાકરી કરશે ?”

“મારા એવા ધનભાગ્ય ક્યાંથી ?”

“જો તારી મરજી હોય તો હું નક્કી કરી આપું.”

“તમે મારે માટે આટલી બધી લાગણી કેમ બતાવો છો ?” રાધાએ જરા ઉદ્ધત સવાલ પૂછ્યો. રઘુનાથ મીઠું હસ્યો.

“જોને ! તારા જેવીજ મારે એક દીકરી હતી. મેં તને થીએટરમાં જોઈ ત્યારથી તને દીકરી કરી લેવાનું મને મન થયું છે.”

રાધાનો અભાવ જરા કમી થયો.

“તારું ઘર ક્યાં છે ?” રઘુનાથે ધીમે રહીને મુઠાની વાત ઉપાડી.

“મારે ઘરખાર છેજ નહિ.”

“ત્યારે તું ક્યાં રહે છે ?”

“રામ રાખે ત્યાં.”

“છોકરી ! મને તારી ધણીજ દયા આવે છે આજ, મારે ધેર આવ. હું તને મારી દીકરી જેવી પાળીશ.”

“મરીબને ઠેકાણે પાડશે તો ભગવાન તમારું ભણુ કરશે.” રાધા બોલી.

રઘુનાથે એક વિક્ટોરિયા બાડે કરી. રાધા મલકાને મુખડે હાંદ-ગીમાં પહેલીવાર ગાડીમાં બેઠી તેની સાથે રઘુનાથ પણ બેસી ગયા.

“ચોપાટી હયુજ રોડ છે—” ગાડીવાળાને હુકમ થયો તે વિક્ટોરિયા ચાલી.

પ્રકરણ ૪ થું.

નવો અવતાર.

રઘુનાથ રાધાને ચોપાટી હયુજ રોડપર “વિલાસ બનન” માં લઈ ગયો. આ સુંદર અને આલીસાન મકાન મધુપુર રોડની માલીકીનું હતું અને મદનસિંહ મુખર્જી આવેલો ત્યારે ત્યાંજ ઉતર્યો. લક્ષ્મી ખરીદી શકે એટલી વિલાસની સામગ્રીઓ આ બનનમાં ખીચોખીચ ભરવામાં આવી હતી. અંગ્રેજી હાથથી અંગ્રેજ શીલ્પી પાસે આ મકાન બંધાવવામાં આવ્યું હતું અને જાણે હિંદુસ્થાનમાં કલાનું અસ્તિત્વજ ન હોય તેમ મદનસિંહે આખા બનનમાં કોઈપણ જગ્યાએ આર્ય સંસ્કૃતિની નિશાની રહેવા દીધી નહોતી.

રઘુનાથ રાધાને લઈ પહેલા માળ પર એક દિવાનખાનામાં ગયો. દિવાનખાનામાં સુંદર ધરાની માલીચો શાભી રહ્યા હોય અને દિવાલની બે બાજુએ મખમલની માદીવાળા સોફાઓ સુવ્યવસ્થિત મોઢવી દીધાં હતાં ત્યાં વીજળીની બતી ઝગહળી રહી હતી. એક બાજુ એક સુંદર ફેસિંગ ટેબલ પર સુંદરીઓના શણગારની અનેક વસ્તુઓ પડી હતી અને ટેબલની બાજુમાં એક કિમતી કપાટ ઉભું હતું.

રાધા આ જગ્યા જોતાંજ આશ્ચર્ય ચકિત થઈ ગઈ. તેણે જીવનમાં કદિ પણ આવેલો વૈભવ જોયો નહોતો. તેણે જીવનમાં કદિ પણ આવી ભભક જોઈ નહોતી. પ્રથમ નજરેજ તે અંતર્ધ ગઈ. નવી નવી વસ્તુઓ જોવાના તાનમાં તે ભૂખ પણ ભૂલી ગઈ. રઘુનાથ અપ્રકટ આનંદથી તેને જોઈ રહ્યો. મદનસિંહની નીચ વાસના તૃપ્ત કરવાની તેની બાજુ અગાઉ કદિ આવડી જલદી સફળ થઈ નહોતી. રાધાને મેળવવામાં તેને કંઈજ મુશ્કેલી ન પડી. જાણે વિધાતાએજ મદનસિંહ માટે રાધાને

સર્જી મૂકી હોય અને તેથીજ રાધા તેની માના વચનથી હુમાઇને નાસી આવી હોય એમ રઘુનાથને લાગ્યું.

“આ સોદા પર બેસ. હું તને નનાં નવાં વસ્ત્રો આપું—” તે ધીમા, સ્નેહાળ સ્વરે બોલ્યો અને કબાટ ખોલી એક રેશમી સાડી તથા ચણીયો ચોળી બહાર કાઢ્યા. એ કિંમતી વસ્ત્રો હાથમાં લેતાંજ રાધાને ગીઝગીઝીયાં થયાં. એજ પળે તેની નજર તેના ફાટેલા મેઝા વસ્ત્રો પર ગઇ ને તેને તે પર તિરસ્કાર આવ્યો. જરી બરેલી રેશમની સાડી તેની મોઢક દેહલતાને વીંટાઇ વળવા આતુર થઇ રહી હતી. તેની અર્ધસ્કુટ છાતીનો કમળો લેવાને રેશમની મનોહર ચોળી આવી પડી હતી. બાળા એ વસ્ત્રો હાથમાં લેતાં ગાંડી લેલી થઇ ગઇ. રઘુનાથપરનો તેનો અભાવ સદંતર ઉડી ગયો અને જાણે નવી દુનિયામાં લહેર કરતી હોય તેમ એક ખુણામાં ઉભી રહી વસ્ત્રો અદલવા લાગી.

તે વસ્ત્રો અદલતી હતી તે વખતે રઘુનાથ ઓરડામાંથી બહાર નીકળી ગયો. થોડીવારમાં તે એક યાજ્ઞમાં સ્વાદિષ્ટ મીઠાઇ લઇ પાછો આવ્યો ત્યારે રાધાનું સ્વરૂપ અદલાઇ ગયું હતું. બીખારણ નારંગી વેચનારી હવે રાજ કન્યા જેવી મોઢક લાગતી હતી. કિંમતી વસ્ત્રોએ તેના નૈસર્ગિક સૌન્દર્યને અવરુદ્ધિ આપી હતી. તેને જોતાં રઘુનાથની કામી આંખો ચમકી. પોતાના હાથમાં આવેલું આ મનોહર પંખી રાજકુમારને સોંપી દેવું પડશે એ ખ્યાલથી તે જરા શોક પામ્યો બીજીજ પળે તેણે રાધા દ્વારા ખાલી ઉત્તલીના સ્વપ્નાં જોતો થઇ ગયો અને તેનો ક્ષોભ દૂર થયો.

“લે આ ખાઈ લે—” કબાટના કાચમાં પોતાનું પ્રતિબિંબ જોઇ મલકાતી રાધાની આનંદ તંદ્રા તોડતો તે બોલ્યો. રાધાએ હસતે વડને

૩ પાની થાળ હાથમાં લીધી અને સૌકા પર બેસી જાણે પોતે એ ધરની રાણી હોય તેમ સ્વચ્છદે ખાવા લાગી.

“તને અહિં ગમશે ને ?”

“હા. પણ આપુ ક્યાં છે ?”

“આપુ નાટકમાંથી હજી આવ્યા નથી. તું ખાઈને સૂઈ જા.”

રાધાને રઘુનાથ ગમ્યો-તેની વાન ગમી-તેને હવે અવનવા તરંગો આવવા લાગ્યા. ક્યાં કામાડીપુરામાંની તેના આપની કંગાળ ખૂંપડી અને ક્યાં આ રાજવંશી મહેલ ? રઘુનાથ તેના પર આટલો બધો પ્રેમ શા માટે બતાવેલો હશે તેનો વિચાર કરવાની મુશ્કેલી નવરાજાજ નહોતી. થીએટરમાં મદનસિંહે તેના હાથમાં મૂકેલી સો રૂપિયાની નોટનો મર્મ તે સમજી નહોતી પણ તેની માતાના માર્મિક તાણાથી તે એટલું સમજી હતી કે એ ઉદારતામાં કંઈક ભેદ છે. મદનસિંહની મર્મ વેદના સગજવાની કે તેની ઉદારતાનો ભેદ તોડવાની તેને દરકાર નહોતી. બેદરકાર મસ્ત પેટે વિધાતાએ આપેલા અલ્પધાર્યા પ્રસંગનો તે નિશ્ચીત ગને લાભ લઈ રહી હતી. મીઠાઈ ખાઈ તેણે પાણી પીધું અને રઘુનાથ તરફ જોઈ જરા હસી

“હવે હું સૂઈ જાઉં ?”

“હા. ચાલ. ખાજીના ઓરડામાં પલંગ છે. ત્યાં સૂઈ જા.”

રાધા તેની સાથે ખીજા ઓરડામાં ગઈ. અહિં તેની અન્યથામાં બરતી આવી. તેનો આનંદ બેવડો થયો એ ઓરડામાં સુંદર નાણુક પદ્મંગ બીછાવેલો હતો. પદ્મંગ પર સફેદ ચંદની જેવી મચ્છરદાની ફરફર હોતી હતી. મશરૂની રેશમી ખોળવાળી તળાઈ પર દૂધ જેવી આદર બીછાવી હતી અને તે પર ગાત્ર ને ગલગલીમાં શાપ એવા રેશમી ઉશીકા ઝોઠવી ઢીધા હતા. પલંગની સામે એક રોકીંગ ચેર

પડી હતી બાજુમાં સગે મરમરનું એક ગોળ ટેબલ હતું અને તે પર ચાંદીનું પાનદાન ચક્રચક્રી રહ્યું હતું. ખુલ્લામાં પાણીયારા પર પાણીનો ફૂળો પડ્યો હતો અને વીજળીનો પંખો ફરફર ફરી ગરમી ઉડાવી દેતો હતો.

“હું આ પલંગ પર સૂઈ જાઉં ?” રાધાએ પૂછ્યું.

“હા.” રઘુનાથ હસ્યો.

“બાપુ વહે નહિ ?”

“નહિ. બાપુની તારા પર બહુ મીઠી નજર છે.”

“કેમ ? મારામાં એવું શું છે ?”

“તે તને નહિ સમજાય. હીરાની કિંમત ઝવેરીજ જાણે.”

“એટલે હું હીરા ને બાપુ ઝવેરી એમ !” રાધાથી મલકાવા વિના ન રહેવાયું.

“હા. એમજ. તને કોઈ રત્ન કહે તે ગમે ‘અર’ ને !”

રાધાએ કંઈ જવાબ ન આપ્યો. પહેલીવાર તેને સમજાયું કે તે આજ સુધી ધારતી હતી તેમ નકામી નથી પણ કોઈ અણુ-મોણુ શક્તિની માલીક છે.

જાઓ. મને ઉંધ આવે છે. અચાનક તેનો નમ્ર સ્વર બદલાયો તેના અવાજમાં જરા સતા આવી.

રઘુનાથ ગુપ્ત્યુપ ચાલ્યો ગયો. રાધા દ્વાર બંધ કરી નવા વસ્ત્રો સાથેજ પલંગ પર પડી. તેણે તેનાં જૂનાં વસ્ત્રો બાજુના દિવાન-ખાનામાંજ નાખી દીધાં હતાં. નવાં વસ્ત્રો પહેર્યા પછી તે તેને અડકી પણ નહોતી. પલંગ પર પડતાંજ તેની આંખો મીચાઈ ગઈ અને તે ઉંધમાં હસતી હસતી અનેક રમ્ય સ્વપ્નાં જોવા લાગી.

બેગમ કે બહા ?

બીઆરબુ નારંગીવાળી હવે રાજકન્યા જેવી મોહક લાગતી હતી. (૨૨)

પરણેલા સુખી જોડાને
 તમે દીકરાના કે દીકરીના માખાપ
 થશે તે જાણવું જ હોય તો
 મહાન વિજ્ઞાન શાસ્ત્રીઓએ શોધી કાઢેલ યંત્ર
 મારફતે જાણી લ્યો. ઘણું જ સહેલું છે,
 એક ખરીદ કરી ખાત્રી કરી જુઓ.
 ગરેંટી-સતોષ ન થાય તો પુરેપુરા પૈસા
 પાછા આપીશું.
 કીંમત નંગ ૧ ની રૂ. ૨૫ પોસ્ટ ફ્રી.
WOVEN NAMES.

તમારૂં આખું કપડા ઉપર વણેલું નામ

Marshall Foch

STYVE NR2

કપડા ઉપર નીશાની કરવા માટે ઘણું જ
 ઉપયોગી છે. સચીત્ર કેટલોગ અને પ્રાઇસ
 લીસ્ટ માટે લખો.

દરેક જાતના ગરમ, સુતરાઉ, અને રેશમી હોઝારી
 જેવા કે મોજા રમાત્ર, શાલ, ટુવાલ, ગંજુદરાક વગેરે
 અમારે લાંબી દરેક બનાવટના દેશી, વિદાયતી, અને
 અમેરીકન ઘણાજ કીફાયને મક્કશે બાવ ઘણાજ
 વ્યાજખી છે. પ્રાઇસ લીસ્ટ ફ્રી લખો.

મહંમદઅલી ઇસમાઇલજી
 ૩૭૦, લીડી બજાર મુબાઈ, ૬.

“આ ચકલી આટલી જલદી પકડાવવાની આશા નહોતી.”
 પોતાના ઓરડામાં જઈ વસ્ત્રો બદલી મ્હોમાં સીગરેટ નાખી આરામ
 ખુરશી પર આડો પડી રઘુનાથ વિચાર કરવા લાગ્યો જો યુવરાજને
 હમણાંજ એનો કંઈજો સોંપી દેછે તો મારી યોગ્ય કદર થશે નહિ.
 એને થોડોક વખત ટવળારી અને તેટલો નીચોવવાની જરૂર છે...
 રાધા લાગે છે તો ઉસ્તાદ ! એને રણવાસના પાંડ બચાવવાની
 જરૂર છે ને જો ઉસ્તાદ ન થાય ત્યાં સુધી એને મધુપુર લઈ જવામાં
 સાર નથી. આજ સુધી મેં ઘણા કાવાદાવા કર્યા. પણ કંઈ શુક્રવાર
 ન વળ્યો. રાધા માફ નસિબ પલટાવશે ખરી ? કંઈક એવી રીતરંજ
 માંડવી જોઈએ કે જેથી મધુપુરનો કર્તા હર્તા વિધાતા હુંજ બની
 જાઉં—” તે બબડ્યોને ગંભીર વિચારમાં લીન થઈ ગયો.

પ્રકરણ ૫ મું.

ગંગા ડાશી.

રાધા બનીકનીને આરામથી સુષ્પ ગઈ પછી રઘુનાથને કંઈ આવી નહિ. તેણે રાધાને સોનાની ચટ્ટી માની હતી. જો તે અનાયાસે તરતા તરત મદનસિંહના હાથમાં જાય તો મધુપુરનો વિલાસી રાજ-કુમાર તેની સેવા ખીજે દિવસે ભૂટી જાય તેથી તેણે રાધાને રાતો-રાત વિલાસ ભવનમાંથી કોઈ ગુપ્ત સ્થળે ઉપાડી જવાનો નિશ્ચય કર્યો. રાધા બીખાગી વેપમાં વિલાસ ભવનમાં આવી હતી. તેને તોફર ચાકરોએ જોઈ હતી પણ “હજુર” એ બીખારણુ પર મોહી પડ્યા છે તેની રઘુનાથ સિવાય કોઈને ખબર નહોતી.

રઘુનાથ પોતાની ઓરડીમાં જાગતો પડી રહ્યો. એ વાગે યુવરાજની મોટર આવી અને રાજેશ્રી તરતજ પોતાની પત્ની સાથે શયનમંડપમાં ગયા રઘુનાથ જાણતો હતો કે યુવરાજ અર્થત્રય શરૂ થી છે. તરતજ તે શરાબ પી ઉઠી જશે તેને માટે રાત થોડી હતી અને વેપ ઘણા બજાવવાના હતા. ત્રણ વાગા સુધી વિચાર કરતો કરતો તે આરામ ખુરશી પર પડી રહ્યો. અંતે તે એક નિર્ણય પર આવ્યો અને ખોલીમાંથી બહાર નીકળ્યો.

“વિલાસ ભવન” ની ઝળા ઝળા કરતી વીજળીની અતીઓ બુઝાર્ક ગઈ હતી. સર્વત્ર અંધકાર અને મુનકાર વ્યાપી ગયો હતો. રઘુનાથ દેશી રજવાડામાં રહીને ખંધો થઈ ગયો હતો. તેણે પૂર સાવધાનીથી નવી શેતરંજ ખેલવાનો ઠરાવ કર્યો હતો. તેથી તે ધીમે પગલે, ખીલાડીની પેઠે રાધા જે ઓરડામાં સુતી હતી ત્યાં ગયો નવા આનંદના તાનમાં રાધા નવા વસ્ત્રોમાંજ પલંગ પર પડી હતી; રઘુનાથે તેના ઓરડાના દ્વાર પર ધીમેથી એ ત્રણ ટકોરા

માર્ગો. ત્રણ કલાકની મીડી ઉંઘ પછી રાધાની આંખ ઉઘડી ગઈ અને તે ધીમેથી બોલી: “કોણ ?”

“બોધ. એ તો હું રઘુનાથ.”

હાર ખુલ્લું. રઘુનાથ ધીમે ડગલે ઓરડામાં ગયો. રાધા કંઈ સમજી નહિ. પણ જરા ડરી ખરી. આ અગ્નિવા સપ્તસને આટલી રાતે પોતાના ઓરડામાં આવવા દેવામાં તેણે ભૂલ કરી એમ તેને લાગ્યું. પણ એ રઘુનાથને ના પણ શી રીતે પાડી શકે ? તે રઘુનાથના સીધા ઉપકાર નીચે હતી. તેના બૂખ્યા પેટની બૂખ રઘુનાથે ભાગી હતી. તેના મેલાં ઘેલાં વસ્ત્રોને અદલે રઘુનાથે તેને સુંદર વસ્ત્રોમાં સજ્જ કરી હતી. તે ગુપ્તગુપ્ત વીજળીની બતી સળગાવી ઉભી રહી.

“રાધા ! તારે સુખી થવું છે ?” રઘુનાથે રાધાની છેક નજીક જઈ કહ્યું. તેના સ્વરમાં નિખાલસતા અને આશ્વરતા હતી. રાધા બેઆકળી જેવી તેને જોઈ રહી.

“સુખી થવું કેને ન ગમે ?” તે બોલી.

“તો તારે હું કહું તેમ કરવું પડશે”

“શું કરવું છે ? આપુ આવ્યા ?”

“આપુ નથી આવ્યા. રાજા માણસને શું ? એ તો ધડીમાં રાજી થાય ને બીજી ધડીએ ભૂલી જાય. હજી તને રાજા ખટપટવું બાન નથી. રાજાના સ્વભાવ અંચળ અને અસ્થિર હોય છે.” રઘુનાથ હસ્યો. રાધાને તેની વાત સાચી લાગી.

“ત્યારે આપુ મને નોકરી નહિ રાખે ?”

“તારે નોકરી કરવી છે કે રાણી થવું છે ?” રઘુનાથે બાળાના

હૃદયમાં ભયંકર ભાવના જન્માવી.

“ હું રાણી થાઉં ? તમે ગરીબ માણસની મસ્કરી કરો છો.”

“ નહિ રાધા ! હું મસ્કરી કરતો નથી, જે વાત કરે તે ધીમેથી કરજે, જે સાંભળ. પરમાત્માએ તને રતિ જેવું રૂપ આપ્યું છે. આપુએ તને જોતાં વાર ૧૦૦ રૂપિયાની નોટ શા માટે કાઢી આપી હતી તે તું જાણે છે ? ”

“ ગરીબ પર દયા કરીને.”

“ નહિ. તારી સુંદરતા પર મોહી પડીને. ગરીબ પર દયા કરવાને આ જમાનામાં શ્રીમંતોના ગજવામાંથી એક પાછ પણ નીકળતી નથી. આપુ તારા રૂપ પર મોહી પડ્યા છે. પણુ જે તું હમણું તેમની પાસે જશે તો બે દહાડામાં તારા પરનો મોહ ઉતરી જશે ને તું અમારા મધુપુરમાં સેકડો ક્ષીઓ સમઝે છે તેમ સમઝતી થઈ જશે.”

રાધા વિચારમાં પડી. છેલ્લા ચાર પાંચ કલાકમાં તેને અવનવા અનુભવો થયા હતા. બે વર્ષોથી તે નારંગી અને ઢેળાં વેચતી થીએટર પાસેના કુટ પાથ પર બેસતી હતી એટલે તેનામાં વહેવાર ડહાપણનો અભાવ નહોતો. તે સમજ કે રઘુનાથ કહે છે તે સાચું છે.

“ હા. રાજ વાજ ને વાંદરાનો ભરોસો શો ? ” તે બોલી.

“ હવે સમજ તે ખરું. મારો વિચાર તને ખરી રાજ રાણી બનાવવાનો છે. રાધા ! જે તું મારું કહ્યું માનીશ તો લક્ષ્મી તને પગે લાગતી આવશે. તું ભલ ભલા પર સતા ચઢાવી શકીશ ને યુવરાજ તું પાશે તેટલું પાણી પીશે.” છેલ્લા શબ્દો તે બહુ ધીમેથી, રાધાના કાન આગળ મૂકી લઈ જઈને બોલ્યા. કંગાળ

ફળ વેચનારી મુઝાના દીલમાં રાક્ષસી મહત્વાકાંક્ષા જન્મી. “હું રાણી થઈશ.” એ વાક્ય તેને સદેહ સ્વર્ગમાં લઈ જવાને પુરતું હતું. તેનામાં ઝાઝી પહોંચ નહોતી-તે મુત્સદીઓની રમત બાજીતી નહોતી. પણ પોતાનો સ્વાર્થ ન સમજે એવી મૂર્ખ વ્યક્તિઓ દુનિયામાં કોમળ હોય છે. રાધા રઘુનાથની વાતમાં રહેલો પોતાનો સ્વાર્થ બરાબર સમજી શકી

“તમે શું સલાહ આપો છો ?”

“તને હું અત્યારેજ મારી એક સગીને ત્યાં લઈ જવા માણું છું. ત્યાં તને ખાત્રી પીવાની કે પહેરવા ઝોઢવાની અડચણ નહિ પડે એટલુંજ નહિ પણ તારો પડતો બોલ ઝીલી લેવામાં આવશે. તને રાજકુમારી પેઠે કેળવવામાં આવશે. મધુપુરના રાજકુમારને તું ગમે, તેના જીગર પર તારી સત્તા જમાવી શકે તે માટે તને બાણવવાંની જરૂર છે. તું બાણશે ને ?”

“હા.” રાધા હસી. તે બીજારી પિતાની પુત્રી મટી હવે રાજવંશી થતી જતી હતી; “મને બાણવાની બહુ હોંસ છે.”

“એ હોંસ હું પાર પાડીશ. તને થોડા વખતમાં ગુજરાતો ને થોડું અંગ્રેજી શીખવી દેવા માટે હું એક માસ્તરણુ રાખીશ. તે તને ગાતાં ને વગાડતાં પણ શીખવશે.”

“હું વાણું વગાડીશ ?”

“હા. કેમ નહિ ? તું હુસિયાર તો બણી છે. તને શીખવવામાં આવે તો દીલશ્યા ને સીતાર વગાડતાં શીખીશ ખરીને ?”

“તમે એવી વાત કરો છો કે આ બધું સુખ મને મળશે કે કેમ તે વિષે મારી ખાત્રી થતી નથી.”

“હું સોગનથી કહું છું કે મારો એક એક ખોલ હું પાળીશ. મારી સરત એટલીજ કે તારે હું કહું તેમ કરું.”

“કુબુજ,”

“ચાલ ત્યારે. હમણાંજ આપણે આ બંગલામાંથી ચાલ્યાં જઈએ.”

“ચાલો. આ કપડાં ?”

“રહેવા દે. તારી પાસે. હું તને બીજાં નવાં કપડાં અને અને હાગીના કાલે અપાવીશ.”

“રાધા તરત તૈયાર થઈ. બંને ધીમે ડમલે છૂપાં છૂપાં “વિશ્વાસ બવન” ની બહાર નીકળ્યાં. સદાગમે થોડેક દૂર જતાં એક ખાલી વિકટોરિયા તબેલા તરફ જતી મળી ગઈ. રઘુનાથે એ ગાડી બાંહે કરી લીધી અને તે રાધાને લઈ સાડા ત્રણ વાગાને સુમારે ગીરગામ આવીને ગીરગામ બેકરોડના નાકા પરની એક ત્રણ માળની મોટી ચાલી આગળ તેણે ગાડી ઉભી રખાવી અને બાકું ચૂકવી. રાધાને લઈ તે બીજાં માળે ગયો.

“ગંગા બા ! —” તેણે એક દિવાનખાનાના બારણા ખખડાવી યુમ પાડી. એ ત્રણ યુમ પાડ્યા પછી એક ડોશીએ બારણાં ખોલ્યાં ને રઘુનાથને જોતાં વાર તે ઝોછી ઝોછી થઈ જઈ બોલી: “ઓહો! રઘુનાથભાઈ ! તમે અત્યારે અમ ગરિબને ત્યાં ક્યાંથી ?”

“ચાલ રાધા ! તારે સરમાવાની જરૂર નથી. ગંગાબાનું ઘર આપણું જ છે” તેણે રાધાનો હાથ પકડી તેને દિવાનખાનામાં લીધી. ગંગા ડોશીએ બારણાં બંધ કર્યાં ને ત્રિપુટી ખુરશી પર બેસી વાતે વળગી.

“જુઓ ગંગા બા ! આ છોકરી હું તમને સોંપું છું. એને જરા પણ દુઃખ પડતું ન જોઈએ.” રઘુનાથે વાત ચર કરી.

ગંગાએ રાધાને નખથી સિખા પર્યંત જોઈ લીધી.

“એ કાણ છે ?”

“એ કાણ છે તે જાણવાની જરૂર નથી. એનું નામ રાધા ! એમજ માનજો કે એ મારી બહેન છે યા દીકરી છે ! તમારે ખર્ચની ચિંતા કરવાની નથી. હું તમને હાથમાં પાંચસો રૂપિયા આપી જઈ છું—” કહી તેણે ગજવામાંથી સો સોના પાંચ ટુકડા કાઢી ગંગા ડોશીના હાથમાં ચૂક્યા. નોટોનો સ્પર્શ થતાં ડોશી બદલાઈ ગઈ. તેનામાં નહું ચેતન આવ્યું. તેના હાથમાં રાધા માટે અચાનક અનદદ પ્રેમનો ઝરો પુટી નીકળ્યો.

“તમારે બહેનની જરા પણ ચિંતા ન કરવી.” તે બોલી.

“એને ભણાવવા માટે કાલે હું મારતરણ નીમી જઈશ. ટુંકમાં એને રાજકુમારી પેઠે ઉછેરવાની છે સમજવા ?”

“હા—” ડોશીએ વિવેક કર્યો.

રાધા આ વાત સાંભળી છક્ર ચક્ર ગઈ. તેના નસિબનો સીતારો અચાનક ચમકી ગયો તે માટે તેનો હર્ષ તેના હાથમાં માતો નહોતો.

“તમે અહિં મને મળવા નહિ આવો ?” તેણે જરા કરણ સ્વરે પૂછ્યું.

“આવીશ ને. હું વારંવાર તારી ખબર લેતો રહીશ. તું જલ્દીથી ભણી ગણીને પોપટ થઈ જઈશને ?” રઘુનાથ હસ્યો. રાધા પણ હસી. બીજી થોડીક વાતચીત કરી રઘુનાથે રજા લીધી અને રાધા ગંગા ડોશીના ઘરની નિવાસી થઈ.

પ્રકરણ ૬ હું.

મદનસિંહની લીલા.

રઘુનાથ રાધાને ગંગા ડોશીને ત્યાં મૂકી આવ્યો. આ વાતની મદનસિંહને ખીલકૂલ ખબર ન પડી. રાજેશ્રી નાટકમાંથી આવી સ્થાયી થીંચીને રઘુનાથની ધારણા પ્રમાણે બીજે દિને સ્થવારે દશ વાગ્યા સુધી પત્રંગ પર ઘોરના પડી રહ્યા હતા. સ્થવારે દસ વાગે એની આંખો ખુલી એનું ચેતન ઉતર્યું. આંખો પર હજી જરા જરા ભાર હતો. માથું સહેજ ડુઝનું હતું પણ એ તો રોજની ઉપાધિ હતી. એ ઉઠ્યો. અને ચંગ વગાડતાની સાથે હજીરિયો દાતણ પાણીને સામાન લઈ હાજર થયો. મદનસિંહે પીડા ટાળતો હોય તેમ મ્હો સાફ કર્યું ને તરત રાજેશ્રી “એક્ષર ૩મ”માં અંગ્રેજી નાસ્તો લેવા ગયા. તેની પત્ની અને દાસી સાં હાજર હતી ટેબલ પર નાસ્તો તૈયાર હતો. મદનસિંહે પ્રથમ શેમ્પેનનો એક પેગ પી મંગલાચરણ કર્યું અને પછી નાસ્તો લઈ, મ્હોમાં હવાના ચીર નાખી તે દિવાનખાનામાં ગયો. ફોફોંગ ચેર પર બૂલતો બૂલતો તે ચીરટના ધુમાડા કાઢવા લાગ્યો અને એ ધુમાડાના ગોટામાંથી રાધાની મૂર્તિ એની નજર સામે ખડી થઈ. બાબુમાં પડેલા રાઉંડ ટેબલ પરની ઘંટડી પર એણે હાથ માર્યો. બીજી પળે એક નોકર બૂકી બૂકીને સલામ કરતો હાજર થયો.

“રઘુનાથને બોલાવ.”

“જી બાબુ!” નોકર ગયો. એ ત્રણ મિનિટમાં રઘુનાથ નમન કરતો આવી લાગ્યો. નોકર બહાર ગયા પછી મદનસિંહે પૂછ્યું: “કેમ રઘુનાથ ! પેલીનું કર્યું ?”

“આપુની સેવા અગવવાને સેવક બનતું કરી રહ્યા છે.” કહી રઘુનાથે ખંધું હાસ્ય કર્યું.

“મને એવી અસ્પષ્ટ વાત ન જોઈએ સીધી વાત કર. એ કોણ છે ?”

“નારંગીવાળી !”

‘તે તો હું પણ જાણું છું.’ મદનસિંહ ગુસ્સે થયો: “એ કોની છોકરી છે ?”

“એક ગરીબ મીઠા મજૂરની.”

“તું એના આપને મળી આવ્યો ?”

“હા નામવર !”

“તને શું લાગે છે ? એ સીધી રીતે માને એમ છે કે નહિ ?”

“નામદાર ! તમે સારી પેઠે જાણો છો કે એ બદમાશ ગરીબોમાં પવિત્રતાની જગતી ધૂન હોય છે એ લોકો જુએ મરી જશે પણ પોતાની રૂપવતી દીકરીનું શિયળ નહિ વેચે.”

“સારે બળાત્કારથી ઉપાડી લાવ.”

“વહેલા મોડા એજ રસ્તો લેવો પડશે. પણ આ બિટિશ હદ છે. મધુપુરની હકુમત હોત તો પાનને ચુનો લગાડવા જેટલી વારમાં તમારી માથુકને પકડી લાવત. અહિં તો મુબઇની પોલીસ ને સી. આઇ. ડી. સાથે પાતું પાડવાનું છે ’ રઘુનાથે રાજકુમારના ગ્રેમ માર્ગમાં કેટલા કાંટા વેરાયા છે તેનું બાન કરાવવા માંડ્યું.

મદનસિંહ ગંભીર થયો તેને એક ચુવટીની તાલાવેલી લાગ્યા પછી તે ન મળે હાં સુધી શાંતિ વળતી નહિ. આવા કામમાં લીલ

આય તે રાજેશ્રીને ગમતું નહિ. રઘુનાથની વાતે એને વિચારમાં નાખ્યો.

“જર ચાહે સો કર, રઘુનાથ ! આ મહાન મંત્ર શું નથી કરી શકતો ?” તે બોલ્યો.

“અરે બાપુ ! પૈસાથી પરમાત્મા પણ વશ થઈ જાય છે. પણ મારી પાસે પૈસા ક્યાં છે ?” રઘુનાથે દાવ જોઈ સોગડી મારવાની વેતરણ કરી.

“તને કેટલા જોઈએ છે ?”

“હમણાં પાંચેક હજાર બસ છે”

“ફીક છે. મારા ડગલામાંથી એક બુક ને ફાઉન્ટન પેન લાવ—” મદનસિંહ બબડ્યો.

રઘુનાથે તરત જોઈતી સામગ્રી રજુ કરી ને મદનસિંહે વગર વિચારે રઘુનાથને પાંચ હજારનો એક ફાડી આપ્યો.

“બાપુ ! એક અરજ—”

“શું છે ?”

“એને જાળમાં સપડાવવા માટે મારે અહિં રહેવું પડશે.”

“રહેજે. હું તારી એક મહિનાની રજા મંજૂર કરું છું. એટલા વખતમાં નહિ ફાવે તો મને મધુપુર પત્ર લખજો.”

“હા...પણ બાપુની સેવા કરતાં હું અહિંની ચાલાક પોલીસના હાથમાં ફસી ગયો તો ?” રઘુનાથે પૂરો વેપ બજાવવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો.

“તો હું તારો વાંકો વાળ નહિ થવા દઉં ગમે તે ભોગે હું તને બચાવી લઉં.”

“અમર રહો, આપુ ! અમર રહો—” રઘુનાથ પ્રિન્સને આશિષ દેતો દિવાનખાનામાંથી વિદાય થયો.

રાજકુમારની ચચળતા પગે પગે વધવા લાગી. અને એ અસાંતિ ટાળવા માટે તેણે શરમ દીધવા માંડ્યો. ખપોરે એ વાગે “ડીનર” પેટમાં ગયું ને પછી રાજકુમાર પાછા પેઢી ગયા.

પાંચ વાગે એને મધુપુર સ્ટેટની મુંબઈમાં વસતી પ્રજા માનપત્ર આપવા આવવાની હતી. પલંગ પર પડ્યા પહેલાં તેણે પોતાના નોકરોને ડેપ્યુટેશનના સત્કાર માટે યોગ્ય બંદોબસ્ત કરવાની આજ્ઞા કરી હતી. એ સાડચાર વાગે હાથે ત્યારે વિદ્યાસ ભવનના મુખ્ય દિવાનખાનાની શોભા ઔર વંદી ગઈ હતી હજુ સૂર્ય નારાયણ પશ્ચિમમાં ગયા નહોતા છતાં વીજળીના શુભરો સળગી ગયા હતા અને જાણે રાજકુમારના લગ્ન હોયની એવો ઠાઠ જામી ગયો હતો. એણે તંગ પાળ્યો પહેર્યો, કેમચીજના ખમીશ પર રીબનનું જકડીટ ચઢાવ્યું અને ઉપર નીઝામ ફેશનનો રેશમી ડગલો પહેરી માથા પર રાજવંશી સાફા બાંધ્યો. ટૂંકી વાંકડી મુછો આમળતો ગૌરવ ભર્યા ડગલાં ભરતો તે દિવાનખાનામાં ગયો ત્યારે ડેપ્યુટેશનના અહસ્થો આવી ગયા હતા. મદનસિંહના ખાનગી સેક્રેટરીએ બધાનું સ્વાગત કરવામાં કંઈ મજા રાખી નહોતી. રાજકુમાર દિવાનખાનામાં દાખલ થયો. એણે મીઠી નજરે બધાની સલામો ઝીલી અને ખાસ આસન પર જઈ બેઠો. મધુપુરની મુંબઈમાં વસતી પ્રજાના ડેપ્યુટેશનના નેતાએ ત્યાર પછી માનપત્ર વાંચી સંભળાવ્યું. એ માનપત્રમાં આ જૂલમી,

નિર્દય, લાગણી હીન વિલાસી કૂનરાને “ગૌઘ્રાહણ પ્રતિપાળ વિક્રમ અને ભોજ સમા વિદ્યાવિલાસી તથા કરણુ જેવા દાતાર”ની જુઠી ઉપમાઓ આપી હિન્દુસ્થાનમાં પ્રતાપી પૂર્વજોની નિર્દય મશ્કરી કરવામાં આવી હતી. એ અનેક ઉપમાઓ સાંભળી હસ્યો-મલકાયો અને હસતે ચહેરે જવાબ આપવા ઉઠ્યો. તેણે ઉચ્ચુટેશનને ખાત્રી આપી કે “હું” આપણા પૂર્વજોના પ્રતાપી સૂત્રો પ્રમાણેજ પ્રગતે સંતતી પેઠે પાળીશ પ્રગતના કસ્યાણુમાં રાજ્યનું કસ્યાણુ મણીશ ને પ્રગમતને માન આપી, પ્રગતને સતેપવા માટે તન મન ધન પટકી નાખીશ.” આ રાજદો પાછળ તાળીઓની ગર્જના થઇ. ઉચ્ચુટેશન અને સભામાંના ખીજા મહરથો ખુશ ખુશ થઈ ગયા. તેમને મદનસિંહ દેવોંથી રાજકુમાર જણાયો. વર્તમાનપત્રોના રિપોર્ટરોની કક્ષમે ત્વરિત વેગે આ ઉદ્દારો તોંધી લીધા. ઉચ્ચુટેશનનું માનપત્ર અને યુવરાજનો જવાબ અક્ષરશઃ વર્તમાનપત્રોમાં ખીજે દિને લમરડા જેવા મથાળા સાથે છપાય તે માટે દરેક રિપોર્ટરના ગજવામાં પચાસ પચાસ રૂપયાની નોટ પડી. અને બધા કરાળ, રોઝબરી, આઇસક્રીમ, ખરશી પેંડા, આદિ અનેક ખાદ્ય અને પેય પદાર્થોમાંથી પોતાને મન પસંદ વસ્તુઓ ઉડાવવા લાગ્યા.

આ ધાંધલમાં રાતના આઠ વાગી ગયા. રિપોર્ટરો અને કેટલાક પ્રતિષ્ઠીત મુંબઇમરાઓએ વિદાય લીધી. પ્રિન્સના ખાસ માનીતા માણસોજ દિવાનખાનામાં રહ્યા. એ બધાની નજર દિવાનખાનાના દ્વાર પર આતુરતાથી ચોંટી રહી હતી.

અરથો કલાક બધા ટવળ્યા ને અંતે તેમની આશા ફળી સાડા આઠ વાગે મુંબઇની મશહૂર તવાયફ છન્નીબન હસતી હસતી દિવાનખાનામાં તળલચી અને સારંગીવાળા સાથે દાખલ થઈ અને

દિવાનખાનાની મધ્યમાં સુંદર ગાલીચા પર જમ બેઠી.

એ હોંઝની મધ્યમાં મ્હોમાં પાનની પટ્ટી નાખી બેઠી હતી. તેની પાછળ તપ્પલચી અને સારંગીવાળો બેઠેલા. છન્ની જન યુવાનીના પુર બહારમાં હતી તેની નસેનસમાં જોબનનો ઝંકાર હતો તેના ઉન્નત ઉરજ બલબલાને ચકરાવી નાખે એવા હતા. તેની પીઠ પર તેના લાંબા વાળની ચોટી લટકતી હતી. તેનું મ્હો જોડ અને ઘટીણું હતું. ગાલ પર પંજળની તંદુરસ્ત હવાની મોઢક લાલી હતી. કુદરતેજ એને મદીલા નેત્રો બક્ષીસ કર્યા હતાં. એ નેત્રો કાજળથી વધુ ઘેરાં ને મદીલાં થયાં હતા એના કંઠમાં અજબ મીઠાસ હતી. રૂપ યોવન લાવણ્ય અને સંગીતને પ્રતાપે તે મુજબના શ્રીમતો પર રાજ્ય ચલાવતી. એનો યુલયુલી શરોદ, એની આંખના ચમકારા, એની જીવાનીની મસ્તી અને એના મોઢક અંગ મરોડ જોષને ભલભલા રૂપી મુનીઓ પોતાના તપને ગંગા નદિના વહેતા પૂરમાં ફેંકી દેવાને તૈયાર થતા.

તાલસુર મેળવાયાને છન્ની જાને પોતાના મધુર હલકે ગાયન છેડ્યું:

“નિગાહે ચારકી બીજલી

ઉધર અમકી ધધર તડપી....

પ્રકરણ ૭ મું.

મધુપુર સ્ટેટ.

અધો રઘુનાથ કાળો. કામાંધ મહનસિંહ તેની બાજી સમજ્યો નહિ. પેલી સુદર નારંગીવળી-રાંધા-ના રૂપ અને જોખન પર તે મુગ્ધ થઇ ગયો હતો. તેણે રઘુનાથની એક મહિનાની રમ મળુર કરી પાંચ હજારનો ચેક ફાડી આપ્યો, રઘુનાથ મલકાઇ ગયો. રાંધાને તેણે મનમાં આશિષ દીધી અને “આપુ”ને “વણી ખમ્મા” ચાલી.

એ ચાર દિવસ મુંઝવણમાંની પોતા રંક પ્રજ્ઞના પૈસાનું પાણી કરી મધુપુરનો બારી રાજ પોતાની પત્ની સાથે પોતાના રાજ્યમાં ગયો. મધુપુરના સ્ટેશન પર રાજ્યના દિવાને તેનું સ્વાગત કર્યું હતું. રાણીઆઓએ ખૂંટી ખૂંટીને સલામ કરી અને યુવરાજ મોટરમાં બેસી રાજમહેલમાં ગયો.

આ પ્રસંગે મધુપુર રાજ્યની થોડીક હકીકત વાંચનારને જણાવવાની જરૂર છે મધુપુરનું દેશી રાજ્ય સુરત જીલ્લામાં આવેલું હતું અને મુંઝવણ સરકાર સાથે તેને સંબંધ હતો. ત્યાંનો હાલનો રાજા ફતેહ-સિંહ વૃદ્ધ થઇ ગયો હતો. જીવાનીમાં તેણે અનેક જાનની ભરમો ખાધને કામદેવની પૂજા કરી હતી અને રતિપતિએ તેની એ પૂજાથી પ્રસન્ન થઈ તેને અકાળે વૃધાવસ્થા નજાળાઇ અને જેરી રોગોના વરદાન દીધા હતા. ફતેહસિંહની વય હાલમાં પચાવન વર્ષની હતી. શરીર પાતળું રોગી, હાડપિંજર જેવું થઇ ગયું હતું આંખો પર ચરમા ચઢાવવા છતાં તેનાં નેત્રો દશવારથી દૂર જોઇ શકતા નહિ. તેના જનાનખાનામાં આઠ રાણીઓ હતી અને બીજા જનાનખાનામાં ચારસો પાંચસો રખાતો હતી. આ આખી ફાજને પાળવાનો ખર્ચ મધુપુરની ગરીબ ખેડૂત પ્રજા પર પડતો હતો. રાજની માનીતી રાણીઓ અને રખાતોએ પોતપોતાના વખતમાં મન ગમતી જહાંગીરી ચલાવી લીધી હતી. જે સ્ત્રીને

સીતારે જે વખતે ચમકાયો ત્યારે તેણે રાજ્યની નોકરીમાં પોતાના માણસો ભર્યા હતા અને રાજ્યની આંખને તે અપ્રિય થઇ પડતાં તેના માણસોને પણ પેંડા મળ્યા હતા. હવે રાજ્ય વાનપ્રસ્થી થઇ બેઠો હતો. તેને સંસાર પ્રિય નહોતો એમ નહોતું પણ તે સંસાર માટે નાલાયક થઇ પડ્યો હતો. તેની રખાતો અને રાણીઓ હજુરીઆથી માંડીને દિવાન સુધીના અમલદારોઆથી ગમે તેને પોતાના આશકો બનાવી બેઠી હતી. અને ફતેહસિંહની નજર પાછળ આપા રાજમહેલમાં વેશ્યા વાડાની ક્ષુદ્રતા બ્યાપી ગઇ હતી.

રાજ કારભાર પર રાજ્ય ધ્યાન આપવાને લાયક નહોતો, પ્રથમ-થીજ તેણે શરાબ અને સુંદરીની પાછળ ફટારી લીધી હતી એટલે તે રાજ્યતંત્ર ચલાવવાને લાયકજ નહોતો. કોઇની નીંદક લુલ્લી એમ પણ બોલતી હતી કે ફતેહસિંહની મા વાંઝણી હતી. તેણે તેના બોળા પલ્લિને ભભાવી ગર્ભવતી હોવાનો ડાળ કર્યો હતો અને નવમે મહિને કોઈ ધાંચણુના દીકરાને રાજપુત્ર તરીકે ઠેસવી દીધો હતો.

ફતેહસિંહ રાજ્યનો પુત્ર હોય કે ધાંચીનો દીકરો હોય ! ગમે તે હોય. પણ તે દૈવયોગે રાજ્ય થયો. રાજ્ય થઇને તેણે રાજ્યની તીજેરીમાં પડાય તેટલા કાણું પાડ્યા. પૈસાને માટે બે ત્રણ ગામડાં બ્રિટિશ હદમાં વસતા એક શ્રીમંત પારસી વેપારીને લખા આપ્યા. સત્તા અને લક્ષ્મીથી જેટલી પાશવતા ભોગવી શકાય તેટલી તેણે ભોગવી અને હવે તેનું આખું શરીર ઝલાઈ જવાથી તે રાજ મહેલમાં નજર કેદી જેવો પડી રહેતો હતો.

મદનસિંહ એવા રાજ્યનો દીકરો હતો. તેનું આળપણ હલકી ખવાસણો અને ખુશામતી હજુરીઆઓની કેડ પર ગયલું. તે પંદર વર્ષનો થયો સારથી પુષ્પધન્વાનો અવતાર લઇ બેઠો હતો મધુપુરની પ્રજાને પેટે કોઈ ખુબસુરત રમણી પાકે

તેને ત્યાંની પ્રજા આપરૂપ ગણતી મદનસિંહની મામી આંખો રાજ્યની એકેએક પરીપર ઘુમતી રહેતી નગરશેઠથી માંડીને કંગાળમાં કંગાળ ખેડૂત સુધી બધા એની હાકથી ચરચરતા એ ગમે તેને બોલાવીને વગર ગુન્હે ગમે તેટલા પૈસા ઓકાવતો ને જો કોઈ ના પાડે તો તે હતુભાગીને વિના વાંકે અધારી કોટડીમાં કેદ કરતો. તેનો આપ અપંગ થયા પછી તેને કોઈનો ડર રહ્યો નહોતો. દિવાનમાં કે કોઈ અમલદારમાં કોઈપણ જાતનું મીઠું નહોતું. બધા પ્રજાને પીડવામાં ઉસ્તાદ હતા. મધુપુરનો જો બદામનો સીપાઈ જો મદનસિંહનો માનીતો હોય તો નગર શેઠનું બર અજરમાં અપમાન કરી શકતો.

આ સ્ટેટની વાર્ષિક મહેસુલ ૪૦ લાખ રૂપિયાની હતી પણ પ્રજા કલ્યાણ માટે ભાગ્યેજ કંઈ ખર્ચ થતો. ફતેહસિંહે પચીસ વર્ષ પહેલાં રાજમહેલને વિસ્તૃત બનાવવાની શરૂઆત કરી હતી અને પચીસ વર્ષ સુધી મહેલના સમારકામ પાછળ લાખો રૂપિયાની હોળી થવા છતાં હજુ રાજમહેલ પૂરો થયો નહોતો. મદનસિંહે રાજ્યમાં કે.ઇ.પણ સખસ પાસે પૈસાનો વધુ બોજો રહેવા ન દેવાના સોગન લીધા હતા. માથા વેરો, પીઠ વેરો. પુછડા વેરો, ચણુ વેરો, વિ. ભલભલા નાદીરશાહ ને ઔરંગઝેબને બૂલાવે એવા કરો મધુપુરના યુવરાજના બાહોશ ભેગાએ શોધી કાઢ્યા હતા. પ્રજા તેના જુલમથી ત્રાસી ગઈ હતી. મધુપુરને તાબે ૫૦ ગામડાં હતાં. એકવાર આખા રાજ્યની વસ્તી ૫ લાખની હતી. વેપારીઓ રાજના જુલમથી ત્રાસી જઈ બ્રિટિશ હદમાં જઈ વસ્યા હતા. પણ ગરીબ ખેડૂતો બિચારા ક્યાં જાય ? એ વાચા વિનાના કંગાળો ઉંડી હાથ નાખતા ટાઢ તડકો વેડી બોલીનું પાણી એક કરતા અને તેમની મહેનત રાજ્યનો નીચ માલીક ખાઈ જતો.

મધુપુર સ્ટેટ વિશે આટલી માહિતી હાલ તુરત બસ છે.

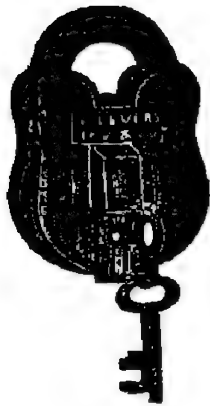
ઐગમ કે બસા ?

પોતાનું અણમેલ સૌદર્ય આયનામાં જોઈ તે મલકાઈ
મલકાઈ જતી. (૪૧)

અઠંગ ઉઠાવગીરોનો કટ્ટો શત્રુ તે કાણ?

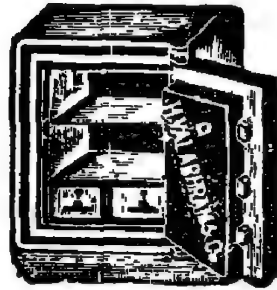
એચ. વલ્લભરામની કું.

ની

અખંડ

તીજેરી

ભયંકર આગમાંથી

પણ

તમારી મીલકત આખાંદ

ખચાવી લેવાની શક્તી ધરાવે છે.

અને

ગમે તેવા તીક્ષણ ઓળરોથી પણ નાસીપાસ થવું પડે છે

તેજ તેની ખરી કસોટી અને કીંમત છે

લાખ માટે એચ. વલ્લભરામ એન્ડ કું.

સખો

કારખાનું ફાકલાંડ રોડ, મુંબઈ.

શોરૂમ અખદુલ રહિમાન સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં. ૩.

બ્રાંચ-નં. ૩૫૬, બુધવાર પેઠ, પુના.

એજન્સી એંગલોર સીટી.

મકરણુ ૮ મુ.

અહિં કે ત્યાં ?

રઘુનાથ ગંગા ડોશીને ત્યાં રાધાને મૂકી ગયા પછી બે ત્રણ દિવસ સુધી તે તરફ ફરક્યોજ નહીં એ બે ત્રણ દિવસમાં ગંગાડોશીએ રાધાને ગાંડી ઘેલી કરી મૂકી સહવારના પહોરથી રાતના બાર વાગ્યા સુધી રાધા અયથઆરામજ ભોગવતી પ્રભાતમાં ઉઠતાંવાર ગંગાડોશીની નોકરડી તેને માટે ચ્હા અને સ્વાદિષ્ટ નાસ્તો તૈયાર રાખતી પછી રાધાને ગમે એવાં વસ્ત્રોની કપાટ તેની સામે ખુલ્લી થતી અને તેને ગમે તેવી સાડી ને : પોલકાં પહેરી પોતાનું અણુમોલ્લ-સૌન્દર્ય આયનામાં જોઇ તે મલકાઈ મલકાઈ જતી. વિધિએ ઉદારતાથી તેના પર સુંદરતાનો ધડો ઢાલી દીધો હતો તે વાંચનાર જાણે છે. એની જુવાની ફૂટતી આત્રમંજરીની પેઠે ધીમે ધીમે હમણાંજ ખીલવા લાગી હતી. યથેચ્છ ખાનપાન અને આમોદ પ્રમોદથી સપ્તામાં ફક્ત બેજ દિવસમાં અજબ આકર્ષણ આવી ગયું. તે સમજી ગઇ હતી કે તે સુંદરી છે. તેની સુંદરતાપર એક રાજકુમાર મોહી પડ્યો છે તે વખત જતાં રાજરાણી થવાની છે. આવા ખ્યાલથી તેના સ્વભાવમાં પણ ફેર પડી ગયો હતો. હંમેશની નમ્ર અને મહેબૂબ ટોણાં ખાવાને ટેવાઇ ગયલી રાધા હવે કંઈક ગુમાની અને સ-તાદર્શક સ્વરવાળી થઇ હતી. સામાન્ય કામ પણ તે હાથે ન કરતાં દાસીને ચીંધતી. હવે તેનાથી પાણીનો ખાસો પણ ઉપડતો નહિ. કામાટીપુરાની ભયંકર ગલીમાં અંધારી કોટડીમાં સળગતી બીખારણુ હવે આલીશાન દિવાનખાનામાં મહાલતી હતી. તે આ નવો વૈભવ જોઈ છકી ગઈ નહોતી પણ પોતે તુચ્છ સ્ત્રી નથી એટલુંજ યતાવવાની રસિયણુ થઈ હતી તેનું બ્યક્તિત્વ બે દિવસમાં તેની જાણમાં આવ્યું હતું તે નાખી દેવા જેવી નકામી બે બદામની

બીખારણુ નથી તેનું તેને જ્ઞાન થયું હતું અને તેથી તે ગંગાડોશીના ધરમાં રચાળ જમાવી રહી હતી.

ગંગાડોશી જમાનાની ખાધેલ પચાસ પંચાવન વર્ષની યુદ્ધી હતી. અસલ તે જમનગરની વતની હતી. તેના માઆપે તેની સોળ વર્ષની જોગનવંતી દેહ મુંબઈના એક શ્રીમંત યુદ્ધાને આઠ હજારની કિંમતે વેચી હતી. અને વૃધ્ધ પતિના રાજમાં ગંગાએ એવા એવાં કામો કર્યાં હતાં કે જેની ટીપ લખતાં આ નવલકથાની લખાઈ બચાંકર હદે વધી જવાનો ભય રહે છે. તેણે પતિના ધરમાં આવતા વારજ પોતાનું પોત પ્રકાશ્યું. પતિની બીક તજી થયેચ્છ રીતે જોગનના દહાવા લૂંટવા માંડ્યા. પોતાના પતિની દોલન તેના યારો ખાઈગયા એવામાં તેનો પતિ સદામાં પાયમલ થયો અને હાઈકોલથી મરણ પામ્યો. પચીસ વર્ષની વયે દમડી વિનાની ગંગા વિધવા થઈ. પણ તેને પતિની કે તેની ગયણી લક્ષ્મીની દરકાર નહોતી. તે હવે પ્રાણ બની હતી. સંસારના રંગ ઢંગ શીખી ગઈ હતી. તરતજ તેણે નવી શેતરંજમાં નવા દાવ ખેલવા માંડ્યા. વિધવાને શોભે એવાં કાજાં વસ્ત્રો પહેરી દેવ મંદિરે રખડી ભકતાણી તરિકે પ્રતિષ્ઠા જમાવી. સ્વામી નારાયણ કે વૈષ્ણવ-રામ રામ વાળા કે જે સીતારામ વાળા-અધાના સંધેમાં તે ભજવા લાગી અને અધાયની માનીતી થઈ પડી. તેના ચિત્ર વિચિત્ર જીવનનું ભયંકર ચિત્ર દોરવા કરતાં અમે એટલુંજ જણાવીશું કે તેણે અનેક સ્ત્રીઓને અનેક જાતની લાલચો આપી તેમની પવિત્રતા વેચી પોતાની તીજેરી ભરી હતી અને પ્રતિષ્ઠિત ભકતાણી ગણાઈને એ બદમાસ બલા હજી સુધી એ ધીકતો ધંધો ચલાવતી હતી દેશી રાગઓને મુંબઈના હોરી શ્રોમતો તેની ખુશામદ કરતાં; પોલિસ તેનું નામ લઈ સકતી નહિ.

મહારાજોના મંદિરમાં તે પરમ ભક્તાણી ગણાતી અને સુંદરી સંઘ
“ગંગાબા” હોતી તેના પરથી વારી જતો.

બારે ગાંઠ પુરી ગંગા ડોશી પગાસ પંચાવન વર્ષની ભરતીમાં
આવી હતી.

તેનું શરીર જાડું અને પેટ ઘુટબોલ જેવું થઈ ગયું હતું.
મહો પર જરા જરા કરચડી વળી હતી. આંખોમાં વૃધ્ધાવસ્થા થવા
છતાં કામ વાસના સ્પષ્ટ જણાતી હતી. યથેચ્છ આનંદાનથી
તેની તમિયત ટકી રહી હતી અને ખોટા દાંતના ચોકમાં તથા વાળ
કાળા કરવાની “ડાઘ” વાપરીને તે જુવાન ગણવાના વસ્ત્રમાં મારી
રહી હતી. ખંડાર જતી વખતે તે હંમેશાં કાળું છાયલ પહેરતી
અને હાથમાં તુળસીની માળા લેવાનું કદિ પણ જુલતી નહિ. કોઈ
નવા માણસ સાથે વાત કરતાં તે માળા ફેરવીજ જતી. તેના મહો-
માંથી કલ્કમાં સાઠ વાર શ્રીનાથજી આવડે જયશ્રીકૃષ્ણના મંત્ર નીક-
ળતા પણ વસ્ત્રુતઃ તેનું જીવન નીચતા, દલ અને પાશવતાની
મૂર્તિમંત્ર સ્વરૂપ જેવું હતું.

રાધાને જોઈને તેણે તેની કિમ્મત એક લાખ રૂપિયાની આંકી
હતી. રઘુનાથે એ બદમાસ ડોશી દ્વારા અનેકવાર મધુપુરના દુરાચારી
રાજકુમારની વાસના તૃપ્ત કરી હતી એટલે ઉભય એક બીજાને
ઓળખતા હતા. રઘુનાથે ગંગાને પાંચસો રૂપિયા આપ્યા તેથી
ડોશી રાજ થઈ નહોતી પણ “આ તો પાશેરામાં પહેલી પુણી છે”
એમ ગણીને મનવાળી લીધું હતું. રાધાને સ્વહારે પુર પહારમાં
જોઈ ત્યારથીજ તે પોતાની નવી નવી બાજી ગોઠવી રહી હતી.
આ બુલબુલ મધુપુરના રણવાસમાં જય કે મુંબઈના વેશ્યાખાનામાં
સડીને મરી જાય તેની ગંગાડોશીને લેશ ખાતર દરકાર નહોતી તેને
તો સોના રૂપાના સીકકાનીજ પરવા હતી. રાધા તેના ધરમાં આવી

ત્યારથી તે આ સોનાની ચલ્લીને કયા પિંજરમાં ખેલાવવી તેના વિચાર કરી રહી હતી.

જે ત્રણ દિવસમાં તેણે રાધાને પોતાની કરી લીધી રાધાએ એ ત્રણ દિવસમાં રોજ નાટક સીનેમા જોયા. વિક્ટોરીઆ ગાર્ડન, હેંગીંગ ગાર્ડન અને પાલવા બદરપર સહુ જ કરી. તાજમહાલ અને શ્રીન હોટલના આયસક્રીમો ખાધાં ને જાણે હમણાંથીજ રાજરાણી બની ગય હોય તેમ પેત્રોલની દરકાર કર્યા વિના ગમે ત્યાં મોટર દોડાવી. ગંગાડોશીએ જાણી જોઈને પોતાના ગાંઠના બસો ત્રણસો રૂપિયા રાધાની પાછળ વેડી નાખ્યા. વડાપદવે લેડરો ને ઇવાન્સ ફ્રેઝરને ત્યાંથી રાધા માટે નવાં કપડાં છુટ, મોજ ને સેંટ લવડર ખરીદાયાં. મીલ મજુરની પુત્રી અહિં જીવનનો બીજો પાઠ બાણી રઘુનાથે આપેલા પાંચસો રૂપિયા ગંગાડોશીનો ખર્ચ જોતાં કાઠી કિમ્મતના નથી એવી તેની ખાત્રી થઈ ગઈ આ ડોશી તેની પાછળ જ્યાં માટે આટલી બધી મરી પડતી હશે? એવો તેને વિચાર આવ્યો પણ હવે તે ખેંચાડી બની હતી તે પોતાની જાતને અણુમોલ માની રહી હતી તેથી ડોશી તેના પર ઉપકાર કરે છે, એમ માનવાની તેના જીગરે સાફ ના પાડી તે ઠંડે કંઠેજો મફતની મઝાનો રસપૂર્વક ઉપભોગ કરી રહી.

“કેમ દીકરી! કોનાં ઘર સોભાવશે? મધુપુરના રંડીબાજ રાજકુમારના કે કોઈ છેલ્લે બટાઉ મુંબઈગરાના?” ત્રીજે દિવસે રાને અગિયાર વાગે બહાર ફરી આવ્યા પછી ગંગાડોશી રાધાને પોતાના એકાંત શયનગૃહમાં લઈ જઈ તેના જાદુબર્યાં નયનો તરફ જોઈ બહાવથી હસતી હસતી બોલી.

“નસિબમાં હશે તે થશે માણ!” રાધાએ સ્મિતભર જવાબ આપ્યો.

“જો બહેન! મારે દીકરી નથી. હું સમજું છું કે ઘણે

ધડપણ દીકરી મજા; નહિ તો તારો રઘુનાથ શું આપી ગયો છે તે તું જાણે છે—”

“તમે શ્રા માટે મારી પાછળ ઉડાડે ખર્ચ કરો છો?” રાધા ડાશીનો ઉપકાર સ્વીકારવા માંગતી નહોતી તેથી જરા ગુસ્સે થઈ બોલી: “રઘુનાથ આવશે ત્યારે તમારી પાછળ પાછો ચૂકવી આપશે.”

ડાશીને એનો મિઝગ ન ગમ્યો. જે ટેવાયલું પક્ષી હોત તો તે તેજપણે રાધાને બે તમાચા લગાવી દેત. પણ હજુ રાધા તેના તાઆમાં આવી નહોતી તેથી તે જેમ તેમ બોલીનો ધુંટડો ગળી મઠ.

“એ કેટલા રૂપિયા ખર્ચી શકશે? તું જાણે છે તો ખરી કે એ મધુપુરના રાજકુમારનો ગુલામ છે.”

“હા. પણ રાજકુમારની તીજેરી તો કાણી નથી મઠ.”

“જેહુ! તને રજવાડાનો અનુભવ નથી એટલે તું આમ બોલે છે. તને ખબર છે કે આજ વખતે તારો રાજકુમાર મધુપુરમાં કોઈ નાયનારીના બોળામાં પડ્યો પડ્યો દારૂ પીતો હશે!” ડાશીએ રાધાના દીલમાં ઝેર રેડવાનો આરંભ કર્યો.

“તેથી શું? મોટા માણસને બધું જાણે.” રાધાએ વકીલાત કરી.

“ખરું. પણ મોટા માણસ તને એકવાર મધુપુરમાં રાખી પાછળથી બીજારણુ બનાવી લાત મારી હાંકી કાઢે તે તને પસંદ છે?” ગંગાએ રજવાડાનું એડોળ ચિત્ર બતાવ્યું.

“જેવા પડશે તેવા દેવાશે. હમણું શું છે?”

“હમણાંજ તારે તારા ભવિષ્યનો વિચાર કરવાનો છે પ્રભુ એ તને રૂપ જેમન અને સુધ્ધિ ત્રણે વાનાં આપ્યાં છે જે તારી ઇચ્છા હોય તો આજ મુંબઈમાં તું સ્વતંત્ર રીતે એક સુવાન સાથે મધુપુરના

રાજમહેલ કરતાં વધુ રંગરાગ ઉડાવી શકે એવી ગોઠવણ કરી આપવાની મારામાં તાકાત છે. હું જેની વાત કરું છું તે તને મહેલમાં રાખશે, ગાડી ઘોડે ફેરવશે, મન ગમતા વેભવ ખતાવશે ને તે ઉપરાંત તને દર મહિને એ હજાર રૂપિયાનો પગાર આપશે.” ગંગા ડાશીએ રાધા સામે પ્રસોભન મુક્યું.

“તે કાણુ છે ?”

“મુંબઇનો એક શ્રીમંત મીલમાલીક છે. હમણાંજ આપની મીલકતનો વારસ થયો છે. તેની ગદ્દાપચીસી હજુ પુરી થઇ નથી એટલામાં જે તારી મરજી હોય તો શિકાર મારી લે—”

“તમને એમ કરવાથી શો લાભ ?” રાધા હવે પાવરંધી થઇ હતી.

“મને તારો શેઠ બક્ષીસ આપશે એટલો લાભ ! વળી તું સુખી થશે તો મને બૂલી જવાની છે ?” કહી ગયા એ મ્હેં ચલકાવ્યું.

“નહિ. તમારી વાત વિચાર કરવા જેવી છે”

“જો ખરેખર ! હું તારા બલ્લાની વાત કહું છું. મદનસિંહનું ડેકાણુંજ ક્યાં છે ? આજે અહિં તો કાલે વિલયન ? આજે તારી પાસે તો કાલે કોઇ મુસલમાન નાયનારી પાસે ? આજે રાજમહેલમાં તો કાલે જંગલમાં શિકાર કરવા ? એવા બમાડ માણસ સાથે તારા જેવી હોંસીઝીની જીંદગી કેમ જાય ?”

રાધા કંઇ ન બોલી. તેની સમક્ષ એક ગંભીર સમસ્યા રજુ થઇ હતી. અહિં કે ત્યાં ? નો તે વિચાર કરતી હતી. એવામાં બારણું ખખડ્યું અને તે સાથેજ રઘુનાથનો પરિચિત સ્વર સંભળાયો. “મંગાયા !”

પ્રકરણ ૯ મું.

ગંગા ડોશી અને રઘુનાથ

રઘુનાથનો અવાજ સાંભળી મ્હાલી ડોશીએ રાધા તરફ અર્ધ-ભરી નજર ફેકી રાધાએ સ્મિત કરી તેને બારણાં ઉઘાડવાની ઇસારત કરી. ડોશીએ જઈ બારણાં ઉઘાડ્યા અને રઘુનાથને જોઈ ઓછી ઓછી થઈ ગઈ.

“આવો આવો રઘુનાથભાઈ! તમે તો ગયા તે ગયાજા! રાધા બિચારી તમારી રાહ જોતી જોતી યાકી ગઈ.” ડોશી રઘુનાથને દિવાનખાનામાં બેસાડતી બોલી. રાધા પણ આ સમયે ત્યાં આવી ગઈ હતી.

“અમારી દશા તો તમે જાણો છો ને ગંગા બા! તલવારની ધાર પર નોકરી કરવાની ધડીમાં રીંછે ને ધડીમાં ખીજે રીંછે તો પાંચ પૈસાનું મ્હો જોઈએ. પણ ખીજે તો સીધા અધારી કાટડીમાં પૂરી દે! અમારું તે કંઈ જીવતર છે?” રઘુનાથ જરા ખિન્ન થઈ બોલ્યો.

“તમે તો રાજકુમારના જમણા હાથ છો છતાં આવું?” રાધાએ પ્રશ્ન કર્યો.

“હા. એને કાંઈની દરકાર નથી. એને માટે ગમે તેવાં કાળાં કામો કરનારને એણે ચપટીમાં ચોળી નાખ્યા છે. પેલા વિનાયકની વાત તો તમે જાણો છો ને ગંગા બા!” રઘુનાથે પોતે કેવા બચકર માણસને પાને પડ્યો છે તેનો ભાસ આપવા કહ્યું.

“કયો વિનાયક?” ગંગા ડોશી અજાણી થઈ.

“પેલો તમારો દીકરો-બૂલી ગયા?—”

“કયો ?” ડોશી જરા ખીજવાઇ.

“અરે ! પેલો શીરીન ગાંધી વાળો—”

“હં હં ! હવે ઝોળખ્યો ! કેમ એને શું થયું ? મદનસિંહ તો શીરીન પાછળ પાગલ થયો છે.”

“એ કોની પાછળ પાગલ નથી થયો ? શીરીનને વિનાયક તમારા ઘરમાંથી ઉપાડી મધુપુર લઇ ગયો પછી છ મહિના એતું તેજ રહ્યું. એ છ મહિનામાં એણે મધુપુરના નગર શેઠ પાસેથી ચાર લાખ રૂપિયા ઝોકાવ્યા-એ ચાર મારવાડીની તીજેરીઓ ખાલી કરી નાખી પ્રજાને કારડે કારડે મારીને પોતાની મહેમાનગારી કરાવી કર વસુલ કર્યા. એ સમયે શીરીનના શયનગૃહમાંથી ખઢાર નીકળવાની મદનસિંહને પુરશદ નહોતી. અમારા રાજા સાહેબ તો અપંગ થઇ પડ્યા છે. જે કરે તે મદનસિંહ ! એજ પ્રજાનો પરમાત્મા ! એને વિનાયક એનો જમણો હાથ !—”

“એમ તો તમારા રાજ્યમાં બધા લાંચીઆ છે. વિનાયકે લાંચ ખાધી તેમાં બાપુના પેટમાં શું દુખ્યું ?” મ્હાલી ડોશી મધુપુરના ધણી કારસ્થાનો જાણતી હતી. “પ્રુદ મદનસિંહ લાંચ ખાય છે. તમને ખબર તો હશે કે એકવાર એક વણિકની વહુ પર બળાત્કાર થયો હતો ત્યારે એ બળાત્કાર કરનાર નીચ રાક્ષસ પાસેથી ત્રણ લાખ રૂપિયા લઇને મદનસિંહ તેને “હમુર કાર્ટ”માં નિર્દોષ દરાવી છોડી દીધો હતો.”

રાધા તો આ સાંભળીને ઠરીજ ગઇ. જે મદનસિંહના રંગબવનમાં જવાને તે આતુર થઇ રહી હતી તે આવો નીચ ? આવો શયતાન ? આટલો કૂર ?

“વિનાયકને લાંચ લેવા માટે જેલમાં સંપડ્યું પડતું નથી.”

“ત્યારે ?”

“એણે શીરીન પર બદ નજર કરી હતી.”

“એ તો વિનાયકનીજ હતી અને વિનાયકે મદનસિંહને સોંપી હતી.”

“હા. પણ મધુપુરમાં ગયા પછી મદનસિંહ જૂદોજ માણસ થઇ ગય છે. મુંબઇમાં એ વિનાયકથી ડરતો હતો, શીરીનની શુલાથી કરતો હતો, બંનેને મનગમતી બક્ષીસો આપતો હતો પણ મધુપુરમાં એ રાખ છે. શીરીન પરનો એનો મોહ ઉડી ગયો ત્યારથી એણે વિનાયક સાથે બીંધરાં ફાડવા માંડ્યાં અને અંતે બિચારાને વગર તપાસે અંધારી કાઢીમાં પૂરી દીધો.”

“શીરીન એ સાંખી લેશે ?”

“શું કંરશે ? એણે એ ચાર વાર નાસી જવાની કોશિષ કરી એટલે મદનસિંહે એના બધા અલંકારો જપત કરી દીધા છે અને હાલમાં એ બિચારી રાજમહેલમાં દાસીઓના ઓરડામાં જેમ તેમ દહાડા પૂરા કરે છે.”

રાધાએ કાને હાથ દીધા તેનું હોંસીલું જીગર ઠંડું થઇ ગયું. રઘુનાથે અનિમિષ આ વાત કાઢી હતી પણ મ્હાલી ડોશીને તે અમૂલ્ય થઇ પડી. રઘુનાથની વાત તેનો સહજ સ્વાર્થ સાધતી હતી.

“આવા માણસ પાસે તમે મને લઇ જવા માગો છો ?” રાધાએ શુસ્સાથી રઘુનાથ તરફ ઝોછ કઢ્યું.

રઘુનાથે હોઠ કરડ્યા. તેણે કાન્યુ કાન્યુ હવું તેનું તેને ભાન ન થયું. તે ખંડુ હસીને બોલ્યો.

“તું શા માટે ગભરાય છે ? તારી પાછળ કાચોપોચો પૈસાનો શોભી વિનાયક નથી પણ મદનસિંહની રમેરમ જાણનાર રઘુનાથ છે.”

“એમ !” રાધાના મ્હોપર તિરસ્કારનું હાસ્ય આવ્યું. તે વિશેષ કંઈ ન બોલી.

“ગંગાબા ! હવે ધંધાની વાત કરીએ. મારો વિચાર રાધાના હાથમાં મધુપુરનું આખું રાજતંત્ર મૂકી દેવાનો છે. રાજ સાહેબ હવે થોડા દહાડાના મહેમાન છે. મદનસિંહ રાજમાદી પર આવે નો ગમે તેમ કરી રાધાને હું પટરાણી બનાવવા માગું છું.” રઘુનાથે કહ્યું.

“અને તમે દિવાન થશો ?” મ્હાલી ડોશીએ ટકોર કરી.

“એ તો સ્પષ્ટજ છે.

“તમારા જેવા સૈન્ય સૈન્ય વેચી દિવાનપદ લેનારા ગુજરાતમાં કેટલાક પડ્યા છે !” ડોશીએ તાણો માર્યો. પણ રઘુનાથ તે સાંભળી હસ્યો.

“એવા દિવાનો કેટલા પડ્યા છે તેની તમને ખબર નથી ? આપણા રજવાડાપર ઉડતી નજર નાખશો તો એવા એક નહિ પણ એક ડઝન દિવાનો મળી આવશે.

“હશે. તમારી વાત આગળ ચલાવો.”

“રાધા પટરાણી થઈ શકે અને મદનસિંહને પ્રેમ હિંડોળે હાંચોવવા ઉપરાંત રજવાડાની શેતરંજ બેસી શકે તે માટે એને અપ-કુ-ડેટ કેળવણી આપવાની જરૂર છે.”

“હા—”

“એને માટે મેં એક ગુજરાતી જાણતી સુરેશ્વરી બિસ્ત્રેસ

શેષી કાઢી છે તે આવતી કાલથી એને ભણાવવા આવશે.

“એનું નામ ?”

“મિસ લીલીઅન ! એ એટલી બુદ્ધિશાળી છે કે મને રાધાના બાવી માટે કશી શંકા રહેતી નથી.

“રાધાને સંગીન શીખવવું પડશે ને ?”

“તે માટે દુર્ગાબાઈને મેં કહી દીધું છે. તે એને દીલરૂબા અને સતાર પર ગાતાં શીખવશે.”

“ત્યારે તો સેના કરતાં પીળું ! પણ રઘુનાથ ભાઈ ! એ ભણી ગણીને ઉસ્તાદ થઈ જાય તેટલો વખત ?”

“તમે ખર્ચની ચિંતા ન કરો. આ વખતે મેં મદનસિંહ પાસે ફક્ત એકજ હજાર પડાવ્યા હતા એટલે તમને પાંચસોજ આપી ગયો હતો. હવે તમારું પણ દળદર શીટી જશે.”

“દળદર તો શીટશે ત્યારની વાત ત્યારે ! તમારા પાંચસો રૂપિયા તો ક્યારના ચટણી થઈ ગયા.”

“ચાર દિવસમાં ?” રઘુનાથે આશ્ચર્ય બતાવ્યું.

“ચાર દિવસમાં આવી રૂપરૂપની પરી પાછળ પાંચસો ગયા એ બહુ થઈ ગયા ! રઘુનાથ ! હું પણ હીરાની કિંમત જાણું છું હો ! એ તો તમે છો એટલે ! નહિ તો પાનને ચુનો લગાડતાં વારમાં મારી રાધાને વાડી બંગલા અપાવી દેવાની મારામાં શક્તિ છે.”

રઘુનાથ ચમક્યો “માજી, તમારા પર મને સમ્પૂર્ણ વિશ્વાસ છે તેથી તો મેં રાધાની તમને સોંપણ કરી છે. ભો, આ એક હજાર રૂપિયા રાખો. રાજકુમાર પાસેથી ખીજ મંગાવીશ ત્યારે તમને ખુશી

કરીશ.” કહી રઘુનાથે ડોશીના હાથમાં એક હજારનો એક ટૂકડો મૂક્યો.

“રઘુનાથ બાઈ! શું કહું? તમારી શરમ નડે છે, નહિ તો એ મુઆ ઠાકરડાને તો હું હજાર નાથ નચાવત. સમજ્યા!—ડોશીએ પોતાનું પાણી બતાવ્યું.

રઘુનાથ કંઈ જોલ્યો નહિ. થોડી વાર પછી તેણે રાધા સાથે મીઠી મીઠી વાત કરી અને તેને બાવીના હંઠા ઉપર મિનારા બતાવ્યા. રાધા હસતી હસતી સાંભળી રહી. તે રઘુનાથના હાથમાં આકસ્મિક સંજોગોમાં જઈ પડી હતી અને ત્યાંથી ગંગા ડોશીને ત્યાં આવી હતી હવે ડોશી અને રઘુનાથ વચ્ચે રમાતી બાજુ જોઈને તે મલકાઈ જતી હતી. જાણી જોઈને આ બે જણની ચર્ચામાં તેણે ભાગ લીધો નહોતો. તે પાવરધી થતી જતી હતી. જો ગંગા ડોશીને આશરે રહેવું પડે તો અનેક શ્રીમંતોને તે પાણી બરાવવા માગતી હતી જો મધુપુર જાય તો ત્યાં એક ચક્રી રજ્ય કરવાની મહત્વાકાંક્ષા તેનામાં જન્મી હતી. તેણે રઘુનાથને સંતોષ થાય એવા જવાબ આપ્યા, રઘુનાથે જતાં જતા તેને પાંચસો રૂપિયા ખીસાખર્યે માટે લીધા અને રાધાને લક્ષપૂર્વક અભ્યાસ કરવાની બલામણુ કરી તેણે રજા લીધી

પ્રકરણ ૧૦ મું.

અરાજક મંડળ.

અમાસની અંધારી રાત હતી. સર્વત્ર ઘેર અંધકાર છવાઈ ગયો હતો. રાત્રીના સનસનાટ અને આંધે કોઈ કેલ્હવાર કૂતરાના ભસવા શિવાય રાત્રીની ઘેર શાંતિનો ભંગ કરવાની કોઈ હિમ્મત કરતું નહોતું. જાણે ચંડિકા પોતાનું ખપ્પર ભરવા જવાની હોયની તેમ રાત્રીએ બિપ્લવ સ્વરૂપ ધારણ કર્યું હતું. આકાશમાં ચંદ્ર નહોતો અને તારાઓને નાની નાની વાદળીઓ ઢાંકી બેઠી હતી. અંધારામાં નાનાં મોટાં વૃક્ષો જાણે ભૂત કે પિશાચ ઉભા હોયની એવાં બીહામણાં લાગતાં હતાં. આજની રાત એટલી ડરામણી હતી કે બાગ્યેજ બહાર નીકળવાની કોઈની ઊત્તેજા નહોતી.

અને તેમાં પણ મધુપુરની રાત ! જે ગામમાં નગરજનોની વહુ બેઠીઓ સૂર્યના તેજસ્વી પ્રકાશમાં સલામત ન રહી શકે તો પછી રાતની તો વાતજ શી ? મધુપુરમાં રાજ્ય નહોતો—તેને કપાળે જુલમી નાદીરશાહ ઠોકાયો હતો. મધુપુરમાં રાજ્ય ચાલતું નહોતું પણ એક નિર્દય, હૃદયહીન, કામી જુલમીની એકચક્રી સત્તાનો કારડો ફરતો હતો. ત્યાં કાયદાનું કે ન્યાયનું અસ્તિત્વ નહોતું. મદનસિંહે પોતાના શબ્દને કાયદાનું રૂપ આપી દીધું હતું. ન્યાયને તેણે પોતાની લાલ આંખોનો ડર બતાવી હૃદયાર કરી દીધો હતો. તેના બે બદામના સીપાઈઓ ને નીચે ખુશામતી હબ્બુરીઆઓ પાણી ભરવા જતી સ્ત્રીઓને જાંપીને પાણી ભરવા દેતા નહિ. તેના રાજ્યમાં કોઈ રૂપીઆની થેલી દેખીતી રીતે રસ્તાપરથી લઈ જઈ શકતું નહિ. નાના પ્રકારના કરોનો બોલો મધુપુરની પ્રજાને કચડી રહ્યો હતો છતાં કોઈ પ્રજાજનના ઘરમાં હજાર બે હજાર સીકકા થઈ જતા તો તેનો બાર

મદનસિંહના હજુરીઆઓ તરતજ હલકો કરી નાખતા. આમ મધુપુરમાં “સ્વદેશી” રાજની આણુ ફરી રહી હતી.

આવા સંસ્થાનમાં રાત્રે પ્રજાની ક્ષી હાલત થતી હશે ? પ્રજાજનોના નિઃસાસા સાંભળવાને અધાર પછેડી ઓઢીને નગરઅર્થા જોવા નીકળવાનો વિચાર મદનસિંહને સ્વપ્નામાં પણ આલ્યો નહોતો. તેની પ્રજા કુકળતી આંતરડીએ ઢેને ને તેના બાપને આપ આપી રહી હતી. ગામમાંથી પ્રતિષ્ઠિત લોકો બ્રિટિશ હદમાં જઈ વસ્યા હતા. વેપાર વણજની હોળી થઈ ગઈ હતી. ખેડૂતોની જમીન રસકસ વિનાની બની ગઈ હતી અને રાજ્યનો આધાર સ્તંભ કૃષિ હાડપિંજર બની મોતની રાહ જોતો હતો.

જૂલમ, આપણુદી અને જૂખમરામાંથી એક કાળ ચોંટાડિયે એક ચીનગારી ઉઠી. મધુપુરના નગરશેઠનું બરબખ્તરમાં રાજના ખુશામદી હજુરીઆએ અપમાન કર્યું અને શેઠની પાછળ ચાલી આવતી શેઠની પુત્રવધુ લીલાવતીને આંખ મારી. મુંબઈ જઈ બી. એ. થઈઆવેલો શેઠનો પુત્ર અનિરૂદ્ધ સાથેજ હતો. સ્વતંત્ર વાતાવરણમાં ઉછરેલા યુવાનની આંખ ફાટી ગઈ. તે વકરાયલા વાઘની પેઠે તે નીચ હજુરીઆ પર તૂટી પડ્યો ને તેને જૂ પીતો કરી નાખ્યો. આ વાત રાજદરબારે ગઈ. નગર શેઠના દીકરાપર ધાડ આવી. અનિરૂદ્ધે કાળાંનરે નમવાની ના પાડી. પણ પુત્રવત્સલ પિતાએ મદનસિંહને રૂ. દસ હજારનું નજરાણું ધરીને અનિરૂદ્ધને કેદમાં જતો જાણવી લીધો. તેજ રાતે અનિરૂદ્ધ લીલા સાથે ગુમ થઈ ગયો. નગર શેઠ રોષ રહ્યા મદનસિંહની પોલિસને શોધ કરવાની દરકાર નહોતી. વખત વહી ગયો. અનિરૂદ્ધ જૂલાઈ ગયો ને મદનસિંહ જાણે ઉંડર ખોવાઈ ગયો હોય તેમ લેશ માત્ર દરકાર કર્યા વિના થયેજી વિહારમાંજ

મસ્ત રહ્યો. એને ખબર નહોતી કે એ અનિરૂધ્ધના ઉકળતા લોહીએ તેને નાગરિકમાંથી બચકર અરાજક બનાવ્યો હતો. એને ખબર નહોતી કે લીલાનું અપમાન જોઈ અનિરૂધ્ધ મધુપુરનો રાજમૂઠ ચુંથી નાખવા દૃઢપ્રતિજ્ઞ થયો હતો. તેણે બાપની લક્ષ્મી ત્યાગી, ડીઝીથી મળતી સતા અને પદ ત્યાગ્યા. તે અધકારમાં ગૂમ થઈ ગયો. ને અધારામાં રહીને મધુપુરની રાજ્યસંસ્થાને બાળીને બરિમજૂત કરી નાખવા માટે જોટલા કાષ્ટ મળે તેટલા ભેગા કરી ઠેર ઠેર અરાજકતાની ચીતા ખડકાવવા મંડી ગયો.

મધુપુરના પાંચરથી ગાઉ દોઢ ગાઉ દૂર એક નાનું ગામડું હતું. રથારી અને ખેડૂનોના બાગ્યે બસેએક ઘરો આ ગામડામાં હશે. વસ્તી ઘણી આછી અને અબણ હતી. પણ એ રથારીઓ ને ખેડૂનોના જીમરમાં પ્રભુ વસતો હતો. એ ગામમાં અનિરૂધ્ધે છુપી રીતે ધામો નાખ્યો. ગામમાં એક જૂનું ખડેર જેવું મકાન હતું. લોકવાસકા જ્યેવી હતી કે એ મકાનમાં જૂતનો વાસો છે. મકાન તદ્દન ખાલી અને નધણિયાણું હતું. જૂતના બગથી મદનસિંહનો કાષ્ટ હજુરીઓ તેનો માલીક થઈ ખેઠો નહોતો. અનિરૂધ્ધ આ મકાનમાં ગુપ્ત રીતે રહેવા લાગ્યો. મકાન બહારથી જર્જરિત થઈ ગયું હતું પણ પાછલા બાગમાં ચાર પાંચ ઓરડાઓ સલામત હતા. લીલા અને અનિરૂધ્ધે અહિં ઘર માંડ્યું અને જૂખમરા, જૂદમ અને ત્રાસના દારૂગોળામાં અહિં રહીને ચીનચારી મૂકવા માંડી.

રાતના બાર વાગ્યા. રાત્રી સનસન કરી રહી હતી. બય ઓતરફ ફેલાઈ રહ્યો હતો. આવા બચકર સમયે આ ખડેર તરફ જૂતના પડછાયા જેવા આકારો ઓતરફથી આવવા લાગ્યા. અંદરના એક વિશાલ ઓરડામાં એક ફાનસ ઝાંખો પ્રકાશ ફેંકી રહ્યું હતું. ઓરડામાં ફાટી તૂટી ચડાઈઓ બીછાવેલી હતી અને તે પર એક

ખુણામાં અનિરૂધ્ધ વિચારગ્રસ્ત દશામાં બેઠો હતો. થોડીવારમાં એક પછી એક એમ પચાસેક માણસો ત્યાં આવી લાગ્યા. આવનાર ધીમે ડગલે આવતો, અનિરૂધ્ધને ગુપચૂપ નમસ્કાર કરતો અને બેસી જતો. આખા ઓરડામાં ગંભીર શાંતિ પ્રસરી હતી. ટાંચણીનો અવાજ પણ સાંભળી શકાય એવી નીરવતા છવાઈ ગઈ હતી.

શાંત, સ્થિર, દૃઢ મને અનિરૂધ્ધ ઉઠ્યો. પચીસ વર્ષ એણે ભાગ્યેજ પૂરા કર્યા હશે. એની કુશાગ્ર બુદ્ધિ, એતું તેજસ્વી લઘાટ, એની ચમકદાર આંખો આ ઉમ્મરે એને કોઈ માનવત પદ પર લઈ જાત. પણ જૂલમી રાગના જૂલમે એને જૂદેજ રસ્તે હાંકી કાઢ્યો. એ ઉઠ્યો. એના હોઠ ખીડેલા હતા. આંખોમાં દૃઢતાભર્યું તેજ ચમકી રહ્યું હતું.

“ભાઈઓ ! આ જૂલમી રાગમાં ખુલ્લી રીતે પ્રજા અવાજ રજુ કરવાની તક જ મળતી નથી. અને તેથી આપણે આપણા ભાઈઓને ગાગરબટો બનાવી ગામડે ગામડે કથા કરવાને મોકલવા પડ્યા છે. આપણા એ ભાઈઓ રાતે કથા કરતા. પ્રજાને રામાયણ અને મહાભારતના અમર કીસ્સા સૂણાવતા અને પ્રજાના વિશ્વાસપાત્ર થઈ જેઓ લાયક જણાય તેમને આપણા મંડળમાં લેતા. તમે સારી પેઠે જાણો છો કે આપણા બેઠો જૂલમથી ત્રાસી ગયા છે. તેમનામાં સામા થવાની હિમ્મત રહી નથી. જૂખમરાથી તેમના શરીર હાડપિંજર જેવા થઈ ગયા છે. રાગના જૂલમથી જમીન રસકસ વિનાની થઈ ગઈ છે. જે મધુપુરની ગાદી પર સૂર્યવંશી રાણાઓ ખીરાજતા અને પ્રજાને સંતતી તરિકે પાળતા તેજ ગાદી પર આજે એક એવો નરપિશાચ ખીરાજે છે કે જેને રાજા કહેવા કરતાં હું મારી જીભ કાપી નાખવાનું વધુ પસંદ કરું છું. એ પશુનો દીકરો મદનસિંહ

આપને મૂલાવે એવો છે. એની આખી દુનિયા શગમ અને સુંદરીમાં શમાઈ ગઈ છે. પ્રજા ટાઢ તડકો વેહીને અનાજ પકાવે તેના પર એ દુષ્ટ બાજપક્ષીની પેઠે ત્રાપ મારે છે. પ્રજાના કોઠારો ખાત્રી પડ્યા છે. પ્રજા પાસે કુટી દમડી પણ એ રહેવા દેતો નથી. આપણી બહેનો અને ઘેરીઓ એની અને એના દુષ્ટ હજુરીઆઓની કામી નજરથી બચતી નથી. આવા રાજ્યમાં જૂલમ નીચે ચગદામને કૂતરા જેવું જીવનર ગાળવું એના કરતાં કોઈ પ્રચંડ ધૂમકેતુની ટકકરથી ફના થઈ જવું હજાર દરજ્જે બહેતર નથી ?” તે જરા થોભ્યો. તેના કાતિલ શહીદોની આખાડ અસર થઈ હતી. તે જરા મલક્યો અને પુનઃ બોલવા લાગ્યો:

“આપણે લોહી તરસ્યા વરઝ્યો નથી તેમ સ્વાર્થી લૂટારા પણ નથી. આપણો રાજ્યજ વર અને લૂટારો બન્યો છે. એને પ્રજાની લેશ માત્ર દાઝ નથી. આવા રાજાને રાજપદ પર રહેવા દેવો તે પ્રજાને ગુન્હો કરવા સમાન છે. તેથીજ આ રાજ્યને ફના કરી નાખવા માટે મેં તમારી સાથે મળીને આ ગુપ્ત અરાજક મંડળ સ્થાપ્યું છે. યાદ રાખજો કે આ ખાવાના ખેલ નથી. મોત સાથે મલકુસ્તી કરવાની આ રમત છે. કાયરોનું, ગણત્રી બાજેનું, બાવી લાલ જોનારાનું અહિં કામ નથી. મારે તો મરણીઆ શહીદો જોઈએ છે. તમે છેવટ સુધી જૂખ, તરસ, ટાઢ તડકો અને જૂલમો સહન કરી આપણા પવિત્ર હેતુની સિધ્ધિ માટે કેસરીઆ કરી ચક્રો ?”

“હા-હા...” ધીમા પણ મકકમ અવાજે આવ્યા.

“આપણા હેતુની સિધ્ધિ માટે આપણને પૈસા જોઈશે. પ્રથમ હું મારા બાપની તિજોરી પરજ હલો કરવા માગું છું. પછી

મધુપુરના એકે એક વ્યાજખાઉ સાહુકારને લુટવો પડશે અને છેવટે રાજ્યની તિજોરી હડપ કરવી પડશે.”

“કમુલ—”

“જેઓ પ્રજાને ચૂસી દોલત જમા કરે છે અને પ્રજાના લાભ માટે કાણી કોડી પણ ખચતા નથી તેમની બધી દોલત ચોરીની છે. એ ચોરીનો માલ પડાવી લેવામાં મને કદજ અન્યાય જણાતો નથી.” અનિરૂધ્ધ બોલ્યો.

“અરાજક છે.” એક જણે તેને ટેકા આપ્યો.

“મિત્રો, હવેજ સાવધાનીથી કામ લેવાનું છે. અત્યાર સુધી આપણે બંડ માટે જમીન તૈયાર કરતા હતા. હવે તેમાં અરાજકતાના ઝેરી ખીજ વાવવાના છે ને તેનાં ફળ જોવાને આતુર થવાનું છે. બંડ એક એવો ભયંકર વિનાશક માર્ગ છે કે તેમાંથી તત્કાળ સારાં ફળો આવવાની આશાજ નથી. પણ રાજ્ય સંસ્થા જ્યારે અસહ્ય થઇ પડે ત્યારે તેને નામદ પેટે ચલાવી લેવાથી આખી પ્રજાનું હીર હણાઇ જાય છે. પ્રજાનું હીર જતાં બાકી શું રહ્યું? નીર્વાર્ય પ્રજા જીવે તેય સરખી ને મરી જાય તેય સરખી. હું મધુપુરની પ્રજાને મનુષ્ય પેટે જીવતી જોવા માગું છું—કૂતરા પેટે નહિ. પેટ તો કૂતરાઓ પણ ભરે છે. આવતી કાલથી મધુપુરના શ્રામતોની તીજોરીઓ ખાલી કરવા માંડો. વ્યાજ સુધી એ કામ મદનસિંહ કરતો હતો. હવે એ કામ આપણે કરીશું.”

એ ત્રણ મિનિટ ચૂપ રહી તે પુનઃ ગળ્યો:

“ખીરાદરો, આપણી લડત ધર્મની છે.” અરાજક પોતાના હેતુની સિદ્ધિ માટે ધર્મ, સત્ય, વહેવાર સર્વનો ઉપયોગ કરવાની તક ગુમાવતો

નથી તે પ્રમાણે અનિરૂધ્ધે પણ બધાનો લાભ લેવા માંડ્યો હતો: “આપણે હેતુ પવિત્ર છે. એ હેતુ પાર પાડવા માટે એટલે કે મધુપુરમાંથી જૂઠ્ઠાનો નાશ કરી પ્રજાને સુખી અને આશાદાયક બનાવવા માટે જો થોડીક લૂંટ કરવી પડે તો તેમાં ખોટું શું છે ? બાદ રાખજો કે રાજાના કર્મચારીઓના અપકૃત્યોથી મળતી એક પણ તક આપણે ગ્રામવાસીની નથી. મદનસિંહની હડધૂત થયેલી વેશ્યાઓ જો કોનો લેવા માગતી હોય તો તેઓને માટે આપણા દરવાજા ખુલ્લા છે. જો કોઈ અપમાનિત પતિ પોતાની પત્નીની લાજ હુલાવવાથી રાજાને દુશ્મન બન્યો હોય તો તેને ભેટવાને આપણે તૈયાર છીએ. જો કોઈ પદ્મશ્રી દીવાન કે સરકારી અમલદાર રાજાને પોતાના હાથ બતાવવા માગતો હોય તો તેમને મદદ કરવાને આપણે ઉઘાળી છીએ. જે છૂપા જાસુસો છૂપી રીતે પ્રજાને અરાજકતાના મંત્રો ભણાવી રહ્યા છે તેમને આ ખીનાઓ ખાસ લક્ષમાં લેવાની હું અરજ કરું છું.”

પ્રકરણ ૧૧ મું.

શીરીન ગાંધી.

અનિરૂધ્ધતું બાપણ પૂરું થયું ને થોડીવાર તે ખડેર મકાનના ઝોરડામાં ગંભીર શાંતિ છવાઇ રહીઃ અનિરૂધ્ધ ધડકતી છાતીએ પોતાના અરાજક મિત્રો પર થયેલી અસર જોઈ રહ્યો. તેને આ માણસોની વફાદારી વિષે કંઈ શક નહોતો. તેણે જાતે ચૂંટી ચૂંટીને આ ટોળી પસંદ કરી હતી. એના માણસોમાં કોઈ પાસે કુટી બદામની દોલત નહોતી. ઘણાખરાની જમીન સરકારી વેરા મટે મદનસિંહે જપત કરી હતી. કેટલાકની સ્ત્રીઓ મધુપુરના ગંધાતા જનાનખાનામાં સડતી હતી. કોઈની બહેન યુવાનીની કુંપળો કુટી ત્યારથી અચાનક ગૂમ થઇ ગઇ હતી અને તેનો આજ સુધી પતો મળ્યો નહોતો. અનિરૂધ્ધે આ સપસોને આપનારી લીધા તે પહેલાં એ લોહી લાચાર નધણીયાતા દોર જેવા, જેમ તેમ એકાદ ટંક ખાઈને દડાડા પુરા કરતા હતા. બૂખમરો, જૂલમ. માનસિક ચાતના આદિ મનુષ્યના એકે એક સદ્ગુણને તેના જીમરના મૂળમાંથી ખેંચી કાઢી, મનુષ્યને લાગણી હીન રાક્ષસ બનાવનારી આપણો એ મિચારાઓ પર પડી ચૂકી હતી તેમના દીવમાં કોઈ છૂપા ખૂણામાં ભયંકર દારૂગોળો ખડકામ ગયો હતો. તે પર દીવાસળી મૂકવાનું કામ અનિરૂધ્ધે કર્યું અને એ છૂપે જવાલામુખી હવે બડબડ બળી, પોતાની આગના ભયંકર સોજામાં આખા મધુપુરને બસ્તિમજૂત કરવાની તક જોઈ રહ્યો હતો.

“તમે તૈયાર છો ?” અનિરૂધ્ધે તૈયારો કરવા માંડી.

“હા.” એકત્ર અવાજ આવ્યો.

“કાલે મારા બાપની તીજેરી તોડવા હું પાંચ જણ સાથે જઈશ. મારી સાથે કેણુ આવશે?”

“અમે—” બધાનો અવાજ આવ્યો.

“શાબાશ, મારા પ્રિય મિત્રો! તમારી શેઠથી આપણે જરૂર વિજય મેળવીશું એકવાર આ યજ્ઞ માટે જોઈતી લક્ષ્મી મેળવ્યા પછી આપણે મધુપુરની સત્તા છિન્ન બિન્ન કરી નાખશું.”

“આવતી કાલની રાતેજ જોમાજી મારવાડીની પેઢી છુટવાની છે એ માટે હું સાત જણની ટોળી નિયુક્ત કરવા આહું છું. એ બદમાસ લોહીયુક્ત મારવાડીને પોતાની તીજેરીમાં એક પાંચ પાણુ રાખવાનો હક્ક નથી. તમને ખબર છે કે આજથી દશ વર્ષ પૂર્વે એ મારવાડી દોરી લોટો અને એકસો રૂપિયા લઈ મધુપુરમાં પોતાનું સેલાની ચાણું નાખવા આવ્યો હતો. ગરિબોને એ વધુમાં વધુ દશ રૂપિયા ધીરતો અને દર રૂપિયા પર દિવસ ઉગ્યે અરધો આનો વ્યાજ લેતો એટલે એક રૂપિયો આપી એક મહિનામાં ૧૫ આના કમાતો. સો ટકાનું ભયંકર બ્યાજ લઈને એણે રાજ્યની ગરીબ પ્રજાનું રક્ત ચુસી લીધું છે. દશ વર્ષ પહેલાં જ ખેડુતો પાસે જમીન હતી તેમની જમીન આજે સરકારના ચોપડામાં જોમાજીના નામ પર ચઢી ગઈ છે ને સો રૂપિયાની મૂડીમાંથી આજે એ લખપતિ થઈ ગયો છે. આવી ખુની લક્ષ્મીના નીચ માલીકને આપણે અરાજકો શિક્ષા ન કરીએ તો કેણુ કરશે?”

“વાહ વાહ! એ બદમાસ એજ લાગતો છે. એકવાર મને સરકારની કીસ ભરવા ૩૦ રૂપીઆ જોઈતા હતા તે માટે રૂ. ૬૦ અખાવી લઈ, વ્યાજના રૂપિયા જા પહેલાથી કાપી લઈ એણે

મને ફક્ત ૩. ૨૨૥ આ આધ્યા હતા અને એ પૈસાના વ્યાજના અને મેં ૧૨૦ થી ૧૨૫ રૂપિયા ભર્યા છતાં એ મારી જમીન લીધી ત્યારેજ “જાઓ હો—” એક ખેડુને પોતાની આપવીતિ જણાવી.

“રઘાભાઈ! તમે હજી નસિબદાર ગણાય કે ૨૫ ટકાના વ્યાજમાં છુટયા! —” એક જણે ટહુકો કર્યો: “એ મારવાડી મનુષ્ય નથી પણ રાક્ષસ છે.”

“અયુ ત્યારે નંબર ખીજો જોમાજી! નકકી?” અનિરૂદ્ધે પડકાર કર્યો.

“નકકી—”

“ફાજદારને ખીજી દુનિયામાં મોકલવાનો વિચાર પરમ દિને કરીશું.”

“આજેજ નકકી કરોને! મારી “કુકરી” એ નીચ સેતાનનું લોહી પીવાને તલ્લખી રહી છે. જસુભા નામનો એક રજપૂત યુવાન બોલ્યો. એ રજપૂતની અદાર વર્ષની બહેનને મધુપુરનો ફાજદાર છડે એક પોતાના ઘરમાં રાખી બેઠો. સારથી જસુભાને કદિ કસુંબો ચઢ્યો નહોતો.

“તમે સહાયથી કામ પાર પાડી શકશો?”

“જોહ! એવી સહાયથી કરીશ કે એને એક ચીસ પણ પાડવા નહિ દઉં—” જસુભાની આંખો વિકરાળ બની ગઈ.

“જય ભવાની! જાઓ ફતેહ! —”

“કાલે રાત સૂધીમાં એને હું જમને ઘેર પહોંચાડી આવીશ.” જસુભા દાંત પીસતો બોલ્યો.

આ વખતે ઓરડાના દાર પર ધીમા ધીમા ત્રણ ટકોરા થયા. અનિરૂધ્ધે ઇસારો કરવાથી બધા ચૂપ થઇ ગયા. પુનઃ ત્રણ ટકોરા થયા. હવે કોઇ જાતની શંકા ન રહી. અરાજુ મડળની એ છૂપી નિશાની હતી. અનિરૂધ્ધની આંખના અણસારાથી એક જણ ઉઠ્યો અને ગુપચુપ દાર ખોલ્યું. એક સ્ત્રી પ્રથમ અંદર આવી તેની પાછળ કાળુભા આવ્યો.

“કાળુભા !—” દાર બંધ થયા પછી ઓરડાની શાંતિ તોડતો અનિરૂધ્ધ બોલ્યો.

“તમે મોડા થયા—”

“જી. મારે એક મહાન બીકટ કામ કરવાનું હતું. કાળુભા પોતાના સરદારને નમન કરી બોલ્યો તેની સાથે આવેલી સ્ત્રી ગુપચુપ તેની બાજુમાં ઉભી રહી હતી.

“એસો, બહેન ! મારી પાસે આવો—” લીલાએ એ સ્ત્રીને બહાલથી પોતાની પાસે બોલાવી ને બેસાડી. પેલી સ્ત્રીનું હૈયું દ્રવી ગયું. તે જરા આવેશમાં આવી લીલાને દબાઇને બેઠી.

“સરદાર !—” કાળુભા બોલ્યો : “આ બહેનને જોળખો છો ?”

અનિરૂધ્ધે પેલી સ્ત્રી તરફ તાકી તાકીને જોયું પણ તે તેને જોળખી શક્યો નહિ.

“એ મધુપુરના રાજકુમારની એક વારની માનીતી મધુમતિ અથવા શીરીન ગાંધી—” કાળુભા બોલ્યો.

“હું !” બે ચાર આશ્ચર્યચકિત અવાજો આવ્યા : “એ અહિંયા ?”

“હા. કેમકે એનો સીતારો આથમી ગયો છે અને મધુપુરની ગાદી નાશુદ્ધ કરવા માટે આજે એના દીકરાં જોવી ભયંકર આગ લાગી છે તેવી કોઈના દીકરાં બાગ્યેજ લાગી હશે.” કાળુભાએ ખુલાસો કર્યો,

“પ્રથમ મને શીરીનને સવાસો પૂછવા દો.” અનિરૂદ્ધ બોલ્યો. શીરીન તેના તરફ અકપટ નેત્રે જોઈ રહી.

“તમે અમારા કુપા મંડળમાં જોડાવા માગો છો ? ”

“હા હા.”

“શ્વ માટે ? ”

“કાનો લેવા માટે.”

“તમે અમને શી મદદ કરશો ? ”

“તમે કહેશો તે. હજુ રજવાડામાં રહું છું, રજવાડાની ખટપટો જાણું છું. તમે કહેશો તો રાજમહેલમાં તમારા તરફથી જામુસી કરીશ.”

“તમે પકડાઈ ગયાં તો ? ”

“તો તમારામાંના કોઈને પણ દગો દધશ નહિ.”

“તમને અમે અમારા મંડળમાં દાખલ કરીએ તો પહેલાં તમારે સોગન લેવા પડશે.”

“હું તૈયાર છું.”

“કાળુભા ! જ્ઞેનને સોગન આપો.”

તરત બધાં ઉભા થયાં. કાળુભાએ શીરીનના કાનમાં કંઈક કહ્યું. પછી બધા ગંભીર ડગલે એક નાની ઝોરડી આગળ ગયાં. એ ઝોરડીમાં કાળભૈરવની વિકરાળ મૂર્તિ હતી. કાળુભાએ શીરીનને મૂર્તિ સમક્ષ ઉભી રાખી અને તેના હાથમાં તિક્ષણ કુકરી આપી.

“કાળભૈરવ પર તમારું રક્ત છાંટી સોગન લો કે તમે આ મંડળને વફાદાર રહેશો ને અમારા સરદારના બોલને શ્રદ્ધાક્ષર પેઠે માન આપશો.”

પળવારમાં શીરીને કુકરીથી પોતાની આંગળી કાપી નાખી અને કાળભૈરવ પર પોતાનું મીઠું લોહી છાંટી વફાદારીના સોગન લીધા.

“જય કાળભૈરવ !” ધીમે પણ મક્કમ અવાજ ઝોરડીમાં ગુંજી રહ્યો અને બધા એક પછી એક શીરીનને ભેટયા. અરાણ્ય મંડળીની આ પવિત્ર વિધિ હતી.

સોગન આપવાની વિધિ પૂરી થયા પછી આખું મંડળ પહેલાના ઝોરડામાં આવ્યું અને બધા પોતપોતાની જગ્યાએ જોઠવાઈ ગયા.

શીરીન ગાંધી મધુપુરમાં મધુમતિને નામે ઝોળખાતી હતી અને આપણે પણ તેને એજ નામે ઝોળખીશું મધુપુરના કામી રાજકુમારે એને એ હિંદુ નામની નવાજેશ કરી હતી.

અસહમાં શીરીન મુંબઈની વતની હતી. તેના માઆપ ધણી ગરીબ હતા. બાપ દારૂડીઓ અને કામી હતા. એકવાર તેના માઆપે સારા દિવસો જોયા હતા અને તે વખતે શીરીનની માતા ખરીન પારસણ મટી અંગ્રેજ મહમ બની ગઈ હતી. કમનસિબે

સીરીનનો પિતા જહાંગીર ગાંધી સદામાં ધૂમ હારી ગયો અને પામમાલ થયો. પામમાલીમાં તેની દારૂની લત બચકર હંદે વધી ગઈ શીરીનનું આખું બાળપણ વિલાસમાંજ ગયું હતું સોળ વર્ષની વયમાં તો તે બધા દેશીઓને ધિક્કારતાં શીખી ગઈ હતી. છેલ્લામાં છેલ્લી ફેશનના વસ્ત્રો પહેરી તે મહાલતી અને પારસી કામની પવિત્ર કીર્તિની લેશમાત્ર ફરકાર કર્યા વિના ગમે તેની સાથે ફરતી હરતી, અચાનક ગરીબી આવતાં તેની માતાએ તેને ગંગાડોશી સાથે પીછાન કરાવી અને શીરીન પોતાનું શિયળ વેચી મોજ માણુવા લાગી, એક કાળ ચોધડિયે વિનાયક નામના મધુપુરના એક હજીરિયાની નીચ નજર પડી. તે તેની પાછળ માંડો થઈ ગયો અને આ પુતળી ગંગાડોશીના હાથમાં હોવાથી તેણે તેનો તરત કબજો મેળવ્યો.

વિનાયક એકવાર ફારાસરોડનો પાનવાળો હતો. દહેરી લાલાઓને પાન વેચતાં વેચતાં તેને મધુપુરના રાજકુમાર મદનસિંહના માણસો સાથે પીછાન થઈ અને વિનાયક ધીમે ધીમે નીચ ધંધા કરીને મદનસિંહનો ખાનગી સેક્રેટરી થઈ ગયો. તેણે શીરીનને જોઈ ત્યારે તે મદનસિંહનો સેક્રેટરી હતો. તેણે શીરીન પાછળ પાણી પેટે પૈસા વેરવા માંડ્યા અને વિલાસી પણ બોળી શીરીન એ પાપી પર મોહી પડી. વિનાયકે તેની સાથે સીવીલ મૅરેજ કર્યું, શીરીનના માઆપ સામાં થયાં પણ શીરીન આવચારી થઈ વિનાયક સાથે એક પાગલ પળે મુબ્બમાંથી નાસી ગઈ. મધુપુરમાં એની ખુબસુરતી મદનસિંહની નજરને ખુબી. વિનાયકને એટલુંજ જોઈતું હતું તેણે શીરીનને સોનાના મિનારા બતાવી મદનસિંહના શયનગૃહમાં મોકલી આપી. વિનાયક મદનસિંહના નીચ અને સ્વાર્થી સ્વભાવથી બરાબર પરિચિત હતો તથી તેણે શીરીનને મળતી

ક્રિમતિ બક્ષીસો મુંગમ મોકલવા માંડી. આ વાતની મદનસિંહને
 ખબર પડતાં તેણે વિનાયક પર વિશ્વાસઘાતનો યોટો આરોપ
 મુકી તેને કેદ કર્યો અને શીરીનને પાંચ હ માહના રાખી દાસીઓના
 મકાનમાં મોકલી આપી. શીરીન રોધ રહી. એ બિચારી પાસે
 હવે કાણી ફાડી પથ્થુ રહી નહોતી. મદનસિંહની નીચતા તે
 જાણી ગઈ હતી અને હવે તે તેને ધિક્કારતી હતી. કાળુભા
 અરાજક મંડળનો સભાસદ-રાજમહેલનો નોકર હતો. તે શીરીનના
 હૃદયની આગ જોઈ શક્યો હતો અને તેથીજ તે તેને અનિરૂધ્ધ પાસે
 લઈ આવ્યો હતો.

પ્રકરણ ૧૨ મું. બળવાની યોજના.

હીરીન અથવા મધુમુખી છૂપા વિનાશક મંડળમાં જોડાઈ તેથી અનિર્ધનને અત્યંત આનંદ થયો. તે મધુપુર સામે વેર લેવા તૈયાર થયો તેનું મૂળ કારણ તેની પત્નીનું અપમાન હતું. પ્રજા કલ્યાણ તેના ક્રમમાં બીજો નંબરે આવતું હતું. જે વેર વાળતાં અનાયાસે પ્રજાનું કલ્યાણ થતું હોય તો ફીક છે; નહિ તો કંઈ નહિ. તે અરાજક બની, પ્રચંડ દેશભક્ત પેઢે રાજતંત્રના જુવનો સામે જે અસિધારા ચલાવી રહ્યો હતો તે વેર વાળવા ખાતરજ. મધુપુરનું રાજતંત્ર ફના કરી નાખી તે પ્રજાસ-તાક સ્થાપવા માગતો નહોતો તેમ બીજી કોઈ જાતની વ્યવસ્થા કરવા માગતો નહોતો. તેને તો હીલાના ચયલા અપમાનના બદલામાં મધુપુરના રાજકુટુંબને ધીખતા જવાલામુખીમાં હોમી દેવું હતું.

“મધુમુખી !” સોગન આપવાની વિધિ ખતમ થયા પછી બધાએ એકઠા થીંધા બાદ અનિર્ધન ગંભીર સ્વરે બોલ્યો.

“જી—” મધુમુખી બોલી.

“તમે એકવાર રાજરાણી સમા હતા, તમારા નયનના તૂલ પર મદનસિંહ નાચતો હતો- તમારે માટે મધુપુર તારાજ કરવાને જો પાછી પાની કરે એમ નહોતું. પણ હવે ? હવે એમાંનું કંઈ છે ? તમે દાસી જેવાં થઈ ગયાં છો ને તમારો વિનાયક જેલમાં સડી રહ્યો છે. તમારી આવી કંગાળ હાલત કરી નાખનાર પર ભયંકર વેર લેવાની તમારી મરજી છે ?”

“વેર લેવાને ખાતર તો હું અહિં આવી છું.”

“જો તમે અમને બરાબર સહાય કરો તો હું તમને વચન આપું છું કે જે રીતે મદનસિંહે પારકાની વહુ બેટીઓની લાજ લૂંટી છે એવીજ રીતે હું એની ને એના બાપની રાણીઓ, રખાતો અને રાજકુંવરીઓની લાજ છુંડાવીશ.”

“તમે કહો તેમ કરવાને હું તૈયાર છું.”

“તમારા જીગરને ગમે કે ન ગમે તો પણ મદનસિંહ પર તમારી સત્તા પાછી જમાવો. તમે એવા બદલાઈ જાઓ કે જોથી એને એમ લાગે કે તમે ફક્ત એનાંજ છો. તમને ગૈસાની, જર ઝવેરાતની કશાની દરકાર નથી. ફક્ત મદનસિંહના પ્રેમનાજ તમે બૂખ્યા છો એવી સંચોટ છાપ એના મન પર પાડવાની પ્રથમ આવશ્યકતા છે.”

“જી. હું મારાથી બનતું કરીશ. પણ પૈલી રાંડ બેગમ બળી છે ને ?”

“કંઈ બેગમ ?”

“એ પરમદિનેજ મધુપુરની રંગબ્રિજ પર પગ મૂકે છે એટલે તમને એની ખબર નહિ હોય.”

“એ છે કોણ ?”

“કોણ વળી ! બેગમ ! તમારા રાજ હવે બાદશાહ કહેવાશે ને એ તેની બેગમ થશે.” શીરીન તિરસ્કારથી હસતી બોલી.

“તમે સ્પષ્ટ ખુલાસો કરશો ?”

“હા. સાંભળો. મદનસિંહ ગયે અઠવાડિયે જામનૌ ગયો હતો—”

“જી.”

“ત્યાં જતાંજ એને મુગલ મુગતું રમરણ થયું હશે; જહાંગીર ને નૂરજહાં, શાહજહાં ને મુમતાઝના રંગરાગ તથા વિલાસ વૈભવ એની છાતી પર ચઢી બેઠા હશે—”

“તેથી ?”

“તેથી એ જહાંગીર થવા માટે કોઈ નૂરજહાંને ઉપાડી લાવ્યો—”

“નૂરજહાં રસ્તામાં પડી છે ?”

“રસ્તામાં સાચી નૂરજહાં નથી પડી પણ ખોટી નૂરજહાંઓ રસ્તે રસ્તેજ ભટકે છે.”

“એ છે કોણ ?”

“નઝીર નામની કોઈ મુસલમાની રંડી છે.”

“એને એ ક્યાંથી ઉપાડી લાવ્યો ?”

“લખનૌના પરીવાં બઝારમાંથી—” શીરીન ખિલખિલ હસીને બોલી: “સાહેબ બહાદુર એને ત્યાં સંગીત સાંભળવા ગયા હશે ને ત્યાં એના નાજ નખરાંથી મુગ્ધ થઈ ગયા હશે. કહે છે કે એ બેગમ બનવાની છે ને મદનસિંહ એનો શાહ થવાનો છે.”

“ત્યારે હવે મધુપુરમાં પેશ્વાઈ મટી મુગલાઈ આવવાની ખર ?”

“હા. હાલ તો એમ લાગે છે.”

“તમે બેગમને જોઈ ?”

“મુઠરે રાંડ ભેગમની થતી ! પંખળની હવાને લીધે એના ગાલપર રાતી સુરખી છે, આંખો બીડી કાતિલ છે, કંઠમાં ખુદાએ કંઈ અજબ મીઠાશ ભરી છે પણ—”

“પણ શું ?”

“એનામાં જીગર નથી.”

“એમાં નવાઈ જેવું છે શું ? એ કંઈ ઘર માંડવા આવી નથી. એ તો મધુપુરનું રાજઘર તોડવા આવી છે.”

“એ દવસમાં એણે એની સન્તા જમાવવા માંડી છે. રાજકુમાર એના બંગલામાંથી બહાર પણ નીકળતા નથી. દીવાન અને ખીજા અમલદારોને મદનસિંહની સહી લેવા માટે નજીર ભેગમની દેવડીએ પગ તોડવા પડે છે.”

“વાહ ! કેવો ભલો રાજા છે !” લીલા અત્યાર સુધીનું યોગ તોડી બોલી : “મને એમ થાય છે કે જો મારું ચાલતું હોય તો આવા રાજાએને ફાંસીએ ચઢાવી દઉં.”

“એ દવસ બહુ દૂર નથી લીધું !” અનિરૂધ્ધ શાંત, દૃઢ, ગંભીર બવાળે બોલ્યો : “સ્વચ્છંદી અને આપખુદ રાજાએના દહાડા હવે ભરાઈ ચૂક્યા છે. આખા જગતમાં પ્રજા સતાનો દુંદુભી નાદ વાગી રહ્યો છે. ધંધાંડની પેઠે જે દેશના રાજાઓ સમજીજાને સનદથીર રાજતંત્ર ચલાવશે તેનો રાજમૂગટ કાયમ રહેશે. ખીજા બધાના રાજમૂગટ ડગમગી રહ્યા છે અને જે વખત જાય છે તેમાં એ ડગમગતા રાજમૂગટો બંડખોર પ્રજાઓના પગ નીચે રાખાઈ જશે.” અનિરૂધ્ધે આપખુદ જુલમી એકચક્રી શાસકોનું ભવિષ્ય બાખ્યું :—“જુઓ,

મધુમતી ! હું તમારું વેર લેવા માટે મારી સઘળી શક્તિ કુરબાન કરવાને તૈયાર છું. મદનસિંહ પાસે બાકુતી ખુનીઓ છે-મારી પાસે એના બૂલમથા ખુનના તરસ્મા બનેલા વરુઓ છે. તે પરંપરાથી ચાલતી આવેલી રાજસત્તા પર ઝઝૂમે છે—હું એનીજ પ્રજાની બળતી આંતરડીમાંથી નીકળતા પ્રલયના જોર પર આધાર રાખી રહ્યો છું. એને બ્રિટિશ સરકારની ઓથ છે એ વાત ખરી. પણ બ્રિટિશ રેસીડંટ મદનસિંહના પાપો પર ઢાંકપીછોડો કરવાને તૈયાર થવાનો નથી. મુખ્ય સરકારનું પોલીટીકલ ખાતું અને અહિંનો બ્રિટિશ રેસીડંટ અનુકૂળ સંધીની રાહ જોઈ બેઠા છે. જે આપણે મધુપુરમાં બળવો જગાવીને એમ સાબીત કરી આપીએ કે અહિંની પ્રજા રાજના ત્રાસથી ત્રાસી રહી છે તો આ રાજ્યને ખાલસા કરતાં કે ફતેહસિંહ તથા મદનસિંહને પદબ્રષ્ટ કરતાં બ્રિટિશ સરકાર અચકાવાની નથી.”

“તમારી યોજના શી છે ?” મધુમતિએ પૂછ્યું. *

“મારી યોજના હાલમાં પૈસા અને માણસ મેળવવાની છે અહિંના સઘળા શ્રીમતો, સરદારો, બાયાતો અને ખુદ રાજાની તીજેરી છુટી લેવાનો અમારો ઇરાદો છે અમે છુટું કામ લમઘોઠાર કર્યા જઈએ તે દરમિયાન તમે રાજમહેલમાં તમારી જાદુઈ શક્તિ અજમાવી, જેટલી અપમાનિત રખાતો અને રાણીઓ આપણા પક્ષમાં આવી શકે તેમને આપણી મંડળીમાં જોડી દો. જેના પર તમારી કરડી નજર હોય, જે તમારા માર્ગમાં આડખીલી રૂપ હોય, તેની લાજ છુટાવો. તમે કહેશો તે ધડીએ આપણા માણસો મને તે રાણીનું હરણ કરવાનું સાહસ બેડશે.” અનિરૂધ્ધ બળવાનું સ્વરૂપ વિજ્ઞાન કરવા માંડ્યું,

:

(૭૩)

“સૌથી મોટી બહા તો આ નવીન ભૈરવજી જણાય છે. એના જેવી ફરેખી આ મેં મધુપુરમાં કદી જોઈ નહોતી.”

“તો એને પ્રથમ જાળમાં સપડાવો.”

“હું કાલથીજ મારી રમત શરૂ કરીશ.”

“હીક. હવે મજલીસ બરખાસ્ત કરો.”

અનિરૂદ્ધે કહ્યું. એક પછી એક અરાજકો છુપી રીતે જેમ આવ્યા હતા તેમ વીખરાઈ ગયા અને તે ખડેરમાં લીલા અને અનિરૂદ્ધજી રહ્યાં.

.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

દેશી રજવાડાં.

લીલા અને અનિરૂધ્ધ એકલાં થોડીવાર માન બેસી રહ્યાં. અનિરૂધ્ધની વિનાશક પ્રવૃત્તિ લીલાના કોમળ હૃદયને ગમતી નહોતી પણ તે હિંદુ સ્ત્રીના સ્વભાવને અનુસરી પતિની પાછળ તેની જાયાની પેઠે ધસકાઈ જતી હતી. તેને ગદ્યથુથી માંથીજ એવા મંત્રો ભણાવવામાં આવ્યા હતા કે તેનો પતિ તેનો પરમાત્મા છે. એ પતિને રાજી રાખવામાં જ તેના જીવનનું સાદૃશ્ય છે. શ્રીમંત કુળમાં ઉછરેલી લીલા થેડુંક ભણી ગણી હતી અને વાંચનથી તેની વિચાર સૃષ્ટિ વિશાળ થઈ હતી તે પોતાનું અપમાન કરનાર નીચ હજુરીયાને સજા કરાવવાને આવડતુ હતી. પણ એક જઠમાસ માણસના પાપને ખાનર તેનો પતિ આખા મધુપુરને ફના કરવા નીકળ્યો હતો તે તેને પસંદ નહોતું એ બિચારી અનિરૂધ્ધની પ્રખર ઇચ્છા શક્તિ આગળ લાચાર હતી. ખડેર જેવા મકાનમાં પોતાના વિનાશચક્રમાં મચી રહેલા પતિની સેવા કરવામાં તે સંતોષ માની રહી હતી. પણ અહિંનું એકાંત જીવન તેને ગમતું નહોતું.

અનિરૂધ્ધ તેને આહતો હતો. તે બી એ. સુધી ભણી ભાવનાવાદી થયો હતો. પણ શૈક્ષણીક અને બાયરનનાં કાવ્યોએ તેના મગજમાં જીવંતીએટ કે શકુંતલાનું જૂત ઉત્પન્ન કર્યું નહોતું. લીલા સ્વરૂપવતી, સ્નેહાળ અને સંસ્કારી હતી. એ નવલકથાકારોની અદૃશ્ય સૃષ્ટિમાં વિહાર કરતો કમલનયની કે હંસગમની નહોતી પણ એનું વદન ધાટીલું અને મોહક હતું. ચામડીનો રંગ જરા રયામ હતો પણ એ રયામ વદનમાં લાવણ્યનો અભાવ નહોતો. એની

આંખો મોટી અને કાળી હતો. અને તે પરની ઘેરી ભમ્મરો જાણે કોઈ ચિત્રકારે શેરા કાળા રંગથી એ નાનાં ધનુષ્યો ચીતર્યાં હોયની એવી ભાગતી હતી. યુવતીના વાળ ભલભલી રૂપગર્વિતાના ગર્વને ગાળી નાખે એવા ચમકતા, લાંબા અને કાળાં હતાં. એ રેશમી વાળના ગુચ્છ સાથે રમત કરતાં અનિરૂધ્ધ બાન બૂલી જતો. એની જુવાની હાલમાં પૂર બહારમાં ખીલી હતી. અઢાર ઓગણીસ વસંત એણે જોઈ હતી અને દરેક વસંતે એની જુવાનીને નવી નવી આશિષ દીધી હતી. એની મદભર છાતી, એના ધાટીલા વદનની મોહકતા, એની કાળા નેહભરી આંખોનું નૃત્ય, એની નાજુક ચાલ અને કામજુગાર હાસ્ય—આ જર્જરિત ખડેરને ઈંદ્રભવન બનાવી રહ્યા હતાં. અનિરૂધ્ધ બંડખોર થયા પછી લીલાની દેહલતા સુંદર વઆલંકારોથી યજ્ઞગારાધ નહોતી. પણ એને બનાવટી સૌંદર્યના સાધનોની જરૂર નહોતી. એ અઘ્ઘાને ત્યાંથીજ સુડોળ પૂતળા જેવી ધડાધને બાવી હતી અને એનું તેજ આ ખડેરમાં અજવાળું કરી રહ્યું હતું.

“હાલા! હવે આ સંતાકૂકડીની રમત ક્યારે છોડશે?” એકલા પડ્યા પછી અનિરૂધ્ધના ગળામાં હાથ નાખી લીલા મધુર સ્વરે બોલી.

“લીલું! છું જાણે છે ને કે તારા અપમાનનો ખડો ભેવા માટેજ હું આ ખૂની રમત ખેલી રહ્યો છું!” અનિરૂધ્ધ લીલાનો હાથ બહાલથી ખસેડી, ટટાર બેસી, લીલાની આંખમાં આંખ પરાવી બોલ્યો. લીલા જરા ડરી ને વિચારમાં પડી. અનિરૂધ્ધ હસ્યો.

“તારે તારા અપમાનનું વેર નથી ભેવું?”

“ભેવું છે. પણ—”

“આવી વાતમાં પણને સ્થાનજ હોતું નથી. તારું અપમાન બળી જઈને હું ગુપચુપ બેસી રહ્યો હોત તો તું મારે માટે શું ધારત ? હિન્દુસ્થાનમાં આજે એવા બાયલા પુરૂષો વસે છે, લીલું ! કે જેઓ પોતાની સ્ત્રીઓની પવિત્રતાનું રક્ષણ કરવાની તાકાત વિના પરણી મરે છે ને ટેટા જેવા વહેંતીઆ બાળકોની વસ્તી વધારી આ દેવ ભૂમીનો બોળે વધારી મેલે છે. આપણા દેશમાં આજે પુરૂષો નથી પણ કીડાઓ છે-બાયલાઓ છે-પોતાની નમજાઇને ગમે તે બદાને ઢાંકવાનો પ્રયાસ કરતા દંડીઓ છે. જો આપણા મરદોમાં મરદાઇ હોય તો મદનસિંહ જેવા જાલિમની મળવ છે કે લોકોની વહુ બેટી પર કુદરૂપી કરે ? આજે આપણે આપણી નજર સામે જોઇએ છીએ કે મધુપુરના નીચ હજુરીઆઓ કૃષા તળાવ પર પણીચારીઓની છડેઓક મસ્કરી કરે છે અને એવી મસ્કરી એજ પણીચારીઓના પતિઓ હસતે મ્હોડે જોઇ લે છે । પુરૂષત્વનો આથી બચાનક નાશ મારી કલ્પનામાં પણ નથી આવતો.”

“પણ બહાલા ! મારા જેવી એક તુચ્છ ઓના અપમાન માટે આખા રાજ્ય પર વેર લેવું એ ન્યાય છે !” લીલાએ તર્કશક્તિને બહાર બોલાવ્યું.

“લીલું ! જે રાજતંત્ર તારું તો શું પણ એક કંગાળમાં કંગાળ બીખારણનું અપમાન થવા દે તે રાજતંત્ર પૃથ્વીના પડ પર એક ઘડી પણ ન ટકવું જોઇએ જો મધુપુરનો રાજા ન્યાય અને પવિત્રતાનો પૂજક હોત તો પેલો બે બદામનો હજુરીયો તારું-નમર શેઠની પુત્ર વધુનું અપમાન કરવાની હિંમત કરી શકત ખરો ? લીલું ! હું તારાજ અપમાનથી બળી જળી રહ્યો નથી. તારા અપમાને તો મારા હૃદયમાં ધ્રુવવાદ રહેલા જવાલામુખીમાં બાડકો સળગાવી

મેલ્યો. એ શિવાય આ રાજ્યમાં શું જોઈ જુદું છે ? લોકોને ચોર ને છુટારા સમે રક્ષણ મળતું નથી; ગામડાંઓમાં નિશાળો નથી; ગરીબો માટે દવાખાનાં નથી; કોઈની વહુ દીકરી સલામત નથી; મધુપુરના પ્રજાજનને ત્યાં રૂપાળી કન્યા શ્રાપરૂપ મનાય છે અને અહિંના બાજબાઉ મારવાડીઓ અને રાજનેના ખુશામતીઆઓ શિવાય કોઈની તીજેરીમાં નાણાં રાખી શકતાં નથી. આ જુદું એવાં છે કે જે ખરી સેવા તે ગુલામીને બદલથી આદર આપવા કરતાં પણ ખરાબ છે. માત્ર સૂત્ર પ્રમાણે જૂલમ કરનાર કરતાં જૂલમ સહન કરનારજ વધુ દોષિન છે. કારણ કે નમળા, બીર અને ખુશામતીઆ માણસોજ જૂલમીઓને પોષે છે. એકવાર જલિમેને બતાવી દો કે તમારા જૂલમોની સામે થવાની અમારામાં શક્તિ છે એટલે તેમના ગાત્રો ઠંડા થઈ જશે ને તેમની સમશેરો ખુટી બની જશે.”

અનિરૂધ્ધનો પીનો ઉછળ્યો હતો. તેનો એકેએક શબ્દ દડતાથી ઉઘ્યારાતો હતો. તેણે “દેહ પાતયામી યા કાર્ય સાધયામિ” જેવા નિશ્ચય કર્યો હતો. લીલા તેના તરફ ભય અને બદલની મિશ્રિત લાગણીથી જોઈ રહી. એજ વખતે બારણા પર કોઈએ ધીમા ટકોરા માર્યા.

“અત્યારે કોણ હશે ?” લીલા બોલી.

“પંચ ટકોરા થયા. જા ઉઘાડ” અનિરૂધ્ધે જવાબ આપ્યો. લીલાએ બારણાં ઉઘાડ્યા અને એક લાંબો, કઠાવર ભગવા વસ્ત્રધારી પચાસ પંચાવન વર્ષનો તેજસ્વી પુરૂષ ગૌરવભર્યા ડગલાં ભરતો ઓરડામાં દાખલ થયો.

“પધારૈ દેવ !—” અનિર્ધે સસ્મિત આવનારને આદર આપી પોતાની પાસે બેસાડ્યો.

લીલા દ્વાર ખંધ કરી થોડેક દૂર સોડિયું વાળી બેસી ગઇ.

એ તેજસ્વી સાધુનું નામ સ્વામી આનંદ હતું. સાધુ થવા પહેલાં એ ગોકળદાસને નામે ઓળખાતો બાળપણથીજ સોનાના ધુધરા સાથે રમેલા હોવાથી એને હંથામાં હંચી કેળવણી મળી હતી. પશુ ૧૯૦૫ માં ખી. એ. થનાંજ એ વીકર્યો એણે વહેવાર જગત છોડી તરંગીઓની દુનિયામાં મહાજવા માંડ્યું. પ્રાચીન ભારતની પરાધીનતા એને સાક્ષી. બંગાળના ભાગલાએ એના યુવાન હૃદયને હલમલાવી નાખ્યું. ગુજરાતમાં એણે સ્વદેશીની હાંક મારી એને સ્વદેશી વસ્ત્રોના પ્રચાર માટે રાજદ્રોહી ગણવામાં આવ્યો અને એ પાંચ વર્ષ સરકારની મહેમાનગીરી ચાખી આવ્યો, તિલક, અરવિંદ ધૈષ, સ્વામી વિવેકાનંદ અને રામતિર્થને એણે જોયલા. ગોખલેના દશાભિમાનમાં એને મોજાશ લાગી. શીરાઝશાહ મહેતા ખંધા મુત્સદ્દી જણાયા. તિલકમાં બ્રાહ્મત્વની ગંધ લાગી. અરવિંદ ને વિવેકાનંદ એને ગમી ગયા. રામતિર્થને વંદન કરી એણે છોડી દીધા કેમકે હજી એ “અખિલ વિશ્વ બ્રહ્મમય છે” એમ ગણી લઇને વિરક્ત થવા માગતો નહોતો. જેલમાંથી છુટ્યા પછી એ કેઇને પણ કશા વિના અચાનક અલોપ થઇ ગયા. સરકારી જસુસોને કંઇ પ-તો ન મળ્યો છતાં “ઉપરી સાહેબ” ગુસ્સે ન થાય તે માટે તેઓએ રિપોર્ટ કર્યો કે ગોકળદાસ અધ્યાત્મિક-સ્તાનને રસ્તેથી દેશ છોડી ગયો છે. એના કુટુંબીઓ “છોકરાને રાજદ્રોહી બૂત વળગ્યું છે” એમ માની એને “કપુત” મણીને રાઇ રહ્યા. પશુ ગોકળદાસે જુદીજ દિશા લીધી હતી. એ કેદમાંથી છૂટી બટકતો થઇ ગયો. છૂપે છૂપે વેષે, જૂદે જૂદે નામે એ આખા

દેશમાં રખડી આવ્યો. પ્રજાની-ગરીબ આમ પ્રજાની કંગાળ દશા જોઈ એનું દીલ દાઝી ગયું. એકાદવાર એને જર્મન જસુસોએ હિંદમાં બળવો જગાડવા માટે ઉશ્કેરી જોયો પણ હવે ગોકળદાસનું દીલ ઝાડી ગયું હતું. એણે પ્રજાની નબળાઈ પ્રત્યક્ષ જોઈ હતી અને આ પ્રજા કદિ પણ વિજયો બળવો ન કરી શકે એવી એની ખાત્રી થઈ ગઈ હતી. આથી એણે જર્મન જસુસોની માગણી વુચ્છકરી કાઢી અને પોતે નાનાં નાનાં ગામડામાં બની શકે તે પ્રમાણે પ્રજાની સેવા કરવા શાગ્યો. ભમતો ભમતો એ મધુપુર પહોંચ્યો. અહિં આવતાંજ એનું કેમળ હૃદય લાચાર પ્રજાની પીડા જોઈ દ્રવી ગયું. આ સમયે તે ભગવા વચ્ચે પહેરતો હતો અને સ્વામી આનંદને નામે ઝોળખાતો હતો. મધુપુરમાં તેણે છૂપી રીતે પ્રજાને જાગૃત કરવા માંડી કેમકે મદનસિંહના રાજ્યમાં કેમળ પણ જાતની જાહેર સભા ભરાય એ આકાશ કુસુમવત્ વાત હતી. એ એકસો કંઈ કરી શક્યો નહિ. પણ અનિરૂધ્ધ બહારવટીઓ થતાં એને ઉત્સાહ આવ્યો. એણે અનિરૂધ્ધ પર જખરો પ્રભાવ પાડ્યો. અનિરૂધ્ધ એનું તેજ જોઈ નમી ગયો અને સ્વામીના નેતૃત્વ નીચે બંડની તૈયારી કરવા તૈયાર થયો.

આવો વિચિત્ર સાધુ અત્યારે અનિરૂધ્ધની પાસે આવી બેઠો હતો. અનિરૂધ્ધ નમન કરી પ્રથમ કુશળ સમાચાર પૂછ્યા અને વાત ઉપાડી:

“સ્વામીજી ! મેં આજે લૂંટના હુકમો આપી દીધા છે. કાસે નગર શેઠ અને મોઝાજી મારવાડીની તીજેરીઓ લૂંટશે અને તે સાથેજ ફાજદારનું ખૂન થશે.”

“હાં !” સ્વામી હસ્યો.

“એકવાર પૈસા હાથમાં આવે કે તરત આપણે અમેરિકા અને જર્મનીથી દારૂઓ, બંદુકો, રાઇફલો અને કારટ્રીજો મંગાવવા માંડીશું.”

“પછી ?”

“પછી ખુલ્લો બળવો કરી મદનસિંહને બૂ પીતો કરી નાખીશું—”

“અને એ બધું બ્રિટિશ રૈસીડંટ ગુપચુપ નેમ્લ રહેશે ?”
સ્વામીનો સ્વર ગંભીર થયો.

બ્રિટિશ સરકારને આ રાજ્યની આંતરિક બાબતમાં માથું મારવાનો શો હક્ક છે ?”

“હક તો નથી પણ બ્રિટિશ સરકાર આપણા બંડને કચરી નાખશે જરૂર—”

“શા માટે ?”

“તહનામાની સરત એ છે કે મધુપુરના રાજાએ ભસ્કર રાખવું નહિ પણ બ્રિટિશ સરકારને દર વર્ષે એક લાખ રૂપિયાની ખંડણી આપવી—”

“અને તેના બદલામાં ?”

“તેના બદલામાં બ્રિટિશ સરકાર મધુપુરનું પર રાજ્યના હુમલા તથા આંતરિક બળવા સામે રક્ષણ કરશે.”

“એનો અર્થ એ કે મધુપુરની પ્રજાનું રક્ષણ બ્રિટિશ સરકાર ન કરે અને એ પ્રજા પોતાના રાજાના ત્રાસથી ત્રાસી તેની સામે આપ ત્યારે તેને કચડી નાખવાને બ્રિટિશ મશીન મનો દોડી આવે—”

“મઝાજ એ છે ને ! કરાર તે કરાર ! આપણા મૂર્ખા દેશી રાજાઓ સમજ્યા કે ચાલો, લશ્કર રાખવાની કડાકૂટ ગણ પશુ તેમને જ્ઞાન ન રહ્યું કે એમ કરવાથી તેઓ બ્રિટિશ સરકારના જડખામાં આખાને આખા ચવાઈ જશે.”

“આતું પરિણામ એ આવ્યું છે સ્વામી ! કે દેશી રાજાઓ સ્વચ્છંદી, ઐયાસી અને આળસુ થઈ ગયા છે.”

“અને તેથીજ બ્રિટિશ રેસીડન્ટને રાજાઓ સલામ ભરતા થયા છે.”

“આહ ! મને એવું થાય છે કે આવા અધેર દેશી રજવાડાની હસ્તી ચાલુ રાખવા કરતાં કોઈ ડેલહાઉઝી આવીને બધા દેશી રાજાઓ ખાલસા કરે તો બહેતર !—” અનિર્ધ્ધ ઉઠી ગયો.

“તેમ થશે તો આપણી રાજસંસ્થાનો જે થોડા ઘણા અવશેષ રહ્યો છે તે પણ નાશુદ થઈ જશે.”

“મહનસિંહ જેવા ચીત્તાઓના રાજ્ય ઉખડી જાય તો તેથી હિન્દુસ્થાન રંગવાતું નથી.”

“હિન્દુસ્થાન રંગવાતું નથી એ ખરું. પણ એમ થશે તેથી હિન્દુસ્થાન મંગવાતું છે ખરું ?” સ્વામીએ સામે પ્રશ્ન કર્યો.

અનિર્ધ્ધ વિચારમાં પડ્યો.

“સ્વામી ! તમે જાણો છો કે બ્રિટિશ હિન્દુસ્થાન કરતાં આપણા દેશી રજવાડામાં વધુ આપણુદી અને જૂલમનો દોર ચાલી રહ્યો છે.

દેશી જૂદમો સાથે સરખાવતાં ઝોરાઓના જૂદમો કુછ બીસાદમાં નથી. અંગ્રેજ સરકાર મીઠાપર કર લે છે, દેશી મીઠાપર એકસાઇઝ જગાત નાખી લોકેચાયરનો સ્વાર્થ સાધે છે, જમીન મહેસુલ રૂપે ભારી બરણ લે છે, નહેરો કરતાં રેલ્વે પાછળ વધુ પૈસા ખરચી પરદેશીઓને વ્યાખાદ બનાવી હિંદની પ્રજાને ગરીબ બનાવે છે એ બધું ખરું ! પણ એના જૂદમો સુક્ષ્મ છે.”

“અને દેશી રાજ્યોના જૂદમો પ્રત્યક્ષ છે.”

“હા. ક્ષયરોગ જેવો સુક્ષ્મ રોગ સારો કે તરત જન લેનારો જાણીયાર ?”

“જાણીયાર.”

“બરાબર. તો પછી દેશી રાજ્યોની સંસ્થા નાશુદ કરવાની તુ યા માટે ઇચ્છા રાખે છે ?”

“એટલા માટે કે તમે બ્રિટિશ સરકારને ક્ષયરોગી જનું ઉપમા આપો છો તેમ હું આપનો નથી. એ સરકારે ઉંદરની પેઠે પ્રજાને ફેલાવી ખાધી છે—”

“એ રૂપકનોજ ફરક છે—વસ્તુતઃ વાત એકની એકજ છે.”

“નહિ. બ્રિટિશ રાજ્યની હદમાં પ્રજા ખુલ્લા દીલથી પોતાના સંકેટો રજુ કરી શકે છે, ત્યાંની ધારાસભાઓમાં પ્રજાના પ્રતીનિધીઓ સરકારના એકે એક કામનો હિસાબ માગે છે જ્યારે અહિંયા તો રાજ્ય કહે તેજ પ્રજાક્ષર ! અને રાજ્ય પણ કેવો ? અહિંયાની દલાલી ખાનારા નીચ હજુરીઆઓની સલાહ પ્રમાણે ચાલનારો !—”

(૮૩)

“એ બધું ખરું. પણ તેટલા માટે એ રાજ્યોની સંસ્થા નાશુદ્ધ કરવાની જરૂર નથી.”

“ત્યારે ?”

“મંડળાંની પેટે આપણા દેશી રાજ્યોને સનદશીર રાજકર્તા બનાવી પ્રજાપ્રતિનિધિ મંડળને જવાબદાર બનાવો—”

“એ દિવસ તો સોમવતી અમાસને શુક્રવાર આવે તો આવે !”

“કેમ ?”

“જે જગ્યાએ પ્રજા બીલકુલ બોલીજ ન શકે ત્યાં પ્રજા પ્રતિનિધિ મંડળની સ્થાપનાની આશા રાખવી એજ મુખર્ષિ છે.”

“વડોદરા, ભાવનગર, ત્રાવણકોર, કોચીન, માધસોર ને રાજકોટમાં એવાં મંડળો નથી સ્થપાયાં ?”

“તેમની સત્તા શી છે ?”

“બ્રિટિશ રાજ અમલ નીચે હસ્તીમાં આવેલી પહેલી ધારાસભાની સત્તા કેટલી હતી ?”

“૧૯૧૯ ના રિફોર્મ એક્ટથી તો થોડીક સત્તા મળી છે ને ?”

“હા. પણ તે કેટલે વર્ષે ?”

“બસેને દસ વર્ષે મળી હોય. પણ ત્યાં એવી મંળવળ રાજ્ય કરવા દે છે ને ? દેશી રાજ્યોમાં તો પ્રજા રાજને માનપત્ર આપવા શિવાય બીજી કોઈ જાતની સભાજ ભરી શકતી નથી. તેથી તો

(૮૪)

તમારે ને મારે આમ છૂપી રીતે બંડની તૈયારી કરવી પડે છે.”
અનિરૂધ્ધે નિસાસો નાખ્યો.

“અનિરૂધ્ધ ! નિરાશ થવાની જરૂર નથી. આપણે જે તૈયારી
કરીએ છીએ તે ખુલ્લા બળવાની તૈયારી નથી.” સ્વામી આનંદ
મંભીર સ્વરે બોલ્યા.

“ત્યારે ?” અનિરૂધ્ધ ચમક્યો. હજી તે સ્વામીની આખી
શેતરંજ સમજી શક્યો નહોતો.

“હું મદનસિંહનેજ પદબ્રષ્ટ કરવા માગું છું.”

“તો એના પછી બીજો જુદામી આવશે.”

“નહિ. એના પછી પ્રજા પ્રતિનિધિ મંડળ સ્થપાશે.”

“ઠીક જેવી આપની મરજી !”

અત્રે ચર્ચાનો અંત આવ્યો અને આ બે ખટપટીઆ પુરેષો
પોતાની અરાજક યોજના વિષે ધીમે ધીમે વાતચીત કરવા લાગ્યા.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

નઝીર બેગમ.

પૂર્ણિમાની રાતનો ચન્દ્ર સોળે કળાથી ખીલ્યો હતો. જલ્દી રાત્રી-દેવીને પ્રેમરસમાં રસજસ કરી રહ્યો હોયની તેમ ચન્દ્ર અમી વરસાવી રહ્યો હતો. શિતલ પવનની મંદ મંદ લહરી સંસારીઓનો ચાક ઉતારી રહી હતી અને પ્રેમીઓને અજળ આનંદની ધેન ચઢાવી રહી હતી. ચન્દ્રના ધવલ રમ્ય કિરણો સ્નેહીઓના કાનમાં પ્રેમના કંઈ છુપા મત્રો ગણગણી રહ્યાં હતાં અને રજની પ્રિયતમના સહવાસમાં આનંદધેલી બની ગઈ હતી.

મધુપુરની પ્રજા આ વખતે ઉંધમાં પડી હતી પણ તેનો બાવી રાજા જાગતો પડ્યો હતો. મદનસિંહને રાજ્યના ખેડુતો ભુખ્યા સુતા છે કે પેટ ભરીને તે જલ્દીવાની દરકાર નહોતી. રાતના અગિયાર વાગવા આવ્યા હતા. અનિરૂદ્ધના ખડેરમાં આ વખતે છુપા અરાજકો રાજ્યને ઉથલાવી નાખવાની વાત કરી રહ્યા હતા; કોઈના ખૂનની બાજુ રમાતી હતી; કોઈને લુટવાની યોજના ઘડાતી હતી તે વખતે જેને માથે બાંડનો બચકર જવાબામુખી સળગી રહ્યો હતો તે નઝીર બેગમની મહોબ્બતમાં ને શરાબના નીશામાં ચકચુર થઈ રાજમહેલની ભવ્ય આરસની અગાશીપર સુલાયમ ગાદી તકીયાપર પડ્યો પડ્યો હુકકો પીતો હતો. મધુપુરમાં એવા અનેક રકં ખેડુતો હતા કે જેમનાં બાળબચ્ચાં જુએ ટળવળતા નિંદ્રાદેવીની હુંફળી ગોદમાં લપાઈ ગયાં હતાં. અનેક કમનસીબ મનુષ્યો સ્વપ્નામાં “હાય ! અન્ન ! હાય અન્ન !” નો પોકાર કરતા હતા. તેમના પાપી પેટનો ખાડો પૂરવા માટે ચાર આનાની જરૂર હતી. પણ તે લેખને મળતા નહોતા. બીજી બાજુ એજ પ્રજાનો માલીક—એ પ્રજાનો મા બાપ

ગણુતો શયતાન રાજકુમાર—સોળ સોળ રૂપિયાની કિંમતની શેમ્પેનની બાટલી ખાલી કરતો હતો. એની એક સીગરેટ એક રૂપિયાની ચીજી ને તે એક ગરિબ કુટુંબને એક દિવસ જીવાડવાને પુરતી હતી. એના દુકાનો ગુડાડો ખાસ બંગાલથી ભારી કિંમતે મથાવવામાં આવ્યો હતો. એની સામે બેઠેલી લખ-નોની તવાયફ નઝીર જાનની પાછળ મદનસિંહે લાખો રૂપિયાની હોળી કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. ટુંકામાં એ પ્રગ્મના ખુનપર જીવી રહ્યો હતો. પ્રગ્મની બાપપર એ પોતાના ક્ષણિક વિલાસની ધમારત ચણી રહ્યો હતો. જુદમના પાપાપર એ રાજ્યના મિનારા ટકાવી રાખવા ચાહતો હતો. દાખ અને ધમકીથી પ્રગ્મની આહને સમાવી દેવાની એના મગજમાં રાધ હતી.

અમાથીમાં સુંદર ટરકીશ ગાલીચાપર મુલાયમ ગાફી પાથરી એ રેશમી તકીયાને અઢેલી આડો પડ્યો હતો. એની બાબુમાં આંદીના પ્યાલામાં શરાબ પડ્યો હતો. એના મ્હોંમાં દુકાની નળી હતી અને તેમાંથી મધુપુરના બાવીના ધુમાડા નીકળી રહ્યા હતા. એનું માથું ખુલ્લું હતું. શરાબના નીશાથી આંખોમાં અને મ્હોંપર લાલી આવી હતી. દીલમાં મસ્તી બરાધ હતી અને અંગ પ્રત્યંગમાંથી બેદરકાર થયેચ્છ વિલાસની વાસ નીકળતી હતી. એના એડપર મંદમંદ હાસ્ય હતું અને એની કામી આંખો સામે બેઠેલી જોખનના પહારમાં ખીલતી યુવતીને ટીકી ટીકીને જોધ રહી હતી.

મદનસિંહની સામે બન્ને પગ વાળીને તવાયફની ઢબે હાથમાં દીલરૂપા લઇ બેઠેલી યુવતી લખનોની નર્તકી નઝીર બેગમ હતી. નઝીર બેગમની આંખોના કટાક્ષ એટલે કાતિલ કટારી ! એના અંગના મરોડ એટલે કામીઓના દીલ બાળી મુકવાની જડીયુદ્ધ ! એની મસ્ત

(૮૭)

ઉન્નત છાતીનું હલન એટલે ગજબ-ક્યામત ! પંખાની આખે હવાની નિશાનીરૂપે એના ગાંધોપર રાતી સુરખી હતી. એની કાતિલ આંખે સુરમાથી ઓર કાળી બની હતી. એના ઢીલા રેશમી ખમીરથી ઢંકાયેલા એના ઉન્નત હૃદયોપ્રાણે એની મસ્ત જીવાનીને આશ્વિપ દેતાં હતાં. એના કાળા ભમ્બર જેવા વાળની ચોટી એના ક્રોધ-પરથી એની છાતીપર લટકી રહી હતી અને પગમાં પહેરેલી પહોળી રેશમની ઇંજર પવનમાં ફરફર ઉડતી હતી. ઇંજર અને ખમીરની ઉપર નર્તકીએ પાતળી ટુંકી ઓઢણી ઓઢી હતી પણ તે એના શરીરપર ઉડ્યા શિવાય કંઈ કાર્ય સાધતી નહોતી. એના લાલ પરવાળા સમા ઓઢપર ગજબનાકે હંસી છવાઈ હતી અને એ મદનસિંહની જાણે સુલતાના હોયની તેમ દમામથી બેઠી હતી. એ બી નહોતી— માનો ક્યામતની પુતળી હતી ! પ્રુદ્ધએ એને જાડુપ સુરીલા સુરની બક્ષીસ કરી હતી. એ માતી ત્યારે પવન સ્થિર થઈ જતો અને આંખગનારા એના સંગીત સિવાય આખી આલમની હસ્તી જુલી જતા. રૂપ અને જોબન એના સખળ હથીઆર હતા. એની સંગીત-કળા એના આકર્ષણમાં ઓર વધારો કરતી હતી. પણ એનામાં એટલુંજ નહોતું, નઝીર બેગમમાં અનેક જાતના સંસ્કાર ભર્યા હતા. એણે સારી કેળવણી લીધી હતી. ઉર્દુ અને હિન્દુસ્થાની શિવાય એ થોડુંક અંગ્રેજી પણ જાણતી હતી. ચિત્રકળા અને સંગીતકળાની એ દિવાની માથુક હતી. તેની પ્રુદ્ધ તીવ્ર અને સમજશક્તિ મંજીર હતી. ખરેખર, એ કોઈ રાજપર શોભાવવા ધડાઈ હતી અને તરંગી બક્ષાએ સોમરસની ધુનમાં એને કોઈ તવાયફને ત્યાં વખર વિચારે ફેંકી દીધી હતી.

એને લખનૌમાં મદનસિંહે પહેલવહેલી જોઈ. અને જોતાંજ આ ખરીને મધુપુરના રજવાસમાં ખેંચી જવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. નઝીર

લખનૌના એવાશી છેલ્લખટાઉએથી કંટાળી ગઈ હતી. એના દીકરામાં એણે અનેક મહત્વાકાંક્ષાઓ યોષી હતી. એને રાજ કરવાનો—સત્તા ચલાવવાનો બારે શોખ હતો. એ લખનૌમાં હતી ત્યારે પણ દાસ દાસીઓ સાથે દમામથીજ કામ લેતી. એના રંગીલા આશકોપર ગૌરવ ઝભાવવામાં એ નીપુણ હતી. જ્યાં નયનનો ઇસારો કામ કરી શકતો ત્યાં એ કદિ આલિંગનનો લ્હાવો ચખાડતી નહિ. એ સંગીત વેચવા માગતી નહોતી ને છતાં વેચતી હતી. એના શરીરને એ અમુલ્ય ગણતી હતી છતાં એ શરીર પૈસાના લોભે બ્રષ્ટ થયું હતું. પણ એ સધળી બ્રષ્ટતામાં એ પોતાનો સ્વ-તાપ્રિય દમામ જળવી શકી હતી. લાખો રૂપિયાના માલીકોની એનાપર મહેરબાની હોવા છતાં એણે કોઈની કદમબોસી કરી નહોતી. એની પાસે, કમળની પાસે બમરો આવે છે તેમ, એના આશકો આવતા ને જખમી થઈ ચાલ્યા જતા. જે એ કમળમાં કેદ પુરાતો તેનો મોતજ છુટકારો કરી શકતું. નઝીરના સૈન્દર્ય પાછળ લખનૌમાં એક જખીનદાર પાયમાલ થઈ ગયો હતો અને બીજા એક શ્રીમંતની તીજેરી ખાલી થઈ જતાં નઝીરે તેને હાંકી કાઢ્યો ત્યારે એ મુર્ખ પાગલ આપઘાત કરી નઝીરનો જપ જપતો મરી મયો હતો. એ આશકોની કબ્રપર નઝીરે કદિ ફૂલ ચઢાવ્યાં નહોતાં છતાં હજી એની જીવાનીપર મરવાને ધણાથ ઉલ્લુઓ તૈયાર હતા.

મદનસિંહે એને મધુપુર આવી પોતાનો રણુવાસ શોભાવવા માટે સવા લાખ રૂપિયાનો હીરાનો હાર એના પર ન્યોછાવર કરી નાખ્યો અને દર મહિને રાજમહેલના રંગરાગ ઉપરાંત પાંચ હજાર રૂપિયાના પગારની લાલચ આપી. નઝીરને પૈસાની દરકાર નહોતી. લક્ષ્મી તેને પગે લાગતી આવતી હતો. સંયુક્ત પ્રાંત અને પંજાબના શોકીન શ્રીમતો એના પગની જીતીને ચૂમવા માટે હજારો રૂપિયા

સદૈ કરવાને તૈયાર હતા. મદનસિંહને જોતાં એનો સન્તાપિય સ્વભાવ હજીથી આવ્યો. એણે મધુપુરના તખ્ત પર બેસવાનાં સ્વપ્નાં જોયાં. એને પ્રધાનો અને ન્યાયાધિશો પર સત્તા ચલાવવાની હોંસ થઈ. એ રસ્તા પરથી ચાલી જતી હોય ત્યારે હજારો પ્રજા જનો એને ઝૂકીને ઝૂકીને સલામ કરતા એને સ્વપ્ન પ્રદેશમાં નજર પડ્યા. એ મનમાં મલકાઈ અને રાજદારી શેતરંજ રમવાને તૈયાર થઈ. મદનસિંહના પૈસાને ખાતર નહિ પણ તેના પ્રેમને ખાતર તે મધુપુર આવવાને રાજી છે એમ કહીને તેણે કામી રાજકુમારને પાણી પાણી કરી નાખ્યો અને તે મધુપુર આવી.

નઝીર આવતાંજ તેણે તેની સન્તાનો પ્રભાવ બતાવવા માંડ્યો. અત્યાર સુધી મદનસિંહના રંગમહેલમાં અંગ્રેજ ફેશનનું વર્ચસ્વ હતું. નઝીરે અંગ્રેજ ફેશનનું થોડુંક ફરનીયર રાખી બધી ચીજોને તિલાંજલિ આપી. તેણે મુગલ રંગ મહેલની અવશ્યારામની વસ્તુઓ મદનસિંહના મહેલમાં ભરી દીધી. ખુરશીઓને બદલે ગાદી તકીયા નખાયા અને સીગરેટ તથા ચીરટની જગ્યા હુકકાએ લીધી. દારૂના ખાસ અને સુરાહી પણ મુગલ હમના આવ્યા. એ આવી ત્યારથી રાજમહેલના રસોડામાં મુગલાઈ ખાણું પકાવા લાગ્યું અને શયનગ્રહમાંથી પીઆના અને ફીડલને પાણીયાં મળ્યા. મદનસિંહને આ પરિવર્તન ગમી ગયું. અત્યાર સુધી તે અંગ્રેજ ફેશનને રસીઓ હતો. સ્કવારે ટેબલ પર નાસ્તો લેતો, અંગ્રેજ વસ્ત્રોમાંજ ફરતો અને “સાહેબ” બનીનેજ જીવતો. એનો બાપ કોઈ અંગ્રેજ નહોતો તે માટે એને કોઈ કોઈવાર બારી શેક થતો. હવે તે મુગલાઈ બનાવનારો રંગરાગ અનુભવી રહ્યો. નઝીરે લેને સતાર અને દીલરખાના સંગીતથી મુગ્ધ કરી નાખ્યો. સદૈ અંદાજી

જેવું પાતણું પહેરણું અને ધનર પહેરી ગાદી તકીએ અઢેલીને આરામથી બેસવામાં હવે રાજેશ્રીને અનેરિ મોજ જણાવા લાગી.

“પ્રિન્સ ! તમારા રાજ્યની મહેસુલ કેટલી ?” નઝીરે શેરખે-નની બાટલી બાબુએ મૂકી શીરાઝી શરાબનું જામ ભરી, મદનસિંહ ને પાતાં પાતાં પૂછ્યું.

“હશે ! ચાળીસેક લાખની—કેમ ?” બેદરકાર જવાબ મળ્યો.

“હું એટલા માટે પૂછું છું કે આપણી મહેસુલ વધારી ન શકાય ?”

“મહેસુલ વધારવી એમાં મોટી ધાડ શી મારવાની છે ? નવા કર નાખ્યા એટલે મહેસુલ વધી ! ... પણ તારે એ પંચાત શા માટે ? તું તારે જોષએ તેટલા ખર્ચા કરને ! તું માગે તેટલી રકમ તને એકદમ આપી દેવાનો મેં ખગ્ગનચીને હુકમ કરી દીધો છે—”

હું મારા ખર્ચાની વાત કરતી નથી. રાજ્યના એટલે તમારા કલ્યાણની વાત કરું છું.”

“મને એ ખટપટ આવી મોજની વખતે મમતી નથી. મને ગમે છે બસ તું, શરાબ અને વિદ્વાસ !—

“જહાંગીર બાદશાહ પણ એમજ કહેતો હતો—”

“શું કહેતો હતો ?”

“હો આજ શેર કબાબ મુઝકો એક શેર શરાબ હો. તુરેજહાંગી સલ્તનત હો શીર ખૂબ હો કિ ખરાબ હો—” નઝીરે નયન નચાવતાં કહ્યું.

“જો એમ હોય તો મુગલવંશનો સાથી સુખી રહેજાશો જહાં-ગીરજ હોવો જોઈએ—”

“અને તમે પણ તેના જેવાજ છો—”

“બરાબર ! મારે પણ એમજ છે. શરાબની મસ્તીમાં ચક્રચૂર થઈ અયશ આરામ કરવા ને તારા જેવી તુરજહાંના અધરરસનું પાન કરવું—એથી વધુ સુખ સ્વર્ગમાં પણ નહિ મળ્યું હોય—”

“હું કંઈ તમારી તુરજહાં નથી—”

“તારે ? ”

“એક નામીઝ બાંદી !—” નઝીરે પાસા ફેંકવા માંડ્યા: “કાલે રહવારે તમે મને લાત મારો તો મારું કંઈ ચાલવાનું છે ? તમારી રાણી—”

“જહાનનગમાં મઈ એ રાણી !—” મહનસિંહ નઝીરને નજીક ખેંચી બોલ્યો. “પ્રદાને ખાતર એતું નામ ન લે. તું મારી સુલતાના છે. તું મારી હુદયદેવી છે. તું મારી કીતું નામ દે છે ભારે મને તાવ ચઢી આવે છે...”

“આજસુધી ન્હોતો ચઢતો ?”

“આજસુધી તું ન્હોતી.”

“કાલે મારી જગ્યા કોઈ બીજી લેશે ત્યારે મારું નામ સાંભળી તમને બેખાર નહિ ચઢી આવે ?” નઝીરે તાણો માર્યો.

“નહિ. નહિ. તારા કરતાં વધુ ખુબસુરત પરી વિધાતાએ ધડીજ નથી.”

(૬૨)

“પણ એ તરંગી ખુદાનો વિશ્વાસ શો ? કાલે સહવારે મારા કરતાં ખુબસુરત પરી ધડીને એ તમારી પાસે મોકલે તો ?”

“તું નકામી ગુસ્સે ચાલ છે. હું તને કદિ જીલવાનો નથી. આ કાતિલ નયનો, આ મનોહર બુદ્ધ, આ પરીસમી ખુબસુરતી કદિ જીજ્ઞાસ્ય ખરી ? નઝીર ! વ્હાલી ! તુંજ મારી સુલતાના છે અને હંમેશ સુધી રહેશે.”

“હું તમારી સુલતાના ચપ્પશ ?” નઝીર રૂપેરી ધંટડી સમું હસી.

“હા.”

“તો સુલતાના તરિકે તમારા રાજ્ય કારભારમાં પણ હું માથું મારીશ...”

“એમ ? તો મારો બોળો હલકો થશે.”

“હું તમારા રાજ્યની લગામ હાથમાં લઉં તે તમને ગમશે ?”

“તું જે કરશે તે મને ગમશે. પણ નઝીર ! રાજ્યની ખટપટ તારે શા માટે જોખમે ?”

“મારા રાજકુમારને આરામ આપવા માટે.”

“સાહબાસ !” કહી મસ્ત રાજકુમારે નઝીરના લાલ લાલ અધર ચુમી લીધા. “જો નઝીર ! તારી મરજી રાજ્ય ચલાવવાનીજ હોય તો મારી ના નથી. પણ અત્યારે તો તારા સ્વર્ગીય કંઠેનું અમૃત મને પીવા દે...”

“જેવી આપની આજ્ઞા—” કહી નઝીર પોતાના વિજય માટે મલકાતી જરા દુર જઈ બેઠી અને ખીજી પળે તેની કમબખ્ત અંબુલી

દીલરખાના તારપર વીજળીક વેગે ફરવા લાગી: સુર મેળવાતાં તેણે
મસ્ત ગઝલ છોડી,

“સાકીને મસ્ત નરગિસે મસ્તાના કર દિયા;

ઐસી પીલાઇ આજ કિ દિવાના કર દિયા...”

“ઝોહો ! સચમુચ દિવાના કર દિયા...” મદનસિંહ લખ્યો.

નઝીરે વાતાવરણ સંગીતના આલાપથી ગળવી મુક્યું.

હંડા રહે કિ જસને લગાઈ જમરમેં આગ;

હંડા રહે કિ જસને.....

લગાઇ જમરમે આગ;

શમ-એ-જમાલ કા મુઝે પરવાના કર દિયા,

મેરા શમાખ દેખકર જાતે રહે હુઆખ;

ફસલે બહારને ઉસે દીવાના કર દીયા.

સૌં સૌં કેા મસ્ત કરતે હૈં યહ એક નિમહમે...

સૌં સૌં કેા મસ્ત કરતે હૈં.....

મેઃ એક નિમહમે.

“ યહ એક નિમહમે ” ગાતાં નઝીરે એવી રીતે આંખો નચાવી
કે મદનસિંહ તદ્દન પાગલ થઇ ગયો.

સૌં સૌં કેા મસ્ત કરતે હૈં, યહ એક નિમહમે

જસ બજમમેં ગયે ઉસે મલખાના કર દીયા...

“શાહ્યાશ ! મરહુખ્યા ! આફીન !એક પ્યાલી પીલા
હો જાની !...” રાજકુમારનેા ઉન્માદ વધવા લાગ્યો. નઝીરે તેને

(૯૪)

એક ખાલી ભરી આપી. એક ઘુંટડે તે ગટગટાવી જઇ
મદનસિંહ બોલ્યો:

“એક ઓર ચીજ સુના પ્યારી !”

“જો હુકમ !” નઝીર બોલી અને બીજી દર્દી કબ્જાલી છેડી:

હયાત મૈત કે પહલુ દીખાય જાતે હૈ
ચિરામે કબ્જ જલાકર પુઝાય જાતે હૈ...
લો અબ ન હઅમે તુમ હમકો બેવક્ફા કહના.....”
“નહિ. કબી નહિ કહુંગા—” મદનસિંહ હસીને બબડ્યો.
“લો અબ ન હઅમે તુમ હમકો બેવક્ફા કહના
યહ કહકે કબ્જે આંસુ બહાય જાતે હૈ.
વહ તીર ખીચતા હૈ ઓર ખીચ નહિ સકતા
દહાને જખમે જીગર મુસ્કુરાયે જાતે હૈ.
મોઆફ રખીએ કિ આતી હૈ પુએ ગૈર ઉનમે
જો ફુલ મેરી લહર પર ચઢાયે જાતે હૈ.
તુંહનિ એ દીલે-નાદાં બીગાડ દી આદત;
વહ રહે જાતે હૈ જીતના મનાય જાતે હૈ...”

છેલ્લી લીટી નઝીરે ઉઘટાવી ઉઘટાવીને ગાઇ અને મદનસિંહ
આ જાદુગરી નર્તકીના પ્રેમમાં પાગલ થઇ ગયો.

(૬૫)

પ્રકરણ ૧૫ મું.

મિસ લીલીઅન.

ગંગા ડોશીને ત્યાં રાધા દિન પર દિન પાવરધી થવા લાગી. મિસ લીલીઅન તેને રોજ બણાવવા આવતી હતી. દુર્ગા નામની દક્ષિણી નાયકણુ તેને સંગીત શીખવતી હતી. મંગા ડોશી રઘુનાથને વારંવાર ચીરીને રાધાને અયશ્ચ આરામમાં રાખતી હતી અને રાધા પોતાની જાદુઈ જુવાનીને આશિષ દેતી એ બધા પર રોજ ચલાવી રહી હતી. થોડાજ સમયમાં તે ગુજરાતી લખતાં વાંચતાં શીખી ગઈ અને અનુભવને પ્રતાપે બાઈયું તૂટ્યું અંગ્રેજી બોલવા લાગી. જે અંગ્રેજી શબ્દો એને આવડી ગયા તેનો હવે એ વાતચીતમાં છૂટથી ઉપયોગ કરવા લાગી અને એ જ્યારે એવું ઘેડ ગુજરાતી બોલતી ત્યારે સાંભળનારને ગલગલિયાં થયા વિના રહેતા નહિ. રોજ રોજ એના વિલાસ વધતા ગયા. દિલ્લિયા પર સારંગમ વગાડતાં આવડી અને એ સંગીત શાસ્ત્રની આરાખડી રૂપ

અરર ! હાયરે ! શું હવે કરે ?

ગાવા લાગી એટલે એને મસ્ત અભિનય અને આંખોના ઈશારા સાથે શુંગારી ગાયનો ગાવા બગ્ગવવાનો શોખ થયો. પ્રભુએ એના ગળામાં પશુ મીઠાશ્ચ ભરી હતી. સંગીત શીખતાં એને ઝઝી મુશ્કેલી ન નડી. જાણે કર્મ સંગેએ એની કળા પર કાટ ચઢી મયો હોયની તેમ દુર્ગાબાઈએ એના પર ચઢેલો અજ્ઞાનનો કાટ ઘોઘ નાખ્યો અને રાધાની સંગીત વિદ્યા સતેજ થવા લાગી. ત્રણ ચાર મહિનામાં તો એ કામાટીપુરાની બીખારણ મટી મઈ. રઘુનાથને “વિલાસ બવન”માં તાબે થતી અખિતા મટી મઈ.

ગંગા ડોશીના ઘરમાં સરઆતમાં એ ચાર દિવસ ગરીબ ગાય જેની રહેતી મુઝા મટી ગઇ અને એ સૌન્દર્ય અને જોમનની રાણી બની. હવે એ “ખૂને જીગરકો પીતી” લલકારીને કામીઓના હૈયાં હેલે ચઢે એમ ગાવા લાગી.

“કાના મત ડારો પીચકરી...” વાળું નાવકણતું ગાયન એ એવા હાવભાવથી આતી કે એની કુટતી જીવાની કામીઓને માટે પ્રલય-કાળજ આણી મૂકશે એવો ઘડીભર ભાસ થઇ જતો.

મિસ લીલીબન એની શિક્ષિકા હતી. આ બાઇ કતારગામના કોઇ રંક ધેડને ત્યાં જન્મી હતી. એનાં માબાપ ગંદા ઝૂંપડામાં રહેતાં હતાં અને હાલની મિસ લીલીબન પોતાના બાપના ઘરમાં “રૂખી” ને નામ જોળખાતી હતી. કમનસીબે એ ત્રણ વરસની થઇ ત્યારે કતારગામમાં ખેડે ફાટી નીકળ્યો અને એના ગરીબ માબાપ ફક્ત એવીસ ઠલાકમાં કરાલ કાળના ભયંકર જડ્યામાં ચવાઇ ગયાં. ત્રણ વર્ષની ધેડની છોકરી નિરાધાર થઇ. કતારગામમાં એને આશ્રય આપનાર કોઇ નહોતું. હિંદુઓ કૂતરાને રોટલી નાખે, કાગડાને વાસ ધરાવે, કીડીને આટો ખવાડે; પણ એજ માણસો ધેડની છોકરીથી અમડાઇ જતા હતા. રૂખી સનાતની હિંદુઓને મન કોહલા-કૂતરાં કરતાં પણ નપેતર હતી. એના બાપે કતારગામના હિંદુઓની જીંદગી ભર સેવા કરી હતી પણ ત્યાંના નચણા ધર્મદંભી હિંદુઓને નિરાધાર નાહાન રૂખીની દયા નજ આવી. એ બિચારીના માબાપની લાશને ગરીબ માણસોએ જેમ તેમ સળગાવી મૂકી. રૂખી ઝૂંપડામાં છાતી ફાટ રોતી હતી. એનીજ જાતના-કંગાળ-પાઇ પાઇ માટે ટળવળતા એક ધેડ દમ્પતિએ એને પોતાના ઘરમાં લઇ લીધી પણ “ઉંચા” હિંદુઓ ધર્મને નામે આ નિરાધાર કન્યાને સહાસ કરવાનું

બેગમ કે બહા ?

સાં સાં કો મસ્ત કરતે હે યહ એક નિગહમે.....(૯૩)

પ્રજનનુ માનીતું અઠવાડિક

વિલાસ.

વારતા, સ્વતંત્ર રાજદારી, આર્થિક અને સામાજિક નોંધોથી
ભરપૂર ગુજરાતનું સસ્તામાં સસ્તું અઠવાડિક પત્ર. રા. મધુકરના
સહતંત્રીપદ નીચે પ્રગટ થાય છે.

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૩

વી. પી. થી રૂ. ૩-૪

ગુજરાતનું સસ્તામાં સસ્તું દૈનિક પત્ર

વન્દેમાતરમ.

રાજ ઝેક ટૂંકી વારતા તાજા સમાચાર સ્વતંત્ર નોંધો અને
વેપારી ખબરો સાથે

“શયતાનનું ચક્રકર” ભેટ સાથે વાર્ષિક રૂ. ૧૦

છમાસિક રૂ. ૫

ત્રીમાસિક રૂ. ૨.૧૧

૧ મહિનો રૂ. ૧

તરત લખો:

૯૮, હોળીચકલા, કોલ, મુંબઈ

પૂણ્ય ન કરી શક્યા. દિવસ ને રાત ટીલાં ટપકાં ને માળા મણુકામાં પોતાના ધમને કેદ કરી રાખનારા આ દંત્રીઓ જાણુતા નથી કે એજ કંગાળ ઘેડના ધરમાં પ્રભુ વસે છે ! જેને હિંદુઓ પિષ્કારે છે તેને પ્રભુ ચાહે છે. જેને હિંદુઓ અસ્પર્શ ગણે છે તેને પ્રભુ સ્પર્શે છે.

પ્રભુએ એક ખ્રીસ્તી મીશનરીને પ્રેરણા કરી અને રૂપી થોડાજ સમયમાં મીશનમાં જઈ પડી. ત્યાં તેણે લાલન પાલન થયું. એ મોટી થઇ. ખ્રીસ્તી બની. બણી અને મુંબઈની એક નિશાળમાં મહેતી થઇ. તે રૂપી મટી ગઇ ને મિસ લીલીઅન થઇ. હવે આજ ઘેડની છોકરીને મુંબઈના હિંદુ માળાપો પોતાને ઘેર બોલાવી ખવડાવે પીવડાવે છે. અનેક શ્રીમંતો મિસ લીલીઅનને પોતાની સાથે મોટરમાં ફરવા લઇ જવામાં માન ગણે છે અને છતાં હિંદુઓ કહે છે કે અમે હંચા ! પ્રજા જીવનમાં આથી વધુ કયંકર સડો બીજો શા હોઇ શકે ?

મિસ લીલીઅનને સારી કેળવણી મળી હતી. તે ઇન્ટર સુધી બણી હતી. સંગીત પણ સાચું જાણુતી હતી પણ એટલુંજ પૂરતું નહોતું. મીશનમાં એ ઉછરી-એને સારી રીતે પાળવામાં આવી તેથી એ ઘેડની દોકરીનું લલિત લાવણ્ય કરમાઇ ગયું નહોતું પણ અજબ બહારમાં ખીલી નીકળ્યું હતું. કાલમાં તેની વય એાગણીસ વર્ષની હતી.

એ કોલેજમાં ગઇ ત્યારથીજ યુવાન વિદ્યાર્થીઓની આંખે ચઢી હતી અને એના જાદુભર્યા જોજનનો લ્હાવો લેવા માટે અનેક શ્રીમંત કોલેજીઅનો તૈયાર થઇ ગયા હતા, મિસ લીલીઅન ત્યારથીજ વિક્કરી. તે પોતાના જીવનનો ઇતિહાસ જાણુતી હતી. તેણે હિંદુ

ભતિ પર વેર લેવાનો નિશ્ચય કર્યો અને સનાતની શ્રીમંત કુટુંબના જ્યેષ્ઠા યુવાનો કાલેજમાં આવતા હતા તે બધા સાથે એણે પ્રેમ ગાંઠ બાંધી દીધી. પ્રથમ એ મીડી રહી-પોતાના આશકને નીચો-વાય તેટલો નીચોબ્યા—તેમના પ્રેમપત્રો સંઘરી રાખ્યા—એની પાસે વીશેક હજારની દોલત ફક્ત છ મહિનામાં જમા થઇ ગઇ—એ પરિક્ષામાં નાપાસ થઇ અને પછી વીફરી. આ સમયે એણે મીશનનો સાગ કરી દીધો હતો. સ્વતંત્ર થયા પછી એણે સનાતન હિંદુ ધર્મના કિલ્લાને બેંખથી ઉડાવી દેવાનો નિશ્ચય કર્યો. એ પાગલ બની-અવિચારી બની—એણે એના પ્રેમનો લ્હાવો લઇ ગયલા બધા સનાતની યુવાનોની જાહેરમાં પોલ ખોલી નાખી. એણે પોતાને ખર્ચે બધાના ફાટા અને તેમના પ્રેમ પત્રોના ફાટા પ્રગટ કરી હિંદુ સમાજને ચેલેંજ કરી. એના બધા આશકો શ્રીમંત હતા. આખા મુંબઈમાં હોહાકાર થઇ ગયો પણ પૈસા જોઇને ગુલામી ખતપર સહી કરનારી હિંદુ નાતોએ બળવાન શ્રીમંતોને નાત બદલની જાડી ડાંગ ન મારી. એક બે સાધારણ યુવાનોને તેમની શક્તિએ ગૌમૂતથી પાવન કરી નાખ્યા અને એ રીતે “સનાતન ધર્મ” ની શુદ્ધિ કરી નાખી. આ માયા ફરેલ કામથી મિસ લીલીજન પોતાના મિત્રમંડળમાં અજખામણી થઈ પડી. તેના આશકો તેનાથી ભડકીને ભાગવા લાગ્યા અને લીલીજન પોતાના વિજયથી હસતી, એ દબી જંતુઓની લેશ માત્ર પરવા કર્યા વિના જીવન ગુજારવા લાગી.

એ મોજીલી, વિલાસી, તરંગી, અને સ્વતંત્ર સ્વભાવની હતી. એને સત્તા ગમતી. એના રૂપનું તેને અભિમાન હતું. તેની જીવાની વસતે વસતે પાછી નૂતન સ્વરૂપ ધારણ કરે છે એમ તે માનતી.

હાલમાં તે એક અગ્રેજી કન્યાશાળાની શિક્ષિકા હતી અને આ રમણીને રજુનાથે રાધાને તાલીમ આપવાને પસંદ કરી હતી.

એ ઝેરી નહોતી. એની આમડીનો રંગ સ્વામ હતો. પણ એ કાળા રંગમાંજ એનું કામણ હતું. ધાટીલું શરીર, ભરાઉ ગુચ્છદાર વાળ, સુરમ્ય વદન, અને કાતિલ આંખોની એ માલીક હતી. એ હસતી ત્યારે સફેદ દૂધ જેવા દાંતો નજરે પડતા અને એની મોહકતા વધી જતી. એનો કંઠ મીઠો અને વાણી મધુર હતી. એ હસતી ત્યારે વાતાવરણમાં આનંદની હોળા ઉડતી. એની આંખો નાચતી ત્યારે એના આશ્ચર્ય વગર વિમાને આસમાનમાં ઉડતા પણ એની બકુટિ વક્ર થતી ત્યારે એ બધાને જીવતા જીવત નકનો અનુભવ કરાવતી. એ સ્વભાવે નીચ નહોતી. એના દીલમાં દયા અને કામલતા હતી. પણ એને છ કરોડ અત્યંતેને પગ તળે છંદી નાખતી શયતાની હિંદુ સમાજ પર ભયંકર તિરસ્કાર હતો. એ જોષ શકી હતી કે ઉંચામાં ઉંચા કુળનું અભિમાન રાખનાર હિંદુ યુવાનો એની મારકણી આંખથી જખમી થઇ એની સુલામી કરવાને તૈયાર થયા હતા અને એ બધાને સોખંડના ચણા ચણાવી એ રાધાની શિક્ષિકા થઇ હતી.

(૧૦૦)

પ્રકરણ ૧૬ મું.

સ્વતંત્ર ત્રિમ.

મીસ લીલીઅનના સહવાસમાં રાધા દિન પર દિન આશાક થતી ગઈ. તે તાજમહાલ ને ઓન રેસ્ટોરામાં અંગ્રેજ અને ફ્રેન્ચ લલના ઓની પેઠે છુરી કાંટે ખાતી અને નાજુક અદાથી શેરપેન ને શેરીના સ્વાસ ખાલી કરતી. લીલીઅનનો સરસ અને રનેહાળ સ્વભાવ તેને પ્રિય થઈ પડ્યો હતો. અને સખી બની ગઈ હતી અને ગંગા ડોશી બહુ નારાજ થતી તો પણ રાધા વારંવાર લીલીઅન સાથે ફરવા નીકળી પડતી. નાટક સીનેમાં, રેસ્ટોરાંમાં અને ચોપાટી કે બેન્ડ સ્ટેન્ડ પર રાધા લીલીઅન સાથે એકલી કઝાકોના કલાક ગાળી નાખતી અને તે બેઠેને ગંગા ડોશીનું નાકનું ટીચકું ચઢા જતું. આ કીરશતાન બાદ તેની સોનાની ચલ્લીને બગાડી નાખશે એવો ભય ગંગા ડોશીના દીલમાં ઉપજ્યો હતો. પણ રાધાને તેની દરકાર નહોતી. તે પોતાની જાનને રાણીજી માની બેઠી હતી અને રાણી પેઠેજ અયશ આરામ કરી હુકમ કરતાં શીખી હતી.

રાધામાં આવું પરિવર્તન થયું તે સાથેજ એક બીજું પરિવર્તન પણ થયું હતું. યથેચ્છ આહાર વિહાર અને ખાનપાનથી તેની જીવાની ફાટી નીકળી હતી. તેના અંગ પ્રત્યંગમાંથી યુવાની ઝરતી હતો. તેની આંખો કાતિલ અને મારકણી બની હતી. તેની નસેનસે વીજળીક સંચાર થતો હતો. તેની ઉન્મત યુવાની તેની તસનસતી ચોળીના બંધ તોડી નાખવા જેટલી નિર્ઝંજ બની હતી અને રાધા આ મોહક બક્ષાની ઉપાધિથી અસ્વસ્થ થઈ ગઈ હતી. તે રંગીલા યુવક યુવની પેઠે નાચતી ફૂલતી અને હસતી રમતી અને છતાં તેની છાતીમાં છૂપું દર્દ થતું હતું.

લીલીઅન સ્વચ્છંદી, મોજીલી રમણી હતી. તેને લગ્નનું અંધન પ્રિયજ નહોતું. તે ગમે તેને ધડીબરને માટે પ્રિયતમ બનાવી જીવનના લ્હાવા લેવા માગતી હતી અને રાધા પર તેના જીવનની છાપ કંઈ જેવી તેવી પડી નહોતી. રાધા તેને એટલી બધી ચાહતી થઈ હતી કે તેણે લીલીઅનને પોતાના આખા બૂત જીવનની વાત કરી દીધી હતી. લીલીઅનને રાધાએ કહી દીધું હતું કે તે એકવાર કામાટી-પુરામાં મીલ મજૂરના અંધારા કોટડામાં રહેતી કુટુંબ પર એસી નારંગી ને કળાં વેચતી કંગાળ છોકરી હતી. લીલીઅને આ સરળતાનો ખૂરો લાલ લીધો નહોતો. તેણે પણ રાધાને પોતાના જીવનની બધી વાત કહી દીધી અને લીલીઅન ધેડની કન્યા છે એ જાણવા છતાં રાધા તેનાથી છેડી નહાસી નહોતી. હવે તે નાતજાતના બેઠ માનતી પણ નહોતી. લીલીઅને તેને તાજમહાલ ને શ્રીન રેસ્ટોરાંમાં “કેરમોપોલીટન” બનાવી દીધી હતી.

“રાધા ! તે તારા ભાત્રી માટે શો નિશ્ચય કર્યો છે ?” હેંગીંગ ગાર્ડનમાં સુંદર વૃક્ષોની ધટા નીચે એક બેંચ પર એસી લીલીઅને એક દિવસ રાધાને કહ્યું.

રાધા કંઈ ન બોલી. અનિમિષ તેનાથી નિસાસો નખાઈ ગયો. તે દીન નયને લીલીઅનને જોઈ રહી. અને થોડીકવાર પછી બોલી: “મને કંઈ સૂઝ પડતું નથી. આ મુઝો મદનસિંહ એકવાર મને ગમી ગયો હતો—”

“હવે ?—”

“હવે તેની જે વાતો મેં સાંભળી છે તે પરથી એનાથી મારો શુકરવાર વળે એમ લાગતું નથી.”

(૧૦૨)

“ત્યારે કોઇ રસિક વરને પરણી ધર માંડી એસ-”

“મને કોણ પરણશે ?” રાધાએ સામે સવાલ કર્યો.

“અરે ગાંડી ! એમ બોલ કે તને કોણ નહિ પરણે ? તારા જેવી જોગનવતીના પગ ચાટવાને મુંબઈના સેંકડો ઉલ્લુએ તૈયાર થશે.”

“એ બધા વાસનાના બૂખ્યા છે-”

“ને તને પ્રેમ જોઈએ છે ?” લીલીઅન કટાક્ષથી હસી.

“હા.”

“પ્રેમ એટલે શું ?”

“એ જીવોની સમ્પૂર્ણ એકતા” રાધા બોલી.

“શ્રીઓને ભમાવવાનો એ બધો લવારો છે. પ્રેમનું મૂળજ વાસના છે અને પ્રેમનું અંતિમ પરિણામ પણ વાસના છે. ખુલા દિલે મારી સાથે વાત કર. તને રંગરાગમાં રાખી સંસારના લ્હાવા ચખાડે એવો રસિકવર ગમે છે કે નારદ મુનીની પેઠે બ્રહ્મચારી રહી, તારા પ્રેમ પર કવિતા લખનારો તરંગી જોઈએ ?” લીલીઅને સ્પષ્ટ પ્રશ્ન કર્યો. રાધા મુઝાઇ.

“બહુ ! મને એમાં કંઈ સમજ પડતી નથી.”

“એનું કારણ એટલું જ કે તેં દુનિયાના પ્રલક્ષ અનુભવો કરતાં પુસ્તકોઆ ડહોચાણો ધણાં પીધાં છે. પ્રેમ સ્વર્ગ છે, નંદનવનની કલવાડી છે, દેવોનો અમૃત રસ છે એવી પ્રેમની મોહક વ્યાખ્યાઓ તદન જૂઠી છે. રાધા ! મારી પેઠે જીંદગી તરફ નરી આંખે નજર કરતાં શીખ. જીંદગી મોજ છે, વિલાસ છે, આનંદ અને લહનજત

છે, સ્વાર્થ અને આવેશ છે. સંસારમાં પરમાર્થ નથી, દયા નથી, પવિત્રતા નથી, ઉચ્ચ ભાવના નથી. જેઓ સમાજ અને સરકારના તંત્રો ચલાવે છે તે બધા ઉંચા નામોના પરદા નીચે નીચમાં નીચ કામો કરનારા દંભીઓ છે. જેઓ સ્ત્રીના પતિવ્રત ધર્મ માટે નવ નવ ગજના લેખો લખે છે તેમની પોતાની સ્ત્રીઓ પોતાના મારને પૈસે બની ઠનીને ફરતી હોય છે. જેઓ રામના પત્ની વ્રતની પ્રશંસા કરતાં ધાંટા ફાટી નાખે છે તેમનું પ્રેમભવન વેશ્યા વાણમાં હોય છે. જેઓ શરાબનું નામ દેતાં “નારાયણ નારાયણ” કરવા માટે છે તેમનો છેલ્લો શ્વાસ ફાફની દુર્ગંધથી ભરેલો હોય છે. શ્વા માટે આપણે દંભથી જીવવું જોઈએ ? આપણે સ્ત્રીઓ છોડીએ અને સ્ત્રી પ્રેરણાથી જીવે છે તે તેટલાજ માટે તે કુદરતની વધુ નજીક છે. આપણે પુરુષોની પેઠે ચા સુધરેલી ગણાતી સ્ત્રીઓની પેઠે દંભના યુરખાથી આપણા મનોભાવ ઢાંકવા માગતી નથી. તારે શું કરવું તે તું જાણે. પણ કું તો કાંઈ રીતે એવું દંભી જીવતર પસંદ કરવાની નથી—”

“તું કહેવા શું માગે છે લીલીમન ! તું મોટી પંડીતાણી રહી એટલે લાંબી લાંબી વાતો કરે. પણ મને તેમાં સમજ પડતી નથી.”
રાધા મુઠામને બોલી.

“કું તને જગતમાં સમ્રાટી થયેલી જોવા માગું છું. ખરું જોતાં દરેક સ્ત્રી જગતમાં રાણી થવાનેજ સરખાયેલી છે. દરેક એટલેજ કે કાંઈતું રાજ્ય મોકું હોય તે કાંઈતું નાતું—”

“એટલે કું પરણું તો મારું ઘર મારું નાતું સરખું રાજ્ય થાય એમને !”

“નહિ. પરણે તો તો તું કેદખાનામાં બંદીવાન થઈ જાય. કું

તને સ્વતંત્રજ રાખવા માયું છું. અંગ્રેજીમાં એને free Love કહે છે અને રશીઆમાં સ્વતંત્ર પ્રેમનો છુટથી અમલ થાય છે.”

“જરા વિગતવાર સમજાવતે બહેન !”

“સાંભળ ! સ્વતંત્ર પ્રેમ એટલે બંધન વિનાનો સંસાર ! સ્ત્રી પોતાને મન ગમતા આશક પસંદ કરી શકે અને છતાં કોઈ પણ આશકની બાંદી ન રહે—”

“બચ્ચાં કચ્ચાં થાય તો ?—”

“રશીઆમાં એવી સ્ત્રીઓના બચ્ચાંને રાજ્ય પાળે છે.”

“પણ આપણે ત્યાં કોણ પાળશે ?”

રાધા લીલીઅન જેવી હુશિયાર ન્હોતી તોપણ તેના પ્રશ્નથી લીલીઅન વિચારમાં પડી.

“આપણને બાળકો જોઈતાંજ નથી.”

રાધા હસી.

“એમ તે કંઈ બને ?”

“કેમ ન બને ? ફ્રાંસમાં ગર્ભ ન રહે તે માટે ભાત ભાતના ઇલાજો લેવામાં આવે છે. મારી પાસે પણ એવો ઇલાજ છે.”

“હેં !” રાધા ચક્રિત થઈ.

“હા. મારી પાસે ગર્ભ રહેતો અટકાવવાનો અમેરિકન ઇલાજ છે. હિંદુસ્થાનના તેત્રીસ કરોડ કીડાઓમાં વધુ કીડા ઉમેરવાની જરૂર નથી.”

“આ બધા લવારનો સાર શો ?”

“સાર એટલોજ કે જો તું મારું કંઈ મને તો કાપની બેડીમાં ન પડતી. ચાહે મદનસિંહ હોય કે મુંબઈનો કોઈ ઉદ્ધુ શ્રીમંત હોય—પણ એ બધાને વાંદરાની પેઠે નચાવ્યાજ કરજો ! સ્ત્રી જ્યારે પુરુષને સર્વસ્વ અર્પણ કરી દે છે ત્યારે પુરુષ કૂર અને બેદરકાર બને છે. પુરુષ એવી જાતનું જન-વર છે કે જોને આપણા યોવન અને રૂપથી દરોજ નવી નવી રીતે બમાવ્યાજ કરવો જોઈએ. દરોજ નવા નવા મોહક હાવલાવ, અવનવા વસ્ત્રાભાર અને અવનવી છટા હોય તોજ સ્ત્રી પુરુષને ગુલામ બનાવી શકે છે; નહિ તો ગ.જો અને લાતો ખાઈ પોતે ગુલામી કરે છે.”

‘બિચારી પરણેલી સ્ત્રીઓ એટલા માટેજ દુઃખી થતી હશે ?”

“નહિ તો બીજું શું ? જોનો ધણી જણે છે કે આ તેનું હંમેશનું રમકડું છે. પરિણામે તેની પરણી ઘરમાં આંધુ સારે છે ને બાઈસાહેબ કોઈ ખાનગી યા જાહેર વેશ્યાના મુંબન માટે બીજા માગતા હોય છે—”

“તું મારું માથું ચક્રાધ જાય એવી વાત કરે છે.”

‘હું તને સાચી, સ્વતંત્ર સ્ત્રી બનાવવા ચાહું છું. તું મદનસિંહને ત્યાં જાય અને થોડો વખત તેની રાણી પણ થાય તે પછી તારું મુંબ અમર થવાનું નથી. મદનસિંહનો મોહ થોડાજ સમયમાં નાશુદ થઈ જશે ને તું પાછી રસ્તે રખડતી બીખારણ થશે.”

“ભારે મારે શું કરવું ?”

(૧૦૬)

“એને બને તેટલો ટવળાવવો—આશામાં ને આશામાં નીચોબ્યા કરવો અને જ્યારે એ તદ્દન પાગલ જેવો થઇ જાય ત્યારેજ એને દાદ આપવી. પણ મધુપુરમાં તો કદિ પગ ન મૂકવો.”

“રાજકુમાર તે માનશે ?”

“માનશે તો ખરો. પણ બાપજી કહીને માનશે. પુરુષને સ્વભાવ જંગલી જનવર જેવો છે. તે ફરની કાચની કટકી પાછળ જન પટકી નાખે છે ને નજીકની સોનાની માળાને સાત મારતો ચાલ્યો જાય છે...ચાલ, હવે વખત થઇ ગયો...”

બન્ને ઉઠીને મોટરમાં બેઠી અને મોટર ચાલી.

(૧૦૭)

પ્રકરણ ૧૭ મું.

રઘુનાથ ને ગંગાડોશી.

રઘુનાથ ખંધાધથી શ્રીમંત થવા માટે રાધાને મધુપુર લઈ જવામાં વિલંબ કરતો હતો. તેણે રાધા મહનસિંહની માનીતી થાય તે માટે રાધાને વીસમી સદીની અપ-કુ-ડેટ યુવતી બનાવવાની વ્યવસ્થા કરી હતી અને રાધા દિન પ્રતિદિન સુંદર, યુવાન અને શોખીન થતી જતી હતી. પણ રઘુનાથનું કરમ વાંકું હતું. રાધાના યોવનને ગંગાડોશી કૌમતી ખજાનો ગણી રહી હતી, ગંગાડોશી ઘરડે ઘડપણ આ અનાયાસે આવી મળેલી જીવતી નોટ વટાવવા માગતી હતી. ખીજી બાજુએ લીલીઅને રાધાના ધાનમાં નવાજ મત્રો કુંકવા માંડ્યા હતા. સ્વતંત્ર પ્રેમના વિચારોના મર્મ સમજવાની રાધામાં શક્તિ નહોતી. પણ પુરુષો સ્ત્રીઓના શરીરનાજ બૂખ્યા છે અને યોતાની વાસના તૃપ્ત થતાં તેમના દીવના તડકાટની પરવા કર્યા વિના ચાલ્યા જાય છે એ ખીના તો તે ક્યારની સમજી ચૂકી હતી. રઘુનાથ તેને વારંવાર મળતો. તે વખતે તે શાંતિથી, મીઠાશથી ને કોઈ કોઈવાર સત્તાદર્શક સ્વરે વાત કરતી. તેના હાવભાવ, તેના વસ્ત્રોની છટા, તેની વખતી જતી નાજુક અદા વિગેરેથી રઘુનાથને સંતોષ થયો હતો.

“હું હવે રાધાને જલદી મધુપુર લઈ જવા માગું છું.” રાધા લીલીઅન સાથે ફરવા ગઈ હતી ત્યારે રઘુનાથે ગંગાડોશીને ધેર જઈ, ડોશીને સંબોધીને કહ્યું.

“મારી ક્યાં ના છે ? કાઠ ! લઈ જાઓને. મારે માથેથી પંચાત જશે. આજકાલની છોકરીઓથી તોખાહ બાપ ! રાંડોને

પાંચ પૈસા મળ્યા કે મઢમની દીકરી થતાં વારજ નહિ ! આ તમારી રાધાથી તો મેં ખરેખર હાથ જોડ્યા. હમણાં હમણાં એ નકરી કીરસ્તાન થઇ ગઇ છે !—”

“હશે. પણ માણ ! રાજકુમારને એ ગમશે ખરી ?”

“રાજકુમારને એવી પરી નહિ ગમશે તો પછી કોણુ ગમશે ?”

રઘુનાથ હસ્યો. ગંગા ડોશી તેના તરફ તીક્ષ્ણ નજરે જોઇ રહી.

“હવે હું દશેક દિવસમાં રાધાને લઇ જઇશ.”

“વાર જાણ ! ફતેહ કરો. પણ આ ગરીબ પર દયા કરજો.”

“તમે કેટલાં લોભી છો ? રઘુનાથે નરમ સ્વરે ઠપકો આપ્યો. ગંગા ડોશી તેની પાસેથી અત્યાર સુધીમાં દશથી વીશ હજાર એકાદી મઠ હતી. પણ તેટલાથી તેને સંતોષ થયો નહોતો.

“હું લોભી ? ગરજ સરી કે વૈદ વેરી તે આતું નામ ! રઘુનાથ-
જાણ ! તમારી સ્વરમ મને ન નડી હોત ને તો એજ રાધા મને અત્યાર સુધીમાં લાખ જે લાખની માલીક કરી દેત સમજ્યા કે ?” ડોશીનો મીઠાન બયો.

“કોણુ આપત ?”

“કોણુ આપત ? તમારે જોવું છે ? આજેજ તમે કહો તો રાધાને માસિક પાંચ હજારનો પગાર બધાવી આપું ને એવા રાજ-વૈભવમાં રાખુ કે જેની આગળ તમારું મધુપુર પાણી ભરે—”

“કોઈ આપ કમાઇવાળો ઉલ્લુ હશે !” રઘુનાથે ટકોર કરી.

“તો તમારો રાજકુમાર ક્યાં પસીનો ઉતારવા ગયો હતો ? પ્રજાને ચૂસીચૂસીને એ રાંડોના ગળવા ભરે છે.”

“હશે. આપણે લડી પડીએ એ વાજખી નથી.” રઘુનાથે ડોશીને સમજાવવા માંડી.

“હા. આપણે સીધા સાથે સીધા ને વાંકા સાથે વાંકા ! તમે રાધાને પ્રતાપે મધુપુરના દીવાન થશો ને જીવશો સાંસુધી તમારે ત્યાં એ છોકરીને લીધે ધનના બૃહસ્પતિ રહેશે. હું તો હમણાંજ ચોક્ક મેળવીશ. મને શું છે ? કાલસાની દલાલીમાં હાથ કાળા જેવા ધાટ છે !-”

“માણ ! મેં તમને અત્યાર સુધીમાં બાર હજાર રૂપિયા આપ્યા-”

“તમારી રાધાનો ખર્ચ જોયો છે ? રોજ પંદર રૂપિયાનું તો પેત્રાલ બાળે છે. એ હિસાબે એ કેટલી નાચતી ફૂટતી હશે તેનો વિચાર કરો-”

“તમને જોઇએ છે કેટલા તે કહોને !” રઘુનાથ અતે મૂળ મુદ્દા પર આવ્યો.

“રાધાને તમે લખ જાઓ તે પહેલાં બીજા રૂ. ૧૦ હજાર જોઇશે.”

“કંઈ ગાંડા તો નથી થયા !”

“નહિ.”

“ને જો એટલા ન મળે તો ?” રઘુનાથે ચોખો ચાંપી જોયો.

“તો શું કરવું તે હું સારી પેઠે જાણું છું.” મંગા ડોશીની આંખો જરા કરડી થઇ.

“ઠીક. ઠીક. તમને રાજી કરીશ. પણ જો જો ! હજુએ નાદાન છે. કોઇના ફંદામાં ફસી ન જાય.

“તેની તમારે શીકર ન કરવી.” કહી રઘુનાથ ગયો અને પાંચ દશ મિનિટમાંજ રાધા લીલીઅન સાથે આવી પુગી.

“રાધા ! રઘુનાથ તને તેડવા આવ્યો હતો.” રાધાએ ધરમાં પગ મુકતાં વાર ગંગા ડોશી બોલી.

“ક્યાં ?”

“મધુપુર.”

“હં !” રાધાની બકૂટિ વહ થઈ ગઈ. “એ ફરીથી આવે તો કહેજો કે હું હમણાં મુંબઈ છોડવા માગતી નથી.”

“તે નહિ માને તો ?”

“નહિ કેમ માને ? એ કંઈ મારેઃ ધણી બણી છે ?” રાધાનો અવાજ તીવ્રો થઈ ગયો.

“બહેન ! એ તારો વાલી તો છે ને !”

“વાલી જ્ઞાતો ને વાલો જ્ઞાતો ? એ મુઆની મને જરાય ફરકાર નથી માણ !” રાધા બેદરકારી અને ગુસ્સાથી બોલી.

“ત્યારે મધુપુરના રણુવાસ નથી વસાવવા ?” ડોશીએ લાગ જોઈને ગોળી છોડી.

“તે મારી મરજીની વાત છે. લીલીઅન ! બેસ તો ખરી ! માણ, નોકર પાસે બે કપ ચાહે મોકલજો ! હું રાતે ખાવાની નથી.”

“કેમ તખીયત સારી નથી ?” ડોશીએ લાગણી દર્શાવી.

“તખીયતને કંઈ થયું નથી. હું ને લીલીઅન મિસ ગૅઝરમનના કોન્સર્ટમાં જવાનાં છીએ.”

“ક્યારે પાછાં આવશો ?”

“રાતે એકાદ વાગે.”

“બહેન ! એમ મોડી રાત સૂધી એકલાં રખડાય ? ”

“કેમ નહિ ? મને કાશુ ખાધ જવાનું છે ?” રાધાએ ડોશીની વાત હસી કાઢી અને ગંગા ડોશી મનમાં બબડતી નોકરને મ્હાનો હુકમ કરવા મઠ.

“ લીલીઅન ! આજે રાતે હું તારે ત્યાંજ સૂઈશિ. ”

ડોશી અદ્વૈત થયા પછી રાધાએ દ્રઢ સ્વરે લીલીઅનને કહ્યું.

“ કેમ ? ”

“ મારે તારી સાથે ખાનગી વાતો કરવી છે. ”

“ બહે મારું ઘર તારુંજ છે બહેન ! ”

પ્રકરણ ૧૮ મું.

જલસામાં.

રાધા નવ વાગે લીલીઅન સાથે ટંક્ષીમાં બેસી થીએટર પર જવા નીકળી. તેના મુગ્ધ દીલમાં ઉચલ પાચલ થતી હતી. છ સાત મહિનાના નવા જીવનથી તેની જીંદગી પલટાઇ ગઇ હતી. તેને આટલી ટુંક સુદ્ધતામાં જે શિક્ષણ મળ્યું હતું તેથી તેના વિચારોમાં અસામાન્ય પરિવર્તન થઇ ગયું હતું જે રાધા એકવાર બે ટંક સૂકા રોટલાથી સંતોષ પામતી હતી તેના દીલમાં હવે બચકર મહત્વાકાંક્ષાઓ જન્મી હતી. તે મધુપુરના રાજકુમારને નયને ઇસારે નચાવવા માગતી હતી અને છતાં મધુપુર જવાને ડરતી હતી. ગંગા ડોશીની પરોક્ષ પણ્ણી તીક્ષણ ચોટાથી તે કંટાળી ગઇ હતી લીલીઅનના સ્વતંત્ર પ્રેમના વિચારો મુગ્ધાના હૃદયમાં વિષવિષ તરંગો ઉડાવી રહ્યા હતા. દિનપ્રતિ-દિન ખીલતી જતી યુવાનીને લીધે તેના હૃદયને પ્રિયતમની ખોટ પણ્ણી જણાવા લાગી હતી.

ઓતું યોવન ! ઓતું સૌન્દર્ય ! પ્રભુની એ કેવી દિવ્ય બક્ષીસો છે ? અને છતાં સ્વાર્થી, હાડચામના બૂખ્યા પુરષો સૌન્દર્ય અને યોવનને કેવી નિર્દયતાથી કચડી નાખે છે ? આ પ્રશ્ન રાધાને બંડખેર બનાવી રહ્યો હતો. એ સૌન્દર્યનો કદરદાન ચાહતી હતી, પણ્ણી પોતાના સૌન્દર્યનું ખૂન કરવા ચાહનારને ધિક્કારતી હતી. રઘુનાથની સ્વાર્થી ઇતિ તે સ્પષ્ટ સમજી ગઇ હતી. મદનસિંહ માટે તેના દીલમાં લેશ માત્ર ભાવ રહ્યો નહોતો. ગંગા ડોશી તેની નજરે હલકી, છુદ્દ દલ્લાલા પૂરવાર ચર્ચ ચૂકી હતી. અને છતાં એ બધાની બળ તેની આસપાસ ફેલાઇ ગઇ હતી એ ખીના યાદ આવતાં તે થરથરી જતી હતી.

“લીલીઅન !—” મોટર ચાલુ થયા પછી રાધાએ દીન સ્વરે કહ્યું: “મારે ગંગા ડોશીના કેદખાનામાંથી છૂટા થવું છે.”

“ઝોહો ! એમાં તે શી મોટી ખીસાત છે ? તું કહે તો આજેજ તને મારે ઘેર લઈ જઈશ.” લીલીઅન જરા હસીને બહાલથી બોલી: “પણ રાધા ! એમ કરવામાં લાભ શો છે ?”

“મને એ રાંડની ખીલાડી જેવી આંખો ગમતી નથી.”

લીલીઅન ખડખડ હસી પડી.

“એણે તારે માટે કોઈ દહેરી લાલ તો નથી સીધી કાઢ્યો ને ?”

“નહિ. પણ એની ધાનત તો એવીજ છે. એને ત્યાં બે ચાર જણ મુવા એવા આવે છે કે જેમના ડાચાં જોતાંજ મને ઉલટી આવે છે.”

“કેમ ?”

“તું પણ કેવો સવાલ પૂછે છે લીલીઅન ? એક મુઝો સટાળીઓ આવે છે તે પાન ચાવતાં ને મુછો આમળતાં ધરાતોજ નથી ! ગંગા ડોશી એના પરથી ગાંડીધેલી ચંદ્ર જાય છે કેમકે એની પાસે નોટોના બંડલ છે ! મુઝાનું ડાચું જોયું હોય તો નકરો સીધી ! પણ પૈસાને જોરે એ કામ દેવનો અવતાર મનાય છે.”

“સોનબાઈને રૂપબાઈની લીલાજ ઔર છે. રાધા ! વાર, એ સીધીબાઈ બોલકોટ ! ખીજે કોણ છે ?” લીલીઅન ચોતાના મધુર ઝોઠ પર અજબ સ્મિત ફરકાવી બોલી.

“ખીજે એક મેમલુ છે. હમણાંજ બાપ લાખોની દોલત મૂકી મરી ગયો છે એટલે બેટાનો પગ જમીન પર ઠરતો નથી. એના

શહેરમાં ત્રીસ ચાલીસ માળા છે, ને લાલાજીને હવે શરાબને સુંદરી વિના કશાની દરકાર નથી ?”

“એ તને ગમતો નથી ?”

“નહિ એની રીતભાત મને પસંદ નથી. એકવાર એ મને ખૂબ આગ્રહથી હજાર રૂપિયાની નોટ આપી મારા હાથ પર ચુમી લઇ ગયો હતો.”

“શાહખાશ ! તારી કિમ્મત વધી ગઇ હો રાખા !” લીલીઅન એ પુરુષની મૂર્ખાઇ પર હસતી ટકોરમાં બોલી.

“લીલીઅન ! તને ગમત ચાય છે ને મારો જીવ જાય છે.”

“તારો જીવ શા માટે નીકળી જાય છે ? હજાર રૂપિયામાં તારા હાથની ચુમી વેચાઇ તેથી ?”

“જી. આવી વાત કરશે તો હું બોલવની નથી.”

“અરે વાહરે મારી રીસાળ રાખા ! ચાલ, તને નહિ ગમતું હોય તો નહિ બોલું. બીજો નંબર ના લાયક ! પછી ત્રીજો કોણ છે ?”

“ત્રીજો કોઇ માજીસ્ટ્રેટ છે ને ચોથો ધારાસભાનો સભાસદ છે.”

“વાહ ! એ માજીસ્ટ્રેટ ન્યાય કેવો છજીતો હશે ને ધારાસભાનો સભ્ય કાયદા કેવા ધડતો હશે ?” લીલીઅનથી ટીકા કર્યા વિના ન રહેવાયું.

“તે તો એ લોકો જાણે. માજીસ્ટ્રેટને રાજી રાખવાને ડોશી બધી આવુર છે.”

“હોયજીને ! નહિ તો એ ક્યારની જલજનત્રાએ ગઈ હોય—”

“હા. લીલીઅન ! મને તો મુંબઈ પર કંટાળો આવે છે.”

“કેમ ?”

“મુઆ બધાજ અમલગતો.”

“આખી દુનિયા એવી છે બહેન ! જે એમ ન હોત તો લાખે એક મહાત્માની કહેવત ખોટી ઠરત ! આ શહેર એવું છે કે જેના બેજ દેવ છે. એક દમ્બ ને બીજો પૈસો ! તેં જોયું હશે કે ગંગા ડાશી દુનિયામાં બકતાણી ગણાય છે ને એની મારફતે અનેક બોળી સ્ત્રીઓના શિયળ લૂંટાય છે. રાધા ! ધી ખાના સફરસે દુનિયા ચલાના મફરસે ! જે હું એ પ્રમાણે ચાલી ન હોત તો મારી પાસે આજે પુટી બદામ ન હોત ને હું કાણુ જાણે ક્યાં રોટલા માટે રખડતી હોત.” લીલીઅને સંસારનો કાળો પરદો રાધાને બતાવ્યો.

આ વખતે મોટર બાલીવાળા ડ્રાઇ થીએટર આગળ આવી અટકી ને રાધા તથા લીલીઅન નાટકશાળામાં ગઇ.

કેવું પરિવર્તન ? એજ બાલીવાળા ડ્રાઇ થીએટર ! એજ મુલતાનીતું હોટલ ને પાનવાળાની એની એજ દુકાનો ! થીએટરની સામેના નામચીન ઘરે એમના એમ વિકેટ હાસ્ય કરતા ઉભા હતા. તેમાંથી પહેલાના જેવાજ બીબલ્સ ગાયનો અને નિર્લજ્જ હાસ્યોના અવાજો આવતા હતા. રસ્તા પરથી ત્રામવે પહેલાની પેટેજ કોઇની દરકાર કર્યા વિના દોડી જતી હતી. મોટરોને ટેક્ષીઓની અલગાર લાગી હતી વિક્ટોરીઆઓ “એક છત્રીવાળા” ના પોકાર સાથે ચાલી જતી હતી. “બદામ પીસ્તા” ને “ગરમા ગરમ એવડા” ની જુઓ જેવીને તેવીજ માલુ હતી. ફક્ત રાધા બદલાઇ ગઇ હતી. જે રાધા એકવાર આ થીએટરના પુટપાથ પર નારંગી વેચવા બેસતી તે આજે અહિં મોટરમાં બેસી પૂર ઠાઠથી ગૌહરખનનો જલસો જેવા આવી હતી. જે પાનવાળો રોજ મસ્કરી પથુ કરી એને

સતાવતો તે આજે એના તરફ નજર કરવાની હિમ્મત પણ કરી શકતો નહોતો. જે પાળી પાધડીવાળા સિપાઇઓને જોતાં એ બિચારી રડી પડતી તેમની આજે રાધાને લેશમાત્ર દરકાર નહોતી. રાણી જેવી દમામદાર અને ગૌરવભરી ચાલથી ડગલાં ભરતી એ નાટકશાળામાં જઈ બેઠી. એણે બધા જૂના માણસોને ઓળખ્યા પણ એને કોઈ ઓળખી ન શક્યું એણે કોઈ સાથે પીછાન તાણ કરવાની દરકાર ન કરી. ખરેખરી રાણી હોય તેમ લીલીઅનને હાથ પકડી ધીમી ચાલે તે નાટકશાળામાં જઈ ઓરચેસ્ટ્રામાં બેસી ગઈ.

બંને સખીઓ થીએટરમાં જતાં થીએટરની શોભા વધી મધ વીજળીની લાઇટ રાધાના હીરા જડિત આભુષણોમાં પ્રતિબિમ્બિત થતાં રાધાનું સૌન્દર્ય ગજબ વરસાવી રહ્યું. તેણે આજે ધુપ છાંવ રંગની જરી ભરેલી સાડી પહેરી હતી અને તે પર કીનખાખતું ફેન્સી પોલકું શોભી રહ્યું હતું. તેના નાજુક ચરણોનું વિશ્વાયતી છુટ રક્ષણ કરતા હતા. ગળામાં હીરા જડિત હાર ઝગારા મારી રહ્યા હતા. દરેક હાથમાં બન્ને મોતીની બંગડીઓ રાધાની કોમળ કાંડી સાથે મસ્તી કરી રહી હતી. એના વાળની ઝુલ્ફો આજે કોઈ મસ્ત કવિને બોખારા કે સમરકંદ કુરબાન કરી નાખવા તૈયાર કરી દે એવી હતી.

એની સખી લીલીઅન પણ જેવી તેવી નહોતી. એણે બંગાલી રમણી ચેડે વસ્ત્રો પહેર્યાં હતાં. રાધા ગુલાબની ખીલતી કળિ જેવી હતી. લીલીઅન ખીલેલું પુષ્પ હતું. એક સંસારના દહાવા લેવાને આતુર હતી-સંસારથી અપરિચિત હતી અને અચાનક દેવ સંજોગે શ્રીમંત બની ગઈ હતી. ખીણ ગરીબ ધેડને ત્યાં જન્મ લઈ ખ્રીસ્તી મીશનરીની કૃપાથી પાવરધી બની હતી અને પોતાના પરિચયમાં

(૧૧૭)

આવનારા બધાય યુવાનોને લોખંડના ચણા ચવાડી દુનિયાની કપટ જળ જોષ “સીનીક” બની ગઇ હતી. લીલીઅન કોષને ચાહતી નહોતી પણ તેથી તે પોતાની સુંદરતા તરફ બેદરકાર બની નહોતી. તે બધાને આકર્ષવાની શોખીન હતી અને અનેક યુવાનોને નયનચરથી ધાયલ કરી તડકડતા છોડી દેવામાં તેને લહજ્જત જણાતી હતી.

લીલીઅન અને રાધાને જોતાં થીએટરમાં બેઠેલા અનેક “ખાનદાની” પુતળાઓના જીગર વગર છૂરીએ કપાઈ ગયા. અનેક જણે છૂપા નિસાસા નાખ્યા. પીટમાં બેઠેલા મારતે મિયાંઓએ “હાય ! જીગર ! કયા ખુબસુરતી છે ! માનો કયામતકી પૂતળી છે” જેવા કબ્જો હચ્ચાર્યા. આખું શરીર દેખાય એવા પાતળા વસ્ત્રો પહેરી આવેલી ફેશનની પૂતળીઓ આ બે રમણીઓને જોઈ અદેખાઈની આગમાં બળવા લાગી. ધડીભર આખા પ્રેક્ષક સમુદાયની નજર રાધા અને લીલીઅન પરજ ચોંટી રહી અને એવા સંજોગમાં ગૌહરજન રજેજ પર જે મધુર ગાયન લલકારી રહી હતી તેમાંથી ધણા જણાં ધ્યાન ખસી ગયું.

ઉસને પૂછા કયા કામ હૈ મૈને કહા ખીદમત તેરી.

ઉસને પૂછા કયા નામ હૈ મૈને કહા બંદા તેરા.

ઉસને પૂછા કયા દીલ મેં હૈ મૈને કહા મહોબત તેરી,

ઉસને પૂછા કયા શરમેં હૈ મૈને કહા સૌદા તેરા.

ગૌહર આ શૈર લલકારી રહી હતી અને એમાં લગભગ બધાય યુવાનો જણે રાધા યા લીલીઅનને જવાબ આપતા હોયતી એવા મીઠા તાનનો અતુલ્ય કરતા હતા. રાધા પ્રેક્ષકોના આ મનોભાવ સમજતી નહોતી પણ લીલીઅનની નજરથી એ ભાવો દૂર નહોતાં. તે યુગ્મના વાંદરાઓની લીલા જોઈ મધુર, મંદ સ્મિત કરી મલકાઈ રહી હતી.

(૧૧૮)

નકરણ ૧૯ મું.

નઝીરની ખટપટ.

“દિવાનજી ! આ શી ગરબડ છે ? તમે રાજ્યમાં શું ઘાડ મારે છે ? પગાર શાના ખાવ છે ? સત્તા શાની ભોગવો છે ?—મદનસિંહે આંખો લાલચોળ કરી તેની સામે અદબઅદાથી ઉમેલા પોતાના દિવાનને ધધરાવવા માંડ્યો. મદનસિંહની બાબુમાં મુદ્રાયમ સોફા પર નઝીર બેગમ બેઠી હતી. તેની વિલાસી કાતિલ આંખો દિવાન તરફ જરા સખ્તાઈથી જોઈ રહી હતીઃ ગુસ્સાથી તેનાં બવાં ચઢ્યાં હતાં અને કપાળ પર સહેજ કરચલી વળી હતી.

“તમે સમજો છો શું ?” મદનસિંહ દિવાનના મૌનથી વધુ ગુસ્સે થઈ બરાડ્યોઃ “આપણા સિપાઇઓ અને સરદારો ક્યાં મરી ગયા છે ? શું તેમની સમશેરો પર કાટ ચઢ્યો છે ? શું હથિયાર ગૃહમાં બંદુક ને બરછીની ખોટ પડી છે ? મારા રાજ્યમાં નગરશેઠને ઘેર ચોરી થાય, ગોમાજી મારવાડીની પેઢી છુટાય, ફોજદારનું ખુન થાય અને મારા પર મારી પ્યારી નઝીરને કાઢી મૂકવાની ધમકી આપનારા પત્રો ચાલ્યા આવે એનો અર્થ શો ? એ છૂપી ટોળીનો સરદાર કાણ છે ?”

હજીર ! છૂપી પોલીસ સખ્ત તપાસ કરી રહી છે પણ કંઈ પત્તો લાગતો નથી.” દિવાન ધુજતા અવાજે બોલ્યો.

“આવા જવાબ આપતાં તમને ક્ષરમ નથી આવતી ?” નઝીર ગુસ્સાથી બોલીઃ “તમે દિવાન પદ ભોગવો છો તે આવા નાલાયક જવાબ આપવા માટે ?”

“મેગમ સાહબા !” યુવામથી પણ નપાવટ યુવામી સહી લેતો દિવાન બોલ્યો: “મેં આ રાજ્યની વફાદારીથી સેવા બજાવી છે.”

“આહ ! કેવી વફાદારી ! તમારા માલીકનો જન સેવાની ધમકી આપવામાં આવે છે ને છતાં તમે કુંભકર્ણુની પેઠે હંધી રહ્યા છો એ કેવી વફાદારી ! આવા બધા રાજાના રાજ્યમાં આવા બંડખોરોનો જન્મ થાય એજ બતાવે છે કે રાજ્યના અમલદારોજ બંડખોરો સાથે મળેલા હોવા જોઈએ.” નઝીરે ગંભીર આરોપ મૂક્યો.

“અરે ! તમે શું બોલો છો મેગમ સાહેબા ! અમે અમારા મહારાજા માટે પ્રાણ આપવાને પણ તૈયાર છીએ પણ બદમાસો એવી છૂપી રીતે ત્રાસ વર્તાવી રહ્યા છે કે અમે કાચ્યાર થઈ ગયા છીએ.” દિવાને જવાબ આપ્યો.

“જાઓ દિવાન ! જાઓ ગમે તેમ કરો. પણ એ બદમાસ ટોળીને તેના નામકને-શાધી કાઢો. જ્યાં સુધી એ બંડખોર બદમાસોને હું ફાંસીએ લટકાવીશ નહિ ત્યાં સુધી મને એન પડવાનું નથી. જાઓ, જે મામ પર શક જાય ત્યાં વધારાની પોલિસ રાખો-એકે એક ખેડૂનના ઘરની ઝડતી લો. રાતે લોકોની હીલચાલ પર બારીક નજર રાખો. જે કોઈ જરા ચું કે ચાં કરે તો તેનો જવાબ જોણીથી વાળો. પ્રજાની નીકળતી બૂમને દાખી દેવામાંજ રાજ્યની સલામતી છે. જાઓ—” મધુપુરના યુવરાજે હુકમ કર્યો અને દિવાન જૂકી ઝૂકીને સલામ કરી ચાલ્યો ગયો.

આ દિવાન જાતનો ક્ષત્રિય હતો. તેનું નામ અમરસિંહ ! તેની ફાઇએ તેને શું જોઈને અમરસિંહ નામ આપ્યું હશે તે અમે જાણતા નથી. પણ અમે એટલું જાણીએ છીએ કે એણે ક્ષત્રિય

જાતિને કલંક લગાડ્યું હતું. એનામાં મર્દાંધ નહોતી, શૂરાતન નહોતું, યુધ્ધ નહોતી. એકલી ખુશામત અને કાવાદાવાથી તે જીવતો હતો. સ્વમાન કે પવિત્રતા કદાચ જાતની વસ્તુ છે તેનું એને જ્ઞાન નહોતું. એ એની લાયકાતથી દિવાન થયો નહોતો. પણ પોતાની પત્નીનું શિયળ વેચીને એણે દિવાનગીરી મેળવી હતી એના જનનાનામાં તેર રમણીઓ હતી અને એ બધી એણે મદનસિંહને નજર કરી દીધી હતી રજપુત જાતિમાં કોઈ જગ્યાએ સુંદર રમણી નજરે પડતાં એ તેને પરણી જતો અને પરણતાં વાર તેને સીધી મદનસિંહના શયનગૃહમાં મોકલી આપતો. આથી યુવરાજની એના પર અમી નજર રહેતી અને બદમાસ અમરસિંહ પોતાના કુળની પવિત્રતા વેચીને સત્તા અને શ્રીમંતાઈ વધાર્યો જતો. એણે પોતાની તીજેરી બરવા માટે હજારો ખેડૂતોને પાયમાલ કર્યા હતા અને પોતાની સત્તાની વિરૂદ્ધ જનારા ચાર પાંચ જણાને ગૂપચૂપ યમદાર મોકલી દીધા હતા. આવા દિવાનના હાથમાં મધુપુરનું રાજતંત્ર હતું અને એ રાજ્યનો બાવી વારસ મદનસિંહ હતો.

દિવાન ગયા પછી મદનસિંહે ટેબલ પર પડેલો ચંગ વગાડ્યો. તરતજ એક હંચુરીયો હાજર થયો.

‘આપની તબિયત કેમ છે?’ મદનસિંહે પૂછ્યું.

“વેઘરાજ કહે છે કે એક બે દિવસના મહેમાન છે-” હંચુરીયો જરા શેઠભર્યા આવાજે બોલ્યો.

“વારૂ જા-”

નોકર ગયો.

“નઝીર! હવે હું આ રાજ્યનો એક ચક્રી રાજ થઈશ.”

“ને હું?” નઝીર હસીને બોલી. તેનાં નયનો નાચી રહ્યાં.

“તું ? તું તો મારી આંખોનું દૂર છે. વ્હાલી ! તું આવી ત્યારથી મને આ રાજભવન ઇંદ્રભવન સમું લાગે છે”

“જાઓ, તમે જુઠ્ઠા છો.” નઝીરના વદન પર મોહક કોથળી છટા આવી.

“કેમ ? કેમ ? તું આમ ગુસ્સે ચાલ છે ને મારો જીવ ઉડી જાય છે.”

“બહાલા ! તમે મને સાચેજ રાણી બનાવશો ?”

“તારા સોગમ ખાધને હું તને કહું છું કે તુંજ મારી રાણી બનશે.”

“તમે મને ચાહો છો ?”

“આ કેવો સવાલ ? તું તો મારી હૃદયરાણી છે.”

“તો પછી પેલા રઘુનાથને મુંબઈ શા માટે રાખી મૂક્યો છે ?” નઝીરે દાવ જોઈ સોગડી મારી. મદનસિંહનું મ્હોં ઉતરી ગયું.

“રઘુનાથને મુંબઈમાં સ્ટેટને કામે રાખ્યો છે.” તેણે જમ તેમ જવાબ વાળ્યો.

“નહિ. આજનીજ ટપાલમાં તેનો પત્ર છે તેમાં તે લખે છે કે તે જે પરીની શોધમાં છે તેને લખને તે થોડા દિવસમાં મધુપુર આવશે.”

મદનસિંહથી હવે કંઈ ન બોલાયું. તેણે નઝીરના મોહ નીશામાં ચકચૂર થઈ તેને ટપાલ જેવાની રાજકારભારમાં માથું મારવાની રાજ્યને નામે હુકમો કરવાની છૂટ આપી દીધી હતી. એ છૂટ એનેજ ભારી પડી. નઝીરને ક્યારથી રઘુનાથ કોઈ પરીને સપડાવવાની કોશિષ કરી રહ્યો છે તેની ખબર પડી ગઈ હતી પણ આજે એ પરી થોડા દિવસમાં આવવાની ખબર મળતાં તે લાલપીળી થઈ ગઈ હતી.

(૧૨૨)

“તમને ખબર છે કે તમે મારી યુક્તિથી રાજ્ય થનાર છો અને છતાં મારી સાથે આવી દગાબાજી રમવા માગો છો?” નઝીરનું લોહી ઉકળી આવ્યું. ગુસ્સાથી તેના માથે પર રક્તિમા ધાધ આવી અને તેથી તે વધુ રમણીય જણાવા લાગી.

“રઘુનાથ જે છોકરીને લાવવ નો છે તેથી તને કંઈ નુકસાન થવાનું નથી.”

“વાહરે મારા ભોળા રાજા ! કેવી મીઠી મધ જેવી વાત કરો છો ? હવે તમે એના મોઢ પાશમાં સપડાશો ને બાંદીને બૂલી જશો.”

“નહિ. નહિ. બહાલી ! તને હું કદિ બૂલવાનો નથી.”

“જો તમે સાચું જ કહેતા હો તો રઘુનાથને અહિં આવવા મારે તામડતોળ તાર કરો—”

મદનસિંહ મૂઝાયો તેની નજર સામે નાટકશાળા પાસે જોયલી પેલી મોઢક નારંગીવાદી તરી આવી.

“આ હુકમ પર સહી કરો—” નઝીરે મદનસિંહ સામે એક કામળ મૂકી મદનસિંહ લાચાર થયો તેણે ગુપચુપ સહી કરી આપી પણ નઝીર તેના પર આમ સત્તા ચલાવતી થઈ તે તેને ગમ્યું નહિ.

“હવે રંગમહેલમાં આવો મારા રાજા ! ચાર દિવસમાં તો તમે ગાદી પર બીરાજશો—આમ્રો” નઝીર પાછી હતી તેવી થઈ ગઈ તેના આંદર પુનઃ અજોય સ્થિત કરતી કહ્યું અને મદનસિંહ દારૂડીઆની પેઠે લથડીઆ ખાતો તેનો હાથ પકડી રંગમહેલ તરફ ગયો.

(૧૨૩)

મકરણ ૨૦ મું.

રાધાનું હરણ.

ગૌહરમનનું સંગીત બાલીવાળા ગ્રાંડ થીએટરની રંગભૂમિ પર ગુંથ રહ્યું હતું. પ્રેક્ષકોનો મોટો ભાગ રાધા અને લીલીઅનની કાનિય જુવાનીને શાપ દેતો નિશ્વાસ નાખી રહ્યો હતો. રાધાની આસપાસ બેઠેલા અનેક ફાંકડેરાવો તેને ટીકા ટીકાને જોતા-મૂછો મરડતા-આંખો મારતા-અને ખીન્ન ભાતભાતના ચાળા કરતા. રાધા એ જોઈ ગુસ્સે થતી અને તિરસ્કારથી મ્હો ફેરવી લેતી. પણ એનો ધિક્કાર પણ ઉલ્લુ કામીઓને મળતો હતો. એણે જ્યારે તિરસ્કારથી મ્હો ફેરવ્યું ત્યારે એની પાછળ બેઠેલા એક વણિક યુવાને ટીકા કરી: “ઓય! તારો નખરો!” લીલીઅને આ શબ્દો સાંભળ્યા અને તેની આંખો ફરી ગઈ. તે પેલા ઉલ્લુ તરફ વક્ર નજરે જોઈ બેઠી: “કેમ! મૂળા મરી નથી રહેવાતું કે? વગર ભાડાની કોટડી જોવી છે?” આ શબ્દો તે એવા દમામથી બોલી કે વાણીઆ ભાઇના રામ રમ્યા ગયા અને તે ડાહ્યો ડમરો થઈ સંગીત સાંભળવાનો ડોળ કરવા લાગ્યો.

રાતના અગ્નીઆર વાગ્યા, ગૌહર “શ્યામ જૂલે હિંડોલા કુંજ-બનમે” ગાતી રમાઈ વડે ચાળા કરી શ્યામનો હિંડોળો ઝૂલાવી ઉલ્લુઓના દીલ હલાવી રહી હતી. આ સમયે જોરવેસ્ટ્રામાં એક ફાંકડો યુવાન દાખલ થયો. તેની ઉમ્મર બાગેજ પચીસ વર્ષની હશે તેનું શરીર કઢાવર અને ઘાટીયું હતું. મ્હો પર યુવાનીના જોમ અને ઉત્સાહ હતાં. આંખોમાં ધસ્કની ખુમારી હતી. નાની વાંકડી મૂછો આમળતો, હસતો હસતો તે એક મિત્ર સાથે આવ્યો અને રાધાથી થોડેક દૂર બને જણ્યુ બેઠા.

આ યુવાનનું નામ મહમ્મદ હતું. તેનો પિતા બે ત્રણ મહિના પરજ જન્મતનશીન થયો હતો. સરકારી કંત્રાકટોમાંથી તેણે લાખોની દાક્ષત જમા કરી હતી. મુ'બ્બ અહેરમાં તેના પચાસ સાઠ માળા હતા આ બધાનો મહમ્મદ એકલો વારસ હતો. લાખોની દાક્ષત મળતાં, વડીલનો અકૂશ દૂર થતાં અને જુવાનીના દિવાના આવેશની લગની લાગતાં તેણે બાપની મીલકતનો શ્રીમંત યુવાનો કરે છે તેમ શરાબ, સુંદરી અને જુગાર પાછળ ઉપયોગ કરવા માંડ્યો. હમણાં તેણે આમાખાની ટોપી પહેરી હતી. કિમતી વેનીશનનો કાળો સુટ પહેર્યો હતો અને ગળામાં કાલર પર રેશમી નેકટાઇફ ફસ્ફરી રહી હતી. તેના જમણા હાથની ટચલી આંગળી પર હીરાની વીંટી અગારા મારી રહી હતી. અને જાકીટ પર રત્નજડિત ઘડીઆળનો અછોડો લટકી રહ્યો હતો.

આવતાં વાર તેની નજર લીલીઆન અને રાધા પર પડી રાધાને જોતાંજ તે દીક્ક ગૂમાવી બેઠો, ગૌહરનું સંગીત તેને ન રૂચ્યું. તેણે મસ્ત આંખે રાધા પર એક નજર ફેંકી અને પછી પોતાના દોરત તરફ ફરી કહ્યું: “હુસેન ! કેવી ખુબસુરતી છે ? માનો જન્મતની પરી છે.”

“હુ.” તેનો ખુશામતીઓ મિત્ર બોલ્યો.

“ગમે તે બોમે અને મેળવવી જોઇએ.”

“પણ એ કાણ છે, ક્યાં રહે છે તે જાણ્યા સિવાય એકદમ શું થઇ શકે ?”

“હુસેન ! ધીમા પણ ગંભીર અને નીર્ધીત અવાજે મહમ્મદે કહ્યું: “આ પરીને જોતાં મને જેવી લાગણી થાય છે તેવી કોઇને જોઇને થઇ નહોતી. મેં ધણી પરી જાદીઓના જોબનનો બહાર

લૂંટ્યો છે પણ આ ? ખુદ તાલાએ દુરજની વખતે એને ધડી હશે જો તો ખરો ! શું ખુબસુરતી છે ? જાણે ક્યામતની પૂતળી ! ફરહાદની શીરી, અને યુસુફની ગુલેખાને ટકર મારે એવી આ પરી માટે જન પણ સદેકે કરવો પડે તો શો મુશ્કેલી છે ? હુસેન ! દોસ્ત ! સાચું જોલ. આ પરી મારે લાયક છે કે નહિ ? ”

“એમાં કહેવા જેવું શું છે ? તમારે માટેજ અલ્લા મીયાએ એને ધડી છે.”

“શાબાશ ! આજેજ હું એને મારી દીલરખા બનાવીશ” મહમ્મદ પાગલ થઇ બોલ્યો.

“આજેજ ? શી રીતે ?” હુસેને અજબ થઇ પૂછ્યું.

“જર ચાહે સો કર ! દોસ્ત ! પૈસાથી શું થતું નથી ? પૈસાથી પોલીસ ખરીદી શકાય છે ને દુનિયાને મ્હોડે તાળા મારી શકાય છે—”

“જી. આપની વાત બરહક છે.”

“પૈસાથી શું થતું નથી ? તાજમહાલ હોટલમાંથી પેલી મડમને પરમદિને આપણે હાજીઅલી લઇ ગયા હતા તે યાદ છે ?” મહમ્મદે હાંસથી વાત કરવા માંડી.

“હા. એ તો તમે ગજબજ કર્યો હો ! એ કાઢ મોટા ધરની છોકરી હતી—”

“મોટા ને નાના ! બધાજ પૈસાથી ખરીદી શકાય છે. એ ગમે તેવા ધરની હોય પણ એની પાસે દીનર ખાવાના ને શેરબેન પીવાના પૈસા હતા ? એની પાસે ટક્ષીમાં ફરવા માટે નોટો હતી ? હુસેન ! દરેક ફ્રેન્ચનેબલ ઝીને કિમતી ઢાગીના ને સુંદર વસ્ત્રો ગમે છે. બધીના ધણીમાં તે ખરીદવાની તાકાત હોતી નથી એટલે ગરીબ અને મધ્યમ વર્ગની પરીઓ ગ્રીમંત આશુકોની શોષમાંજ હોય છે—” મહમ્મદે પોતાનો દુનયાદારીનો અનુભવ વર્ણવ્યો.

“પણ આ તો પૈસામાં રેલતી કોઇ રાણી જેવી લાગે છે. એના વસ્ત્રો કેવા કિમતી છે તે તો જુઓ ! એના શરીર પર હીરા મોતી ઝમઝમી રહ્યા છે—” હુસેને રાધા તરફ ખાડી આંખે જોઇ કહ્યું.

“તે મારી નજર ખંધાર નથી. એ શ્રીમંત લાગે છે તેટલા મારેજ એને કેમ ઉપાડવી તેનો હું ખ્યાલ કરી રહ્યા છું.”

મહમ્મદ થોડીકવાર વિચારમાં પડ્યો. હુસેન ગુપચુપ બેસી રહ્યા. થોડીક મીનીટ પછી મહમ્મદના મ્હોપર સ્મિત ફરક્યું. તેને એક ચુકિત સૂઝી અને તેનો તેણે આજે રાતેજ અમલ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. દશ પંદર મીનીટ ને બહાર જઇ આવ્યો અને મલકાતો મલકાતો પાછો થીસ્ટરમાં આવી બેઠો.

“હુસેન ! રાતે તું ઘેર જવાનો છે ?”

“હાસ્તો ! બીબી બૂમ મારશે ને ?” હુસેન સમજી ગયો કે મહમ્મદ કંઈ કાવત્રું કરી રહ્યો છે. તે ખુશામદી હતો. અને મહમ્મદને ચઢાવીને પૈસા ઓકાવતો હતો પણ તેનું જીગર બ્લીકણ હતું. મહમ્મદના ધક્કની તૃપ્તિ માટે તે કોઇ લકરામાં સડોવાવા માગતો નહોતો.

“અચ્છા ! તારી કંઈ જરૂર નથી.” મહમ્મદ બોલ્યો.

સાડાગાર લાગે જલસો પૂરો થયો. લીલીઅન અને રાધા બંધાર નીકળી મોટરમાં બેઠી મોટર ચાલુ થાય તે પહેલાં મહમ્મદ પોતાની મોટરમાં જઇ બેઠો હતો. હુસેન તેની રજા લઇ વિદાય થઇ ગયો. મહમ્મદ મોટરમાં બેઠો કે તરતજ ચાર પહાણો તેમાં બેસી ગયા. રાધાવાળી મોટર ચાલી અને મહમ્મદની મોટર તેની પાછળ પડી.

રાધા લીલીઅનને સાં જતી હતી. લીલીઅન બાયખલા પર રહેતી હતી. રાતે સાડાગાર એકે વાગવાનો સમય થયો

હતો, સધળે શાંતિ પ્રસરી હતી. કોઇ કોઇ જગ્યાએથી કોઇ એકલ
ડોકલ વિક્ટોરીઆ જતી હતી ને કોઇ કોઇ ફાનસ પાસે પીળી
પાથડીવાળો ઝુલમ્મનો “રક્ષક” ઉંધમાં ઢોકા ખાતો ઉભો હતો.

સાંકળી સીટ આમળ રાધાની મોટર જતાં મહમ્મદની મોટરની
ઝડપ વધી ગઇ અને એ ત્રણ પળમાં તો તે રાધાની મોટરની અડોઅડ
જઇ પુગી. તરતજ એક પહાણે રાધાના શોકરના માથા પર ડાંગનો
પ્રહાર કર્યો અને બીજી પળે મહમ્મદ રાધાની મોટરમાં ફૂદી પડ્યો.
મહમ્મદે રાધાની મોટર ઉભી રાખી. મહમ્મદની મોટર પણ થંભી મઇ.
લીલીઅન અને રાધા આ અચાનક હુમલાના બચાઈ ચરચરી ગઇ.
તેમનાથી એ ચાર ચીસો પડાઇ ગઇ પણ એ ચીસો કોઇ સાંભળે તે
પહેલાં તો મહમ્મદના માથુસોએ જાંતેને પકડી તેમના મ્હો દાખી દીધા.

“આને આપણી મોટરમાં લઇ લે—” મહમ્મદે રાધા તરફ
આંગળી તાકી એક પહાણુને હુકમ કર્યો. રાધા અને લીલીઅન આ
વખતે બેભાન થઇ ગઇ હતી. રાધાને ઉપાડી મહમ્મદની મોટરમાં
મૂકવામાં આવી. લીલીઅન બેશુદ્ધ હાલતમાં રાધાની મોટરમાંજ પડી
રહી. મહમ્મદે તેની તથા જમમી શોકરની દરકાર પણ ન કરી. તે
જાંતેને તેમની મોટરમાં રહેવા દઇ પોતાની મોટરમાં ચઢી બેઠો અને
વીજળીક વેગે મોટર ચલાવવાનો હુકમ કર્યો.

મહમ્મદના પંઝામાં અચાનક સપડાયલી રાધાનું હવે શું થશે ?

(૧૨૮)

પ્રકરણ ૨૧ મું.

જુલમ.

અમાસની કાળી રાત હતી. નઝીર બેગમ મધુપુરની રાણી થવા માટે બહા થઈ ગઇ હતી. તેની ઝેરી જીભે એક પળે ફતેહસિંહને કાંટે કાઢી નાખવાની સૂચના કરી. મદનસિંહને બાપ ફતેહસિંહ અતિશય કામવાસનાથી આખા અંગે ઝલ્લાઇ ગયો હતો અને તે સુરદા પેટે જીવતો હતો આ યુદ્ધ કબારે મરે ? એવી મદનસિંહ પ્રાર્થના કરતો હતો પણ પોતાના બાપનું ખુન કરવાનો વિચાર તેના મગજમાં હજી સુધી આવ્યો નહોતો. નઝીર બેગમે એ વિચારને જન્મ આપ્યો. ફતેહસિંહ જીવે ત્યાં સુધી મદનસિંહ શા માટે રાજગાદીની રાહ જુએ ? એ વૃદ્ધ રામને વધુવાર જીવવાનો હક્ક શો છે ? તે મદનસિંહના માર્ગમાં નકામી નડતર રૂપ છે. એમ જણાવીને નઝીરે ફતેહસિંહને ધીમું ઘેર આપવાની મદનસિંહને સૂચના કરી અને મધુપુરના સ્વાર્થી યુવરાજે એ સૂચના વધાવી લીધી. પંદર દિવસથી ફતેહસિંહ પર ધીમા ઝેરનો પ્રયોગ અજમાવવામાં આવતો હતો અને આજે તેની છેલ્લી પળો ગણાતી હતી.

રાજમહેલના એક દિવાનખાનામાં એક પલંગપર પડ્યો પડ્યો ફતેહસિંહ મોતને આમંત્રણ કરી રહ્યો હતો. તેને અસહ્ય વેદના થતી હતી. સાંધાના દુઃખ સાથે ઝેરની કાતિલ અસર તેને સતાવી રહી હતી. તેનાથી હલાવું ચલાવું નહોતું. તેની વાચા લચડી ગઇ હતી. સ્વાસ લેતાં મુશ્કેલી નડતી હતી. રાજ જીવતો રહ્યો હોત તો પણ મદનસિંહની સત્તા કાષ્ટ રીતે ઓછી થાય તેમ નહોતું. વસ્તુતઃ હાલમાં સેજ રાજ્યનો કર્તાહત્તા વિધાતા હતો. પણ નઝીરને રાજરાણી થવાની

(૧૨૯)

રાક્ષસી મહત્વાકાંક્ષા ઉપજી હતી અને તેથી તે મદનસિંહના માથાપર રાજમુગટ મૂકવા માગતી હતી.

દિવાનખાનામાં મદનસિંહ, નઝીર અને ફતેહસિંહની રાણીઓ તથા રખાતો ભેગી થઇ હતી. પલંગની બાજુમાં એક ખુરશીપર રાજવૈદ્ય ઠડવું મ્હો કરી બેઠો હતો. પલંગપર મદનસિંહ જાણે આપના નજીક આવતા મરણથી ભારી શોક થતો હોય તેવો ડાળ કરી બેઠો હતો. દિવાન અને રાજ્યના બીજા અમલદારો ગંભીર મહેરે શાંત ઉભા હતા. નઝીર મનમાં મલકાતી પણુ ઉપરથી શોકગ્રસ્ત હોવાનો ડાળ કરતી એક સોદાપર ફતેહસિંહની રાણીઓ સાથે બેઠી હતી.

“કુ-કુમાર !—” ફતેહસિંહ જરાક આંખો ઉઘાડી મહા મહેનતે લથડતી જીભે બોલ્યો.

“જી બાપુ !” મદનસિંહ તેની નજીક મ્હો લાઇ બોલ્યો.

“હું જાઉં છું—ત-તારી—ન” તેનાથી વિશેષ ન બોલાયું. તે નઝીર વિષે કંઈ બોલવા જતો હતો પણ તેની અજલ આવી રહી ને તેણે ઉઘીકા પર ડાકું નાખી દીધું. બીજી પળે મહુપુરનો રાજા હતો—ન હતો થઈ ગયો. તેનો પ્રાણુ ઉડી ગયો અને જડ અચેતન શરીર રહી ગયું. દિવાનખાનામાં રડારોળ થઇ રહી. મદનસિંહે જેમ તેમ થોડાક આંસુ પાડયાં અને ફતેહસિંહના મુરદાને ડેકાણે પાડવાની વિધિ થવા લાગી.

મહુપુરનો માલીક આ દુનિયા છોડી ગયો તેજ વખતે તેના રાજ્યમાં શું થતું હતું ? મદનસિંહના દૂકમથી રાજ્યનો સેનાપતિ અને તેના સિપાઇઓ મનુષ્ય મટી રાક્ષસ થયા હતા. સેનાપતિએ

ગામડે ગામડે પોલીસ ફોજ વધારી દીધી હતી અને દરેક ટૂંકડીની સરદારી નિર્દય માણસોને આપી હતી. અમાસની અંધારી રાતે મધુપુર રાજ્યના એકે એક ગામડામાં સનનન કરતી ગોળીઓ નિર્દોષિના પ્રાણુ લઇ રહી હતી. સેનાપતિએ સૂર્યાસ્ત પછી કાંઇને પણુ પહાર નીકળવાની મના કરી હતી અને કાંઇ કમનસીબ બૂલે ચૂકે પહાર નીકળતો તો તે જાલીમ સિંધાઇઓની ગોળીથી વીંધાઇ જતો. ચાર પાંચ દિવસથી આ હસાકાંડ શરૂ થઇ ગયો હતો પ્રજા ત્રાહે ત્રાહે પોકારી ગઇ હતી. બેતરમાંથી સૂર્યાસ્ત પછી ઘેર જતા અનેક રંક ખેડૂતો જાલીમ જમડાઓની ગોળીથી વીંધાઇ મધુપુર રાજ્યને શાપ દેતા સ્વર્ગે સીધાવ્યા હતા.

દયાચલી પ્રજા જૂલમને તરતજ વશ થઇ જાય છે. તે સામી થઇ શકતી નથી. મૂળી આહુ મારીને બેસી રહે છે. પોલીસના ત્રાસથી મધુપુરની પ્રજા દયાઇ મઇ. કેટલાક નયળા મનના ડરપોક માણસો અનિરૂધ્ધને માળો દેવા લાગ્યા. આ બંડખોર માણસોજ પ્રજા પર આક્રમ આણી એમ દોઢ ડાહ્યાઓ બોલવા લાગ્યા. કેટલાકોએ અનિરૂધ્ધની ટોળી વિષે થોડી ધણી ચાડી પણુ કરી; પણુ અનિરૂધ્ધ એ માટે તૈયાર હતો. તે પોતાનું ખડેર તજી ક્યારનો એક પવંતની શુક્રામાં જઇ ભરાયો હતો તેની સાથે પચાસેક વફાદાર માણસો હતા. ખીજાઓ તેને રાજના ત્રાસથી ડરી જઇ તજી ગયા હતા. પણુ અનિરૂધ્ધ હિમ્મત હાર્યો નહોતો. તે જ શુક્રામાં ભરાયો હતો તે જગ્યા અત્યંત વેરાન અને નિર્જન હતી. જ્યાં સુધી પોલીસનો ત્રાસ ઓછો ન થાય ત્યાં સુધી તેણે સંતાઇ રહેવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો પણુ તે મદનસિંહને જાંપવા દેવા માગતો નહોતો. ચાહે જન જાય પણુ આ જૂલમી રાજને યમદારમાં

મોકલવાની તેણે પ્રતિજ્ઞા કરી હતી. તે બહારવટીઓ થયો હતો. તેની બહાલી પત્ની લીલાની વિનવણીની તેને દરકાર નહોતી. તે પોતાના સગા બાપને લૂટી આવ્યો હતો. તેના હુકમથી એક જાલીમનું ખૂન થયું હતું. ભયંકર વ્યાજ લઘ પ્રજનનું લોહી પીતા ગોમાજી મારવાડીને તેણે બીજારી બનાવ્યો હતો. હવે પાછી પાની કરવી તે અનિર્ધ્ધને મન ભયંકર પાપ હતું. તેણે અનેક શાંત મનુષ્યોને ભયંકર લોહી તરસ્યા અરાજક બનાવ્યા હતા. હવે તે નમતું આપે તો તેનાજ સાથીઓ તેને દગાબાજ ગણી બૂખીતો કરી નાખે એવો ભય હતો અરાજકતાની ભયાનક આગમાં બૂસ્કો માર્યા પછી બહાર નીકળવાની આશાજ રહેતી નથી અને અનિર્ધ્ધ બહાર નીકળવા માગતો પશુ નહોતો.

પ્રકરણ ૨૨ મું.

સ્વામી આનંદની ગીરફતારી.

અંધારી ભયભરી કાળી કાળી, મણસણાટ કરતી રાત્રી ! સધળે નિઃસ્તબ્ધ ગંભીરતાતું ઘેર સાત્રાન્ય વ્યાપ્યું હતું. અંધકારમાં નાનાં મોટાં વૃક્ષો જૂત કે પિશાય ઉભા હોય એવાં લાગતાં હતાં. દુરથી કોઇ કોઇવાર કૂનરાના કસવાનો અવાજ સંભળાતો હતો. દિવસની ત્રિવિધ પ્રતિતિથી થાકી જઇ સૃષ્ટિ નીદ્રાદેવીને ખોળે પડી હતી. જગત ઉંધતું હતું.

આકાશમાં ચંદ્ર નહોતો તારાઓને ક્ષીણ પ્રકાશ વાદળીઓ છવાયેલી નજીક હતો. વરસાદ પડતો નહોતો પણ આકાશના નીલરંગી પટ પર કાળા વાદળાં છવાઈ ગયાં હતાં, અંધાર-અંધાર-આંધે સુધી-પૃથ્વીથી આકાશ સુધી અંધાર ! જગત અંધકારમય હતું.

ઉંધતું જગત ! અંધકારમય જગત ! દ્રષ્ટિને સૌન્દર્ય ક્યાંય શોધ્યું મળતું નહોતું. સુતેલું જગત અવનવા સ્વપ્નાં જોતું હતું. કોઇ ભાવી આશા નિરાશાતું પ્રયત્ન કરતું તો કોઇ ગત પાપોની કથા આદિની અંત સુધી બકી જતું હતું. કોઇ પ્રેમવેલાને કુસુમ કુસુમના પ્રણયગાન સંભળાતાં તો કોઇને “સારી જહાંસે અચ્છા” ની ધૂન લાગતી. જગત આમ વિષ વિષ તરંગોમાં મહાલતું હતું.

આ ભયંકર સમયે અનિરૂદ્ધ મધુપુરથી પાંચ ગાઉ દુર આવેલા એક પર્વતની ગુફામાં લમણે હાથ દઇ ખેડો હતો તેની બાજુમાં સ્વામી આનંદ બેઠો હતા અને બીજા થોડાક વૃદ્ધાદાર સાથીઓ ગુફા પર છુપી રીતે પહોંચે બેસી હતા. અનિરૂદ્ધની નજર સામે એક ફાટેલા બિછાના પર તેની બહાલી પત્ની લીલા મરવા સુતી હતી. એ બિચારી આદર્શ કિંદુ પત્નીની પેડે અનિરૂદ્ધની પાછળ ઢાંચા

પેઠે ચાલી આવી હતી. તેના અપમાનને ખાતર અનિરૂધ્ધે બહાર-વટિયું ખેડ્યું હતું તે તે જાણતી હતી અને પોતાના પ્રિયતમની બહાદુરી તથા ટેક માટે તેના પરથી વારી જતી. પણ અનિરૂધ્ધે રાજ્ય સામે આદરેલો સંગ્રામ તેના કોમળ સ્ત્રી હૃદયને ગમતો નહોતો. તેણે છેલ્લા પંખવાડિયામાં અસંખ્ય ગોળીના બાર સાંભળ્યા હતા. ઘર ગોળાના ચમકારા જોવા હતા અને અનેક નિર્દોષ ખેડુતોની કતલ જોઈને તે કંપી ગઇ હતી. આત્રા રાક્ષસી રાજ્યની હસ્તી પ્રભુ શી રીતે સાંખી રહેતો હશે તે તેની અજાયબી હતી. અનિરૂધ્ધ સાથે આમથી તેમ સંતાતાં—નાસતાં—બૂખ અને તરસ વેડતાં તથા કાતિલ ચિંતાને લીધે લીલાની તબીયત લથડી પડી. ચાર દિવસથી તેને કાળજવર આવતો હતો. અનિરૂધ્ધની પાછળ મદનસિંહના જન્મ જેવા સિપાઇઓ ખાઇ પીને લાગ્યા હતા એટલે તે બિચારે લીલીની દવા શી રીતે કરે ? આજે લીલાની તબીયત ગભીર થઇ હતી, સ્વામી આનંદે એક બે વનસ્પતિની દવા અજમાવી જોઇ પણ કંઈ પડતો ન લાગ્યો. અનિરૂધ્ધ હતાશ થઇ પત્નીને યમદારામાં જતી ગુપચુપ જોઇ રહ્યો.

“ચુર ! આ દેશનો અંત ક્યારે આવશે ?” તે આવેશભર્યા સ્વરે બોલ્યો.

“બાઇ ! મેં તને પ્રથમથીજ ચેતવણી આપી હતી કે આ દેશની પ્રજા સશસ્ત્ર બળવા માટે નાલાયક છે.” સ્વામી ગંભીર સ્વરે બોલ્યા.

“ત્યારે અત્યારે અત્યારે આ રાજ્યના નૃસંહ જુદ્ધો નીચી મૂડીએ સહાં કરવા ?”

“હાલમાં તો એવીજ સ્થિતિ છે.” સ્વામીએ ટુકામાં પતાવ્યું: “પ્રજ્ઞમાં સામા થવાની ને કેસરીયા કરવાની શક્તિ નથી.”

“જહનમમાં જાઓ આ રાજ્ય ને જહનનમમાં જાઓ આ સમાજ !” અનિરૂધ્ધ છેલ્લે પાઠશે બેઠો “જે પ્રજ્ઞને પોતાના નેતાની પરવા નથી, જે સમાજ પોતાની સેવા કરનારને જરા દુઃખ આવી પડતાં ગાજો દે છે તે સમાજની સેવા શી કરવી? જે પ્રભુ જેવી ક્રોધ શક્તિ હશે તો તે મધુપુરના જાત્રિમને સમ્મ કરશે. મારે આજથી આ લોહીની રમત હરામ છે.” હતાશ બળવાખોર બોલ્યો. લીલાની અમી નજરની પ્રેરણા આજ સુધી તેને બળ આપતી હતી. લીલા તેનાથી વિરૂધ્ધ હતી છતાં લીલાના વક્તવ્યલપર તેને આરામ મળતો હતો. આજે એ લીલા તેને તણ જતી હતી. તેની પ્રેરણાનો દીપક યુગાર્ધ જતો હતો અને તેથી બંડખોર અનિરૂધ્ધ નરમ થેંસ બની ગયો હતો.

“બહાલા ! પ્રાણુ !...” બેભાનીમાં લીલા બકી. બેચાર પળ પછી તેની આંખો ધીમે ધીમે ઉઘડી. તેની આંખોનું તેજ ઝાંખું પડી ગયું હતું. શરીર અંગારાની પેઠે ધીખતું હતું.

“તમે-તમે-” તેનાથી વિશેષ ન બોલાયું. તેની જીભ લથડવા લાગી.

“લીલુ ! હું આ લોહીનો યગ છોડી દઉં છું.” અનિરૂધ્ધ લીલા ના કાન આગળ મ્હો લઇ બોલ્યો. મરવા સૂતેલી લીલાને આથી સંતોષ થયો હોય એવું લાગ્યું. તે શીકડું હતી.

“બહાલા ! હું જાઉં છું. પ્રણા...મ !—” આટલાજ શબ્દો તે બોલી શકી અને બીજી પળે તેણે ડોકું નાખી દીધું. અનિરૂધ્ધ રોષ રહ્યો. સ્વામી આનંદના ગંભીરવદન પર બે આંસુનાં ટીપાં પડ્યાં.

આ પળે એક માણસ હાંફ્યો ફાંફ્યો ટુકામાં ફાગલ થયો. તેનો શ્વાસ માતો નહોતો તેની છાતી ધડક ધડક થતી હતી

અનિરૂધ્ધ ખેલાન જેવો રેતો હતો. સ્વામી આનંદની તાત્વિક પ્રકૃતિ સ્વસ્થ હતી. તે પેલા માણસને સંબોધી બોલ્યા: “શું છે?”

“નાસો. જમડાઓ આવે છે.” જવાબ મળ્યો. ખીજી પળે એ માણસની નજર લીલાના મુરદા પર પડી ને તે કકળી ઉઠ્યો: “અરે રામ! હવે શું થશે?”

“તમે કેટલા જણ છો?” સ્વામીએ પૂછ્યું.

“પાંચ.”

“અનિરૂધ્ધને ગમે તે રીતે રામપુરની હદમાં લઇ જાઓ.”

“હા.”

“આ વખતે અનિરૂધ્ધ સાવધ થયો ને સ્વામી તથા પેલા માણસ તરફ નજર કરી બોલ્યો: “શું છે?”

“આ તરફ ફ્રોજ આવે છે. તું જલદી નાસી જા.”

“લીલાનો અગ્નિ સંસ્કાર?” અનિરૂધ્ધ ફાટી આંખે બોલ્યો.

“હું કરીશ.”

“ને તમારી સ્થિતિ?”

“મારી દરકાર ન કર.”

“નહિ નહિ સ્વામીજી! હું મારી મૃત પત્નીને અગ્નિ સંસ્કાર કર્યા વિના એક ડગ પણ ખસવાનો નથી. મારે માટે તમને ત્રિકરાળ હિંસક વાદોના પંજામાં મુકી જઈને હું મારો પ્રાણ બચાવવા માગતો નથી.”

“અનિરૂધ્ધ!” સ્વામીના સ્વરમાં આશ્ચર્યક સત્તા આવી “આ વખતે દલીલ કરવાનો નથી. જા.”

એ સ્વરમાં એવી સત્તા હતી, સ્વામીના વદન પર આ વખતે એવો પ્રભાવ હતો કે અનિરૂધ્ધ ખીજો એક બોલ પણ બોલી શક્યો નહિ. તેની છાતી પત્નીના મરણથી અંતરાત ગઈ હતી. તેને મોતને ડર રહ્યો નહોતો. જીવન પર પ્રેમ નહોતો. છતાં તે સ્વામીની આજ્ઞા

તોડી શક્યો નહિ. દારૂડીયા પેડે લથડતા ડગમાં ભરતો તે પોતાના સાથીઓ સાથે જવા તૈયાર થયો. ને જોત જોતામાં તેઓ અદ્રશ્ય થઈ ગયા.

સ્વામી આનંદ એકલા લીલાના શય પાસે ખેસી રહ્યા. અરધા કલાક પછી મસાલોનો પ્રકાશ જણાયો. ગોળીઓનો સણસણાટ થયો. પણ તેમની શાંતિ ન ચળી. થોડીજ વારમાં મદનસિંહના માણસો પર્વત પર આવી લાગ્યા. તેમના જલ્દીમ સરદારને એક ખેવડા માણસ રસ્તો બતાવતો હતો. તેણે અનિરૂધ્ધની ગુફા શોધી કાઢી ને ત્યાં સ્વામી આનંદ પરહેજ થયા.

“તું કોણુ છે ?” મદનસિંહની ફાજનો સરદાર બોલ્યો.

“સાધુ.”

“આ કોતું મુરદું છે ?”

“તમારા નગરશેઠની પુત્રવધુનું.”

“હેં !” સરદાર ચક્રિત થયો.

“એતું તો પુન કયું ?”

“નહિં. એ તાવથી મરી ગઈ છે.”

“તારા સાથીઓ ક્યાં છે ?”

“મારો કોઈ સાથી નથી.”

“જોગટા ! સાચું બોલ; નહિં તો મરી જશે.”

“મોતથી હું ડરતો નથી.” સ્વામીએ દૃઢસ્વરે જવાબ આપ્યો.

સરદારનો મીઠાજ ગયો.

“આ બદમાશને બેડી પહેરાવો—આ શય હંચકી લો ને પચાસ માણસો આના સાથીઓની તપાસ કરવા માટે જાઓ.”

સરદારનો હુકમ છુટ્યો. પચાસ માણસો પર્વતપર ધુમવા ગયા ને સ્વામી આનંદ જલ્દીમોની સાથે મધુપુર તરફ રવાના થયા.

(૧૩૭)

પ્રકરણ ૨૩ મું.

મહાપ્રમત.

રાધાને મોટરમાં ઉપાડીને મહમ્મદ સીધો નેપીયનસી રોડના પોતાના બંગલામાં લઇ ગયો. બંગલાના દરવાજા આગળ મોટર જતાં તેણે દરેક પદાણુના હાથમાં પચાસ પચાસની નોટ આપી તેમને વિદાય કરી દીધા અને પછી શોફર તરફ ફરી બોલ્યો: “લે.” શોફરના હાથમાં સોનો ટૂકડો પડ્યો: “મોટર ઝેરેજમાં લઇ જઇ સૂઇ જા. આ વાતની કોઇને પણ ખબર પડી તો જાનથી જશે.”

“અરે ! એ શું બોલ્યા જનામ ! સેવક તમારો વફાદાર નોકર છે.”

“અચ્છા જા-” શોફર ગયો અને મહમ્મદે બેભાન રાધાને હાથમાં ઉપાડી લીધી.

આખો બંગલો નિર્જન હતો. નોકર ચાકરો નિદ્રા દેરીને આધિન થઇ ગયા હતા. મહમ્મદ રાધાને એક લવ્ય દિવાલખાનામાં લઇ ગયો અને એક પલંગ પર રાધાને સુવાડી દીધી. વીજળીની બત્તીના પ્રકાશમાં રાધાનું ફેવી સૌન્દર્ય કમાલ કરી રહ્યું. તે બેભાન પડી હતી પણ તેથી તેની સુંદરતા ઓછી થઇ નહોતી. તેના ગોરા ગુલામી માલ, લિંબા ફળ જેવા ઓઠો અને અધખીલી છાતી જેમ મહમ્મદ પાગલ થઇ ગયો. અને તેણે રાધાના અછૂત અધરો પ્રબલ આવેશથી ચૂમી લીધા. એ મીઠા અમીરસતું પાન કરતાંજ મહમ્મદ નવો માણસ થઇ ગયો. તેણે પૈસાને જેરે, જુવાનીના દિવાના આવેશમાં આજસૂધી અનેક રમણીઓની મહોબત ચાખી હતી પણ તે કોઇપર પાગલ થયો નહોતો. સીગરેટ પીને ફૂંકી દે તેમ તે કોઇ નવા યુલ્યુલના જેબનનો લ્હાવો લઇ તેને બૂલી જતો. રાધાએ તેના પર જુદીજ અસર કરી. રાધાના અછૂત અધર પર ચુંબન લેતાંજ તેના દીલમાં પાક મહાપ્રમતનો ઝરો પુટ્યો.

“કેવી નિર્દોષ પરી છે.” તે બચડયો: “એને હું મારી બીબી બનાવીશ.” તેના મગજમાં પવિત્ર વિચાર સ્ફૂર્યો. તેને રાધા પર અનહદ બહાદુ છૂટ્યું. તે ઉઠ્યો અને કપાટમાંથી ગુલબજળ લાવી રાધાના વદન પર છાંટવા લાગ્યો. થોડીવારમાં રાધાને શુદ્ધિ આવી અને મહમ્મદને પોતાની નજીક જોઇ તે ગભરાઇ ગઇ. હાંફલી હાંફલી થઇ તે બીજાનામાં બેઠી થઇ, અને આમ તેમ જોવા લાગી. તે એક ભવ્ય દિવાનખાનામાં આવી પડી હતી. તેની સખી લીલીઅન તેની પાસે નહોતી પણ એક અબ્બડો મુસ્લીમ યુવાન તેને મીઠી નજરે જોઇ રહ્યો હતો મુઝા થર થર ધુજવા લાગી અને બોલવાની ઇચ્છા છતાં કંઇ બોલી શકી નહિ.

“તમે જરા પણ ડરશો નહિ.” મહમ્મદ સ્નેહાળ લાગણીભર્યા સ્વરે બોલ્યો: “હું તમને ચાહું છું.”

“તમે ? તમે કોણ ?” રાધાએ વિસ્મિત થઇ પૂછ્યું.

“હું કોઇજ નથી. તમારે માટે તમારો બદો છું—આશક છું.” મહમ્મદે આજ્ઞક જેવો જવાબ આપ્યો.

“તમે મુસલમાન—”

“હા. તેથી શું ? તું મારા જીગરમાં જડાઇ ગઇ છે. તને મારી પત્ની બનાવવા માટે હું મારા જીનને ભોગ આપવાને પણ તયાર છું.” કહી મહમ્મદે આવેશથી રાધાને ચૂમી લીધી. મુઝા કંઇ બોલી નહિ. તેના અચાનક હરણથી તે ડરી ગઇ હતી પણ તેને કોઇ પ્રકારની હાની થઇ નહોતી. મહમ્મદના ચુંબને જાંઘીમાં પહેલીવાર તેના હૃદયના તાર ઝણઝણાવી નાખ્યા. તેના દીક્ષમાં એવી અનિર્વાચ્ય લાગણી થઇ કે જેવી તેણે અગાઉ કદિ અનુભવી નહોતી. મહમ્મદના ચુંબનો તેણે વધાવી લીધાં. મહમ્મદના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ.

“મારી સખી ક્યાં છે ?” પ્રથમ પ્રેમની કેફે વિનયો પછી રાધા બોલી: “તમે બહુ વિચિત્ર રીતે પ્રેમ કરતા લાગો છો.” છેલ્લા વાક્યમાં જરા ઠપકાની છટા હતી. મહમ્મદ શરમાયો.

“બહાલી ! મને માફ કર. તને જોતાંજ હું બાન બૂલી ગયો હતો. તારી સખીને લેશમાત્ર ધજ્જ થઇ નથી. ને જો તું કહેશે તો કાલે હું તેને તારી પાસે લઇ આવીશ.”

રાધાને આ યુવાન ગમી ગયો. તે નવી દુનિયામાં જન્મ પડી. તેને માટે ભયંકર સાહસ ખેડનાર મહમ્મદ તેને સાચો પ્રેમી જણાયો ને તે ઉમળકાથી મહમ્મદને ભેટી પડી. તે બીખારીની કન્યા હતી. દૈવયોગે તે મદનસિંહના મોહનો ભોગ થવાથી રઘુનાથને લીધે ગંગા ડોશીને ત્યાં વૈભવવિલાસમાં જન્મ પડી હતી અને ત્યાં તે જીવન નૌકાને કંઇ દિશાએ હાંકવી તેની સુંઝવણમાં હતી એવામાં તેને મહમ્મદ મળી ગયો. તેને મહમ્મદ બલાતકારથી ઉપાડી લાવ્યો હતો અને બંગલામાં લાવ્યા પછી તેણે રાધાને વશ કરવા માટે પરબુખળ વાપર્યું હોત તો રાધા તેના પર મુઝ થાત નહિ. પણ વિધિએ જૂઠુંજ ધાર્યું હતું. રાધા પર મહમ્મદ સાચા દીલથી મુઝ થઇ ગયો ને તેના પ્રેમે રાધાને જીતી લીધી.

આજથી રાધાનું જીવન ફરી ગયું. આજ સૂધી તે એકલી હતી. હવે એ મુઝ પંખીણીને તેના સાથી મળી ગયો. મહમ્મદ તેના પરથી તન મન ધન એવારી નાખ્યા. જને એકએકના પ્રેમમાં એટલા મસ્ત થઇ ગયા કે ઉભય એક બીજના સહવાસમાં કલાકો ગાળી નાખતાં તેનું તેમને જ્ઞાન રહેતું નહિ. કલાકો પહીં જવા છતાં તેમને એમજ લાગતું કે એ પણ પરજ તેઓ વાંત કરવા બેઠાં છે. આવી મસ્તીને

દોઢ ડાહ્યા દુનીયાદારીએ ભલે પ્રેમની થેલછા કહે-દેવોની ભાષામાં એ મેભાનીને સ્વર્ગને લેવાનો કહેવામાં આવે છે.

વસંત ખીલી હતી અને મહમ્મદ મેન્શનની પુષ્પ કુંજોમાં કોયલ ફૂંજન કરતી હતી. વાતાવરણમાં રસ હતો અને એ રસ ઝરણુ પ્રેમીઓને કવિઓ ઝીલતા હતા. આમ્રડાળો પર મંડરી ઝૂપી રહી હતી. અને કોકિલા એ ડાળોને ઝૂલવતી સાથે સાથે રાધા અને મહમ્મદના હૈયાને હેઠ્ઠે ચઢાવતી હતી. અનિલની લહરોમાં વસંતની સુગંધી હતી અને જગતપટપર પ્રણતાનું દિવ્ય સૌન્દર્ય પ્રસરી રહ્યું હતું.

ઉપકાળ અને વસંત ! કોયલ અને લતા કુંજ ! વસંતી વાયુનું ટોલન અને સૃષ્ટિના સિંહાસન પર ઉપારાણીની પધરામણી ! આથી ભવ્ય ચિત્ર કોઇ ચિત્રકારે ચિત્ર્યું છે ? આથી અધિક સુદર કાવ્ય કોઇ કવિએ કહ્યું છે ?

“મહમ્મદ મેન્શનમાં” વસંત પુર ઠાકમાઠથી આવતી રાધા સાથે હવે મહમ્મદ વસંતને સત્કારી રહ્યો હતો. એ સત્કારમાં સ્વર્ગને અમીરસ હતો. એ સત્કારમાં કોઇ અનિર્વાચ્ય રસધારા હતી. એ સત્કારમાં પ્રેમાળ હૃદય અહૃદયતા હતી.

બગીચામાં એક નાનું સરોવર હતું. એ સરોવરમાં કમલો ઉગતાં મુખાના વિજયી નેત્રમાં કમલો સરોવરની બિલ્લેરી કાચ સમી સપાટી પર ખીલ ખીલ હસી રહેતાં ને કિનારે ઉભેલા રાધા ને મહમ્મદના દીલમાં એ કમલ હાસ્યો પ્રેમની છોળ ઉછાળતા રાધાએ આ સરોવરને “રનેહસર”નું નામ આપ્યું હતું.

“રાધા ! રાધાના નેત્રમાં નેત્ર પરોવી મહમ્મદ બોલ્યો.”

“ઢાલા !”

“આપણે ક્યાં છીએ ?”

“જ્યાં જગત નથી ત્યાં ઢાલા ! તમને એમ નથી લાગતું કે પ્રભુએ આ કુજ-આ ભૂમિ-આ સરોવર આપણે માટે બનાવ્યા છે ? પ્રભુને આપણી કેટલી બધી ચિંતા છે ? આપણે માટે સંગીત વિજ્ઞાન કોયલ, ચંદની, સમીર લહરીને પુષ્પોની સુગંધી ! ઉષા ને સંધ્યા ! સમુદ્ર તરંગો આપણને પ્રેમગીતા બણાવે છે; ચંદની આપણને શીતળના અર્પે છે. સમીરલહરી બહિસીના શદેશ કહી જાય છે. સંસાર કેવો સુંદર છે ઢાલા ?”

“ને તું પણ પૃથ્વીની વલ્લભા જેવી કેવી સુંદર છે ? પાછી બોલ-ઢાલી ! પાછી બોલ.”

“શું બોલું ?” રાધા ઉન્મત થઇ મહમ્મદની સોડમાં લપાઇ બાંધવા લાગી: “તમને જોઈ છું ની મહમ્મદ ! તારે મને લાગે છે કે દુનિયામાં આપણે બેજ જણ છીએ ! કોયલ, આત્રકુંજ, પ્રભુ ને આપણે બે ! બીજું કોઇ નહિ.” કહી રાધાએ મહમ્મદ તરફ નજર કરી અને આત્ર પ્રેમીએને ક્યું ધર્મશાસ્ત્ર ચુંબનના લ્હાવા લેવાની મના કરી શકે એમ છે ? મહમ્મદે રાધાને હૃદયસરસી ચાંપી તેના અમીભર્યા અધરપર ચુંબન ક્યું. કોયલે તે જોઈ ને તે ટહુકી ઉઠી.

“રાંડ મુગી મરની !” શરમથી નજર નીચી ઢાળા રહેલી રાધાથી અનિમિષ બોલાઇ જવાયું. મહમ્મદ હસી રહ્યો.

(૧૪૨)

પ્રકરણ ૨૪ મું.

પોલીસની તપાસ.

રાધાનું હરણ થયું તેથી આખા મુંબઈમાં હોહા થઈ રહી. વર્તમાનપત્રોને “સેન્સેશન” કરી પૈસા કમાવાનું સાધન મળ્યું. રાખા મદમ્મદની હુકાળી જોડમાં સ્નેહની મધુર કેદ અનુભવી રહી હતી સારે મુંબઈની છુપી પોલીસ રાધાની શોધ માટે આકાશ પાતાળ એક કરતી હતી. વર્તમાન પત્રોના રિપોર્ટરો કંઈ નવી ખીના જાણવાને આમથી તેમ દોડાદોડ કરી રહ્યા હતા. કેટલાક બાયલા મરદો આ બનાવથી ગમરાષ્ટને પોતાની બૈરીઓને ધરની બહાર પગ મુકવાની મના કરવા લાગ્યા હતા.

જે રાતે રાધાનું હરણ થયું તેની બીજી સ્થવારે રવીવાર હતો. છતાં કેટલાક પત્રોએ ખાસ વધારા બહાર પાડીને આ એકાવનારા બનાવની રસમરી વિગતો પ્રજાને ચરણે ધરી પોતાના ખીસા તર કથી હતા. એક રૂપસુંદરીનું હરણ, મુંબઈમાં પહોંચેલો ત્રાસ, યુલ્લુલની પાછળ પડેલું બાજ, હિંદુ મુઘલાનું બેઢબધું હરણ વિગેરે અનેક મથાળાઓ ભમરડા જેવા અક્ષરે છાપાઓના વધારામાં માલુમ પડતા હતા. એક સાહસિક પત્રકારે બબર કાઢી હતી કે જે રૂપસુંદરીનું હરણ થયું છે તેના પર મધુપુરના મહારાજ મદનસિંહની મીઠી નજર હતી. વળી તેના રિપોર્ટરે કલ્પનાના તરંગ દોડાવી એમ પણ જાહેર કર્યું હતું કે “રાધા—મુંબઈની એ પરી સુરત નાઝનીન—બાવલા ને મુમતાઝના કરણ કીસ્સાથી હેબતાઈ ગઈ હતી તેથી તે મધુપુર જવાને નારાજ હતી. મધુપુરના મહારાજ તેના પર એટલા બધા પાગલ થયલા કહેવાય છે કે રાધાને મને તે બોલે મધુપુર લાવનારને મોટાં ઇનામો આપવાની તેમણે લાલચ આપી

હતી. આ બેદી બનાવના શીદા પરદા પાછળ કેવા બેદ ભરમેા દૂપાયલા છે તે અમે જાણતા નથી પણ ઇંદોરના રાજમહેલમાં રમરાગ કરી આવેલી મુમતાજ બેગમના રસીલા અને કશ્શુ કીસ્સાને બૂલાવી દે એવો આ બનાવ લાગે છે અને મુંબઇની બાહોશ દૂપી પોલીસ રાધાના બેદી હરણનો બેદ શોધી કાઢશે એવી અમે આશા રાખીએ છીએ.”

બીજા એક પત્રે જુદીજ દિશામાં કલ્પનાના ધોડાને બેલગામ છોડી દીધો હતો, તેણે મુંબઇની શૌખીન પ્રજાને ખબર આપી હતી કે:

“મુંબઇમાં બદમાસ પકાણેલું જોર વધતું જાય છે. તેઓ શ્રીમતોની કન્યાને ઉપડી જાય છે અને પછી મ્હો માઝ્યા પૈસા મળે તોજ તે કન્યાને પાછી આપે છે.” એક છાપાવાળાને રાધાના હરણમાં રશીઆના બોલશેવીકોના કાવત્રાંની ગધ આની હતી. એક જણે રાધા જાણી જોઇને કોઇ છેલ છખીલા સાથે નાસી ગઈ હતી એવું નાળિયેર ફેંક્યું હતું જ્યારે કેટલાક સનાતની હિંદુઓને આ પ્રસંગે હિંદુ ધર્મ હૈયે ધાધ આળ્યો હતો. “મુસલમાનો હિંદુ સ્ત્રીઓને મુસ્લીમ ધર્મમાં વટલાવવા માટે બગાડી લઇ જવાના બનાવો આજે નવા નથી. રાજપુતાના અને પંજાબમાં અનેક હિંદુ રમણીઓની મુસલમાનોએ લાજ લૂટી છે અને આ બનાવ પણ તેવોજ હોવો જોઇએ.” આવા દુષ્ટ શબ્દોથી એ સનાતનીઓ હંદુ ધર્મના અખંડ કિલ્લાનું રક્ષણ કરવા બહાર પડ્યા હતા અને આમ રાધાના—એક સાધારણ ગીલ મજૂરની નસીબ સંજોગે સોના રૂપામાં લોટતી કન્યાના—હરણે મુંબઇમાં ભાત ભાતની ઉથલપાથલ કરી નાખી હતી.

ફેબ્રુઆરી સાત વાગ્યા હતા. રવિવારનો દિવસ હતો. લીલીઅન વર્તમાન પત્રો વાંચી તેમની જુદી કલ્પનાઓ પર સ્થિત કરતી

પોતાના દિવાનખાતામાં બેઠી હતી. તેને ગઈ રતે કંઈ ઇગ્ગ થઈ નહોતી. શોકરના માથા પર પ્રહાર થયો હતો પણ તેની હાલત ગંભીર થઈ નહોતી. મદમદ રાધાને ઉપાડી ગયો તે પછી થોડી વારે શોકરને કળ વળી હતી અને લીલીઅન પણ શુદ્ધિમાં આવી હતી. તે શુદ્ધિમાં આવ્યા પછી સીધી બાયબલાના પોલીસ સ્ટેશન પર ગઈ અને બનેલા બનાવની ખબર આપી ઘેર આવી હતી. શોકરને થયેલા જખમની દવા કરવા માટે પોલીસે તેને હોસ્પિટલમાં મોકલ્યો હતો.

લીલીઅન એ પછી કરી પરવારી એટલામાં પોલીસનું તેકું આવ્યું. તે પોલીસ સ્ટેશન પર ગઈ અને ઇન્સપેક્ટરે તેને માનપુર્વક ખુરશી પર બેસાડી સવાલો પૂછવા માંડ્યા.

“તમે રાતે ગભરાયલાં હતાં એટલે મેં જાણી જોઈને તમને સલાહ પૂછવા નહોતા. હું આશા રાખું છું કે હવે તમારી તબિયત તકત સારી થઈ હશે.” ઇન્સપેક્ટરે કહ્યું.

“ઓહ મસ ! થેંકયુ મી. ઇન્સપેક્ટર ! હું તદ્દન સાજી છું અને મારી વ્હાલી બહેનપણીને ઉપાડી જનાર બદમાસોને પકડવા માટે પોલીસને બનતી મદદ કરવાને તૈયાર છું” — લીલીઅને જવાબ આપ્યો.

“થેંકયુ મીસ લીલીઅન ! મારી ફરજ બજાવતાં મારે કેટલાક નાજુક સવાલો પૂછવા પડે તો મને માફ કરજો. તમારી સખીનું નામ રાધા ખરું ?”

“જી—”

“તેના આપતું નામ ?”

(૧૪૫)

“તેની મને ખબર નથી. મારી માન્યતા પ્રમાણે તેનો આપ કોષ ગરીબ મીઠા મજૂર છે.”

“ત્યારે રાધા શ્રીમંત આપની બેટી નથી ?

“જ નહિ.”

“તો પછી એ મોટરમાં શી રીતે સહેલ કરી શકે ? એ આડે રસ્તે ગઈ હતી ?”

“નહિ. હું એનો ખુલાસો કરીશ. રાધા એકવાર બાલીવાળા થીએટરની નજીકની ટુટપાયરી પર બેસી નારંગી વેચતી હતી. તેની ઉમતી જીવાની જોઈ એક રાજકુમારનું બેજું ચક્રાક્રમ ગયું હતું—” લીલીઅન જણાવે હતી. ઇન્સપેક્ટર ગંભીર થયો.

“એ રાજકુમાર કોણ ?”

“હવે તે રાજકુમાર મટી રાજ થયો છે. તેનું નામ મહનસિંહ ! તે મધુપુરનો રાજા છે.”

“આમ સી !” કપાળપર કરચળી વાળી બવાં ચઢાવતો ઇન્સપેક્ટર બોલ્યો: “આ દેશી રાજાએને ચળકતી આંખો ને ખીલતી જીવાની સિવાય બીજું કંઈ ગમતું હોય એમ લાગતું નથી વારં મીસ લીલીઅન ! મધુપુરના રાજાએ રાધાનું હરણ કરાવ્યું હોય એમ તમને લાગે છે ?”

“નહિ. કારણ કે મહનસિંહનો એક એજન્ટ રઘુનાથ મુંબઈમાં જ રહે છે અને તેજ રાધાના અવશ આરામનો ગંગા કોશીને ખર્ચ આપતો હતો.”

“મંગાકોશી કોણ છે ?”

(૧૪૬)

“એ ભકતાણીના સાણામાં કુપાયલી એક નીચ દલ્લાલા છે. રાધા તેને ઘેર રહેતી હતી. મને રઘુનાથે રાધાને અંગ્રેજી ભણાવવાને રોકી હતી અને પછી અમે બંને જાનો જીમર સખી બની હતી.”

“રઘુનાથ મહારાજ પાસેથી પૈસા લાવી રાધા માટે વાપરતો હતો ?”

“હાસ્તો !”

“અને ગંગા ડોશી ?”

“તે પણ પોતાની તીજેરી તર કરતી હતી.”

“રાધા પર બીજો કોઈ આશક થયો હતો ?”

“એક નહિ પણ અનેક ! તમે સમજી શકશો મી. ઇન્સપેક્ટર ! કે રાધા જેવી ખીલતી કલિની પાછળ ગાંડા થનારા ઉલ્લુઓના મુખમાં તોટો નથી.”

“એવા કેટલાક ઉલ્લુઓ રાધા પર મરી શીટતા હતા ?”

“ત્રણ ચાર.”

“તેઓ ગંગા ડોશીને ત્યાં આવે જાય છે ?”

“હા.”

“તેઓમાંના કોઈએ રાધાને ઉપાડી જવાનો તાગડો રચ્યો હોય એમ તમને લાગે છે ?”

“હોય પણ.”

“વાર. હવે કેસના મુળ મુદ્દા પર આવીએ. કાલે તમે

ગૌહરબનનો જલસો જોવા ગયાં હતાં. ત્યાં તમને કોઈ માણસ પર શક ઉપજ્યો હતો ? ”

“ખાસ નહિ, બે ચાર જથ્થા અમને ટીકીટીકીને જોતા હતા.”

“પછી ? ”

“નાટક ખલાસ થયા પછી અમે મોટરમાં બેઠાં ત્યારે અમારી પાછળ થોડેક દુર એક મોટરમાં એક મુસલમાન યુવાન સાથે કેટલાક પદાર્થોને મેં જોયા હતા.”

“તે મુસલમાન યુવાન શ્રીમંત લાગતો હતો ? ”

“હા.”

“તે થીએટરમાં હતો ? ”

“હા.”

“તેની સાથે થીએટરમાં કોઈ હતું ? ”

“એક દોસ્ત હતો. પણ તે જલસો પુરો થયા પછી તેને છોડી મૂક્યો હતો.”

“અરુ ! તમે એ મુસ્લીમ યુવાનને ફરીથી પીછાની શકશો ? ”

“મને ઝાંખો ખ્યાલ છે પણ ખાત્રીથી કહી શકતી નથી ”

“સાંકળી ઝીટ આગળ તમારા પર હુમલો થયો ત્યારે મોટરમાં કેટલા જથ્થા હતા ? ”

“આરથી પાંચ પદાર્થો, પેલો મુસ્લીમ યુવાન ને શોફર.”

“હુમલો અચાનક થયો હતો ? ”

(૧૪૮)

“હા. અને હું તરત બેભાન થઈ ગઈ હતી.”

“તમારી ખાત્રી છે કે રાધાને કોઈ સાથે ગુપ્ત પ્રેમ નહોતો ?”

“હા. મારી ખાત્રી છે. તેનું નસિય અચાનક ઉધડી જવાથી થું કરવું ને થું નહિ એ સવાલજ તેને મુઝવી રહ્યો હતો.

“તે મધુપુરનો રણુવાસ શીલાવવા રાજ હતી ?”

“રાજ્ય નહિ ને નારાજ પણ નહિ”

“અંગાડોશી પર તમને કંઈ શક છે ?”

“ખાસ શક નથી. પણ તે જો મદનસિંહ તેને ન રીઝવે તો કોઈ શ્રીમંત ઉદ્ધુને ગળે વગગાડી પોતાનો સ્વાર્થ સાધતા અચક્રે એવી નથી.”

“રાધાના શરીર પર ફેટલીક કિમ્મતના અલંકારો હતાં ?”

“ઝોછામાં ઝોછા પાંચ હજારના.”

“પઠાણો દાગીનાની લાલચે તેને ઉપાડી ગયા હોય એમ તમને નથી લાગતું ?”

“તેમની સાથે પેલો શ્રીમંત જણાતો યુવાન હતો તે જોતાં મને એમ નથી લાગતું.”

“મધુપુરનો એજંટ રણુનાથ હજુ મુંઝવણમાં છે ?”

“મને તેની ખાત્રી ભરી ખબર નથી.”

“તે ક્યાં રહે છે ?”

“હયુજ રોડ પર વિલાસભવનમાં.”

(૧૪૯)

“ગંગા ડોશીને તે વારંવાર મળે છે ?”

“હા.”

“હજી મદનસિંહનો રાધા પરનો મોહ કાયમ છે એવું તમે જાણો છો ?”

“એનો મોહ ઉડી ગયો હોય તો તે રાધા પાછળ હજારો રૂપિયાની હોળી શા માટે કરે?”

“અરૂં. થેંક્યું મીસ લીલીઅન! હવે તમે જાઓ. જો જરૂર પડશે તો હું તમને ફરીથી બોલાવીશ. તે દરમિયાન છાપા-વાળાઓથી એનતા રહેજો એ સોફાને કંઈ પણ ખજાર ન આપશો; નહિ તો રબરનું ગળ ચઢ જશે ને પોલીસના ચાલાકી નિષ્ફળ જશે

“હું તેમને બારણા આગળથીજ પાછા વાળીશ.” લીલીઅન હસીને બોલી,

“ઓહ ! થેંકસ !” ઇન્સપેક્ટર હસ્યો અને લીલીઅન પોલીસ સ્ટેશન છોડી ગઈ.

પ્રકરણ-૨૫ મું.

રઘુનાથ ગલરાયો.

“એ ડોશીરી ! આ શો ઘોઠાળો છે ?” રઘુનાથે મંગાડોશીના ઘરમાં પગ મૂકતાંની સાથે લાલ ચોળ આંખો કરી કહ્યું.

“શું છે ?” ડોશીએ દમામમાંજ જવાબ આપ્યો.

“રાધા ક્યાં છે ?”

“જહનમમાં ગઈ ! રાંડ નાસી ગઈ તો નાસી ગઈ પણ પેલીઅનું લફરું કરતી ગઈ. હું ચોક્કી પર આંટા મારતી થાકી ગઈ છું. મને કંઈજ ખતર નથી. આવી છપરપગી મેં કદિ જોઈ નહોતી રાંડ મને થાપ આપી ગઈ. જો બધા પેલી રાંડ કીરસ્તાનનાં કરતુક છે.” મંગાડોશીએ મીસ લીલીઅન અને રાધાપર બખાળા કાઢ્યાં.

“માણ ! હું ઉસ્કેરાઈ ગયો છું. મોટે મારાથી કંઈ આડું અવળું બેલાઈ ગયું હોય તો માફ કરજો. મારી બધી બાજુ ધુળમાં મળી ગઈ—” રઘુનાથ ઠડો પડ્યો તે સમજી ગયો કે આ જમાનાની બાધેલ ડોશી સાથે દમદમટી ચાલવાની નથી.

“હવે જોલ્યા તે ખરું ! મારો કંઈ વાંક નથી રઘુનાથભાઈ ! પેલી રાંડ લીલીઅન રાધાને સ્વતંત્ર પ્રેમ ને લીકણું પ્રેમ એવી એવી કંઈ કંઈ વાતો કરીને એનું માથું ચકરાવી રહી હતી. રાધા એના પર મરી શીટતી હતી. ખાંચ પીએ ફરે ફરે બહુ લીલીઅનની સાથે મને તો લાગે છે કે આમાં લીલીઅનનુંજ કાળું છે. તેણે પહોંચોના હુમલાનું બહાનું કાઢી રાધાને ગૂમ કરી હશે !”

“એમ હશે તો હું એનું ખૂન કરીશ. માણ ! તમને શું કહું ? મારી દશા કંફાડી થઇ ગઇ છે. મદનસિંહ રાજા થયા પછી નઝીર બેગમનો ગુલામ થઇ ગયો છે. રાજ્યમાં બંડખોરો વધી પડ્યા છે. આનંદ સ્વામી નામનો કોઇ જોમટો બંડના વાંક માટે ગીરફતાર થયો છે. મધુપુરથી મને પાછા ત્યાં જવાના તારા પર તાર આવે છે જેમ તેમ મહારાજા પર છુપા પત્રો લખી હું તેમને રાધાના સૌન્દર્યમાં આંજી રહ્યો હતો. પણ આ બનાવ પછી મારા બારજ વાગી જવાના વળી છાપાવાળાઓ છડે ચોક આ બનાવ સાથે મદનસિંહના નામ પર કાઢવ ફેકે છે એટલે રેસીડંસીમાં પણ આ વરથોડો જવાનો ને બધી કરી કારવી બાજી પાણીમાં મળવાની.” રઘુનાથના સ્વરમાં નિરાશા હતી. તેનું મ્હો ઉતરી ગયું હતું : “તમે પોલીસ ચોકીપર શું કહી આવ્યા ?”

“હું શું કહું ? મેં કશું કે રાધાના હરણુ વિષે મને કંઈ ખબર નથી.”

“મહારાજા વિષે ?”

“હા ! મુઆ ઇન્સપેક્ટરે મને દમદાટી કરીને એ વાત કહાવી લીધી. મેં કશું કે રઘુનાથબાઈ રાધાને મારે ત્યાં મૂકી ગયા હતા—”

“સત્તાનાશ ! હવે મુંબઈની પોલીસને કેમ પહોંચાશે ?” રઘુનાથ ગભરાયો.

“રઘુનાથબાઈ ? જરૂર આહે સો કર !” ડોશીએ મહામંત્ર બોલાવ્યો.

“હા. પણ હવે મહારાજા પૈસા મોકલતા નથી. પેલી બદમાસ બેગમ ત્યાં ધણી ધોરી થઇ બેઠી છે.”

“તો તમે એકવાર મધુપુર જઇ મહારાજાને ચઢાવી આવોને !”

(૧૫૨)

“શું ચઢાવી આવું ? એનો મને જોતાં વાર ખાધ જશે ને કદાચ અધારી કોટડીમાં પૂરી દેશે.”

“જાઓ જાઓ ! મરદ બચ્ચા થઇને આવી વાત કરો છો ? તમે મહારાજને જઇને કહો કે જે સ્ત્રી તેમની ચવાની હતી તેને મુજબને કોઇ ઉશ્ચુ ઉપાડી જાય તે મહારાજની કીર્તિ પર પાણી ફેરવનાર છે ! રાધા મહારાજની હતી. ગમે તે પ્રપંચે પાછી મહારાજના શયનગૃહમાં મોકલવીજ પડશે આટલી વાત કરશે તો એ ફાંકડોરાવ ચઢી જશે ને તમને મ્હો માંચ્યા પૈસા આપશે.”

“વાત તો ખરી. પણ ત્યાં જવાની મારી હિમ્મત ચાલતી નથી. મારા માણસો દ્વારા મને ખબર મળી છે કે નઝીર બેગમ મારો જન લેવાને તકલીફ રહી છે.”

“કેમ ? એ રાંડના તમે ક્યાં હાથી ઘોડા માર્યા છે ?”

“હું રાધાને મધુપુર મોકલવાની કોશિષ કરું છું તે એને ગમતું નથી.”

“તો મહારાજ પર એક ખાનગી પત્ર લખો.”

“એ થઇ શકશે.”

“બીજું તમે જાતે જઇને પોલીસને મળી આવો ને પોલીસની બધા દુર કરો.”

“દીક છે.”

“હું મારી તપાસ કરું છું. રાધા જવાની ક્યાં છે ? એ પાતાળમાં હશે તો પણ મારા જમુસો તેને શોધી કાઢશે.” રાધી બોલી.

“એમ ! તમને કંઈ આશા છે ?”

(૧૫૩)

“આથા ફળે ત્યારે ખરી. પણ હું ગુપત્યુપ જેસી રહેવાની નથી. મારી આંખમાં ધુળ નાખે જનારી એ છોકરીને હું પાંદડે પાંદડે પાણી પાછશ તો જ'પીશ.”

“શાબાશ ! તમે પણ ઉસ્તાદ છો.”

“નહિ તો મુ'બ્બમાં રહેવાય ખરું ? એવી તો કેટલી રાધા મારા પગ ચાંપી ગઇ છે !” ડોશી અભિમાનથી બોલી.

“તમારો રાધાના હરણુ વિષે શો મત છે ?”

“બનવા જોગ છે કોઇ શ્રીમંત બદમાસ એની ખુબસુરતી પર મોહી પડી એને ઉપાડી ગયો હોય પણ લીલીઅન સાથેની એની દોસ્તીથી મને શક ઉપજે છે. લીલીઅને પોતાના માનીતા કોઇ શ્રીમંત પાસેથી પૈસા ઓકાવવા માટે રાધાને ગુપત્યુપ રવાના કરી દીધી હોય તો તે અસંભવિત નથી.”

“તમે લીલીઅન પર ચાંપતી નજર રાખજો.”

“વાર.”

“રઘુનાથ વિદાય લેવાની અણી પર હતો તેજ પળે પોલીસનો માણસ ત્યાં આવ્યો અને તેણે રઘુનાથ તથા ગંગા ડોશી બંન્નેને સંબોધી કહ્યું.

“સુપરીનટેન્ડન્ટ સાબ ખુલાતા હય.”

“અલો-” કહી બંન્ને પોલીસ સ્ટેશન પર જવા તૈયાર થયાં.

(૧૫૪)

પ્રકરણ ૨૬ મું.

પતો લાગ્યો!

“મીં રઘુનાથ!...” રઘુનાથ અને ગંગા ડોશી પોલીસ સ્ટેશન પર ગયા પછી સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટે રઘુનાથને એક રૂમમાં બોલાવી સત્તાદર્શક અવાજે કહ્યું: “તમે રાધાના હરેણુ વિષે શું જાણો છો?”

“મને કંઈ જ ખબર નથી.”

“જુઓ, સાચે સાચી વાત કરશો તેમાં તમારી સમામની અને તમારા રાજની આખરની શોખા છે. હું બધું જાણું છું.”

“હું કયુલ કરું છું કે મહારાજ મદનસિંહ રાધાને સ્ટેટની નાયનારી તરિકે રાખવા માગતા હતા—”

“નાયનારી તરિકે?”

“હા.”

“શું રાધા નર્તકી હતી?”

“નહિ. પણ તેને નૃત્યની તાલીમ આપવામાં આવતી હતી.”

“તમે એમ કહેવા માગો છો કે નૃત્યકલાને ઉત્તેજન આપવા શિવાય તમારા રાજનો બીજો કોઈ મલીન હેતુ નહોતો?”

“હું ધાર છું ત્યાં સુધી બીજો કોઈ હેતુ નહોતો.”

“મીં રઘુનાથ! હું દિલગીર છું કે તમે સીધી વાત કરતા નથી. મદનસિંહ રાધા પર મોહી પડ્યો હતો. તમે રાધાને ફસાવવાને ખાસ મુંબઈમાં રજા હતા. રાધા મધુપુર જવાને નારાજ હતી. તેથી તમે રાધાને બળાત્કારથી ત્યાં ઉપાડી જવા માટે આ કાવત્રું કયું છે.” સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટે કંપનાના ઘોડા દોડાવી મૂક્યા.

“નહિ જી. તમારી માન્યતા ગભીર બૂલબૂલી છે રાધા મધુપુર

આવવાને તદ્દન રાજી હતી અને તેની સાખીતી ગંગા ડોશી આપી શકશે.” રઘુનાથે ઠડે પેટે જવાબ આપ્યો.

“ગંગાડોશી તમારાજ સંઘની છે એટલે તે તો તમે બચાવો તેમ બણી જશે.”

“તો તમારે જોઈએ તેમ માની લો.”

“હું તમને એકસાડીશન વૉરંટથી ગીરફતાર કરીશ”

“ઠીક છે.” રઘુનાથ હમામમાં બોલ્યો,

“તમે સોગનપર કહો છો કે રાધાના હરણમાં તમે બીલકૂલ ભાગ લીધો નથી ?”

“હું કસમથી કહું છું કે મને કંઈજ ખબર નથી. ઉલટો હું તેના હરણથી હતાશ ચંદ્ર ગયો છું.”

“કેમ ?”

“મહારાજા ગુસ્સે થશે તેથી.” રઘુનાથે નારાજીથી જવાબ વાળ્યો.

“ત્યારે તમે મહારાજાને આડે રસ્તે લઇ જવામાં મદદ કરો છો ખરું ?”

“આ સવાલનો જવાબ પુછવાનો તમને હક નથી.”

“એમ કે ? મને હક છે કે નહિ તે યોગ્ય સમયમાં ખબર પડશે.” તીક્ષણ નજરે રઘુનાથ તરફ જોઇ સુપ્રિન્ટેન્ડન્ટ બોલ્યોઃ “જાઓ.”

બહાર ગંગા ડોશીની ઇન્સપેક્ટરે જુથાની લીધી પથ્થુ કંઈ નવી વસ્તુ બહાર આવી નહિ. પોલીસે કંટાળાને બંનેને રજા આપી.

તેઓ બાગ્યેજ પોલીસ સ્ટેશનના કમ્પાઉન્ડ બહાર ગયા હશે એટલે ઝીક મોટર પોલીસ ચોક્કા આમળા આવી ઉભી રહી ગંગા ડોશીની ગરૂડ જેવી આંખો તેમાંના યુગલ પર પડી ને તે ચોક્કા.

“રઘુનાથ ! પેલી રાધા ?”

“ક્યાં ? ક્યાં છે ?”

“અરે ! આ મોટરમાં !” ગંગા ડાશીએ મોટરમાં બેઠેલી રાધા રધુનાથને બતાવી.

“એની સાથે કાશુ છે ?”

“હું નહોતી કહેતી ? રાંડ લીલીઅને આ માથુસ સાથે એને નસાડી મૂકી હશે !”

બન્ને થોડે દૂર ઉભા રહી આવી વાત કરતાં હતાં. રાધા કે મહમ્મદની તેમના પર નજર પડી નહોતી.

મોટર ઉભી રહેતાંજ મહમ્મદ અને રાધા નીચે ઉતર્યા અને હસતાં હસતાં પોલીસ સ્ટેશનમાં દાખલ થયાં. મહમ્મદ શ્રીમંત યુવાન હતો. પોલીસ સાથે તેને સારી પીછાન હતી. આ સ્ટેશનનો મુપ્રિન્ટેન્ડન્ટ મી. રોબર્ટસન તેને સારી પેઠે ઓળખતો હતો. તેને જોતાંજ રોબર્ટસને તેને આવકાર આપી બોલાવ્યો.

“હલ્લો ! મી.મહમ્મદ ! વેરી ગ્લેડ ટુ સી યુ ?”

“હું અગત્યના કામસર આવ્યો છું મી. રોબર્ટસન !”

“આલો, મારા રૂમમાં !”

ત્રણે જણુ ખાનગી રૂમમાં ગયાં.

“મી. રોબર્ટસન ! આ સુંદરીને ઓળખો છો ?”

રોબર્ટસને રાધા તરફ જોયું. તરતજ તે કહેયો “માઇ ગોડ ! આજ બાઇનું હરણ થયું છે—”

“ખરી વાત ! તમે ફોટો પરથી એને ઓળખી લીધી હશે.” મહમ્મદે કહ્યું.

“હા.”

“એવું હરણ થયું નહોતું.”

“ત્યારે ?”

(૧૫૭)

“એ પોતાની રાજપુત્રીથી મારી સાથે મારે જંગલે આવી હતી” મહમ્મદે સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટને અજબ કરવા માંડ્યો.

“હૈં!”

“હા. અને હવે તે મારી પરણેતર સ્ત્રી છે.”

“આનુ! આ ખરી વાત છે?” સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટે રાધાને પૂછ્યું.

“હા.” રાધા હસીને બોલી.

“મી. રોબર્ટસન! ગઈ કાલે એને અમારા મજદૂરમાં લેવામાં આવી છે અને ત્યાર પછી અમારી શાદી થઈ ચૂકી છે!”

“કોન્ગ્રેગ્યુએશન્સ! મી. મહમ્મદ!” રોબર્ટસન મહમ્મદ સાથે શેકહેંડ કરતો બોલ્યો: “પણ આ કેસમાં જળરો ઘોઘાળો થયો છે. અમે મધુપુર સ્ટેટના માણસોને ગુનેહગાર ધારીને તપાસ કરતા હતા.”

“હવે મહેરબાની કરી તમારી તપાસ બંધ કરજો.”

“વાર. જેવી તમારી મરજી. પણ મી. મહમ્મદ! તમે કહો છો તેમ જો આ સુંદરી તમારી સાથે રાજપુત્રીથી આવી હોય તો તેની મોટરના શોફરને ઈન્જિન શી રીતે થઈ? મીસ લીલીઅન બેબાન શા માટે થઈ ગઈ હતી?” સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટે મુઠો કાઢ્યો.

“રાધા મારી સાથે આવવાને તૈયાર હતી. પણ એ વાતની તેના શોફર કે લીલીઅનને ખબર નહોતી. આથી હું રાધાને લેવા તેની મોટરમાં ગયો ત્યારે લીલીઅન સ્વાભાવિક રીતે બેબાન થઈ ગઈ ને શોફરે જરા ચૂંચાં કરવાથી તેને માર ખાવો પડ્યો.” મહમ્મદે તરત ખુલાસો કર્યો.

“ત્યારે બહિં આ નાટક ખતમ થાય છે.”

“હા”

“ઓલરાઇટ મી. મહમ્મદ! મને આ કેસ છોડી દેવામાં વાંધો નથી. પણ તમે સંભાળજો!”

“કેમ ?”

“મધુપુર સ્ટેટના માણસો તમને જાંપવા દેશે નહિ.”

“રાધા હવે મારી પરણેતર છે.”

“તોપણ એ લોકો તમને સતાવશે.”

“જેમ લેવાશે.” રાધાનો બહાદુર પ્રિયતમ બેઠ્યો અને તેણે સુપ્રિન્ટેન્ડન્ટની રમ લીધી.

રધુનાથ અને ગંગાડોશીના ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહોતો. રધુનાથે ડોશીને રમ આપી દીધી અને પોતે રાધા અને મહમ્મદની તપાસ કરવાને એક જગ્યાએ ધૂપાઈ ગયો. રાધા પોતાના ખાવિંદ સાથે હસતી હસતી મોટરમાં બેઠી. મોટર ઉપડી ને રધુનાથ ટેક્ષીમાં તેમની પાછળ પડ્યો.

એજ દિને સાંજના વર્તમાન પત્રમાં નીચેની ખીના પ્રગટ થઈ:-

“મધુપુરના રણવાસમાં જવાને સરખાયલી સ્વર્ગની પરી સમી ખુબસુરત નાઝનીન રાધા જેતું શનિવારે રાતે હરણુ થવાથી મુંબઈમાં હોહાકાર થઈ ગયો હતો તે અચાનક મળી આવી છે ને આ બેદી બનાવ કામ દેવની લીલાને આભારી હતો એમ માલૂમ પડ્યું છે. રાધા મહમ્મદ નામના એક શ્રીમંત મુસ્લીમ યુવાનપર મોહી પડી હતી ને તે શનિવારની રાતે પોતાની રાજખુશીથી પોતાના આશક સાથે નાસી ગઈ હતી. તેણે મુસ્લીમ ધર્મ સ્વીકારી મીઠું મહમ્મદ સાથે શાદી કરી છે અને આ નવા પરાક્રમી યુગલને અમે વિજય હાથીએ છીએ.”

આ રીતે રાધાના હરણુનો કોસ્સો ખતમ થયો પણ તેથી મધુપુર સ્ટેટનો માલિક ગૂંપચૂંપ બેસી રહેશે ?

(૧૫૯)

પ્રકરણ ૨૭ મું.

મુંબઈમાં.

કાન ફાડી નાખે એવી કારમી ચીસ પાડતી ટ્રેન ચાલી જતી હતી. એક ડબ્બામાં બેઠો બેઠો અનિરૂધ્ધ, અસંખ્ય વિચારોના વમળમાં ગુંચવાઈ ગયો હતો. તે નિરાધાર હતો પણ તેને આવતી કાલની પરવા નહોતી. તેને મધુપુરના નીચ માલીક પર બચંકર તીરસ્કાર ઉપજ્યો હતો. તેની જહાલી પત્ની તેની નજર સામે યમશરણુ મંદ હતી અને તેને મદનસિંહના જાલિમ સીપાઇઓના ડરથી લીલાને અગ્નિ સંસ્કાર કર્યા વિના નાસવાની ફરજ પડી હતી. તેનો પૂન્ય ગુરુ સ્વામી આનંદ મદનસિંહના દુષ્ટ માણસોના પંજામાં સપડાયો હતો અને અનિરૂધ્ધ જેમ તેમ ચોરી છૂપીથી મુંબઈ જવાને નાસી આવ્યો હતો.

વાંચનાર, જીવન એટલે બેવાર ખાવું. પાડાની પેઠે જીવવું અને કુકરની પેઠે વસ્તી વધારવી એવી માન્યતાવાળા “સનાતન સમાજ”ને અનિરૂધ્ધની, માનસિક વ્યથાની કલ્પના પણ આવડતી નથી. માથાપર ધીખતા અગારાની સધડી મૂકી હોય એમ તેને લાગતું હતું, અંતરમાં એવી બળતરા થતી હતી કે તે સહન કરવા કરતાં મૃત્યુ પાત્ર સાફ લાગે !

“ઉત્તરા ને અભિમન્યુ, ઉપા ને અનિરૂધ્ધ સમાં યુગલો ખાંધનાર સમાજની આ કંઈ જાતની અધોગતિ ?” તે વિચાર કરવા લાગ્યોઃ “કાલિંદી તટે મધુર બંસરીના નાદથી ઘેલી થઈ કુંજે કુંજે ભટકતી ગોપીઓ આજે ક્યાં છે ? સ્નેહની તે મસ્તી ક્યાં છે ? અને તેથીય વધુ રાધા ને કૃષ્ણની અમર બેલડી ક્યાં છે ? જે સમાજ રાધાકૃષ્ણના

ગીત ગાય, તેમને પૂજે, તેમને પ્રભુના અવતાર માને તે સમાજ
આવાં ઘોર અનાચાર કરે યારે એમજ કહી શકાય કે એ સમાજ
ફના થઇ જવી જોઇએ.....અને હવે ફના થવામાં બાકી પણ શું
છે? છ શીટ ઉંચા, કદાવર બાંધાના, નિરોગી, સશક્ત અને શૂરવીર
મરદોની જગ્યા આજે માથકાંકલા જેવા બામલાઓએ લીધી
છે; દ્રૌપદી ને ઉત્તરાસની વીરાંગનાઓની પુત્રીઓ
શુભામગીરીમાં ખદબદી રહી છે-એથી વધુ ભયંકર પ્રલયના
ચિન્હો બીજાં શા હોઈ શકે? ઓ પ્રભુ! શું ભારત જગ-
તમાં એક કલાંકિત દેશ તરિકે જીવવાને સરખાયું છે? શું હિંદુ જાતિ
પોતાના સેતાની રિવાજની આગમાં બળીને ખાખ થઇ જવા નીમીસ
છે? ક્યાં રામ ને ધર્મ જેવા પ્રજાવત્સલ રાજાઓ ને ક્યાં પ્રજાનું
લોહી પીનાર મદનસિંહ? જે દેશની પ્રજા ધાતકી રિવાજોથી થતી
ખાનાખરાબીને “નસિબની બલીહારી” માને અને જ્યાંના રાજાઓ
ખેડૂતોના ખરા પસીનાની મહેનતમાંથી પેદા થતી લક્ષ્મી વેસ્ત્રાઓ
અને શરાબ પાછળ ઉડાવે, અરે! એટલુંજ નહિ પણ પ્રજાને બે
ટંક પૂરું ખાવાતું પણ ન રહેવા દે એ દેશ આ દુનિયાના પટપર
જીવીજ કેમ શકે છે ને ભારી અજબબી છે.

તે અટક્યો. ડબ્બામાં દૂર એક બાલિકા ધુંધટથી મ્હોં ઢાંકી
બેઠી હતી તેના પર તેની નજર પડી. તેની નજીકમાં એક ત્રીસેક
વર્ષનો યુવાન બેઠો હતો અને સામે એક વૃદ્ધ બાઈ બેઠી હતી.

“જેની દીકરા! હવે વધુ આવી છે એટલે હું ગંગા નાહી. હવે
તારા દીકરા રમાડવાનો લ્હાવો મળે તો શ્રીનાથજીની કીરપા-”

તેનો દીકરો કંઈ બોલ્યો નહિ-ફક્ત હસ્યો. નાની વધુ પણ
ધુંધટમાં હસી અને ચાલાકીથી તેણે પતિ તરફ એક તીરછી નજર

ફેંકી. તેના પતિને લાગ્યું કે સ્વર્ગ નીચે હોતરે છે. પણ આનરૂધ્ધન લાગ્યું કે નર્ક છેક નજીક આગ્યું છે. પેલી બાલાની વય બાગે તેર વર્ષની હતી! અનિરૂધ્ધ તેમની વાતચીતપરથી સમજી શક્યો કે તેને “ધર માંડવા” લઈ જવામાં આવે છે અને દીકરા દીકરા જેવાનો લ્હાવો લેવા માંગતી માની વાતપરથી તે એ પણ સમજી શક્યો કે આવતે વર્ષે તે શ્રીનાથજીની કૃપાથી “દીકરાનો ચેલકો” રમાડી શકશે! તેર ચૈદ વર્ષની બાલાપર માનુષ્ય લાવનારાઓને “શ્રીનાથજીપાવા” સ્વર્ગમાં લઈ જતાં હોય તો એ “શ્રીનાથજીપાવા” પણ શયતાનના સાથી હોવા જોઈએ.

મધુપુરનું બયંકર ભવિષ્ય અનિરૂધ્ધ નજર સામે જોઈ રહ્યો હતો. તેમાં આ કાચી વયે સંસારની ચક્ષીમાં પીસાવા જતી બાલીકા જોઈ તે કમ્પી ઉઠ્યો. હિંદુ સમાજનાં આ ભયાનક પાપોની સજા તરીકે તેને ગોરાઓની ગુલામગીરીમાં પીસાવું પડે તેમાં પ્રજ્ઞનો શો અન્યાય છે ?

અતે માંડરોડપર ખાડી ઉભી રહી અને ચિત્તશ્રમ જેવો અનિરૂધ્ધ ખેટફેર્માપર ઉતર્યો. તેની સાથે ઝાઝો સામાન નહોતો એટલે એક હેલકરીને માથે ટ્રંક નાખી તે પોતાના એક મિત્રને ત્યાં ગયો.

નવનીતલાલ તેનો સાચો મિત્ર હતો. અનિરૂધ્ધને માટે તેને માન હતું. અનિરૂધ્ધ પણ નવનીતને સગા બાઈ જેવો ગણતો હતો. અનિરૂધ્ધ મુંબઈમાં કોલેજમાં બહુતો હતો ત્યારે બન્ને મિત્રો થયા હતા અને એ મૈત્રી હજી ટકી રહી હતી. અનિરૂધ્ધે પોતાની વિતક વાત કહી સંભળાવી. નવનીતને બહુ દુઃખ થયું.

“તું ગભરા ના. હમણાં મારે ત્યાં રહેજે-તારા જેવાને નોકરી મેળવતા શી મુશ્કેલી પડવાની હતી ?” નવનીતે ધીરજ આપી.

(૧૬૨)

ખીજેજ દીવસે નવનીતે એક દૈનિક પત્રમાં જાહેર ખબર જોઇ.

જોઇએ છે: અગ્રેજી પરથી ગુજરાતીમાં ઝડપથી તરજુમો કરી
કેકે એવો એક રિપોર્ટર-જર્નાલિઝમના અનુભવીને વધુ પસંદગી-પગાર
લાવકાન પ્રમાણે-મજો: અધિપતિ, “પ્રજાકલ્યાણ” કોટ મુંબઈ.

“શ્રે! તારું નસીબ તેજ કરે છે હો! તું આજે કે ખીજેજ
દિને નોકરી-ને તે પણ ક્યાં? તારી માનીતી લાઇનમાં?”

“ક્યાં?” અનિરધ્ધે પૂછ્યું.

“પ્રજાકલ્યાણ”ની ઓફિસમાં! અભિનંદન! દોસ્ત! અભિનંદન!
નોકરીની નોકરી ને સેવાની સેવા. જા-ધરમના કામમાં હીલ કામની
નહિ-હમણાંજ મળા આવ-”

આ વિચાર અનિરધ્ધને રુચ્યો અને તે “પ્રજાકલ્યાણ” ની ઓફિસમાં
જવા નીકળ્યો.

(૧૧૭)

પ્રકરણ ૨૮ મું.

અકસ્માત.

અનિર્ધાર્ય ‘પ્રજાકલ્યાણ’ નો રીપોર્ટર થયા પછી એક મહિનો વહી ગયો. નવનીતલાલને ત્યાં પડી રહેવાનું હવે તેને ઠીક લાગ્યું નહિ તેથી પહેલો પગાર મળતાંજ ઓરડીની શોધમાં પડ્યો.

યુદ્ધ દરમિયાન શ્રીમતોએ ગરીબોને સુસવામાં બાકી રાખી નથી. એ કારમાં કાળમાં ગરીબો કેમ જીવી શક્યા તે એક ગુપ્ત રહસ્ય છે. કાપડ બજાર અને સૈરબજારે લોકોને લુંટ્યા તેટલા લુંટ્યા અને ત્યાં સટ્ટા ખેલી ખેસી ન રહેતાં લોકો તરસ્યા શ્રીમતોએ ધરના સટ્ટા ખેલી સો સો ટકા બાડા વધારી દીધા. હજારો માણસો ધર વિનાના થયા-હજારો પોતાને વતન ચાલી ગયા-અને અંતે ગોરી ચામડી પર ધાડ આવી. યુરોપીયન બાડુતોના દેશી ધરવાળાઓએ ધરના બાડા વધાર્યા એટલે સોડ વીર્ધોગડનની સરકારના દીલમાં ગરીબો પ્રત્યેની લાગણી ઉછળી આવી અને ધરબાડાનો કાયદો હસ્તીમાં આવ્યો. હવે બાડુતોનું રાજ્ય થયું. ફેટલાકો પેટાબાડુતોપર જીવવા લાગ્યા. ફેટલાકોએ ‘‘પાધડી’’ નો ધંધો ધીકતો કર્યો. ટુંકામાં જેના હાથમાં સત્તા આવી તેણે તેનો ઉપયોગ રાક્ષસી રીતેજ કરવા માંડ્યો. અનિર્ધાર્યને ઓરડી શોધતાં બારી ચુસ્કેલી નહી. તે કંટાળ્યો અને મહામહેનતે આર્થર રોડપર તેણે એક ઓરડી રૂ. ૨૦ ના માસિક બાડે રાખી લીધી.

વર્તમાનપત્રની ઓફીસમાં, દરેક એકજ મહિનામાં તેણે દુનિયાના ધણા નાટકો જોયા. પ્રજાકીય સંસ્થાના પૈસા કેમ ખવાઈ જાય છે, વર્તમાનપત્રો અને તેમના સાથીઓ પ્રજાને કેવી રીતે નચાવે છે-તે,

(૧૬૪)

તેણે નજરે નેચું. ભોકોને સરકારી શિક્ષણનો અધિકાર કરવાનું કહેનાર પત્રકારે પોતાના દીકરા દીકરીને સરકારી શાળામાંથી ઉઠાડી લેવાની દરકાર કરી નહોતી. ભોકોને આત્મભોગ આપવાનો ઉપદેશ આપનારે તિલક સ્વરાજ દ્વંડમાં એક પાઈ પથ્થુ ભરી નહોતી. ઉગ્રદું “મહાસભા” ની જાહેર ખજાના પૈસા પથ્થુ રાજેશ્રી પૂરેપૂરા લેતા. “પ્રજાકલ્યાણ” પર પ્રજા શીદાશીદા રહેતી કેમકે મી. મંડોડીને “મહાત્મા” નું “મહાભારત” ગાતાં બહુ સારી રીતે આવડતું. ઓશીસમાં બેઠા બેઠા ગાંધીજીની પ્રત્યેક ચેઃજનાની ઠેકડી કરનાર “પ્રજાકલ્યાણ” ના અધીપતી જ્યારે હાથમાં કલમ પકડી અગ્ર લેખ લખવા બેસતા ત્યારે “સાબરમતિને કાંઠેથી આવતા પયગંબરના સંદેશ જો પ્રજા ઝીલશે નહિ તો હિંદ રસાતળમાં ચાલ્યું જશે” એવી ચેતવણી પ્રજાને નિરંતર આપ્યા કરતા.

અનિર્ધ્ધ તો આ બધું જોઈને અકળાઈ ગયો. આ શું ! આ દમ્બ શો ? આ નીચતા શી ? આ સ્વાર્થ શો ? અને એ બધું સેવાને નામે ! આ બધું પ્રજાપરના ઉપકારને નામે ! જાહેર સંસ્થાઓના મંત્રીઓ પથ્થુ મી. મંડોડીથી ઉંચી જાતના નહોતા. તેઓ “ઓનરરી સેક્રેટરી” ગણાવા છતાં પગાર લેતા અને બીજી રીતે પ્રજાના પૈસા ખાઈ જતા તે જુદા ! જાહેર સંસ્થા તરફથી છપાતાં પત્રિકા, હિસાબ વિગેરે છપાવવામાં છાપખાનામાં તેમના કમીશન હોયજ. જાહેર સભા બરાબ તેમાં પાંચ દશ ખુરશીઓ સભાજનોએ ભાંગી નાખી—એમ લખીને રૂ. ૫૦ ગજવામાં મૂકાયજ ! વગર કામે ચડે કલાસમાં કોઈ ગામ જઈ આવવું અને સેકન્ડ કલાસનું ભાડું તથા પહેલા વર્ગના હોટલનું બીલ ચાજ કરવું—તે આ સાહેબોનીજ કલા કહેવાય ! તેઓ વીલેસરલેને વીરનું પારણું ગણાવી શકે—સાંટાકુંડને સંતકુંજ બનાવી શકે અને બહુ અલ્પ સમયમાં મી. મંડોડી જેવા

પત્રકારની સહાયથી નવચેતન પ્રચારનાર મહાન દેશભક્ત પણ થઈ શકે ! આવા માણસ થવા માટે વાચાળ જીભ, બાપાપર ઠીકઠીક કાપુ, મોગરાના મંડપ નીચે ઉભતી ગુજરાતણીની કાજળ ઘેરી આંખોની છબી દોરવાની આવડત, સંતકુંજમાં “સતનીયાના નાદ” ઝીલવાની તત્પરતા અને કોઈ કાળગંગાને કિનારે જે સ્વરાજ્ય આવવાનું છે તે આવતી કાલેજ આવશે એવી ખોટી મોહમલમાં પ્રજાને બમાવવાની કલા—અને ખાદીના પોષાકનીજ જરૂર છે ! કોઈ પણ જાહેર સભામાં જઈને જોશો તો આવા હામિકો તમારી નજરે પડ્યા વિના નહિ રહે.

અનિરૂધ્ધ આ બધું જોઈને ખૂબ મૂઝાયો. એક બે સાચા દેશભક્તોને તેણે આ સંબંધી વાત પણ કહી પણ તેમણે તે તરફ આંખ મિંચામણાજ કર્યા. સભામાં ખાદી પહેરી આવનારાઓ અને ખાદી સિવાય અન્ય કપડાને રપસ કરવામાં પાપ છે એવી બાંમ મારનારાઓ બહાર કેવા બમકાદાર પોષાકમાં રખડે છે—તેમના ધરમાં વિભાયતી વસો હમણાબધ પડેલા હોય છે—તે પણ અનિરૂધ્ધ જોઈ શક્યો. મહાત્મા માંધીજીની નકલ કરવા મામતા એક “ખાદીવારી તપસ્વી”ને તેણે દારૂની ખાટલી મ્હોડે માંડતોય જોયો અને સુંદરી સંધના ઉધ્ધાર માટે જીવ પટ્ટી નાખના એક “કહેવાતા” સ્વાર્થ લાગી “સમાજ સેવક”ને મંધાતા યોવનની મુલામગીરી કરતો પણ તેણે નીહાળ્યો.

૧૦ ફીટ પહોળા અને ૧૨ ફીટ લાંબી ઓરડીમાં એક ચટાઇ પર પડ્યો પડ્યો તે વિચાર કરવા લાગ્યો:

“શું સાચેજ આ ભારતવર્ષ એક વાર મહાન હશે ? રામ અને કૃષ્ણ—સીતા ને સાવિત્રી—કુંતી ને પદ્મીની—આ દેશમાં જનમ્યાં હશે ?

આજે તો આ દેશનું સ્વરૂપ જલ્દીથી બદલાઈ ગયું છે. અહિં સેવા નથી-દાન છે. સુધારો નથી-નાટક છે. સાન્નિધ્ય નથી પણ કેટલેક સ્થાને ટાપટીય છે અને બીજા જગ્યાએ સાન્નિધ્યનું ખૂન થાય છે ? નીર્દોષ કુસુમકલિઓ લગ્નમાં વેદી પર હોમાઈ જાય-રૂઢીગી જાય-પતિ મૃદુ જીવનમાં અનેરી મસ્તી ભરવાને બદલે નાદાન વયમાં માતા બની દેશની કાચારી વધારે-પોતાની શક્તિ ગુમાવે-અને સાન્નિધ્યની તો હોળીજ થઈ જાય! પ્રજાસેવકો મોટા ગણાવાને-મહાત્માના એલા મનાવાને અને પોતાનો સ્વાર્થ સાધવાને પ્રજાને દંબથી છેતરે અને પ્રજા બધું નજરે જોવા છતાં છેતરાય ! આવા અંધ અધ્યાણુ દેશની પ્રજાનો ખરો ઉધ્ધાર કોણ જાણે ક્યારે થશે ! મધુપુરના જુદા, રેલ્વે ત્રેનમાં તેણે જોયેલી પેલી ઘર માંડવા જતી નાદાન વહુ, પ્રજાકલ્યાણના પેટભર અધીપતી અને જાહેર જીવનની પોશ્પોશ વિગેરે અનિર્ધનના મગજમાં અગ્નિની જવાલા પ્રગટાવવાને પૂરતા હતાં.

“હું શું કરું ? આ દંબનો-આ શયતાનીયતનો-આ જુલમનો નાશ કરવા માટે મારે શું કરવું ?” તેણે હૃદયને પૂછ્યું પણ કંઈ જવાબ મળ્યો નહિ. મંત્રવત તેણે ડમલો પહેર્યા. તેની અક્ષાંતીનો પાર રક્ષો નહોતો. મગજ પર અગ્નિ ધીકતો હતો. ઝોરડીને તાણ મારી તે પ્હાર નીકળ્યો. દ્રામમાં બેસી સેંડહર્સ્ટરોડ પર આવ્યો અને ત્યાં ઉતરી પડી ચોપાટી તરફ ચાલવા લાગ્યો. હજારો વિચાર તેના મગજમાં ઘોળાતા હતા. આવા દાંબિક વાતાવરણમાં શુષ્ક શુષ્ક તેના કરતાં તો મોત સારું- એમ તેને લાગ્યું હતું. આસપાસ શું થાય છે તે જોવાની તેને પરવા નહોતી. ગાડી ધોડાની બારી ધમાલ હતી પણ તે તો પોતાનીજ ધુનમાં ચાલ્યો જતો હતો. સેંડહર્સ્ટરોડના મુલપરથી તે પસાર થઈ ગયો. એ ચાર ડમલાં આગળ

(૧૬૭)

વધ્યો એવામાં એક મોટર અને એક વિક્ટોરીયાની વચ્ચે તે આવી
ગયો અને મોટરનો ધક્કો લાગવાથી જમીન પર પટકાયો.

“ઉભી રાખ-મોટર ઉભી રાખ.” મોટરમાંથી એક મુઝાએ
શોફરને હુકમ કર્યો. મોટર તરતજ ઉભી રહી અને મુઝાએ
શોફરની મદદથી અનિરૂધ્ધને મોટરમાં લઇ લીધો.

વાંચનાર, આ મુઝા કોણ ?

(૧૫૮)

પ્રકરણ ૨૭ મું.

“પ્રજાકલ્યાણ”ની ઓફિસ.

અનિર્દેશ “પ્રજાકલ્યાણ” પત્રની ઓફીસમાં જ્યાં નીકળ્યો. વર્તમાનપત્રો માટે તેને અત્યંત માન હતું. વર્તમાનપત્રો પ્રજાને જાગૃત કરે છે, પ્રજામાં નવચેતન રેડે છે. આધુનિક યુગમાં પ્રાચીનકાલના સન્યાસીઓની પેઠે વર્તમાનપત્રો પ્રજાને તેના કર્તવ્યોનું જાન કરાવે છે, અને વીસમીસદીમાં પ્રજાસેવા કરવાનું શ્રેષ્ઠતમ સાધન વર્તમાનપત્રજ છે. એવી તેની માન્યતા હતી. વિદ્યાર્થીજીવનમાં વર્તમાનપત્રોના લેખો વાંચીને આ માન્યતા અંધારામાં હતી, અને તેથી પત્રકાર યશ, પ્રજાસેવા અભિલાષી તેને હોંસ હતી. શૈક્ષણિકરના ઉદ્યોગને માટે હિંદના કાપડના ઉદ્યોગને કચડી નાખનાર સરકાર પર તેને ભારે ગુસ્સો ઉપજતો હતો. હિંદમાં દર બે વર્ષે ત્રણ ત્રણ વર્ષે પડતા દુકાળોમાં યમરાજી યતા લાખો દુકાળીઓએ જોયું તેની છાતી કળકળી રહી હતી. ગોરા સનદી અમલદારોના બચકર પગારો તેની આંખમાં ખૂંચતા હતા. કાળગોરાના બેદની રાક્ષસી દિવાલને તે તોડી નાખવા માગતો હતો. હિંદી પીનલ કોડની “રાજકોડ” ની બચકર વ્યાખ્યાથી તેનું મગજ તપી જતું હતું. દર વર્ષે સરહદના રક્ષણને બહાને ૫૦ થી ૫૫ કરોડની લશ્કરી ખર્ચ ખાછળ હોળી કરતી સરકારને તે કેકાણે લાવવા આહતો હતો, મધુપુરના દેશી રાજ્યના જુદાજુદા સામે બાથો બાથ લડીને લાચારીથી બ્રિટિશ હદમાં આવનાર ને પોતાને મન મમતું નવું અને વિશાળ ક્ષેત્ર મળ્યું. દેશી રાજ્ય અને બ્રિટિશ રાજ્ય વચ્ચે આસમાન જમીનનું અંતર છે તે જો સમજતો હતો બ્રિટિશ હિંદમાં કાયદાસર ગળવળ તે માટે સ્થાન છે એવી તેની માન્યતા હતી વર્તમાનપત્ર દ્વારા તે અધિકારીઓના

(૧૬૬)

અન્યથો કામે તે ઝંઝૂમી શકશે, પ્રજાને સરકારના પ્રત્યેક અન્યાયથી વાકેફ રાખી શકશે-એવા વિચારથી મલકાતો તે ઝોફિશમાં પહોંચ્યો.

દરવાજા પાસે એક રુદુલ નાખી હાથમાં જડી ડાંગ લઇ, પોતાની શારિરિક શક્તિનું બાન કરાવતો ભેયો દાઢી પસરાવતો બેઠો હતો, કમ્પાઉન્ડમાં બોલારો, આમ તેમ આંટાં મારતા હતા ભોંયતળીએ જોડવેલા પત્રો બંધકર અવાજથી કાન ફાડી નાખતા. 'હોંસમાં ને હોંસમાં દાદર ચઢ્યો, બીજે માળે અધિપતિની ઝોડીસ હતી, અધિપતિ મારે એક ખાસ રૂમ બનાવવામાં આવ્યો હતો, અને તેના "હાફડોર" પર "Editor", શબ્દ ધોળા અક્ષરે ચીતરેલો હતો.

"પ્રજાકલ્યાણ" પત્રના માલિક મી० ગુસ્તાવજી ગાંધી એક વાર નવસારીમાં જલાલનો ધંધો કરતા અને જીરામીડાના પડીકા વાળીને પોતાનું ગુજરાન ચલાવતા, બાપદાદાની પુજા સારી હોવાથી એક મિત્રની સલાહથી મુંબઈ આવીને તેમણે વર્તમાનપત્ર શરૂ કર્યું હતું. આ પત્રનાં મુખપૃષ્ઠ પર બમરડા જેવા અક્ષરે દરરોજ પ્રજાના કાન પર ટકોરા મારવામાં આવતા કે "આખા પશ્ચિમ હિંદમાં (મુંબઈ ઇલાકા લખતાં તેમને પોતાના પત્રની અગત્યતા જોઈ શકી જણાતી) સાથી બહોળો ફલાવો પામેલું અને પ્રજાના કલ્યાણ માટે સાર્વજનિક પ્રશ્નોની હિમ્મતથી તથા છુટથી ચર્ચા કરતું" પત્ર તેમનુંજ છે. સાર્વજનિક હોવાનો દાવો કરવા છતાં આ પત્રકાર મહાશયના પત્રમાં પારસી કોમને લગતી એટલી બધી ખબરો આવતી કે ગમે તેવા નિષ્પક્ષપાત ટીકાકારને પણ તેને સાર્વજનિક વિશેષણ લાગુ પાડતા વિચાર કરવો પડતો; છતાં મી० ગુસ્તાવજી ગાંધી છાતી ટોકીને કહેતા કે તેમનું પત્ર સાર્વજનિકજ છે.

હળદરના માંડીઆ સાથે રમત કરવાને દેવધ ગયેલો તેમનો હાથ

કોઈપણ પ્રશ્ન ચર્ચાવાની દિશ્મત કરી શકતો નહિ, ક્ષય લીટીને કામળ લખતાં તેમના નેવના પાણી મોભે ચઢતા. બપોરે બાર કે બે વાગે ઝોશીસમાં આવી, બહેર ખમરની સંખ્યા જોઇ, ખળનચીની શીશ્વક તપાસી રાજેશ્રી ચાર વાગે મોટરમાં બેસી “મીસીસ” સાથે ફરવા ચાલ્યા જતા, આવી પરિસ્થિતિને લીધે તેમણે એક “અંચળ એણ” ના એક “પારસી જવાન” ને “બાહોશ કલમકશ” માનીને “મદદનીસ અધિપતિ” તરિકે રાખી લીધા હતા. અધિપતિનું કામ બાળ ગૃહસ્થ-મીં મચેરશા મંકોડીજ કરતા.

મીં મંકોડીની “રાજનીતિ” પ્રજાને ચોખ્ખ રસ્તે દોરવાની કે સરકાર સામે પધ્ધતિસર ચળવળ ચલાવવાની નહિ; પણ પોતાના આહકો વધારવાનીજ હતી. તેઓશ્રી પોતાના શેઠની પેઠે પત્રને સાર્વજનિક ગણાવવાને આભાવની એક કરી નાખતાં છતાં પારસીઓમાં ચતાં જન્મમરણ તથા લગ્નની ટીપ વિના તેમને એક અંક પણ ખાલી જતો નહિ. સરકારની સામે ઝઝૂમવાનો દાવો કરવા છતાં એક સાધારણ જોરો અચલદાર કોઇ પારસી સાથે શેઠહેંડ કરે તો તે વાત “નવા જમાચાર” માં “એક પારસીને મોટું માન” એવા મથાળા નીચે આબ્યા વિના રહેતી નહિ. કોઇ હિંદુ અમેરીકન ચા અંગ્રેજ યુવતી પરણી લાવે તો “સુધારામાં આગળ વધતી હિંદુ કોમને મુબારકબાદી આપવા” માટે તેમની કલમ તૈયાર મુક જતી; પણ કોઇ પારસી બાલિકાના હિંદુ ચા મુસ્લીમ સાથે લગ્ન ચતાં રોજ નવ નવ કોલમની “લીડરો” લખીને પારસીઓને “બુદ્ધિન બદી” થી બચાવી લેવા માટે અધિપતિ મહાશય લાલપીળા મક જતા. અસહકાર શરૂ થયા પછી દારૂની બદી સામે તેમણે સરકારને માળો દેવામાં જરા પણ પાછી પાની કરી નહોતી પણ દારૂની ચોકેચોક બહેર ખમરો છાપી એ “કલંકીત પૈસા” દબાવ કરતાં તેમને જરા

(૧૭૧)

પણ શરમ આવી નહોતી. સરકાર સામે ચાલુ લેખો કાપીને પ્રભની નાડ તેઓશ્રી હાથમાં રાખતા પણ સરકારી અમલદારની નજીવી ધમકી આપતાં બીજેજ દિવસે “રાજ્ય તરફ સંપૂર્ણ વફાદારી” તરીકે અંસરી બળવવા માંડતા.

અનિરૂધ્ધ પ્રથમ મેનેજરને મળ્યો મેનેજરે એક સીપાઇ સાથે તેને અધિપતિના ઓરડામાં મોકલ્યો. અનિરૂધ્ધે સલામ કરી.

“કેમ બાવા ?-” મી॰ મકોડીએ પહેલી જાણ છોડી.

“સાહેબ ! આપને રિપોર્ટર જોઇએ છે ને !-”

“હા-હા-એસો !...જોવ બાવા ! અમારે તો ચંચળ ઝેણુના, ચાલાક અને હોશિયાર માણસો જોઇએ છે-” મી॰ મકોડીએ કંઇ ભતના ઉમેદવારનો સ્વીકાર થઈ શકશે તેની બ્યાખ્યા કહી સંભળાવી.

“સાહેબ ! હું આપને સંતોષ આપવાનો દરેક પ્રયત્ન કરીશ.”

“Good ! Said like a wise man. Well-પણ પગાર શું લેશો ?-”

“સો રૂપિયા !-”

“સો રૂપિયા ! જોવ બાવા ! હજી તમે નાદાન છેવ-જર્નીલીઝમનો તમને અતુલ્ય નથી. વળી તમે એમ. એ. પણ નથી.....

“પણ સાહેબ ! હવે ડીઝીઓ તરફ તો આપણે વિચાર મતાવીએ છીએ-”

(૧૭૨)

“નોનસન્સ ! એ તો “પોલીટીકલ જેમ” છે, સમજ્યા મારા સાહેબ તમે એમાં નહિ સમજો. તમે સારી પેઠે કામ કરશો તો હું તમને ધન્નોજ સારો આન્સ આપીશ પણ સ્ટાર્ટ ૬૦ રૂપિયાનો મળશે. સમજ્યા ?-”

થોડીક રીકઝીક પછી મી॰ મંકાડીએ ઉદારતાથી રૂ. ૧૦ વધુ આપવાનું જણાવ્યું અને રૂ. ૭૦ ના પગારે અનિરૂધ્ધ રીપોર્ટર બન્યો.

(૧૭૩)

પ્રકરણ ૨૯ મું.

રાધાને ત્યાં.

મોટરમાં અનિરૂધ્ધને ઉંચકી સેનાર મુઝાતું વય આશરે પંદરેક વયનું હતું. તેના વદન પર યુવાનીની કુંપળો ફુટી હતી—અંગ પ્રસંગમાં આવતી યુવાનીનાં મોહક ચિન્હો જણાતા હતાં; આંખો સ્વામ-કાળજી સમી કાળી—વિશાલ, સ્નેહાળ અને કંપક અજળ ભાવભરી હતી. યુવાનીને આંગણે જતી બાલાની નિર્દોષ છાતી ઢાંકવાને જણે નારાજ હોયની તેમ તેની ચોળા ઉંચી નીચી થતી હતી. હાથમાં બળ્ખે મોતીની બંગડીઓ, સુંદર રેશમી ગુલાબી સાડી, નાકમાં હીરાની જડ, અને કાનમાં ઝોરીંગ શોભી રહ્યાં હતાં અને તેથી મુઝાની નૈસર્ગિક સુંદરતા વધી જતી હતી.

તેનો દેખાવ, તેનાં આલુપણુ આદિ જોતાંજ તે શ્રીમંત હોય એમ જણાઈ જતું હતું પણ શ્રીમતોમાં બચપણથીજ આવતી ઉદ્ધતાઈ ને અભિમાન સાથે આ મુઝાએ દોસ્તી રાખી નહોતી. અનિરૂધ્ધ પછડાયો તે પળેજ તેની છાતીમાં ધાસકો પડ્યો. ચૈદ પંદર વર્ષની વયે સ્વાભાવિક રીતે માનવ હૃદયો કુમળાં હોય છે પણ શ્રીમંતાઇનો નીશો એ કામળતાને પણ લેખંડી બન.વે છે. ધણી અભિમાની શ્રીમતો પોતાની મોટર નીચે ચગદાઈ જનાર “કંગાળ બીખારી”ની સારવાર કરવાને બદલે ઉલટા બેચાર ગાળ ચોપડી પૂર વેગે મોટર દોડાવી જાય છે. એમાં તેમને ખાનાદાની અને સત્તા દેખાય છે, પણ આ બાલા પર દેવોની મહેર હતી. પીળી ધાતુના દર્શનથી તેને દારૂના નીશા જેવી કેદ ચઢી નહોતી. તેના શોકરતો વાંક નહોતો—વાંક વીકટોરીઆવાળાનો અને થોડોક વાંક પોતાનાજ તાનમાં મસ્ત બની રહેતો આલનાર અનિરૂધ્ધનો હતો.

(૧૭૪)

છતાં મુઘાના દીલધાટ પરથી, અનિરૂધ્ધ જમીન પર પડી જતાં
દયાનો ઝરો વહેવા લાગ્યો.

અનિરૂધ્ધ બેઠાન થઇ મોટરમાં પડી રહ્યો. તેને માથામાં જખમ
થયો હતો અને તેમાંથી લોહી વહી જતું હતું. પોતાના રૂમાલ વડે
એ લોહી લૂંછી નાખી મુઘાએ પાટો બાંધી દીધો અને અનિરૂધ્ધના
તેજસ્વી વદન તરફ દયામણું મ્હોડે જોઇ રહી.

પાંચ સાત મીનીટમાં એક ભવ્ય મહેલના કમ્પાર્ટ્મન્ટમાં ગાડી
દાખલ થઇ. મકાનની આસપાસ સુંદર બગીચો હતો. ભાતભાતના
પુષ્પો છોડો પર લચી રહ્યાં હતાં. રંગબેરંગી વનસ્પતિ કલાકારની
આંખ ઠારતી હતી વરંડાની પાસે જખ મોટર ઉભી રહેતાં મુઘા
ઉતરી પડી. એક નોકરને બોલાવી અનિરૂધ્ધને ઘરમાં લેવરાવ્યો અને
અનિરૂધ્ધ-આચાર્ય રોડ પરની નાની-અંધારી ઓરડીમાં રહેતો ગરીબ
અનિરૂધ્ધ-એક સુસજ્જિત દિવાનખાનામાંના એક પલંગપર પડ્યો.

મુઘાએ તરતજ અનિરૂધ્ધના જખમના ઉપચાર કરવા માંડ્યા-
તેનો જખમ ધોવાયો:-એક નોકર ડોક્ટરને બોલાવવા ગયો અને દક્ષ
નર્સ પેટે પેલી સુકુમારી તેના બીજાના નજીક ખડે પગે ઉભી રહી.

દરેક મીનીટમાં અનિરૂધ્ધની આંખો ઉઘડી. તેનો જખમ
બહુ ગંભીર નહોતો. આંખ ઉઘડતાંજ અનિરૂધ્ધને સ્વપ્નમાં હોવાનો
ભાસ થયો. આ શું ? આ કોનું મકાન ? સુંદર સુલાલમ બીજાના પર
તેને કાણે સુવાડ્યો ?-અને આ સામે ઉર્વશી સમી ઉભેલી અપસરા
કાણે ? તે કંઇ સમજ્યો નહિ-જરાવાર વિચારમાં પડ્યો-આંખો
મીઁથી લીધી-તેની ખાત્રી થઇ કે તે સ્વપ્નમાં નથી-તેણે પુનઃ આંખો
ઉઘાડી.

“તમે ગભરાશો નહિ. હમણાં ડોક્ટર આવશે.” મધુર રૂપેરી ધંદડી

(૧૭૫)

જિજ્ઞાસુઓએ રાધાએ અનિરૂધ્ધના કાનમાં અમૃત રેડ્યું. જમતૂના દમ્ભથી ત્રાસેલા અનિરૂધ્ધને પહેલીવાર ભાન થયું કે હજી જમતૂમાં મનુષ્યો અને દેવોનો નિવાસ છે !

રાધાના મીઠા શબ્દો સાંભળી તે હસ્યો.

“તમે મને અહિં લાવ્યા ?” તેણે પૂછ્યું.

“હા.”

“તમારો કેવો આભાર, બહેન ?—”

“એમાં આભાર શાનો ? મનુષ્ય કહેવાવા છતાં તમને રસ્તામાં પડેલા મૂકીને મારાથી ચાલી જવાય ખરું !” રાધા સસ્મિત બોલી.

“ચાલી તો ન જવાય—પણ એવી રીતે ચાલી જનારા હજારો માણસો દુનિયામાં પડેલા છે.”

“હશે. તેમને હું મનુષ્યો કહેવાની ના પાડું છું,—”

અનિરૂધ્ધ સ્નાનદાશ્વર્ષ્ય તે નિર્દોષ પરીને જોઈ રહ્યો. લક્ષ્મી અને સત્તાના આ આવાસમાં આવી નિર્દોષતા, આવી સ્વચ્છતા, આવી સકલદયતા વાસો કરી રહી હશે એમ માનતાં તેને જરા વસતું લાગ્યું. અત્યાર સુધી તે શ્રીમંતોને શયતાનના સાથીજ ગણતો આવ્યો હતો. તેની માન્યતા પર આજે કંઈક ધા થયો.

થોડીવારમાં ડોક્ટર આવ્યો. તેણે અનિરૂધ્ધનો ધા તપાસી કહ્યું :

“જરા પણ મનરાવાની જરૂર નથી. ત્રણ ચાર દિવસમાં તમને તંદુર આરામ થઈ જશે.”

“ત્યારે હું મારે ઘેર જઈ શકું ?” અનિરૂધ્ધે પૂછ્યું.

“હા. ધણી ખુશીથી—” કહી ડોક્ટર ચાલી ગયો.

“તમારે ઘેર કેણું છે ?—” રાધા એ ધીમે સ્વરે પૂછ્યું.

(૧૭૧)

“અહિં હું જોકોના રહું છું” અનિરૂધ્ધે જવાબ આપ્યો.

“ત્યારે તમારી સારવાર કાણ કરશે?”

“સારવાર જેવું શું કરવાનું છે? ડોક્ટર કહે છે કે જખમ ગંભીર નથી—”

“તે ખરું—પણ તમે તદ્દન સાગ્ર આજો ત્યાં સુધી અહિં ન રહી શકો?” છેલ્લા વાક્યમાં સ્નેહાળ નિમંત્રણ હતું—વિનંતી પણ હતી—આવા હેતાળ નિમંત્રણ જગતમાં દુર્લભ હોય છે. અનિરૂધ્ધે એ નિમંત્રણ શી રીતે ઠેલી શકે ?

તેણે આભાર સહિત રાધાના આમંત્રણનો સ્વીકાર કીધો, ઉભચે થોડીક આડીઅવળી વાત કરી. રાધા અનિરૂધ્ધને અદ્ય સમયમાં જાણે યુગયુગ જૂની મિત્ર હોયની એવી લાગી, રાતના આઠેક વાગે મહમ્મદ આવ્યો. રાધાએ તેને અકસ્માતની વાત કહી અને અનિરૂધ્ધને તે સાંજે થાય સાંજ સુધી પોતાને સાંજ રાખવાનો પોતાનો નિશ્ચય પણ દર્શાવ્યો. મહમ્મદ રાધાને પ્રાણુથી પણ અધિક ચાહતો હતો. રાધાની કામ પણ વાતની તે ના પાડતો નહિ. રાધાની વિનંતી સાંભળી તે હસ્યો અને અનિરૂધ્ધને હસીને પોતાને સાંજ આરામ લેવાની વિનંતી કરી.

“તમે મને આભાર નીચે કચડી નાખો છો.” અનિરૂધ્ધે સવિનય જવાબ આપ્યો.

(૧૭૭)

પ્રકરણ ૩૦ મું.

ન્યાયનો ફારસ.

પ્રિય વાંચનાર, રાધા, મહામહા અને અનિરૂધ્ધના સાથમાં આપણે ધણી વખતથી મધુપુરના જૂદા અને વિલાસી રાજાને જૂલી ગયા છીએ. ચાલ, એકવાર ફરીથી આપણે એ નરપિશાચની લીલા જોઈએ.

સ્વામી આનંદ અનિરૂધ્ધને જમાવવા માટે રાજકોહના ભયંકર આરોપ માટે મદનસિંહના જલ્લિમ સૈનિકોના હાથમાં ફસી મર્યા હતો, તે વાંચનાર જાણે છે. આ સ્વામી ગીરફતાર થયા પછી તેનો ઇન્સાફ કર્યા વિના તેનાપર કેદખાનામાં અનેક જાતના જૂદાઓ ગુજારવામાં આવ્યા. તેના હાથ પગમાં બેડી જકડવામાં આવી તેને જુએ મારવામાં આવ્યો. પણ તેણે પોલીસે ધડી કાઢેલા જુઠા એકરાર નામાપર સહી ન કરી. અતે બધા જલ્લિમો કંટાળ્યા. અને હજુર સાહેબની કોર્ટમાં તેનો કેસ રજુ કર્યો.

મદનસિંહ જાતે આ ભયંકર કેસનો ન્યાય હાથવાનો હતો. સમય થતાં તે ન્યાયાસનપર જઈ બેઠો. સ્વામી આનંદ આરોપીના પિંજરામાં પ્રસન્નવદને ઉભો હતો. તેની આસપાસ બાફતી પેટભરા સિપાઈઓ ઉભા હતા. ન્યાયાસનની સામેના ટેબલપર સરકારી વકીલ અને ખીજ વકીલો હતા. આરોપીએ કોઈ પણ વકીલ રોક્યો નહોતો. કોર્ટ પ્રેક્ષકોથી ચીકાર ભરાય ગયું હતી પણ સાક્ષાત જમનો અવતાર ન્યાયાસન પર બેઠેલો હોવાથી કોઈ ચું કે ચાં કરવું નહોતું. બધાના મ્હોડાપર ભયનાં ચિન્હ હતાં. સ્વામી ફાંસીને લાકડેજ ચઢશે તે વિશે કોઈને શંકા નહોતી. પ્રેક્ષકોમાં કેટલાક બેઠો પણ હતો. એ બેઠોને સ્વામીએ અનેક પ્રકારની સહાય કરી હતી. તેઓના દીસ પિંજરામાં ઉભેલા આરોપીના આભારથી લળી પડતા હતા, પણ એ ગિયારા

(૧૭૮)

લાભાર હતા; તેઓ આનંદ સ્વામીની મુક્તિ માટે પ્રજાની મૂળી પ્રાર્થના કર્યા શિવાય કંઈ કરી શકે એમ નહોતું. મધુપુરમાં જૂઠાનું એવું ભયંકર સામ્રાજ્ય બાપી મધુ હવું કે સ્વામી આનંદ જેવા દેશભક્ત માટે કોઈ છડે એક બંદગી પણ કરી શકતું નહિ.

સરકારી વડાએ જૂઠી જૂઠીને સલામ કરીને હજૂર સાહેબ સમક્ષ આરોપીનો કેસ રજુ કર્યો.

“આરોપી સ્વામી આનંદને નામે ઝાળખાય છે. તે આ રાજ્યમાં આવ્યા પહેલાં બ્રિટિશ હદમાં તેની સામે અનેક વોરંટો નીકળ્યા હતા. થોડાક વર્ષો અગાઉ આ રાજ્યમાં આવી એણે રાજ્યની વફાદાર પ્રજાને ખાસ કરીને ખેડૂતોને ઉત્કેરવા માંડ્યા હતા. અને તેને પરિણામે સરકારના વફાદાર અમલદારોના ખુન થવા માંડ્યા હતા. એનું એક ગુપ્ત અરાજક મંડળ છે તેના સમાસદો મારફતે એણે જોમાણ મારવાડીની પેઢી લૂંટાવી હતી, ફોજદારનું ખુન કરાવ્યું હતું અને નગરશેઠના ઘરમાં પણ ઘાડ પાડી હતી. આ બદમાશ સાધુના સાળામાં છૂપાયેલો સચ્ચતાન છે તેનો એક વધુ પુરાવો એ છે કે આજથી બે વર્ષ પર આપણા નગરશેઠનો પુત્ર તથા પુત્રવધુ અચાનક મૃત થઈ ગયા હતા. તેમાં આ બદમાશનો હાથ હતો તે પુરવાર કરવાને સરકાર તૈયાર છે. આપણા બદાદર સૈનિકોએ બ્યારે એને પકડ્યો ત્યારે એની ગુલામાંથી નગરશેઠના પુત્રવધુની લાશ મળી આવી હતી. તેને આ બદમાશે ઝેર દધને મારી નાખી હતી એમ વૈદક રિપોર્ટ પરથી જણાય છે. મરનાર બાઈ લીલાના શરીરમાંથી સોમલ ઝેર મળી આવ્યું હતું. એટલેથી આ પાપીનાં પાપોનો અંત આવતો નથી. જો કે પ્રત્યક્ષ પુરાવા મળતા નથી પણ નગરશેઠના મૃત થયેલા પુત્રનું ખુન કરી એ બદમાશે તેની પત્નીને પોતાની

(૧૭૬)

રખાત બનાવી હતી એમ માનવાને દરેક કારણ મળે છે. આવા બદમાસના નીચ કામો પૂરવાર કરવાને આથી વધુ પુરાવાની જરૂર હોય એમ હું માનતો નથી.” સરકારી વકીલે પોતાનો કેસ રજુ કર્યો.

“આ ન્યાયમંદિર છે. સાક્ષીઓ રજુ કરો.” ન્યાયનો હંમ કરતો મદનસિંહ બોલ્યો.

“જો હુકમ ! સાક્ષી નંબર એક-રધા કહાના-” વકીલ બોલ્યો. સાક્ષીના પિંજરામાં એક વૃદ્ધ ખેડૂત જઇ ઉભો.

“રધા ! આરોપીને તું ઓળખે છે ?” વકીલે જુથાની લેવા માંડી.

“જી હા.”

“એ શો ધંધો કરતો હતો ?”

“કંઈ નહિ.”

“એ તને શું કહેવા આવતો હતો ?”

“રાજ સામે ખંડ કરી જુદી અધિકારીઓના ખુન કરવાનું એ મને કહેતો હતો.”

“આરોપી, તારે આ સાક્ષીની ઉલટ તપાસ લેવી છે ?” મદનસિંહે સ્વામી આનંદને પૂછ્યું,

“નહિ. મને આ નાટક જોવામાં મઝા આવે છે.” કહી ગૌરવથી મસ્તક હંચું કરી સ્વામી હસ્યો.

“આ ન્યાયમંદિર છે.” મદનસિંહ બરાડ્યો.

“તારે મન નાટકઝાળા છે.” સ્વામીએ તરત જવાબ આપ્યો ને રાખતું મ્હો ઉતરી ગયું.

બીજા બનાવટી સાક્ષીઓએ એવીજ જુદી વાતો કરી. સ્વામી આનંદ ખુની છે, લૂંટારો છે, બિચારી છે એમ એ બોલો કહી મગા. સાક્ષીના પિંજરામાં ઉભેલી પ્રતિમાસાક્ષી બહિષ્કારને પેલીસના ડરથી ભૂંડુ બોલતા સાક્ષીઓની દયા આવી.

“આરોપી, તારી સામે ભયંકર આરોપો પૂરવાર થાય છે. તારે બચાવમાં કંઈ કહેવું છે ?” મહનસિંહ બોલ્યો.

“જે ગુનેહગાર છે તેજ જો ન્યાય છજીવા બેઠો હોય તો તેની સામે શો બચાવ રજુ કરી શકાય ?”

“નામદાર ! આરોપી કોર્ટનું અપમાન કરે છે.” વકીલે રાજને માખણ લગાડ્યું.

“બરાબર છે. પણ ન્યાયમંદિરમાં આરોપીને બચાવની તક આપવાની મારી ફરજ છે.”

વકીલે માથું નમાવી નમન કર્યું.

“સાંભળ ! સ્વામી અને સત્તામાં અંધ થયલા રાજન ! સાંભળ !—” સ્વામી આનંદે મર્મના કરી: “ગરીબ, જૂદમ નીચે અમદાકને મૂગી આઠ નાખી મરી જતી પ્રજાને તેના કર્તવ્યનું જ્ઞાન કરાવવું જો એ ગુનેહો હોય તો હું ખરેખરો ગુનેહગાર છું અને જોવા લાખ ગુનેહ ફરીથી કરવાને તૈયાર છું. પણ તારા બાડૂતી, ખુશામતીઆ અને નીચ વકીલ તથા પોલીસ અમલદારોએ મારી સામે જે આરોપો મૂક્યા છે તે તદ્દન ખોટા અને બનાવટી છે. અત્રે રજુ થયલા સાક્ષીઓ ગરીબ ખેડૂતો છે. તેઓ તારા જન્મ જેવા બે બદામના સિપાઈઓથી ત્રાસીને જુદી વાત કરી રહ્યા છે. તું મને કરડામાં કરડી સળ કરે તેની મને લેશમાત્ર ફરકાર નથી પણ યાદ રાખજે કે જે રાજા ગરીબોની હાય લે છે, જે ખેડૂતને-જમતના પાલકને કનડે છે અને પોતાની પ્રજાની ખરી મહેનતની લક્ષ્મી રાંડો પછાળ, ઊગાવે છે તેને એક દિવસ જરૂર હાથ ધસવા પડશે.”

“હું તારી પાસેથી ઉપદેશ માંગતો નથી. તારો કંઈ બચાવ છે ?”

“નહિ. જુદામગાર સામે નિર્દોષ અને પવિત્ર આત્મા શો બચાવ રજી કરે ? અને હું કેની સામે બચાવ કરું ? તારી સામે ? એક નીચ, સ્વાર્થી, લંપટ રાજના નામને કલંક લગાડનાર શયતાન સામે ?”

ચૂપ રહે બદમાસ ! તને ખુન, રાજદ્રોહ અને લૂંટના ગુન્હાહો માટે ફાંસીની સજા કરવામાં આવે છે.” જંગલી રાજ બરાડયો.

“બસ ! મોટામાં મોટી સજા મોત ! એટલું જ ! એથી કોઇ બચકર સજા શોધવાની તારા મગજમાં તાકાત નથી ? અરે નીચ રાજ ! મોતને તો હું સુઠીમાં લઇ ફરું છું” હસતો હસતો સ્વામી બોલ્યો.

“ સિપાઇઓ ! લઇ જાઓ આ બદમાસને !-”

જલિમ જમડાઓ સ્વામીપર તૂટી પડ્યા. તેને પછી બેડી પહેરાવવામાં આવી અને એક જંગલી ફારસ બજવી મદનસિંહે ન્યાય કરવાનો સંતોષ લીધો. એજ રાતે મદનસિંહના કોઇ ખુશામદીઓએ ખ્રિસ્તી વર્તમાનપત્રો પર તાર કરી બચકર રાજદ્રોહી સ્વામી આનંદપર અનેક ગુન્હા પુરવાર થવાથી મધુપુરની વરિષ્ઠ અદાલતે તેને કાયદાસર ફાંસીની સજા કરવાની ખબર આપી દીધી. આવો બચકટ અને વિકૃત ન્યાય જોઇને ન્યાય દેવી પણ ચોક ચોક રડી હશે. પણ સત્તાના નીશામાં અધે બનેલ મદનસિંહને હાથમાં તો કોઇની ફરકાર નહોતી. ન્યાય છણીને સીધો તે નચીર બેગમના વિલાસમંદિરમાં ગયો અને મદિરાની પ્યાલી ખાલી કરી નચીરના મધુર કંઠે સંગીત સાંભળી સ્વામીના કડુ વચનો બૂલી જવાનો મુખત્ત કરવા લાગ્યો.

(૧૮૨)

પ્રકરણ ૩૧ મું.

રઘુનાથના પત્ર.

મદનસિંહ મધુપુરનો કર્તા હતો વિધાતા થઈ બેઠો હતો. તે પ્રજાને મરજી પેઠે નચાવતો હતો. સ્વામી આનંદને ફાંસીની સજા ફરમાવીને અસંજકતાનું મૂળ કાપી નાખ્યું હતું એમ માની તે મનમાં દુઃખતો હતો. નગરશેઠની પુત્રવધુ સ્વામી પાસેથી મળી આવી અને તેના જીવને અગ્નિદાહ દેવામાં આવ્યો પણ લીલા સ્વામી પાસે શી રીતે ગઈ, લીલાનો પતિ અનિરૂધ્ધ ક્યાં છે, તેની તપાસ કરવાની તેને ફરકાર નહોતી યુથામદમાં લગી પગી રહેલા નગરશેઠને પોતાના કીકરાની તપાસ કરવાની રાજાને સૂચના કરતાં ટાઢીએ તાવ આવતો હતો. તેણે જૂડી જુવાની પ્રમાણે અનિરૂધ્ધનું સ્વામી આનંદેજ ખુન કર્યું છે એમ માની લીધું અને બે ધડી પોક મૂકીને યુપયુપ બેસી રહ્યો.

નઝીર બેગમ મદનસિંહને નમનને ઇશારે નચાવી રહી હતી. તેની કાતિબ જુવાનીએ રાજાને વશ કરી લીધો હતો. તે પાપ તેટલું પાણી મદનસિંહ પીતો હતો. પણ હજી રાજાના મનમાંથી રાધા ખસી નહોતી. નઝીર તેને અનેક રીતે રીઝવ્યો-જરા ધમકા આપી રઘુનાથને યુગ્મધી બોલાવી બેવાને તારપર તાર છોડાવ્યા. પણ મદનસિંહ તેના જનાનામાં જે હુકમનામાપર સહી કરી આવતો તે પહાર જમને રદ કરતો. બીજી બધી બાબતમાં તે નઝીરની જાદુઈ લાકડીથી હંકારતો હતો પણ. રાધાને છોડી દેવાની વાત તેને મંજૂ ઉતરતી નહોતી. રાધાએ-એ કંગાળ નારંગીવાળીએ મદનસિંહને વખર હામે ખરીદી લીધો હતો. એકાંતમાં એ પરીશુરત પૂતળી તેની નજર

સાથે તરી આવતાં રાજાની બેચેની બચાવે હશે વધી જતી અને
મને તે બોલે રાધાને મેળવવાનો તે નિશ્ચય કરતો.

પ્રભાતના નવ વાગ્યાને સમય હતો મદનસિંહ હમણાં જ જમીને
હાથપાણી કરી નગીર સાથે નાસ્તો લેતો બેઠો હતો એવામાં
હઝુરીઆએ અંદર આવી રાજાને નમન કરી એક પત્ર આપ્યો.
રઘુનાથના અક્ષરો જોતાં જ મદનસિંહની છતાસા વધી ગઈ. તેણે
તરત પત્ર ખોલ્યો, એ પત્ર નીચે મુજબ હતો.

પરમ કૃપાળુ ગૌઆદાણુ પ્રતિપાળ મહારાજાશ્રી મદનસિંહજીની
હઝુરમાં.

આપ નામદારની આજ્ઞા પ્રમાણે હું સધાને મધુપુરના રણુવાસમાં
લાવવાને બગીરથ પ્રયત્ન કરી રહ્યો હતો. પ્રથમ રાધા નારાજ
જણાઈ પથુ મેં તેને વિલાસ વૈભવમાં રાખી તે આપ નામદારનું
શોભાવે એવી કેળવણી તેને આપવાની વ્યવસ્થા કરી. તે મારી
પીછાનની ગંઝા ડોશી નામની એક બાઈને ત્યાં રહેતી
હતી. એ બાઈને આપ નામદાર પીછાનો છો. તેણે આપ
નામદારની સેવા અનેક રીતે વફાદારીથી બજાવી છે.
મોંઘીને મધુપુર મોકલનારી એજ બાઈ હતી. રાધાને એણે સોનાના
અંક બતાવીને મધુપુર આવવા તૈયાર કરી પથુ એટલામાં એક
બદમાસ આપણા માર્ગમાં માથું મારવા તૈયાર થયો. આપ નામદારે
વર્તમાનપત્રોમાં વાંચ્યું હશે કે રાધાનું એક રાત્રે હરણુ થયું હતું.
વસ્તુતઃ એ હરણુ નહોતું. રાધાને મહમ્મદ નામના એક શ્રીમંત
મુસલમાને પોતાના પ્રેમમાં ફસાવી હતી અને નાટક જોવા જવાને
બદલે રાધા ધરમ્યાંથી નીકળી એ બદમાસ સાથે નાસી મઝ
હતી. હવે તે કુસ્તીમ ધર્મ પ્રમાણે મહમ્મદ સાથે પરણી મઝ છે

અને એ બીના પૌલીસ સમક્ષ નોંધાઈ છે. આપણું નામ રાધાના હરણમાં સંડોવાયું હતું પણ મહમ્મદ અને રાધા લગ્ન કરવાનો એકરાર કરી ગયા તે પછી આપણા પરનો મુંબઈની છુપી પૌલીસનો શક નષ્ટ થઈ ગયો છે. હાલમાં રાધા મહમ્મદ સાથે તેની પરણેતર તરિકે રહે છે.

આ બધી બીનાઓ આપ નામદારને દુઃખકર થશે તે આ સેવક સારી પેઠે જાણે છે પણ સત્ય હકીકત જણાવ્યા વિના છૂટકોળ નથી. મધુપુરના રણુવાસમાં સરળમલી સ્વર્ગની પરીને એક સાધારણ મુસલમાન ઉપાડી જાય એટલું જ નાહિ પણ તેને છોડ્યોક પરણી જાય એ જોઈને માફ કાળજી કપાઈ જાય છે આપ નામદારને એવી લાખ રાધા મળી રહેશે. પણ હવે રાધાપરના આપશ્રીના મોહનો સવાલ જ નથી. હવે તો આખરનો- મધુપુરના રાજની પ્રતિષ્ઠાનો સવાલ છે. એ શ્રીમંત મુસલમાનની મળજ શી છે કે તે આપની પરીપર નજર કરી શકે ? ગંભીર ડોશી કહે છે તેમ રાધાને એકવાર મધુપુર લઈ જઈ બીજો દિને જોઈએ તો ભાત મારીને કાઢી મુકજો પણ હવે તો રાધાને માટે કેસરીયા કરવાની જરૂર છે. એ સૌન્દર્યાભિમાની સ્ત્રી મધુપુરના રણુવાસને તજી મહમ્મદના જનનામાં ભેઠી એ બનાવ આપ નામદારની કીર્તિપર કલંક લગાડનારો છે કેમકે બહિંના રજતું ગજ કરનારા છાપાવાળા-ઓએ રાધાના હરણ પ્રસંગે આપ નામદાર વિષે અનેક જાતની ગુષી પ્રગટ કરીને રાધા મધુપુરના રણુવાસમાં જવાની હતી એ વાત પ્રજાને જણાવી દીધી છે હવે મહમ્મદને સુખે જીવવા દેવો એ આપણી શક્તિની હરણ કરવા સમાન છે. જો આપ નામદારને કુકમ હોય તો સેવક મહમ્મદને હાથ ધસતો રાખી, જો જરૂર પડે તો તેનો કાંઈ કાંઈ નાખીને રાધાને મધુપુર લઈ આવવાની હામ

બેગમ કે બસા ?

“અરે નીચ રાજા ! મોતને તો હું મુઠીમાં લઈ રૂં છું.”
હસતો હસતો સ્વામી બોલ્યો. (૧૮૧)

પેશાબના ભયંકર દર્દોની છેદ્ધામાંછેદ્ધી અજાયબ શોધ

ગોનો કીલર

(રજીસ્ટર્ડ)

પ્રમેહનો ચમત્કારીક ઇલાજ

વધ્દો અને ડોક્ટરોની દવાઓ અને ઇન્જક્શનો લઈને કંટાળી ગયેલા હો! આહે તેટલા વરસનો જુનો યા નવો પ્રમેહ, આહે તેટલા પ્રમાણમાં ભયંકર કેમ ન હો! પેશાબ મારગે રસી (પર)નું વહેવું તેમાં થતી બળતરા, પેશાબ થોડો તથા અટકીને આવવો, ગુપ્ત ભાગની અંદર આવેલો સોજો, તથા થએલો જખમ અને સ્ત્રીઓના ભયંકર પ્રદર અને પેશાબ ના રોગો વગેરે, પેશાબને લગતા સ્ત્રી પુરુષોનાં જડ કરી બેઠેલાં તમામ દરદોનો જડથી નાશ કરે છે અને સડેલી ધાતુને સુધારીને સ્વચ્છ અને ધૃં કરે છે.

૫૦) ગોળીની એક બાટલીની કિંમત રૂ. ૩-૦-૦

વી. ખી. ખચ જુદુ

એકલા બનાવનાર,

એજન્ટ,

ડા. ડી. એન. જસાણી,

એ એમ. ઠક્કર દવાવાળા,

૧૪૦, શુલાલવાડી, મુંબઈ નં ૪.

ક્રીડા બીલ્ડીંગ, પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ.

રાખે છે. ફક્ત આપ નામદારના કુકમની વાર છે આ માટે લાખેક રૂપિયાનો ખર્ચ થશે કમકે અહિંની કુખી પોલીસને આપ આપી મહામહના સુરક્ષિત બંગલામાંથી રાધાને ઉપાડવાનું કામ સહેલું નથી, આપનો કુકમ અને એક લાખ રૂપિયાનો એક મળતાં કું આપને વચન આપું છું કે રાધા આઠ દિવસમાં મધુપુરની મહેમાન થશે.

લી૦ આશ્ચર્યિત સેવક,

રઘુનાથ.

મદનસિંહ આ પત્ર જોમ જોમ વાંચતો ગયો તેમ તેમ તેના મુખપરના ભાવ બદલાતા ગયા. રાધા તેને હૈયે ચઢી આવી. તેની મોહક મૂર્તિ તેની આંખો સામે તરવરવા લાગી. એ રાધાને એક અસહ્યમાન પરણી ગયો એ વાત જાણી તેના ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહિ. રઘુનાથની વાત ઝટ તેને ગળે ઉતરી ગઈ. તેની માથાકને ઉપાડી જનારનું 'પુન કરવું' પડે તોપણ શું ? એવા વિચારથી તેની આંખમાં પુનસ ભરાયું. નજીર તેને ધ્યાનથી જોઈ રહી હતી. તે જાણી ગઈ કે આ પત્ર રાધા વિષેજ હતો.

“જા-” મદનસિંહે હઝુરીઆને કુકમ કર્યો. હઝુરીઆ ગયો.

“બહાલા ! શું છે ? વળી પેલી રાંડ રાધાની વાત છે કે ?” નજીરે મૃદુ સ્વરે નયન નચાવતા પૂછ્યું.

“ચૂપ રહે ! રાધા માટે એક પથ્ર અપશબ્દ બોલી તો તું તારી વાત જાણે !” મદનસિંહ નજીરપર ગુસ્સે થયો. અત્યારે તેને નજીર કાળ જોવી લાગી.

“શું આપને એવકા મધ એક પરધર્મી સાથે નામી જનાર બહા માટે આખો એટલું બધું લાગે છે ?”

“હા. એની ખુબસુરતી આમળ તું કંઈ વીણાતમાં નથી.

“એમ ! તો બહાલા ! એને અત્રે લાવી આપની મુરાદ બર લાવો.”
 નઝીરે શૈતરંજની ચાલ બદલી. તેણે વિચાર કર્યો કે રાધા પાછળ
 દિવાના થયલા રાજાને સીધી રીતે સમજાવવામાં સાર નથી. તે
 અત્યાર સૂધીમાં રાજાના અનેક અમલદારોને પોતાના હાથમાં લઈ
 ચૂકી હતી રાધા આવ્યા પછી ભણે મદનસિંહ તેના રંગભવનમાં
 જાય. પણ સત્તા તો મારા હાથમાંજ રહેશે એવો નઝીરનો ખ્યાલ
 હતો. રાધાને મધુપુર લાવવામાં પોતાની સંમતિ આપી મદનસિંહની
 બહાલી થવાની યાજી ખેલતી તે બોલી: “તમારી માનીતી રાધા અહિં
 આવશે તેથી આ બાંદી અદેખી બનવાની નથી. બહાલા ! તમને જેથી
 આનંદ મળે એવું સુખેથી કરો હું તમને એટલા માટે ના પાડતી
 હતી કે રાધાના હરણમાં આપનું નામ સંડોવાયલું હતું અને જો
 કંઈ કાચું કપાયું તો નાહક આપનું નામ બ્રીટીશ સરકારને લાં
 બદનામ થશે.”

“બ્રીટીશ રેસીડંસીને મારા ખાનગી વહેવારમાં માથું મારવાનો
 કંઈ હક્ક નથી.”

“તો ઠીક. સંભાળીને કામ લેશો તો દુનિયા જખ મારે છે.”

“નઝીર ! બહાલી નઝીર ! તું કેવી ઉદાર અને પ્રેમાળ છે ?
 રાધા તારી આંખની કણી નહિ થઈ પડે ?” મદનસિંહને નઝીરપર
 બહાલનો ઉમળકો આવ્યો. એ મૂર્ખો નઝીરની કપટકળા સમજવાની
 બુદ્ધિ ધરાવતો નહોતો.

“નહિ બહાલી ! રાધાને હું આંખની કણી નહિ પણ મારી સગી
 બહેન માનીશ અને તમારા દીલને આશ્રમ થાય તે માટે આપ
 કહેશો તે કરીશ.”

(૧૮૭)

“શાબાશ ! બહાલી ! માથુક મળજો તો તારા જેવી-” કહી ઉન્મત રાખ ઉભો થયો અને તેણે નઝીરના મોઢક મુલ્ક સાથે અક-પલું કરી તેના અધરપર પોતાના ઝોઠ દાખી દીધા.

“રાધા આવશે પછી બાંદી પર આટલી રહમ રાખશો તો બસ છે.”

“તું ઝોણું ન લગાડ નઝીર ! રાધા પર હું મુગ્ધ થયો છું એ વાત ખરી. પણ તારા વગર મને ચાલવાનું નથી.”

“તો આજેજ રઘુનાથને હુકમ કરો કે ગમે તે ભોગે રાધાને મધુપુર ઉપાડી લાવે.”

“હું આજેજ એને લખી નાખું છું.”

“એણે કેટલા પૈસા મગાવ્યા છે ?”

“એક લાખ રૂપિયા-” મદનસિંહે જવાબ આપ્યો.

“કંઈ શીકર નહિ. મારા બહાલાના સુખ આગળ એક લાખ રૂપિયાની કાઢીની પણ કિંમત નથી. ફતેહ કરો બહાલા ! નઝીરે અજોય હાસ્ત દરકાવી મદનસિંહને વધુ ઉન્મત બનાવ્યો અને એ પામલ રાખ નઝીરને પુનઃ યુમી લઈ બહાર ગયો.

એજ દિને રઘુનાથ પર એક લાખ રૂપિયાનો ચેક બને એક પત્ર રવાના થયો. હવસી રાખ એક સ્નેહાળ યુગલને વિખુદ પાડી પોતાની વાસના તૃપ્ત કરવા તૈયાર થયો,

(૧૮૮)

પ્રકરણ ૩૨ મું.

કાવત્રું.

નઝીરે મદનસિંહની મનોદશા જોઈ તેને રાધાનું હરણ કરવા માટે ઉત્તેજિત કર્યો અને કામાંધ રાજાએ એક લાખ રૂપિયાના એક સાથે રઘુનાથને ગમે તે પ્રકારે રાધાને ઉપાડી લાવવાનો હુકમ કર્યો. રઘુનાથને એક અને હુકમ મળતાંજ તેના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. તે ખંધા અને લુચ્ચો માણસ હતો. રાધા મધુપુર ગયા પછી મદનસિંહ તેને કાણી કાડી પણ પરખાવશે કે કેમ તે વિષે તેને ગંભીર શક હતો. દમણાંજ તે પોતાની તીજેરી ભરી દેવા માગતો હતો. ભવિષ્ય પર તેને વિશ્વાસ નહોતો. મદનસિંહ જેવા વિદ્વાશી વાંદરાનો ભરોસો શો ? આજે નઝીર પર તે પાગલ થઇ જાય છે કાલે રાધા તેના જનાનાની સ્વામિની થશે. એકવાર શીરીન પર તે લડુ થઇ ગયો હતો અને રાધા પરનો મોહ ઉતરી જતાં એ કામી કુતરો નવી પૂતળીઓ શોધવા જશે એવી રઘુનાથની ખાત્રી હતી. આથી તેણે એક લાખનો એક વટાવી તેમાંથી ૬૦ હજાર રૂપિયા પોતાને નામે બેંકમાં જમા કરાવી દીધા. અને પોતાનું તળીયું ટાકું કરી હસતો હસતો ગંગા ડોશીને ઘેર ગયો. ડોશીએ તેનું હસતું વદન જોઇને કલ્પના કરી કે મદનસિંહ જળમાં ફસાયો છે. તેણે રઘુનાથને સન્માન સાથે કામ પર બેસાડ્યો અને ખંધા હાસ્યથી વાત છેડી.

કેમ ! શા સમાચાર છે !

“તમારી અક્ષતને ધન્ય છે ! ઉલ્લુ આપ્યાદ બની ગયો.” રઘુનાથે હસીને જવાબ આપ્યો.

“કેટલા રૂપિયા આપ્યા ?”

“૬૦ હજાર—”

“જસ ! એટલામાં શું વળવાનું હતું ? રાધા માટે લાખ રૂપિયા ઓવારી નાખનારા મારા પગની ધુળ ચાટી રહ્યા છે પણ હું તેમને દાદ આપતી નથી.”

“જુઓ માણ ! મદનસિંહે જોયુંએ તો વધુ પૈસા મોકલવાનું વચન આપ્યું છે.” રઘુનાથે ડાશીને બનાવવા માંડી પણ તેને ખજર નહોતી કે મંગાડાશી તેનાં જેવા મુત્સદીને ખીસામાં ધાલીને ફરતી હતી.

“રાજા વાળ ને વાંદરાનો ભરોયો શો ? રાધાને મધુપુર લઈ જવી એ ખાવાના ખેલ નથી. જન સાથે રમન ખેલવાની છે અને મુંબઈની પોલીસ સાથે પાનું પાડવાનું છે. રાધાનો આશક મહમ્મદ કોણ છે તે જાણો છો ? એ આ શહેરનો શાહ સોદાગર છે, પોલીસમાં એની જખરી લાગવગ છે, અને દશ હજાર તો શું પણ લાખો રૂપિયા એ ચપટીમાં ઉડાવી શકે છે. વળી એ દીલનો પણ દીલાવર છે. તમારા કંગાળ રાજની દશ હજાર રૂપરડી માટે મહમ્મદ જેવા દીલાવર યુવાન સાથે હું દુસ્મની કરવા માગતી નથી.” ડાશીએ રોકડું પરખાવી દીધું. રઘુનાથ વમાસણમાં પડ્યો. તે એકલો કંઈ કરી શકે એવી સ્થિતિ નથી. મુંબઈના મવાલીઓ સાથે તેને પીછાન હતી પણ તે ડરપોક હતો. પોતાનો જન તે જોખમમાં નાખવા માગતો નહોતો, જો તે પોલીસના હાથમાં ફસી જાય અને મધુપુરના રાજા વિષે હો હા થઈ જાય તો મદનસિંહ તેની વ્હારે ધાવાનો નથી એવી તેની ખાત્રી હતી. તે ઠંડે પાણીએ ખસ કાઢવા માગતો હતો. પોતે જરા પણ સડોવાયા વિના રાધાને મધુપુર લઈ જઈ જશ ખાટી જવાની અને રાજના માનીતા થવાની તેને હોંસ હતી. થોડીકવાર તે વિચાર કરતો મૌન બેસી રહ્યો.

“તૂપ કેમ થઈ ગયા ? જુઓ, પ્રથમ રાધાને ઉપાડી

જવા માટે અનુકુળ સધી જોવા જમસુસો રાખવા પડશે તેને લઈ જવા માટે મોટર તૈયાર રાખવી પડશે. રેલ્વે માર્ગે તેને લઈ જવામાં જોખમ રહેલો છે તે તમે સમજી શકશો. આવું મહાભારત કામ દશ હજાર રૂપરડીમાં થવાનું હતું. દશ હજાર તો જરા વારમાં ચટણી થઈ જશે. તમારા રાજ્યને કહો કે ખવાસલોથી રજુવાસ ભરી દે। રાધા જેવી પરીને માટે તે લાયક નથી.

“એમ ન જોલો માણ! તમારી પોતાની મરજી શી છે તે જણાવો. તમને કેટલા જોષ્ટએ છે? મવાલીઓને શું આપવું તે આપણે સમજી લઈશું. પ્રથમ આપણે જે સમજાણુ કરીએ.”

“મને એકલીને ઓછામાં ઓછા પંદર હજાર રૂપિયા ન મળે ત્યાં સુધી હું આ ભયંકર કામમાં હાથ નાખવાની નથી. આ તો જીવ સટોસટનો મામલો છે. મહમદ પોતાની માશૂકને છોડવા પહેલાં જીવપર આવીને લડ્યા વિના રહેવાનો નથી, મારા મારીમાં કદાચ કોઈનું ખૂન પણ થઈ જાય—”

“ખૂન?” રક્ષુનાથ ડર્યો.

“હા. ખૂન! મરદ થઈને “ખૂન” શબ્દ સાંભળતાંજ ડરી જાયો છો? આ રમતજ ખુની છે. અને તમારા રજવાડામાં તો એ રાજની રમત છે. ધાંચી ને જોલાના દીકરાઓ રાજ થઈ જેસે તેમનામાં અમીરી ગુણ હોય ખરા! કોઈ દિવાન ન ગમ્યો તો ચોવીસ ઠલાકમાં દેશપાર! દિવાનની સત્તા સામે થવાની કોઈ અમલદાર શેખી કરે તો લીલું નાળિયેર ને સૂકો જોળ. જે રાજની માનીતી રખાત પર કોઈની નજર પડી તો નાખો તેને અંધારા કારાગૃહમાં! રાજ્યના જુદાં જુદાં ખુલ્લા કરનારના છૂપા ખૂન કરનારા મારાઓનો તો રજવાડામાં

તોટોજ નથી હોતો. ધણાય વીરલાઓને ઝેર કંઈને મારી નાખવામાં આભ્યા અને બીજે દિવસે હાઈકોર્ટથી મરણ થવાની વાતો જાહેર થઈ. આ બધી વાતો મારાથી અજાણી નથી. એ તો અંગ્રેજ સરકાર સારી છે કે આવા રાજાઓને જીવતા રહેવા દે છે !” ડોશીએ પેટમાંની વરાળ બહાર કાઢી નાખી: “રાધાને ઉપાડી જવી હોય તો ગમે તેવા ભયંકર પરિણામ માટે તૈયાર રહેવું પડશે. રઘુનાથભાઈ! શું કહું ? આ પાપી પેટને ખાતર બધા કાવાદાવા કરવા પડે છે. પણ ખરું પૂછો તો આ રાજાઓ પર મને ભયંકર તિરસ્કાર ઉપજે છે.”

રઘુનાથને આ વાતો ન ગમી પણ તેને તે સાંભળ્યા વિના છૂટકોજ નહોતો.

“બીજો કુટુંબો ક બચે શરૂ ?” અંતે તેણે જીભ ખેલી.

“બીજા નાખી દેતા વીર હજાર રૂપિયા જોઈશે. ઝોછામાં ઝોછા દશ માણસોની આ કામમાં જરૂર પડશે અને દરેકને હજાર હજારનો ટુકડો આપવો પડશે.” ડોશી બોલી.

“તમે તો કરજી રાજા જેવી વાત કરો છો.”

“કરજી રાજા રાધા જેવી પરી શોધવા નહોતો જતો”—ડોશીએ તરતજ ડામ દીધો: “તમને સત્તરવાર ગરજ હોય તો વાત કરો; નહિ તો ચાલતા ચાઓ.”

“ધારો કે તમારી બધી વાત હું કયુલ કરું પણ—”

“પણ શું ?”

“જો પકડાઈ ગયા તો ?”

“પકડાઈ ગયા તો જેના કરમ તે ભોગવશે. મારે શું છે ?”

“એટલે ?”

“એટલે એમ કે હું તો સંચો ગોઠવીને ખસી જઈશ. પછી તમે જાણો ને તમારા રાજાનું નસિબ જાણો—”

રઘુનાથે માથું ખંજવાળ્યું.

(૧૯૨)

વાર, તમારી યુક્તિ શી છે ? ”

“તમે મને ઉલ્લુ ઘુલ્લુ સમજો છો ! પહેલા પૈસા લાવો પછી ખીજ વાત પુછો.”

“તમને હમણા કેટલા જોઇએ છે ? ”

“પંદર હજાર મારી મહેનતના અને વીજ હજાર ખર્ચના—”

“આ બધી રકમ પહેલાથીજ જોઇએ ? ”

“સારે શું એમાં પણ ઉધારીયો ધંધો કરવા માગો છો ? ”
ડાકી ખીજવાઇ.

“ ૩૫ હજાર રૂપિયા ? એક તુચ્છ સ્ત્રી માટે ! ”

“ હા. અને પાછળથી ખીજે ખર્ચ થાય તે જુદો ! ”

“ વાર ઠીક છે.” કહી રઘુનાથે ગળવામાંથી એક છુક કાઢી.

“ એ એક ફેકમાં આપણે નહિ સમજીએ જો તમારી મરજી હોય તો સાંજે રોકડા રૂપિયા લઇને આવજો. બધી સો સો રૂપિયાની નોટ સમજ્યા ? એક લઈને હું ક્યાં ધાંધલમાં પડું ? ધારો કે કાવત્રું પકડાઇ મરું તો એક પરથીજ હું મરી જાઉંને ? હજાર હજારની નોટના નંબર લખી લેવામાં આવે છે એટલે એ નોટો પણ નકામી ! મને તો સો સોના ટુકડાજ ખપશે.”

રઘુનાથને ડાકી બાંગડ જણાઇ.

“ બલે તમે કહો તેમ ! આજે રાતે હું તમને ૩૫ હજાર રૂપિયા આપી જઈશ પણ હવે ઢીલ કરતા ના જેમ અને તેમ જલ્દીથી બધું પતાવી નાખજો. અને કોઇ પકડાઇ ન જાય તેની કાળજી રાખજો ”

“ મારાથી બનતી કાળજી હું રાખીશ. પછી તો તમારા જેવા નશીબ ! ”

રઘુનાથ કટાણુ મ્હો કરી ઉઠ્યો તેને ૩૫ હજાર રૂપિયા આપી દેતાં વસમું લાગતું હતું પણ તે લાચાર હતો. મદનસિંહ પાસેથી ખીજ એકાવીશું એમ ધારીને તેણે મન મનાવી લીધું અને રાતે પાછો મળવાનું વચન આપી તે ગંગા ડેરીના ઘરમાંથી ખંદાર નીકળ્યો.

બાવન (પર)

વર્ષના

જુના

અનુભવી

પેન્ટર

ગુણનાથ

જે. કે. સી.

સોનેરી, રૂપેરી તેમજ બીજા
રંગના હરેક જાતના રંગના પાટીયા
લાખનાર નાટકના પડદાઓ, તથા
ચીત્રો ફોટો અને રબરના સ્ટાંપો
લાખ હિપર મારવાની સીલો,
બોલોકો, સીપાઈના પદ્ધતિઓ, પોત-
ળના બોર્ડો બગેરે બનાવનાર.

કેટલોગ મફત-માટે લખો
કાલબાદેવી રોડ-મુંબઈ.

(૧૬૪)

પ્રકરણ ૩૩ મું.

મુખધના “દાદા.”

રઘુનાથ ગંગા ડોશીને બનાવીને લખપતિ થવાની હોંસ પાર પાડી શક્યો નહિ. ધડી ભર મનમાં પરણીને મનમાં રાંડવા જેવી તેની સ્થિતિ થઇ. ડોશીની બેદરકારી ભરી વાત સાંભળી તે તેના ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યો તે પછી વિચાર કરતાં તેની ખાત્રી થઇ કે ગંગા ડોશી શિવાય તેનો શુકરવાર વળવાનો નથી. પોલિસ અને કાયદાને ગુલાંટ ખવડાવી મહમ્મદ જેવા શ્રીમંત ગૃહસ્થના કબજામાંથી રાધાને ઉપાડી જવાતું કામ ખાતાના ખેલ જેવું નહોતું. મહમ્મદને રાધાના હરણના કાવત્રાની ગંધ પણ આવી તો તે છેવટ સુધી બાથોબાથ લક્યા વિના રહેવાનો નથી તે વિષે કંઇ શંકાજ નહોતી. જેમ અને તેમ ઝોછી ધાંધલે અને ઝોછા જોખમે રાધાને મધુપુર ધકેલી દેવા માટે ગંગા ડોશીની સહાય અનિવાર્ય હતી. તેણે ડોશીનું મન મનાવી બાજુ ખેલી નાખવાનો નિશ્ચય કર્યો અને ગંગા ડોશીએ માગેલી રકમ તેને તેજ સાંજે સ્વાધીન કરી.

ગંગા ડોશી જમાનાની ખાધેલ બારે ગાંઠ પૂરી અદમાસ બલા હતી. મુખધના બલબલા મવાલીએ તેનો પગાર ખાતા હતા. કાળીદાસ નામનો અદમાસ આ ડોશીના દરેક નીચ કામમાં સામેલ થવાને તયાર હતો. કાળીદાસની સહાયથી ગંગા ડોશીએ અનેક પાપ કર્યો કરી પોતાની તીજેરી ભરી હતી અને છતાં આંધળી દુનિયામાં તે બકતાણી ગણાતી હતી.

રઘુનાથ પાસેથી વીશ હજાર રૂપિયા મળતાં વાર તેણે કાળીદાસને બોલાવ્યો અને મનુષ્યની ગંધ આવતાં જેમ વાધ દોડ્યો જમ છે

તેમ મુંબઈનો દાદો કાળીદાસ ગંગા ડોશીનો સદેશો મળતાં તરત આવી પહોંચ્યો.

“કેમ ! કંઈ નવી ચકલી ઉડાવવાની છે.” તેણે આવતાં વાર વિકટ હાસ્ય સાથે મંગળાચરણ કર્યું.

“હા. ખેસ. ઘણો સારો દાવ છે. ફાળ્યા તો દશ વીસ હજાર પચાવી જમીન.” ગંગા ડોશીએ જવાબ આપ્યો. કાળીદાસ સોફા પર બેઠો અને ખંધું હસ્યો.

“ને ન ફાળ્યા તો ?” તેણે પ્રશ્ન કર્યો.

“ન ફાળ્યા તો મામલો ગંભીર થવાનો ભય છે, જે જળરજ્જત પાડાઓની લડાઈમાં ઝાડનો ખો થવાનો સંભવ છે.” ડોશીના અવાજમાં ગંભીરતા આવી.

“ઝાડનો ખો થયો ! મને પાડાઓને લડતા જોવામાં મઝા આવે છે ! ફાળ્યા તો ઠીક છે; નહિ તો આપણે છૂં થઈ જઈશું.”

“પણ ભાઈ, આ તો રજવાડાનો મામલો છે.”

“સારે તો ચોર મઝા ! આખરે ધાકે, પદ્મિષ્ટ થવાના ભયથી કોઈ રાજા આપણું નામ દેવાનો નથી.”

“પેલા મહનસિંહને ઝોળખે છે ને ?”

“કોણ ? મધુપુરવાળો ?”

“હા.”

“તેનું શું છે ?”

“તેને મહમ્મદની રાધા જોઈએ છે.”

“તેમાં મોટી શી ધાડ મારવાની છે ? મહમ્મદ જરા આંધો પાછો થઈ કે રાધાને ઉપાડી જઈશું.”

“તારે જોઈએ તેમ કરજે,”

“પણ માલ કેટલો મળશે?”

“પંદર હજાર રૂપિયા ને અર્થ ! પંદર હજારમાં આપણો સરખો ભાગ !”

“કબુલ છે !” મવાલી તૈયાર થયો.

આ પ્રસંગે કાળીદાસની કંઈક પીછાન કરાવવાની જરૂર છે. સોળ વર્ષ થયાં તે મુંબઈનો દાદો થયો હતો અને આ મુલજીર શહેરના એક નાકાથી બીજા નાકા સુધી તેના નામની હાક વાગતી હતી. સોળ વર્ષ પહેલાં એ બદમાસની ઉંમર પંદરેક વર્ષની હતી. રાજેશીએ કાળા અક્ષરને ફટી માર્યા હતા અને અક્ષરને નામે આરતી હતી એટલે તે વખતે એક કણ્ડીયાની દુકાને પેટીઆ માટે નોકરી કરતા હતા અને કણ્ડીઆના ધરાકોને ઘેર દાણો અને ઘી વિગેરે પહોંચાડી આવવાનું ગંધા વૈતરું કરતા હતા. એક દિવસ એક ધરાકની ખુબસુરત સ્ત્રી પર તેની દયાનત બગડી—બદમાસે છેડતી કરી વાણીયા ભાઈઓના માળામાં હોહા થઇ ગઇ—પાંચ પચીસ માણસો ભેગા થઇ ગયા—બાઈનો ધણી પણ લાલ પીળા થઇ દોડી આગ્યો—કાળીદાસના પ્રથમ મોતીઆ મરી ગયા—એક જણે તેને મુકડી મારી ને બીજી પળે તેનો મીઠાજ ગયો, તે છેલ્લે પાટલે બેઠો. મારવું કે મરવું એવો નિશ્ચય કરી તે સંઆમમાં કુદી પડ્યો અને પચીસ બાયલાઓને અરધા કસાકમાં નસાડી મુક્યા. તેની રાહોડી મુકડીનો પ્રભાવ એવો અચુક પુરવાર થયો કે જે સ્ત્રીની આબરૂ પર તેણે હાથ નાખ્યો હતો તેજ સ્ત્રીના ધણીએ તેની દયા માગી તેની ઉમતા સમાવવાની વિનંતી કરી. કાળીદાસની બદમાસી અને ઉધ્ધતાઈ પરાકાષ્ઠાની સીમાએ પહોંચી. તેણે તે બાઈના બાયલા ધણીની નજર સામે તે સ્ત્રીની મરકરી કરી.

(૧૯૭)

સધળા હતાશ થઈ બધુચક જેવા જેમ રહ્યા અને કાળીઓ પોતાની વિજયી શક્તિથી મલકાતો દુકાને ગયો. તે દિવસથી 'તેના' પરાક્રમ વધવા લાગ્યા. ધીમે ધીમે તેણે નોકરી છોડી દીધી, મવાલી સાગરીતો ભેગા કર્યા. દરેક દુકાન પર તેણે પોતાના કર નાખ્યા. જે કર ન આપે તેના હાડકાં ખોખરાં કરવા માંડ્યા. એકવાર તે પોલીસના હાથમાં સપડાયો અને જે મહિનાની જેલ જત્રા કરી આવ્યો. તીર્થ કરવાથી અનુષ્ઠના પાપ બળી જાય છે તેમ જેલ જત્રા કરવાથી કાળીદાસનો ભય નાબુદ થઈ ગયો. "સરકાર બહુ બહુ તો કેદમાં મોકલશે" એમ ધારી જેલમાંથી બહાર આવી તેણે ડરપોક દુકાનદારોને પુનઃ સતાવવા માંડ્યા અને આ નીચ મવાલી પોતાનું નાનું સરખું રાજ સ્થાપી બેઠો. તેના પંથમાં અનેક મવાલીઓ ભળવા લાગ્યા. તે સાથે તેણે પોતાના મવાલી રાજની હકુમત પણ વધારવા માંડી. જૂલેશ્વરની દુકાનો પર પોતાના ભાગ્ય મજબુત કરી તેણે નાટકશાળાઓ પર નજર દોડાવી. પ્રથમ ધાક બેસાડવા માટે તેણે પચાસેક મવાલીઓ સાથે જઈને તેણે એક નવી કંપનીનો લાખ રૂપિયાના ખર્ચે તૈયાર કરેલો. જેલ મારી નાખ્યો. સ્ત્રી પાત્રો પર કેળાંની છાલો ફેંકાવી મારામારી થતાં સોડા વોટરની બાટલીઓ ઉછળી અને કાળીદાસને કંપનીના માલીકે પાંચસો રૂપિયાનો નૈવેદ્ય ધર્યો ત્યારે આ કાળજીરવ બનાયો. આ પરાક્રમ પછી દરેક કંપની નવો જેલ શરૂ કરવા પહેલાં કાળીદાસને મનાવી લેવાને ચૂકતી નહિ.

નાટકશાળાઓ પર સત્તા જમાવી આ બદમાશ ગરીબ વેશ્યાઓને સતાવવા લાગ્યો. તેણે અનેક પક્ષણોને પગાર બાંધી આપી પોતાની મવાલી ફેજ વધારવા માંડી. પૈસાને જોરે તે આબરુદાર ગણાવા લાગ્યો અને કાયદાની નજરે તે આબરુદાર ગણાઈ જાય તે માટે તેણે એક કાપડની દુકાન રાખી. પોતાના મવાલી બાંધીઆઓના ગુજરાન

માટે તેણે રાંક બીડ સ્વભાવની વેશ્યાઓ પર કર નાખ્યા. જે સ્ત્રી તેને પૈસા ન આપે તેને ઘેર મવાલીઓ મોકલી ધાંધલ કરાવવા માંડી અને વેશ્યાઓ ત્રાહે ત્રાહે પોકારવા લાગી. પોલીસ અને સમાજ આ ક્રમનસિખ સ્ત્રીઓ પ્રત્યે અત્યંત બંદરકાર હોવાથી આ રંક સ્ત્રીઓ પર કાળીદાસ જે જુદાંમો ગુમરતો તે જાહેરમાં આવતા નહિ, વેશ્યાઓ બિચારી છાપાવાળી હોતી તથી એટલે આ જુદાંમની સામે તે “ગ્રોટેસ્ટ” ઉઠાવી શકી નહિ અને ધારાસભાના કોઇ બહાદુર એમ. એલ. સી. એ. પણ તેમને વિષે “હોમ મેમ્બર”ને સવાલ પુછવાની તરદી લીધી નહિ. પરિણામે કાળીદાસ આ નિરાધાર વર્ગનો રાજ ધમ પડ્યો. વિક્ટોરીઆવાળાઓ પણ તેની પાસેથી ભાડું માગવાનું જુલો જવા લાગ્યા. કાલીદાસને લાગ્યું કે હવે તેજ મુંબઇનો રાજ ધમ ગયો છે. એટલે તેણે પોતાનું પાપી સામ્રાજ્ય બાહોમ વધારવા માંડ્યું. એક બાટીઆ શ્રીમંતની સ્ત્રી પોતાનો ધણી સાઠ વર્ષનો બુઢો ખચ્ચર હોવાથી પોતાના બૈયા સાથે પ્રેમમાં પડી હતી. એ હતભાગી સ્ત્રીના વૃદ્ધ પતિને આ વાતની ખબર પડતાં તેની આંખમાં ડીનો આવ્યો. તેણે કાળીદાસની મદદ લીધી અને બીજીજ રહવારે બૈયાનું ખુન થયું. પોલીસની તપાસ બર્થ ગઇ. જયુરીએ કોઇ અગમણા સખસે ખુન કરવાથી મરણ નીપજવાનો અભિપ્રાય આપ્યો અને ગરીબ બૈયાની લાશને મ્યુનીસીપાલીટીએ દફનાવી દીધી. પાપી મોહમાંથી ઉત્પન્ન થતાં વેર અને ધર્ષના અગ્નિને શાંત કરવાને ઉત્સુક બનેલાં સ્ત્રી પુરુષો કાળીદાસની તીજેરી ભરી પોતાની મનોકામના સિધ્ધ કરવા લાગ્યા અને કાળીદાસ સોળ વર્ષના અવધિમાં નવ નવ ખુન કરી હજી ખુલ્લી છાતીએ ફરી શકતો હતો. જે બદમાસ ગંગાડોશીનો મુખ્ય સહાયક હતો તે આ જાતનો હતો.

(૧૪૯)

“જો ગંગા ! મદનસિંહનો અહિનો એજંટ કોણ છે ?” કાળીદાસે વાત શરૂ કરી.

“રઘુનાથ !”

“હીક છે. જરા શરાબ લાવ. માફ ગળું સૂકાઈ ગયું છે.”

ડોશીએ તરત ટેબલપર શરાબની બાટલી રજુ કરી. પ્યાલીમાં શરાબ નાંખી તેની સાથે સોડા મેળવી તે પીતો પીતો કાળીદાસ બોલ્યો: “એને કહે કે એક મોટર તૈયાર રાખે.”

“કેમ ?”

“રાધાને ત્રેનમાં મધુપુર લઈ જવામાં સાર નથી. તેને લઈ જવા માટે મળ્યુત મોટર જોઈશે. લગભગ સો દોઢસો માઇલની મુસાફરી છે માટે પેત્રોલ, ટાયર્સ વિગેરેની સગવડ પણ જોઈશે.”

“તે બધું થશે. પણ તું શું કરવા માગે છે ?”

“હું માફ કામ આજથી શરૂ કરી દેશ. એ ત્રણ દિવસ મારા માથુસો મહમ્મદની હીલચાલ પર નજર રાખશે અને પછી સધી મળતાં અમે તેટલા પંખેરાને હડાવી જઈશું.”

“ત્યારે હવે હું છુટી ?”

“હા.”

“લે, આ સાડા સાત હજાર લઈ જા. મને રઘુનાથ પંદર હજાર આપી ગયો છે. બીજા પાંચ હજાર ખર્ચ માટે આપ્યા છે. તે જમારે જરૂર પડે ત્યારે લઈ જા.” મવાલીઓમાં પણ એક જાતની પ્રમાણિકતા હોય છે. ગંગા ડોશી અને કાળીદાસ દુનિયામાં અનેક જાતના વિશ્વાસઘાત કરતાં પણ ઉભય એક બીજાને કદિ છેતરતાં નહિ.

“હમણાં એ રૂપિયા તારી પાસે રહેવા દે. મને જોઈશે ત્યારે લઈ જઈશ.”

“વાફ, રઘુનાથને કંઈ કહેવું છે ?”

“કંઈ નહિ. એને એટલું જ કહેજો કે મોટર તદ્યાર રાખે—” કહી કાળીદાસ નિર્મીતપણે શરાબ પીવા લાગ્યો.

નાકરી ઓટલે ગુલામગીરી તેમાંથી તમે મુક્ત થઇ

સ્વતંત્ર થયા ચાહતા હોતો.

મેસર્સ એન. એસ. ટ્રસ્ટવર્ધી એન્ડ કું. ની

એક વખત જરૂર મુલાકાત લેજો

કારણ કે

ત્યાંથી એક સોડાવોટરનું મશીન લઇ સ્વતંત્ર થાંધો કરશો તો એક પૈસાની ત્રણ આટલી તમે ખનાવી શકશો, અને તમેને એક આટલીના બે પૈસા તો જરૂર હપજશે. આ રીતે તમે ગુલામગીરી-માંથી મુક્ત થઇ ટુંકી મુદતમાં સ્વતંત્ર બની શકશો. આવી રીતે સોડાવોટર મશીન ખરીદી સેંકડો માણસો પોતાના કુટુંબનું ખર્ચ સ્વતંત્ર રીતે કરી શકે છે. ગુલામગીરીમાંથી મુક્ત થયા છે—પરંતુ ચોક્કસ ધ્યાન રાખજો કે રેલવે છાપ સીવાય બીજા બહુતા માર્કેટનું મશીન લઇ દસાઇ ન પડતા નહિતો કમાણી બધી રીપેરીંગમાં ચુસાઇ જશે.

મુચના—દરેક મશીનો સોડા, લેમન, જાંજીર, તથા દરેક પીણા ખનાવતા શીખવીને વેચવામાં આવે છે. કાગળ પત્રથી પણ શીખવાડી શકાશે.

વધુ વિગત માટે મળો યા લખો.

શાખા અને એજન્સી, એન. એસ. ટ્રસ્ટવર્ધી એન્ડ કું.

રાજકોટ, કોટહાપુર, સોડાવોટરના દરેક સામાનના વેપારી,

કાનપુર, દીલ્હી. રામચંદ્ર બીલ્ડીંગ, પ્રીન્સેસ સીટ,

મુંબઈ ૨.

(૨૦૧)

પ્રકરણ ૩૪ મું.

અનિરૂધ્ધ.

અનિરૂધ્ધ રાધાની મોટરની અડફટમાં આવી રાધાનો મહેમાન થયો લાડથીજ તેના નસિયનો સીતારો ફરી ગયો. થોડા દિવસમાં તેને આરામ મળ્યો ગયો પણ તે સાંજે થયો તેટલામાં મહમ્મદે તેની પ્રતિભા જોઈ લીધી હતી. મહમ્મદેજ તેને છાપાની નોકરીને રામ રામ કરી પોતાના ખાનગી સેક્રેટરી થવાની વિનંતી કરી અને અનિરૂધ્ધ એ વ્હાલભરી માગણી ઠેલી શક્યો નહિ.

“તમને હું મારા નોકર ગણીશ નહિ. પણ સમા બાદ જેવા-મિત્ર જેવા રાખીશ.” મહમ્મદે જામણીભર્યા અવાજે અનિરૂધ્ધને કહ્યું. રાધા નજીક બેઠી હતી તે આ વાત સાંભળી મલકાઈ. તેને અનિરૂધ્ધ ગમી ગયો હતો.

“તમે જાણો છો કે હું કોણ છું?” અનિરૂધ્ધે મસ્તીભર્યું સ્મિત કરી કહ્યું.

“તમે ગમે તે હો પણ શયતાન તો નથીજ.” મહમ્મદે એવાજ સ્મિતથી જવાબ આપ્યો.

“નહિ. પણ કેટલાકને હું શયતાનથીય ખરાબ જણાઈ છું.”

“એટલે ?”

“હું તો બંબગોળાવાળો એનાર્કીસ્ટ છું.” અનિરૂધ્ધ પોતાનો બેદ પ્રુદ્ધો કર્યો.

“ક્યાંના ? જંગલના ?”

(૨૦૨)

“નહિ. નહિ. બ્રિટિશ રાજતંત્રમાં ૧૯૧૯ પછી બંડ કરવાની જરૂર રહી નથી.”

“સારે ?”

“હું દેશી રાજ્યોનો શત્રુ છું અને મધુપુરને ખાલસા કરાવવા માગું છું.” અનિરૂધ્ધે જવાબ આપ્યો.

“મધુપુરને ?” રાધા ચમકીને બોલી.

“કેમ ? મધુપુરનું નામ સાંભળી તમે ચમકો છો ? તમને પણ મધુપુરના જલિમ રાજની નામદારીની ખબર છે કે શું ?”

“અનિરૂધ્ધ ! મારી રાધાને મધુપુરના રાજાએ પોતાના જનાના માટે પસંદ કરી હતી.” મહમ્મદે અનિરૂધ્ધને ચકિત કર્યો.

“એમ ?”

“હા. પણ એ કાગડાના મ્હોમાંથી હું દહીંચરું પડાવી લાવ્યો.”

“મારાં અભિનંદન ! રાધા પહેન ! તમે છૂટયાં ! પ્રભુનો ઉપકાર માનો ! મધુપુરના જનાનામાં જવા કરતાં રૈરવ નરકમાં જવું બહેતર છે—” અનિરૂધ્ધના અવાજમાં આવેશ આવવા લાગ્યોઃ “સાં મનુષ્યવજ નથી. રાજા મહા પાખંડી, બૂઝખી, વિષય લંપટ અને દગાબાજ છે. પોતાની એ ઘડીની રમતને ખાતર એ ગમે તેના જાન લે છે, ગમે તેને કેદ કરે છે અને નગરજનોની વહુ દીકરીઓ પર તો એ પોતાનો સીકડો મારી બેઠો છે ! એનો મોહ ઉતરી જતાં એ કાઠની દરકાર કરતો નથી. એની રાણી રૂપ રૂપનો અંબાર છે. છતાં એણે કેટલીય રમણીઓ જનાનામાં ભરી છે અને એક પરનો મોહ ઉતરી ગયા પછી તે તેનું

મ્હો પશુ જોતો નથી. અરે ! મ્હો ન જુએ તો ધૂળ નાખી પશુ
એનો મોઢ ઉતરી ગયા પછી એની વાસનાની ભોગ થયલી હતલા-
જિનીએને એ પેટભર ખાવાનું પશુ આપતો નથી. એના નવા
શિકારને લલચાવવાને એ કિમતી વસ્ત્રાણુપણે આપે છે-ભોળી
રમણીએ અલંકારોની ભભકથી અંગમય છે-પશુ એ પોતાની
કોઇ પશુ રખાતને અલંકારો સાથે મધુપુરની સરહદની બહાર જવા
દેતો નથી. એક સ્ત્રી તેને બેઠ મળેલા દાગીના લઇને મધુપુર છોડી
જવા તૈયાર થઇ હતી તે જોલમાં સડે છે.”

“નખખોદ જાય એ મુઆનું !” રાધા બબડી.

“તમે એજ રાજ્યના છો ?” મહમ્મદને જણાસા થઇ.

“અરે બાઇ ! હું હતલાગી મધુપુરના નગરશેઠનો દીકરો છું.”

“તમને બંડખોર થવાનું શું કારણ મળ્યું ?”

“મારી પત્નીનું એક એ બદામના સિપાઇએ
અપમાન કર્યું” હતું તેને સજ કરવાને બદલે બદમાસ નર પશુ
મદનસિંહે ઉલટો મારા પર કેસ કર્યો હતો અને મારા ડરપોક
પતા તેને જેમ તેમ મનાવી મને છોડવી લાવ્યા હતા. એ પળથીજ
મેં મધુપુર ભુમિશત કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી-મેં અરાજક મંડળ
સ્થાપ્યું-ધુપી રીતે હથિયારોની દણ્યોરી કરાવી-પશુ અફસોસ !...
આનરધ જેમ તેમ આંસુ ખાળી શક્યો. “અફસોસ ! મારી
ધારણા સફળ ન થઇ. મદનસિંહના જલિમ સૈનિકોના જુદમ
આગળ રાંકડી પ્રજા ડરી ગઇ અને ડરને લીધે ભૂખે મરતા ખેડુતો
અમને તજ ગયા. મને પકડવાને મદનસિંહના જમદુતો દોડી
આવ્યા તેજ વખતે મારી પત્ની ગુજરી ગઇ-મને જીવતો

રાખવા માટે મારા શુર સ્વામી આનંદે સહર્ષ પોતાનો ભોગ આપ્યો. હું નાસી છુટ્યો—મારી લીલા સ્વર્ગવાસી થઇ અને સ્વામી આનંદને ફાંસીને સજા થવાની વાત સાંભળી છે—” અનિરૂધ્ધની આંખોમાંથી અંગારા વરસવા લાગ્યા.

“આવા જીલ્મીને બ્રીટીશ સરકાર પદબળ કરતી નથી ?”

“શી રીતે કરે ? મધુપુરની પ્રજા ફરિયાદ કરવાની હિમ્મત ખતાવે તો સરકાર વચ્ચે પડે ને ?”

“આ દેશી રાજ્યો જાણી જોઇને પોતાની કબજા ખોદી રહ્યા છે.”

“મારી ખાત્રી થઇ ગઇ છે કે દેશી રાજ્યોને ખાલસા કર્યા વિના બીજો રસ્તોજ નથી. એક પછી દેશી રાજ્યમાં એક સ્વતંત્ર છાપું પ્રગટ કરી શકાયું નથી એજ પૂરવાર કરે છે કે આપણા દેશી રાજ્યો આપ રૂપ છે. કેટલાક અપવાદ રૂપ રાજ્યો સારા પણ હશે. પણ મધુપુર જેવા જીલ્મી રાજ્યો પૃથ્વીપર બાર રૂપ છે. સાં ન્યાય નથી, દયા નથી, મનુષ્યત્વ નથી. છે ફક્ત અધમ વિલાસ અને નૃશંસ જીલ્મ !” અનિરૂધ્ધનો આવેશ વધી ગયો. મહમ્મદે આ ચર્ચા લખાવવામાં સાર ન જોયો.

“ચાલો, અનિરૂધ્ધ ! ફરવા આવશો ?”

“હા. ચાલો.”

ત્રણે જણા મોટરમાં ફરવા નીકળ્યાં. રાધા મહમ્મદની જમણી બાજુએ બેઠી હતી અને અનિરૂધ્ધ ડાબી બાજુએ બેઠો હતો. મોટર નેપીઅનસી રોડ પરથી મહાલક્ષ્મીના તોપખાનાપર ગઇ. સાં થોડીવાર થોભી ત્રણે જણા એપોલો બંદર ગયાં. તાજમહાલ હોટલમાં

(૨૦૫)

આધસ્ત્રીમ લઘ્ન ત્રણે પુનઃ મોટરમાં બેઠા અને મોટર કોલાબા તરફથી કવીન્સ રોડ પરથી પૂર વેગે દોડવા લાગી.

અચાનક અને અનિમિષ અનિરૂધ્ધે પાછું ફરી જોયું, અને એક પણ તે જરા ગંભીર થયો.

“મહમ્મદ ! જરા પાછળ જુઓને !” તેણે કહ્યું.

“કેમ ? શું છે ?”

“આપણી પાછળની મોટર આપણી પાછળ પડી હોય એમ લાગે છે.”

મહમ્મદ અને રાધા ઉભયે પાછળ જોયું.

“હું તો કોઈને ઓળખતો નથી.”

“આ મોટર મહાબક્ષીથી આપણી પાછળ છે. મેં એક બે વાર તેની દરકાર ન કરી. પણ હજી પણ તે આપણી પાછળ છે એટલે મને કંઈ શક નાશ છે.”

“હશે. જો હશે તે જણાશે. શોફર ! બલદી ચલાવ—” મહમ્મદે ક્રમ કર્યો અને શોફરે પૂર વેગે મોટર મારી મૂકી. થોડીજ વારમાં મોટર નેપીઅનસી રોડ પર આવી પહોંચી પણ આ વખતે પેલી મોટર તેમની પાછળ નહોતી.

“જોયુંને અનિરૂધ્ધ ! તમારો ખાલી ભ્રમ હતો ! આપણી પેટેલ કોઈ સહેલ કરવા નીકળ્યા હશે.” મહમ્મદે ખંગલામાં દાખલ થતાં હસીને કહ્યું.

તમે “વિલાસ”ના ગ્રાહક છો?

ન હો તો આજે જ થાઓ.

વિલાસ.

ગુજરાતના બાણીતા નોવેલીસ્ટ રા. મધુકરના સહકારી
તંત્રીપદ નીચે પ્રગટ થતું પત્ર.

રાજદ્રારી, આર્થિક સંસારી બાબતોની સ્વતંત્ર ચર્ચા કરનારું સસ્તામાં સસ્તું અઠવાડિક પત્ર છે. તેમાં રેનોલ્ડસની આલમ મશહુર નવલકથા લંડન રાજરહસ્ય અથવા ગોરા વિલાયતના કાળાં લોપાળાં દર શનિવારે રા. મધુકરની રસીક કલમથી લખાયે જાય છે. એ ઉપરાંત ટુંકી વારતાઓ, નાટક સીનેમાની રસભરી બાનીઓ, દીલચરપ ચિત્રો અને દીલ બહેલાવનારા કાવ્યો પણ તમારી સેવામાં રજુ થાય છે.

વર્ષે ફક્ત રૂ. ત્રણ.

ખુદરગામ વી. પી. સાથે રૂ. ૩-૪

હિંક ખુદર રૂ. ૫

લખો: મેનેજર

વિલાસ.

૬૮, હોળી ચકલા, કોટ, મુંબઈ.

(૨૦૭)

પ્રકરણ—૩૫ મું.

ધાંચણનો ઢીકરો!

પ્રભાતનો સમય હતો. મધુપુરના ભયંકર કારાગ્રહની એક નાની કોટડીમાં સ્વામી આનંદ ક્યારના જાગૃત થઇ પિંજરમાં પૂરાયલા સિંહની પેઠે આમથી તેમ આંટા મારી રહ્યા હતા. તેના વદન પર ભય કે ચિંતાની લેશ માત્ર છટા નહોતી તેને ફાંસી દેવા માટે આવતી કાલ ઠરાવવામાં આવી હતી પણ અન્યાયથી, ન્યાય દેવતાની મરફરી કરીને મધુપુરના કુછંદી રાજાએ કરેલી ફાંસીની સળથી તેનું રૂંડું પણુ ફરક્યું નહોતું. તે કંઇક વિચારમાં ફરતો હોય એવો ભાસ થતો હતો. મૃત્યુના પડખમ તેના કાનને બેઠી શકતા નહોતા તેમ ચમકંટથી તેની છાતી ધડકતી ન હતી. જાણે કોઇ સમ્રાટ શુદુઢગપર ભયંકર આક્રમણ કરવાનો નિશ્ચય કરી વ્યુહરચના કરતો હોયની તેમ તે ગૌરવ ભર્યા ધીમા ડગલાં ભરતો ઝોરડીમાં આમથી તેમ ફરતો હતો.

સાતના ટકોરા થયા. કારાગ્રહનો દારોગો આવ્યો અને ઝોરડીના દ્વાર ખોલી કંઇક લાગણીભર્યા સ્વરે બોલ્યો: સ્વામીજી! કાલે તમને ફાંસી દેવામાં આવશે.”

“અચ્છા! હજી તો ચોવીસ કલાક છે. અને ચોવીસ કલાકમાં તો કોઇ કોઇવાર સહનતનો તારાજ થઇ જાય છે.”

“સ્વામીજી! સત્તા આગળ શાલુપણુ ચાલતું નથી. તમારી મને બહુ દયા આવે છે. પણ હું લાચાર છું.”

“ભાઇ! તારે મારી દયા માવાની જરૂર નથી. તારા રાજાને મારા ખૂનથી પોતાની રાક્ષસી તૃષા છીપાવવી છે. તો ભલે! ભલે એ મારો જન લઈ તૃપ્ત થતો! રાજાએ પ્રજાજનોના જન માલ

સાથે આવી નૃથંસ રમતો ન રમે તો પછી એ રાજ્ય જ્ઞાના ? રાણીના ઉદરમાં જન્મ લઇને જે માણસ રાંક પ્રજાને મેંઠા બકરાંની પેઠે રહેંસી ન નાખે તે સમ્રાટ શાનો કહેરાય ? બોળી પ્રજા એ બચકર રાજસંસ્થાની શેતરંજની બાજી સમજતી નથી તેથી રાજાને દેવાંશી માની તેને બ્રાહ્મણ પ્રતિપાળ ને અન્નદાતા જેવા વિશેષણો લગાડે છે. પણ એમાંય મોટો ભેદ છે. શું રાજાની ફરજ ગૌ અને બ્રાહ્મણનું રક્ષણ કરવામાંજ પૂરી થાય છે ? પ્રજાના રક્ષણ માટે પ્રજાએ જાનેજ “રાજ્ય” નામની સંસ્થા સ્થાપી છે ને પ્રજા ચાહે તેટલો વખતજ એ સંસ્થા ટકી શકશે. જે પળે ગરીબ અને લાચાર જણાતી પ્રજાની આંખ ફરશે તે પળે બલભલા રાજસિંહાસનો તૂટી પડશે” જાણે આપખુદ અને જૂલમી રાજાઓનું ખાત્રીપૂર્વક ભવિષ્ય લાખતો હોયની તેમ સ્વામી બોલ્યો. દારોગો નીચું જોઇ સાંભળી રહ્યો.

“મહારાજ ! આપની છેલ્લી ધડીએ હું આપની કંઇક સેવા કરી શકું ?”

“બાપ ! મારી સેવા શી કરવાની છે ? અને હું મરી જવાનો છું એમ કોણ કહે છે ?” આનંદ હસ્યો. જાણે જીવંત આનંદની સાક્ષાત પ્રતિમા હોયની તેમ !

આ વાત હજી આગળ ચાલે એટલામાં એક સિપાઇ દોડતો દોડતો દારોગા પાસે આવ્યો અને ગભરાટથી બોલ્યો : “બાપુ પધારે છે.”

દારોગો કેદી આગળથી ખસી ગયો. થોડીજગ્યામાં સત્તાના અભિ-માનમાં ચક્રચૂર બનેલો મદનસિંહ આવ્યો. કેદખાનાના અમલદારોએ તેને જુકી જુકીને સલામો ભરી પણ મદનસિંહ એ સલામો ઝીલવામાં હીણપત સમજતો હતો. તેણે પોતાની આંખોના ઇસારાપર નાચતા બધા કૂતરાઓ તરફ બેદરકારીભરી નજર ફેંકી જરા હાસ્ય

ફરકાવ્યું. અને પછી ધીમે સ્વરે દારોગાને કહ્યું “ મને પેલા જોગ-
ટાની ઓરડીમાં લઈ જા.”

“ જી બાપુ ! ” કહી દારોગો મદનસિંહને સ્વામી આનંદની ઓર-
ડીમાં લઈ ગયો. રાજાએ દારોગાને ઇસારાથી આજ્ઞા જવાની આજ્ઞા
કરી. રાજા અને બંડખોર, કહેવાતો ન્યાયાધિશ અને કહેવાતો શુનેહગાર
એકલા પડ્યા. મદનસિંહ પોતાની વાંકડી મુછો મરડતો દારોગાએ
મૂકેલી ખુરશીપર બેઠો હતો. સ્વામી આનંદ જાણે કોઈ આવ્યું ન
હોય, જાણે તેણે રાજાને જોયો ન હોય તેમ આડું જોઈ ઉભો મસ્તકે
હમો હતો. આવતી કાલે ફાંસીએ લટકનારા હનભાગીની આવી ક્ષાંતિ
મદનસિંહને ખુશ્ખી વિના રહી નહિ. તે તુચ્છતાથી હસીને બોલ્યો:

“ કેમ ? કેમ છો ? ”

“ આનંદમાં છીએ.”

“ હવે તારા બચકર રાજદ્રોહ માટે તને પસ્તાવો થાય છેને ? ”

“ મેં રાજદ્રોહ કયોજ નથી. તો પછી પસ્તાવો શાનો ? પ્રજાને
રાજાના જુલ્મોથી વાકેફ કરવી એ રાજદ્રોહ છે ? રાજાને તેનું કર્ત-
વ્ય સમજાવવું એ રાજદ્રોહ છે ? રાજા ! તને નહિ જણાય પણ
તારો રાજમુગટ ક્યારનો ડગમગી રહ્યો છે અને જેતજેતામાં એ મુગટ
ધુળમાં રગદોળાશે-મધુપુર ખાલસા થશે અને તું બ્રિટિશ સરકારનો
કેદી બનીશ.” સ્વામી આનંદનો દૃઢ નિશ્ચિત સ્વર સંભળાયો. રાજા
કમકમ્યો. તેની સામે આવી નીડરતાથી વાત કરનાર તેણે
જોયોજ નહોતો.

“ કાલે તારી જીંદગી ખતમ થઈ જશે. એટલી વારમાં તારે
બાપવા હોય તેટલાં ભવિષ્ય બાપી લે.” મદનસિંહે બેપરવા હાસ્ય
ફરવાની કોશિષ કરી પણ તેનું ડંખતું હૃદય હસી ન શક્યું. “ ઘું

(૨૧૦)

મારી માઘી મહુપુરની હલ છેડી જવાનું કપુલ કરતો હોય તો હું તારી તરફ દયા બતાવવા માગું છું.” તેણે સ્વામી તરફ જોય તેમ નજર સ્થિર કરી કહ્યું.

“હું ગુહામાંના વાધની દયા માગીશ, જેરી સાપની દયા માગવાને તેને પગે લાગીશ. પણ તારી દયાની મને પરવા નથી. હું આગ સાથે રમત રમી રહ્યો હતો તેનું મને પ્રથમથીજ જ્ઞાન હતું. દયાપણી પ્રજા અણીને વખતે મને તજ જશે અને હું નિરંકુશ બુદ્ધિમનો લોભ થઈ પડીશ એ વાતની મને સંપૂર્ણ માહિતી હતી. પણ મરદ બચ્ચા પેઠે લડવાની મારી ફરજ હતી—પરિણામ જોવાની નહિ. આજે તું મારો જીવ લેશે તું સુખે જીવવાનો છે? મેં વાવેલાં બંડના બીજ-માંથી વૃક્ષ ઉગ્યા વિના રહેવાના છે? યાદ રાખજે કે જુદી રાજ્યમાં મરતા એક બંડખોરના લોહીના ટીપામાંથી હજાર હજાર બંડખોર પેદા થાય છે.” સ્વામી આનંદે બંડની શીલસુદ્ધી સમજાવી.

“કુહા! મને તારી ધમકીની દરકાર નથી. કાલે તું ફાંસીના માથાપર તડફડશે ત્યારેજ તને રાજદ્રોહની બચકરતા સમજાશે.”

“હું કાલે ફાંસીને લાકડે તો જરૂર જમ્મશ. પણ હું ગયો કે તરત ત્રિશ્ચિ રેસીડન્ટ તને પદબ્રષ્ટ કરશે તે યાદ રાખજે” કહી સ્વામી રાજ તરફ નિશ્ચય નજરે જોઈ રહ્યો. તેના શબ્દો રાજને બચકર લાગ્યા. મદનસિંહની આંખે એક પણ તરખર આવ્યા. તેની સામે રેસીડન્ટ ઉભો હોય એવો ભ્રમ તેને થયો જેમ તેમ મગજ સંભાળી તે બોલ્યો: “તું શું બકે છે?”

હું જુદું બોલતોજ નથી, હું ગયો કે મહુપુર ખાલસા થઈ સમજાશે.”

“શી રીતે?”

“ હાહાહા ! એટલી ખબર નથી ? હું આટલા દહાડા શાંત બેસી રહ્યો તે નકામો એમ ? મેં વરના મ્હોમાં શું ચુંબનની આશ્વાથી હાથ નાખ્યો હતો ? નહિ. નહિ. રાજા ! તારે જાણવું જ હોય તો જાણીએ. મારી શક્તિનું તને જ્ઞાન ન હોય તો હવે તેની ખાત્રી કરી જો તને ખબર છે કે તને આ રાજ્યની ગાદીપર કશો હક જ નથી ? ” સ્વામી આનંદે બપોરે બેઠે ફોડવાની શરૂઆત કરી મદનસિંહના પગ આગળ બંબગોળા આવીને ધુટત તો તે જોયો ચમકત નહિ તેટલો તે સ્વામી આનંદના શબ્દો સાંભળી ચમક્યો.

“ કોણ કહે છે કે હું હકદાર વારસ નથી ? ”

“ હું કહું છું, તારા વિકાસી બાપને કોઈ રાણીથી બચ્ચું થયું નહોતું.”

“ બોલું ! આખી દુનિયા જાણે છે કે હું સ્વર્ગસ્થ મહારાજાની લીલાવતી રાણીને પેટે જન્મ્યો હતો.”

“ એમ કહો કે તમારી લુચ્છી માએ ગર્ભવતી હોવાનો ઠાંઠ કરી એક ધાંચણનો દીકરો વેચાતો લઈ લીધો હતો અને એ ધાંચણના દીકરા તે તમે ! આજના મધુપુરના જૂઠા રાજા ! ”

“ પુરાવા ! પુરાવા ક્યાં છે ? ” રાજાનો અવાજ પડી ગયો.

“ બધું છે. હું ફાર્સીએ લટકીએ તેજ પળે બ્રિટિશ હકમાંના મારા એક મિત્ર બધા દસ્તાવેજ પુરાવા બ્રિટિશ રેસીડન્ટના હાથમાં મૂકશે.

રાજા બેબાકળો બની ગયો તેને શું કરવું તે સ્પષ્ટ નહિ. એક પળે તેને સ્વામીનું ગળું દાખી તેને મારી નાખવાનો વિચાર આવ્યો પણ જેમ તેમ પોતાના ગુસ્સાને આવરીને તે ખુરશીપર બેસી રહ્યો.

(૨૧૨)

પ્રકરણ—૩૬ મું.

સ્વામી જુઓ !

“જુઓ ! સ્વામી ! હું તમને મારા દુઃખન માનતો નથી. તમે રાજ્યની સામે જે રિદ્ધોદ્ધ કર્યો છે તેમાં તમારો હેતુ પ્રજા કલ્યાણનો જ હોય છે તે પણ હું જાણું છું. પણ તમે એવી રીતે વાત કરો છો કે જે રાજા તો શું પણ સાધારણ અમલદાર પણ સાંખી ન શકે.” મદનસિંહ થોડીવાર વિચાર કરી નમ્ર સ્વરે બોલ્યો. દગાબાજ દુના નમે એ કહેવત સ્વામી આનંદને યાદ આવી. પણ તે રાજાને નકામો છંછેડવા માગતો નહોતો. તે કંઈ પણ બોલ્યા વિના રાજા તરફ ભેદક નજરે જોઈ ઉભો રહ્યો.

“તમે રાજ્યના શુભેચ્છક થાઓ તો શું ન થઈ શકે ? તમારા જેવી વિશ્વતીઓ તરફથી થઈને રાજ્ય સામે બંડ ઉઠાવી પાયમાલીને આમંત્રણ કરે તેના કરતાં જો તમે રાજ્યને પડખે રહો તો કંઈ પદવી એવી છે કે જે તમને ન મળે ?” મદનસિંહે પ્રલોભન બતાવવા માડ્યાં.

“રાજા ! એ વાતજ જવા દો. બંડ ખરાબમાં ખરાબ ચીજ છે તે હું સારી પેઠે જાણું છું. અને યાદ રાખજો કે નિરાંતે શાંતિથી વેપાર રોજગાર કરીને પોતાનું ગુજરાન કરવાનું છોડી દઈ રાજ્ય સામે બંડ કરવાને કોઈ પણ વ્યક્તિ કે કોઈ પણ પ્રજા નવરી પડી નથી. બંડ શયતાનની કૃતિ છે. પણ કેટલાક ભયંકર રોગો એવા હોય છે કે જે સોમલ્લથીજ સારા થાય છે. જ્યારે રાજા રાજ્ય ધર્મથી સાવ પરવારી જાય છે ત્યારે પ્રજાને માટે બંડ મહદ્ ધર્મ થઈ પડે છે.” સ્વામી આનંદ સ્થિર અવાજે બોલ્યો.

“તે હશે. પણ તમે એટલું તો કપ્પલ કરશોને કે રાજા પણ કાળા માથાનો માનવી છે. તે પણ જૂલને પાત્ર છે.”

(૨૧૩)

“હા. પણ જ્યારે તેની જૂલો તેને બતાવવામાં આવે ત્યારે તે તત્કાળ સુધારવાની તેનામાં તત્પરતા હોવી જોઈએ.”

“કેટલાક માણસો હઠીલા હોતા નથી ?”

“માણસ હઠીલો અને તે પરવડે. રાજા હઠીલો થાય તે ન ચાલે.”

“કારણ ?”

“કારણ કે રાજાની એક જૂલ હજારો પ્રજાજનોને દુઃખની હોળીમાં બાળીને ખાખ કરી નાખે છે.”

“પ્રજાને જો કંઈ દુઃખ હોય તો તેની દાદ માગવા માટે કાયદાસર અરજી કરવી જોઈએ.”

“બલા માણસ ! આ મધુપુરમાં કાયદાસર અરજીઓ પર જરા પણ ધ્યાન અપાતું હોત તો આટલી હદે વાત આવત ખરી ? તમારી નજર સામે બ્રિટિશ હિંદમાં બનતા બનાવો જોવાને તમને આંખ છે કે નહિ ? બ્રિટિશ હિંદમાં પરદેશી રાજા સાત સાગર પાર બેઠો છે. એ પરદેશી રાજાના નોકરો બ્રિટિશ હિંદના રાજતંત્રની દોરી ખેંચે છે. સાં લોકોની વહુ બેટીઓની લાજ લૂટાતી નથી, જનમાલની સલામતી માટે એ પરદેશી સરકારે પોલિસ અને લશ્કરનો જખરજસ્ત બદોબસ્ત કર્યા છે. છતાં સાં પ્રજા રાજતંત્રની ચાવી પોતાના હાથમાં રાખવા માટે શું કરી રહી છે તે તમે જાણતા નથી ? ૧૮૮૫ થી બ્રિટિશ હિંદની પ્રજાએ અરજીઓ કરવા માંડી, ઠરાવો કર્યા, વિનંતીઓ કરી, ડેપ્યુટેસનો મોકલ્યા. અને અંતે ૧૯૦૬ માં કચરા જેવા મોર્લી મીન્ટો સુધારા આવ્યા. પાછી ચળવળ ચાલી. હોમરૂલની ગર્જના થઈ અને ૧૯૧૬ માં મોન્ટફર્ડ સુધારા આવ્યા. પછી અસહકારમાં મસ્તી આવી ને તેની પાછી ઓટ થઈ ગઈ. પણ જો

બ્રિટિશ સરકાર તમારા જેવા દેશી રાજાઓની પેઠે પ્રજાની એકે એક અરજને ઠોકરેજ મારતી મઠ હોત તો શું થાત ? બાળે બ્રિટિશ હિંદમાં બોમ્બીસ્ટો અને બંડખોરોને ખુદ પ્રજા ધિક્કારી કાઢે છે જ્યારે તમારે ત્યાં બંડખોરોને વધાવી લેવાને પ્રજા આગુર થઈ રહી છે તેનો બેદ શોધવાને કાંઈ દિવસ તમે તમારા બેજને તરફી આપી છે ? ”

“જીઓ સ્વામી ! જનાર થઈ મઠ, હવે મને મારી જીલ સમજાય છે. જો તમે મને પાયમાલ કરવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરી બેઠા હો તો મારે કંઈજ કહેવાનું નથી. પણ તમે કહો એવા સુધારા કરવાને હું તૈયાર થાઉં તો ? ” રાજા નમ્યો. સ્વામી આનંદ અજળ થયો.

“તો પ્રજા તમને કુલડે વધાવશે.”

“પણ તમે ? ”

“હું પણ તમને ધન્યવાદ આપીશ.”

“તમે કહો તે પ્રમાણે હું પ્રજાનો ત્રાસ નાખુદ કરું તો તમે પેલા ભયંકર પુરાવા—”

“જોહ ! કયા પુરાવા ! પેલા ધાંચણુના દીકરાના ? તમે તેની શીકર ના કરો. મધુપુરની ગાદી પર ક્ષત્રાણીનો બચ્ચો બેઠો છે કે ધાંચણુ મા મોચણુનો દીકરો ગાદી હડપ કરી ગયો છે તે જાણુવા માટે દુધમાંથી પોરા કાઢવાનો પ્રયત્ન રોખ નથી. પ્રજા તો પોતાનો રાજા તેને સંતતિ પેઠે પાળે એટલુંજ ઇચ્છે છે. એમ તો આપણા રજવાડામાં ખરું ક્ષત્રી બીજ બાળે કેટલું રહ્યું છે ? અનેક બચ્ચાએ અમલદારોના કાવત્રાં અને રાણીઓના પાપને લીધે મને તે જાતના જાળકને રાજપુત તરિકે ઠેસવી દેવામાં

(૨૧૫)

આવ્યા છે અને એ કારણે તો આપણા રાજવાડાં મંધાય છે । તમે ધાંચણના પુત્ર હોવા છતાં આટલા વરસ રાજપુત્ર ગણાયા—હવે રાજ થયા છો—તેથી હું તમારો દુસ્ત્રમન થયો નથી. પણ તમે શયતાનની પેટે પ્રજનનું રક્ત ચૂસી એ બદામના અમલદારોને પ્રજા પર બૂઠાકડી ચલાવવાની છૂટ આપી દીધી અને વેશ્યાઓના મંધાતા જોખનમાં તથા ત્રિલાયતી શરાબના નીશામાં જીવન સાદૃશ્ય માની લીધું તેથી હું મધુપુરની પ્રજાને તમારી બલામાંથી મુક્ત કરવા મથી રહ્યો છું.” સ્વામી આનંદે બલાપ્રત્યાજ્ઞા બતાવી.

“જો એમજ હોય તો તમારા વચનની સત્યતા સિદ્ધ કરવા માટે તમારે પેલાં બંધકર કાગળો મારે સ્વાધિન કરવા પડશે.” મહનસિંહ મૂળ મુદ્દા પર આવ્યો.

સ્વામી ગંભીર થયો.

“તે નહિ બને. બ્યારે મારી ખાત્રી થશે કે તમે રાજધર્મનું પાલન કરો છો ત્યારે હું જાતેજ એ કાગળો આપી નાખીશ.” સ્વામીએ દૃઢ સ્વરે જવાબ આપ્યો.

રાજ જરા મુંઝાયો. તે આ કેદીના પંઝામાં આગાહ સપડાઈ મયો હતો. અત્યારે જીવતો નર બદ્ધ પામે—અણી ચુકયો સો વપ જીવે—એમ વિચારી રાજ બોલ્યો:

“સ્વામી ! મને તમારા વચન પર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે. હું તમારા નેતૃત્વ નીચે તમે કહેશો તે રીતે પ્રજાને સંતોષીશ દારોગા !” તેણે દારોગાને ખુબ પાડી.

“જી કહ્યું !” દારોગો હાજર થયો.

(૨૧૬)

“આનંદને માન સાથે મુકત કરો.”

તરતજ તેના ફુકમનો અમલ થયો. સ્વામી આનંદની બેડીઓ પુટી ગઈ.

“ચાલો, મારી સાથેજ તમે રાજ મહેલમાં ચાલો કે જેથી પ્રજાની ખાત્રી થાય કે તમે મારા મિત્ર થયા છો.”

સ્વામી હસ્યો. અને રાજ સાથે જવા તૈયાર થયો. ખન્ને મોટરમાં એક એકની પાસે જેસી હસીને વાતો કરવા લાગ્યા. મધુપુરની પ્રજા આ બે જણને આવી દશામાં જોઈ છકકે ચક્ર ગઈ. મદનસિંહના પ્રુશામતી અમલદારોના પેટમાં તેલ રેડાયું.

દાવડાની ચીમની.

ભાંગતી પુટતી નથી.

આ ચીમની અખરખની બનાવેલી હોવાથી ભાંગવા પુટવાની દેશત નથી. એક ચીમની વરસ દોવસ ચાલે છે. આથી પઈસાનો ધણોજ ખચાવ થાય છે. દરેક જાતનાં ધાસલેટના લેમ્પોની મળે છે. જઘ્યાખંધ લેનાર વેપારીઓને કમીશન આપશું. ગ્રાઈસલીસ્ટ મંગાવો.

દાવડાની કુંપની,

મંચાદેવીના પુવારા પાસે, મુંબઈ, નં. ૩.

(૨૧૭)

પ્રકરણ ૩૭ મું.

નઝીરપર ધાડ.

મદનસિંહે સ્વામી આનંદની ફાંસીની સજા રદ કરી-તેની સાથે સંધી કરી-તેને પોતાના રાજ્ય વહીવટની લગભગ સોંપી દીધી અને તે જાણે પોતાના અધેર રાજકારભાર માટે ખરેખર પચાતાપ કરતો હોય તેમ સ્વામીનો પડતો બોલ ઝીલવા લાગ્યો. આ બધાનું મુળ સ્વામી આનંદનો ભય હતો. જો તેની સાથેની દુશ્મનાવટ મદનસિંહ ચાલુ રાખે અને સ્વામી આનંદ છેલ્લે પાટલે બેસી રાજને ધાંચણુના દીકરો પુરવાર કરે તો મદનસિંહની બધી મનની મનમાં રહી જાય અને ધડીના છઠ્ઠા ભાગમાં રસ્તે તે રખડતો બીખારી અથવા ધાણી ચલાવતો ધાંચી બની જાય એવો ભય હતો. તે પોતાની કહેવાતી માઝે કરેણું કાળું કામ સારી પેઠે જાણતો હતો. તેની માઝે મર્જવતી હોવાનો ઢોંગ કરી તેના બાપને છેતર્યો હતો અને પુરે માસે કોષ ધાંચણુના દીકરાને રાજકુમાર તરીકે ઠેસવી દીધો હતો તેની મદનસિંહને પુરી મદિહતી હતી. હજુ સુધી તેની સાચી માને-મધુપુરની એક ધાંચણુને છૂપી રીતે રાજ્યની તીજેરીમાંથી દર મહિને પચાસ રૂપિયા મળ્યા જતા હતા. એ ધાંચણુ પોતાના દીકરાને રાજસિંહાસનપર જોઈ મલકામ મલકામ જતી હતી. તેને રાજ દેવડીપર જવાની છૂટ હતી. કોષ કોષવાર બહાલનો ઉભરો આવી જતાં તે મદનસિંહના ઓવારણાં લઇ લેતી અને કોષવાર બે ચાર કડવા મીઠા સંભળાવી દઇ પોતાને જોષતા પૈસા ઓકાવી લાવતી. મદનસિંહ જોવો ખધો અને લુચ્ચો રાજકુમાર પોતાના સ્વાર્થની બાજુ કેમ ખેલવી તે ન સમજે એ અશક્ય છે. તેણે કેદ-ખાનામાં સ્વામી આનંદની દૃઢ પ્રતિજ્ઞા આંખોમાંથી ખરતા અંગૂઠા

જોઈનેજ ખાત્રી કરી લીધી હતી કે તે જે ધંમકી આપી રહ્યો છે તે ખોટી નથી.

આનંદના હાથમાં મધુપુરનું રાજતંત્ર આવતાં જાણે નવીજ રાજસત્તા સ્થપાઈ હોય તેમ બચકર પરિવર્તન થવા લાગ્યું. રાજ વહાણ વાતાં પાંચ પચીસ જુના અમલદારોને પાણીચું આપવાના કુકમનામાં પર સહી કરતાં મદનસિંહને કંઈનું કંઈ થઈ જતું હતું. નજીર બેગમ પણ આ નવા પરિવર્તનથી ચરચરી ગઈ હતી. તે ગુપચુપ સ્વામીની બાજુ જોઈ રહી હતી. તેણે જોઈ લીધું કે રાજના મોતીઆ મરી ગયા છે. તેને સ્વામીનો બચ રૂવે રૂવે પચી ગયો છે. જે તત્કાળ બાજુ હાથમાં ન લેવાય તો મદનસિંહ તેના હાથમાંથી ચાલ્યો જશે અને પુનઃ તેને લાહોર યા લખનૌની તવાચક બનવું પડશે. નજીર બેગમથી એ શી રીતે સહન થાય ?

નજીર પોતાના શયનગૃહમાં બેઠી હતી. તે હમણાંજ પલંગ પરથી ઉઠી હતી અને આજસ મરડતી આયનામાં મ્હો જોઈ વીખરાયલા વાળ સમારતી હતી. રાતે તેને બરાબર ઈંધ ન આવેલી હોવાથી માથું જરા ભારી થયું હતું. કપાળમાં ચીંતાની કરચલી પડી હતી.

“એ જોગટો સમજે છે શું?” તે બબડી. આયનામાં પોતાની મધ્ધેલી જીવાનીનું પ્રતિબિંબ જોઈ હતી. “આખર તો એ પુરૂષ છે ને ! મહામાયાથી પણ એ નહિ હારે ? જે એ મારી જીવાનીના તેજોમય અંગારમાં બળીને ખાખ ન થઈ જાય તો આ જોબન ને આ રૂપ આ કામના ? મદનસિંહ જેવા ઉદ્ધુઓ તો અમારી ખાખ ચૂમવાને સરખાયલાજ છે. પણ એને-એ ખરા મરદ બચ્ચાને હું પરાજિત કરું તોજ મારું નામ નજીર !...” થોડી વાર તે વિચારમાં ને વિચારમાં ઉભી રહી,

“આ મધ્યેલાં નયનો ને એમાંથી છૂટતાં કાતીલ શર, આ ઉન્મત્તછાતી, આ પાતળી કમ્બર, આ જોળનનો બહાર ભલભલાને મહાત કરે એવું રૂપ-શું એ જોતાંજ સ્વામી આનંદના રોમાંચ ખડાં નહિ થાય ? એ પુરૂષ છે કે બ્યડળ ? નહિ. નહિ. આવા રાજ્ય સામે માથું ઉંચકનાર બ્યડળ હોયજ નહિ ! એ ખરો મરદ છે ખરો શૂરવીર છે.....હા.....પણ એનો વિચાર કરતાં મને શા માટે રોમાંચ થાય છે ? જાણે હું એને માટે ટળવળતી હોઉં એમ કેમ લાગે છે ? ઓહ ! ગજબ ! માફ દીલ એને માટે તડફડી રહું છે.” તે અચાનક આરામ ખુરશીપર બેસી ગઇ દાસી દાતણ પાણી લઇ આવી. નઝીરે ઉતાવળથી મ્હો ઘોઘ મ્હો પીધી. ત્યાર પછી તેણે ગુલાબજળવાળા પાણીથી સ્નાન કર્યું. તેની આરસ જેવી દેહમાંથી સુગંધના ધુવારા ઉડવા લાગ્યા. સ્નાન કર્યા પછી તેણે શણગાર સજવા માંડ્યા. આજના જોટલી કાળજીથી તેણે કદિ પણ પોતાની દેહલતા શણગારી નહોતી. તેની મદીથી આંખોમાં સુરમે આંજલી તેના નયનો ગજબ વરસાવી રહ્યાં જેને એ નયનોના કાતીલ બાણ લાગશે તે વિના શસ્ત્રે જખમી થઇ જશે એવી નઝીરની આંખોએ તેને ખાતરી આપી. તેણે જાણી જોઇને સુમલાઇ વસ્ત્રોને રૂપસદ આપી અને ગુજરાતણુના વસ્ત્રો સજવા માંડ્યા. સફેદ રેશમી સાડીપર તન્નતસતી મ્વેત ચોળી પહેરી લીધી. ગળામાં મોતીનો હાર નાખ્યો. નાજુક કમળદાંડી જેવા બન્ને હાથોમાં રત્નજડિત બળ્લે બંગડીઓ પહેરી લીધી. માથાના વાળ તેણે એવી છટાથી-એવી ફેંચનથી ઓળ્યા કે ભસો બ્રહ્મચારી પણ એ કામણુગારા વાળની લટક સાથે રમત કરવાને પોતાના બ્રહ્મચર્યને મંઝા નહીના વહેતા પૂરમાં ફેંટી દેવાને તૈયાર થઇ જાય.

તેણે સ્વામી આનંદને પોતાનો કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. તેમ કરવા જતાં શું થશે તેની તેને દરકાર નહોતી. તે શબ્દગાર સજી રહી ત્યારે ધડીઆળમાં દશના ટકારા થયા. તેણે આયનામાં પોતાનું રૂપ જોઈને તેના મ્હોપર સંતોષની છાપ પડી.

“આજે પહેલીજવાર નઝીર ખરા દીક્ષથી પોતાના પ્રિયતમને રીઝવવા ભય છે.” હસતી હસતી તે બબડી.

જોજ પળે દાસી ચંચળગૃહમાં દાખલ થઈ અને ભયથી ચરચરતી નઝીર સામે જોઈ ઉભી રહી.

“શું છે ?”

“મા ! મહારાજના હઝુરીયો આવ્યો છે.”

“અહિં મોકલ.”

દાસી નમીને બહાર ચાલી ગઈ. બીજી પળે હઝુરીઓ દાખલ થયો અને તેણે નઝીરને નમન કરી એક પત્ર આપ્યો :

“નઝીર ભેગમ,

નામદાર મહારાજના હુકમથી તમને ફરમાવવામાં આવે છે કે તમારે આઠ દિવસમાં મધુપુરની હદ છોડી જવી.

લી.

આનંદ.

“ભ—” નઝીરે પત્ર વાંચી હઝુરીઆને રૂબરૂ આપી.

“ઓહો !—” એકલી પડતાં તે બબડી “આ તો પ્રિયતમજ પહેલો ધા કરવા તૈયાર થયા છે ને ! ઠીક છે” બે ચાર પળ તેણે વિચાર કર્યો અને પછી દાસીને ધુમ પાડી. દાસી આવતાંજ તેણે નીચેનો પત્ર લખ્યો.

(૨૨૧)

“નામદાર દિવાન સાહેબ,
આપનો હુકમ મળ્યો. બાંદી એ હુકમને માથે ચઢાવે છે પણ
કૃપા કરી આજે રાજમહેલના દિવાનખાનામાં બપોરે બાર વાગે મને
મળ્યું જશે ? ધણુંજ ખાનગી અને અગત્યનું કામ છે.

હીં.

નઝીર.

“આ પત્ર સ્વામી આનંદને હાથો હાથ આપી આવ.” નઝીરે
દાસીને હુકમ કર્યો.

“જો ! જરાપણ ગફલત ન કરતી. લે આ તારાં ઇનામ !” કહી
તેણે દાસીને સો રૂપીઆની નોટ આપી અને દાસી વફાદારીથી પત્ર
પહોંચાડવાની ખાતરી આપી ચાલી ગઈ.

તકન નવીજ ઠબનું રોજનું છાપું.

વંદેમાતરમ્.

બેટનું પુસ્તક.

શયતાનનું ચક્ર.

“વંદેમાતરમ્” નું લખાણ બરનારને રા. મધુકરની મરાઠુર
કલમથી લખાયેલી ૨૫૦ પાનાની પાકા પૂકાં ને ચારચાર ફાંકા
ચિત્રાવાળી નવલકથા બેટ આપવામાં આવશે.

છુટક નકલનો એક પૈસો

વાર્ષિક લખાણમ રૂ. ૧૦

બાહર ખબરના સસ્તામાં સસ્તા લખાવો.

ફરીઆઓને બારપૂર કમાશન.

તરત લખો, મેનેજર, વંદેમાતરમ્

૬૮, હોળી ચક્રા, કોટ મુંબઈ

પ્રકરણ ૩૮ મું.

જેગમ કે બેલા ?

નઝીર રાજમહેશ્વરના દિવાનખાનામાં સોફાપર અઢેલીને બેઠી હતી. તેની આંખો ગજબ વર્ષાવી રહી હતી. તેની મદમરત છાતી ધમણની પેઠે ઉંચી નીચી થતી હતી. તેના અંગપ્રત્યંગમાં ઉત્સાહનું પુર આવ્યું હતું.

ધડીયાળમાં બાર વાગ્યા અને સ્વામી આનંદ ધીમા, ગૌરવશીલ ડગલાં ભરતો દિવાનખાનામાં દાખલ થયો. નઝીર હસીને ઉભી થઈ.

“આપણે દિવાન સાહબ !” તે બોલી.

સ્વામી હસ્યો. તે આ મોહની પુનળીને આવા સ્વરૂપમાં જોતાંજ તેની આજી કળી ગયો. શાંત અદ્યથી તે ખુરશી પર બેસી બોલ્યો:

“જેગમ સાહેબા ! શો હુકમ છે ?”

“હવે હું જેગમ શાની ? મારી હાલત તો બાંદીથકિય બદલત છે.”

“કેમ ! એમ બોલો છો ?”

“એટલા માટે કે તમારો હુકમ ન મળત તો પણ હું આ રાજ્ય છોડીજ જવાની હતી.”

“કેમ ! મધુપુરના પાણી ભાવતાં નથી ?” સ્વામીની દ્રષ્ટિ બેદક થઈ.

“સ્વામીજી ! તમે એમ સમજો છો કે હું તમારા રાજ્ય પર મુગ્ધ થઈને અહિં આવી હતી ? નહિ. હું તો તવાયફ છું. મારી સ્થિતિમાં જોખન અને રૂપ વેચાય છે. એમાં અમને શરમ

નથી પણ જોઓ લાલસાના અગ્નિમાં બળી મરીને અમારી. ખાક ચુમવા આવે છે તેઓ આપરદાર મણાય છે અને અમે તવાયફે સમાજનો ધિક્કાર પામીએ છીએ. જોહ ! કેવી દીલહીન, હયાહીન દુનિયા છે ? ” નઝીરના સ્વરમાં આવેશ હતો. તેનો સ્વર કંપતો હતો અને તેની આંખોમાંથી તનખા નીકળતા હતા નઝીરે આવી જુનિકા શા માટે આંધી હશે તે સ્વામી આનંદ સમજી શક્યો નહિ. એક પણ તેને નઝીરની વાત સાચી લાગી. વેસ્ટાઓ અને તવાયફોના સંઘને સમાજના પ્રતિષ્ઠિત પુરૂષોજ પાળે છે ! એવી “પ્રતિષ્ઠા” પર સ્વામીને ધિક્કાર છુટ્યો.

“અમે ગમે એવી હોઈએ પણ સ્ત્રી તો છીએ-મનુષ્ય તો છીએ !” નઝીર જીસ્સાથી પુનઃ બોલીઃ હા અમનેય દીલ છે, લાગણી છે.” તેની આંખમાંથી એક અશ્રુબિંદુ તેના ગાલ પર સરી પડ્યું : “મગર અફસોસ ! અહિં, અહિં રાજબંવન ગણાતા નર્કાગારમાં મારે કૃત્રિમ હાવભાવ અને કૃત્રિમ પ્રેમ લીલામાં જીવન ગાળવું પડે છે. આવી અધમ દશા જોઈ તમને મારી દયા નથી આવતી ? ” તે સ્વામી તરફ સ્થિર નજરે જોઈ રહી.

“આવે છે. જો તમારી મરજી શાંત જીવન ગાળવાની હોય તો તમે કહો એવો બંદોબસ્ત કરી આપું.” સ્વામી લાગણીથી બોલ્યો.

“મારી ખાત્રી હતી કે તમારા જેવા ઉદાર પુરૂષની હું દયાજી પામીશ. સ્વામી ! ખરેખર, મને શાંતિ મળશે ? શું આ જીવનનો ધીખતો દાવાનળ કદિ પણ યુગાંધ શકશે ? ”

“હા. તમે તમારી મરજીથી પાપ કર્યા નથી. તમને પાપ કરવાની સમાજે ફરજ પાડી હતી. ફરજિયાત પાપના ભોગ અને-લાઓને ખુદ તારી લે છે.”

“ઝાહો ! કેવી મીઠી શીલસુરી ! આજ સુધી મેં આવા મીઠા કશો કદિ સાંભળ્યા નહોતા. સ્વામી ! આ બાંદીને-આ દાસીને તમે ન ઉગારી શો ?” નઝીરના અવાજમાં દર્દ હતું. સ્વામી પીગળ્યો.

“શી રીતે ? હું તારે માટે શું કરું ?”

“એટલું જ કે મને તમારી સેવામાં સ્વીકારો.”

“હું !” સ્વામી ચમક્યો.

“હા. મને નિરાશ ન કરશો. તમે મને શાંતિ આપવાનું વચન આપ્યું છે.”

“તમે કદ જાતની શાંતિ ધર્યો છો ?”

“શાંત શાંતિ ! મોતની અગર મહોબતની !” નઝીર ઉભી થઈ. સ્વામી ડર્યો. તે પથુ ઉભો થઈ ગયો. નઝીરની આંખોમાં પાગલ-પથુનો તેને ભાસ જણાયો.

“સ્વામી !” બેગમે સ્વામીનો હાથ પકડ્યો : “આ જીવનમાં મેં કોઈની ગુલામી કરી નથી. આજે હું તમારી ગુલામ થવા-તમારા ચરણે ચૂમવા તૈયાર છું. મને ન તરછોડશો. હું બહુ દુઃખી છું. મારો ઉધ્ધાર કરો-ઉધ્ધાર કરો-” તે છાતી ફાટ રોઈ પડી અને સ્વામીને ચરણે પડી તેના પગે અશ્રુથી ભીંજવવા લાગી. આનંદને શું કરવું તે સંજયું નહિ. તેણે નઝીરનો મુલાયમ હાથ પકડી તેને ઉભી કરી કહ્યું.

“નઝીર બેગમ ! તમે ભાન બૂલી ગયા છો.”

“ નહિ સ્વામી ! હું ભાન બૂલી નથી. હું તમારા પર પાગલ થઈ ગઈ છું. મેં સારું હિન્દુસ્તાં જોયું છે; બલ બલા રાજવંશીઓ અને અમીર ઉમરાવાને

(૨૨૫)

આરાં નયનને નખરે નચાવ્યાં છે પણ મને કોઈ મરદ છતી શક્યો નહોતો. આજે હું મારી સામે ખરો પુરુષ જોઈ હું ને તેથીજ હું તેની ખરી સ્ત્રી થવા માગું છું.”

“ અશક્ય ! ”

“ શું અશક્ય ? ”

“ તમારો ને મારો સંબંધ ! ”

“ કેમ ? હું પતીત છું તેથી ! જો એમજ હોય, જો તમે મહાત્મા હોવા છતાં પતીતને ધિક્કારતાજ હો તો હો આ ખંજર ! માથાએ ખતમ કરી નાખો—” જુસ્સાથી નજીરે ચોળીમાં છૂપાવેલું ખંજર બહાર ખેંચી કાઢ્યું અને તે સ્વામીને આપવા માટે હાથ લાંબો કર્યો. સ્વામી ધુળયો ભયથી નહિ પણ આશ્ચર્યથી ! આ સ્ત્રી રમત રમે છે કે ખરેજ તે તેને ચાહે છે ? આ ભયંકર કોપડો તે હિંદી શક્યો નહિ. તેણે માથું બમવા લાગ્યું તેણે ખંજર ઝૂંટવી ભદ્ર નજીરને સોંપા પર બેસાડી દીધી અને પોતે તેની પાસે બેઠો.

“જુઓ એમમ ! દીલને બેચેન ન બનાવો. તમારું શ્રેય માથે એકાંજ આમ હું તમને બતાવું છું. જુઓ, મધુપુર છોડી ગમે ત્યાં શાંતિમાં જીવન ગાળો. તમને ગુજરાન માટે—”

“સ્વામી ! ગુજરાન માટે મને ચિંતા છે એમ સમજો છો ? ” તે જરા ધિક્કારથી હસી. “હકમી તો મને પગે લાગતી આવે છે. હું વિના ટળવળતા બીખારીના બાળકને જેઓ રાત્રી પાછ પથુ પ્રભાવતા નથી તેઓ મારા પમ આગળ સોના મહેરોના કમલ

ખડકી કે છે મને શાની ઓછપ-છે ? રૂપ છે, જોખન છે, લક્ષ્મી છે, જાદુબરી ખુમારી છે, જગતને નચાવવાની શક્તિ છે—”

ત્યારે શું નથી ?” સ્વામીથી અનિમિષ બોલાઇ મથું.

“મહોત્તમ ! સાચા દીલનેા સહચરી ! એના વિના હું ટળવળું છું. એની શોધમાં આજ સુધી હું એક રંગ મહેલથી બીજા રંગ મહેલમાં રખડતી હતી પણ રાજ દરબારના ખૂની ભભકામાં—શ્રીમંતોની ઐયાશી મહેલાતોમાં દીક્ષ નથી મળતાં—પ્રેમ નથી મળતો ! આજે મારા પ્રેમની જીવંત પ્રતિમા મને મળી છે. મારો સ્વીકાર કરો. હું તમારી દાસી થઇ રહીશ. તમને પરમાત્મા ગણી પૂજીશ અને હું અને તમે એક નવી સ્વર્ગિય સૃષ્ટિ રચી, ધાંધલીમા જગતથી દૂર-દૂર કોક અનેરા ઢહાવા લેતાં દેતાં જીવન સફળ કરીશું.” આટલું કહેતાં નજીર કુજી રહી. તેને રોમે રોમે કામ વ્યાપી ગયો. અને આવેશમાં ને આવેશમાં તે સ્વામીને બેટી પડી. આ પણ બચકર કસોટીની હતી. સ્વામીના દીલમાં મમ' વ્યથા થઇ. પણ તે જાણ્યો. તેણે ગુસ્સાથી નજીરને અલગ કરી દમામદાર અવાજે કહ્યું.

“બસ કરો ! તમારા સ્ત્રી ચરિત્ર મારી આગળ ચાલવાના નથી.”

“શું ?...” નજીરનો તીક્ષ્ણ અવાજ દિવાનખાનામાં ઝૂંજ રહ્યો “હું નજીર બેગમ—મધુપુરની રાણી તમારા પ્રેમની બીજા માગતી આવી તેને તે સ્ત્રી ચરિત્ર માની લીધું ! જોગટા ! બદમાસ !” તે વીધરી.

“ચુપ રહો.” સ્વામી બરાડ્યો તે નજીરને ખરા રૂપમાં જોઇ શક્યો, પોતાની ચઢતી જોઇને મધુપુરમાં પોતાની સજ્જા કાઢમ

(૨૨૭)

શખત્રા માટેજ નઝીર તેને લલચાવવાને રંભા બની આવી હતી.
એવી તેની ખાત્રી થઇ ગઇ.

“શા માટે ચુપ રહું ? તું મને હુકમ કરનાર કોણ ?...”
નઝીર આટલાજ ચબ્દો બોલી. સ્વામી કંઈ બોલે તે પહેલાં તેણે
દિવાનખાનાની દિવાલ આગળ જઈ એક કળ દાખી અને સ્વામી
આનંદ જે જગ્યાએ ઉભો હતો સાંધી એક પાટીયું નીચે લટકી
પડ્યું સ્વામી અંદર ભોંયરામાં ઘૂટી પડ્યો ખીજ પળે કળથીજ
ભોંયર જઈ થયું અને નઝીર ખડખડ હસી પડી.

(૨૨૮)

પ્રકરણ ૩૯ મું.

ખૂની હુમલો.

મહમ્મદ અને રાધાનો સંસારરથ સ્વર્ણતાથી ચાલ્યો જતો હતો. અનિરૂધ્ધ આ મુસ્લીમ મિત્રના આશરામાં પોતાનો શોક બૂલતો જતો હતો. પણ તેના દીલમાં ખરી શાંતી નહોતી. સ્વામી આનંદની ફાંસીની સળ રૂઢ થઈ એટલું જ નહિ પણ તેને મદનસિંહે દિવાનપદ પર નિયુક્ત કર્યો એ વાત સાંભળી ત્યારથી અનિરૂધ્ધની અશાંતિ તદ્દન નષ્ટ થઈ ગઈ. મધુપુરના રાજતંત્રમાં વીજળીક વેગે થતી સુધારણાની ખબરો રોજ મુબંધના વર્તમાનપત્રોમાં પ્રગટ થતી હતી તે વાંચીને અનિરૂધ્ધની ખાત્રી થઈ કે અંતે મધુપુરના બૂલમી રાજના દીલમાં પ્રભુ વસ્યો છે અને હવે મધુપુરની રાંકડી પ્રજા સુખી થશે. પોતાની નબર સામે સુખી, શાંત, આબાદ મધુપુર જોવાની તેને હોંસ હતી એ હોંસ ભોલીની નહિએ. વહાવવા વિના પાર પડતી જોઈ તેને આનંદ થાય તે સ્વાભાવિક હતું. એ ત્રણ દિવસમાં જ અનિરૂધ્ધ શાંત, ગંભીર મદીને હસમુખો અને આનંદી થઈ ગયો.

રાધાને પણ મધુપુરના પરિવર્તનથી આનંદ થયો હવે મદનસિંહ તેના જોગન પર ત્રાપ મારવાને કાવત્રાં કરશે નહિ એવી તેના દીલમાં આશા જન્મી. મહમ્મદ દેશી રાજ્યમાં થતા સુધારા જોઈ મલકાયો આ બહાદૂર યુવાન મુસલમાન હતો છતાં તેના દીલમાં દેશાભિમાની પ્રચંડ આગ મળગતી હતી. દેશી રજવાડાઓના રંગ ઢંગ જોઈને તેની છાતી ચીરાઈ જતી હતી. કોઈ કોઈ વાર કોઈ ગાયકવાડ કે માધસેર નરેશ લોકશાસનના હક્ક પ્રજાને આપતા ત્યારે મહમ્મદની છાતી ગળગળ ઉછળી રહેતી. મધુપુરનો રાજા એક રીતે તેનો દુશ્મન હતો.

(૨૨૯)

તેના પ્રેમનો હરિફ હતો. છતાં સ્વામી આનંદના રાજતંત્ર દરમિયાન મધુપુર સુખીજ થશે તે વિષે તેને કોઇ જાતની શંકા રહી નહિ.

આજે રવિવાર હતો. રાધા, મહમ્મદ અને અનિરૂદ્ધે આજે ઉત્સવ ઉજવ્યો હતો, મધુપુરની પ્રજા માટે પ્રભુની બંદગી કરી હતી અને એ દેશી રાજ્યમાં સુખનો સુરજ ઉઘ્યો તે માટે ત્રણે જણે મધેચ્છ આનંદ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. બપોરે ત્રણે જણે સાથે સ્વાદિષ્ટ બોજન લીધું. તે પછી ત્રણ ચાર કલાક વાર્તા વિનોદમાં વહી ગયા.

સાંજે પાંચ વાગ્યા અને ત્રણે જણ ફરવા નીકળ્યા. સીધી મોટર તાજ મહાલ હોટલમાં ગઇ. ત્યાં અનિરૂદ્ધ અને મહમ્મદે રોમ્પેનના ખાસ ઉગ્રવા માંડ્યા. રાધા ધીમી નાજુક અદર્શી આધરસીમ ખાવા લાગી. કલાકેક પછી તેઓ ઉઠ્યાં અને પાછી મોટર ચાલી. પૂરવેગે મોટર ચાલી જતી હતી. કવીન્સ રોડ પર મોટરોની ધમાલ હતી. ત્રણેના હોલમાં આનંદના ધુવાણ ઉછળી રહ્યા હતા. કવીન્સ રોડ પરથી ચોખટી, વાલકેશ્વર અને મહાલક્ષ્મીને માર્ગે થઇને મોટર દાદર રોડ પર બંને બાજુએ બુદ્ધાં બુદ્ધાં વૃક્ષો ઉભાં હતાં. રાધા આરામથી મહમ્મદની જમણી બાજુએ પોતાના પ્રિયતમ સાથે દબાઇને બેઠી હતી એવામાં અચાનક સામેથી એક મોટર આવી. મહમ્મદના મોટરે ખોટી બાજુએ આવતી મોટરને બાજુએ ભેવા માટે જુગથું વમાડ્યું-મ્હોડેથી જુમ પાડી-હાથનો ધસારો કર્યો. પણ સામેની મોટર કોઇ તીસમારખાં હાંકતો હતો. તેણે મોટરની ગતિ ધીમી કરી પણ માર્ગ ન બદલ્યો. મહમ્મદના શોદરે એક દાબી પણ એટલામાં પેલી મોટર આવીને મહમ્મદની મોટર સાથે અથડી પડી

બન્ને મોટરો ઉભી રહી ગઇ. આંખના પલકારામાં એક ગોળાબાર થયો. અને અનિરૂદ્ધ પડ્યો !

“ઓહ ! હો !—રાજ વાળ ને વાંદરા !—” આટલાજ સખ્તો મોલી અનિરૂદ્ધે પ્રાણ છોડી દીધા. આ હુમલો એવો અચાનક થયો હતો કે કોઇને કંઈ બાનજ ન રહ્યું. મહમ્મદ બેબાકો બની ગયો. તેનો શોદર બચથી મોટર છોડી નાસી ગયો. રાધા બેબાન થઈ ગઇ.

“ઉપાડી લાવ સાળાને ?” સામી મોટરમાંથી કોઇનો ધૂની અવાજ સંભળાયો. ત્રણ ચાર માણસો મહમ્મદની મોટરમાં ચઢી આવ્યા. મહમ્મદ વીકર્યો. તેણે પીસ્તોલ માટે ગળવામાં હાથ નાખ્યો. પણ જો નસિબ ! આજે તેના ગળવામાં પીસ્તોલજ નહોતી. તે મરણીયો થયો અને એક જણ પર વકરવાલા વાધ જેવો તૂટી પડ્યો. તેના પર બીજા બે ત્રણ માણસો ધા કરવા લાગ્યા. રાધાને બેબાન હાલતમાં હંચકી બીજી મોટરમાં લઇ જવામાં આવી. મહમ્મદ ત્રણ મવાલીઓ સાથે બાથેબાથ લડ્યો. પણ એવામાં કોઇએ તેના માથા પર જખમ કર્યો અને તે જમીનદોસ્ત થયો. તેને ત્યાંજ પડતો મૂકી બદમાસો પોતાની મોટરમાં જઇ બરાયા અને મોટર પૂર વેગે હાંકી મૂકી.

બદમાસોની મોટર ચલા પછી થોડીવારે મહમ્મદનો શોદર છપી જગ્યાએથી બહાર આવ્યો અને તેણે મહમ્મદને સંભાળીને મોટરમાં બેસાડ્યો. મહમ્મદને સખ્ત ધા થયો હતો પણ તેની બેબાની થોડીજવારમાં ઉતરી ગઇ હતી. મોટરમાં અનિરૂદ્ધની લાશ પડી હતી. તે જોઇ મહમ્મદની આંખમાં પાણી આવ્યા.

(૨૩૧)

“આ બદમાસોને ધુળ ચાટતા કરેં તોજ હું ખરે મુસલ-
માન ।” તે બબડ્યો. અને દાદરની પોલીસ ચોકી પર જઈ ફરિયાદ
નોંધાવી. અનિરૂધ્ધની લાસને પંચક્યાસ માટે હોરપીટલમાં લઈ
જવામાં આવી. મહાદે કોરોનરની તપાસ થઈ રહ્યા પછી બ્રાહ્મણો
પાસે તેને અગ્નિ સંસ્કાર કરાવ્યો અને તે પછી પોતાના જખમ પર
મલમ પટા લગાવી તે સિંહની પેઠે રાખાનું હરણ કરનારા બદમા-
સોની શોધ માટે પોલિસને મદદ કરવા લાગ્યો.

(૨૪૨)

પ્રકરણ ૪૦ મું.

પુરાવાનો નાશ.

સ્વામીને નઝીરે બોંબરામાં ધકકેલી દીધો. તે પછી ચોડીજવારે મદનસિંહ હાથમાં એક તાર લખ દિવાનખાનામાં દાખલ થયો. નઝીર વિચારમસ્ત હાલતમાં સોફાપરજ બેસી રહી હતી. તે મદનસિંહને જોતાં એકદમ હસીને સામી દોડી જમ તેને વળગી પડી. રાત્ર ઉલ્લુ બની ગયો. નઝીર તેના વંદસ્થલપર માથું મુકી કુંસકા ભરવા લાગી.

“ શું છે પ્યારી ! ”

“ કંઈ નથી. મારું રાંડનું મોત પણ આવતું નથી.” નઝીર બોલી.

“ કેમ ! આવી વાત કરે છે ? ”

“ તમારો જોગટો ક્યાં છે ? ”

“ આહ ! તું એ બદમાસનું નામ બાળ. વ્હાલી ! હું એનાથી ત્રાસી ગયો છું, જો મારું ચાલે તો હું એના રાખ રાખ જોવડા ટુકડા કરી નાખું પણ--”

“ પણ શું ? ”

“ હું લાચાર છું.”

“ધારો કે તમારી વિરૂધ્ધના બદલ પુરાવા હું તમને લાવી આપું તો ?”

“તું તો મારી રાણી !”

“કબુલ !”

“હા. કયુલ !”

“આ તાર શાનો છે ?” નઝીર મદનસિંહના મળામાં હાથ નાખી તેને સોદા પર બેસાડતી બોલી.

“પેલું બુલબુલ આવે છે.”

“ઠાણુ રાધા ?”

“હા.”

“બલે આવે બહાલા ! તમે અમન ચમન કરો. તે જોઈ હું પુલ્કિત થઈશ.”

“તું મારી આંખોનું નર છે. પણ પેલો બદમાસ હવે આવું ચાલવા દેવાનો નથી.”

“મને પણ તેણે મધુપુર છોડવાની નોટિસ આપી છે.”

“હેં !”

“શું તમને ખબર નથી ?”

“નહિ.”

“જુઓ આ તમારી મહોર સાચેનું હુકમનામું !” કહી નઝીરે સ્વામીનો હુકમ બતાવ્યો.

“આહ ! આ બદમાસના પંઝામાંથી શી રીતે છૂટ ?”

“બહાલા ! કરો ના હું તમને તેના પંઝામાંથી મુક્ત કરીશ.”

“શી રીતે ?”

(૨૩૪)

“કેમ બૂલી ગયા ! તમને બધા પુરાવા હું લાવી આપીશ.”

“પણ કેવી રીતે ?” રાજની આતુરતાનો પાર રહ્યો નહિ.

“બોલાવો જોરાવરસિંહને ! સ્વામીના ધરની ઝડતી લેવાવો.”

“સ્વામી ક્યાં છે ?”

“જહનનમમાં ગયો ! તમે હું કહું તેમ કરોતે !” નઝીરનો સ્વર ઉઠ્યો થયો.

“ઓ બહાલી ! તું સાચું કહે છે ? આપણે તેના ધરની ઝડતી લઈ શકીશું ?”

“હા. હા. જલદી કરો.”

મદનસિંહ જોરાવરસિંહને બોલાવી મગાવ્યો અને નઝીર જાતે આ એ જણને લઈ સ્વામી આનંદના ધરમાં ઘૂસી આનંદ રાખ્યો. એક બંગલામાં રહેતો હતો બંગલામાંનો બધો સરસામાન રાખ્યો જ હતો. સ્વામીની એકે ચીજ લાં નહેતી. મદનસિંહને પોતે ધાંચીનો દીકરો છે એવું પૂરવાર કરનારા કાગળો જોઈતા હતા. ત્રણે જણે એક પછી એક કપાટ અને ટેબલના ખાનાં બોલી કાગળો ફેંદવા માંડ્યા ત્રણ કલાક સુધી ત્રણે જણે જીવતોડ મહેનત કરી પણ કંઈ ન વળ્યું મદનસિંહના વદનપર નિરાશા છવાવા લાગી.

“ નઝીર ! હવે એની સાથે ખુલ્લી દુખમની થશે.

“ એ જીવતો હશે તોતે ! ” નઝીર બોલી.

“ એટલે ? ”

(૨૩૫)

“હમણાં એ વાત જવા દો ને કાગળો તપાસો.” આટલું કહી પુનઃ કાગળો ફેંદવા લાગી. એક બીજો કલાક વહી ગયો. નઝીરે એક નાની ઉસ્ક તોડી નાખી અને તેમાંના કાગળો ખોલનાં એક સીલ કરેલું પરખીડીયું તેને મળ્યું તે પર Official secrets (સરકારી ભેદો) એટલાજ શબ્દો હતા. નઝીરે સીલ તોડી કવર ખોલી નાખી અંદરથી એક કાગળ કાઢ્યો. અને તેની આંખો ખુલાવીથી ચમકી હતી.

“ઓહ ! ફતેહ ! આ જુઓ ! એ મુઓ જોગટો તમારી માની દગાખાજી પર આધાર રાખતો હતો.

ધુજતે હાથે મદનસિંહે કાગળ હાથમાં લીધો. તે નીચે મુજબ હતો.
ઇ. સ. ના જુન માસની ૧૧ મી તારીખે મને પુત્ર થયો હતો તે મધુપુરની રાણીને રૂ. દસ હજાર રોકડા અને વર્ષે રૂ. ૬૦૦ નું પેન્શન સેવાની સરતે મેં લેવી નાખ્યો હતો એજ મારો પુત્ર મદનસિંહ મધુપુરનો રાજકુમાર છે.

સાક્ષી:

(સહી) મંગલ્લી નરોત્તમ.

કનલ હન્ટર

(મધુપુરની ધાંચણ !)

જુગતરામ રાવળ.

“કનલ હન્ટર તે મારા પિતાનો આગલો પ્રાઇવેટ સેક્રેટરી અને જુગતરામ આગલો દિવાન ! જદમાસો બાજી તો સારી ખેલ્યા છે !” મદનસિંહ બમડ્યો અને તેજ પળે તેણે એ બચકર કાગળને ઢીવાસળીથી સળગાવી મેલ્યો.

“જોરાવરસિંહ !”

“ જી. ”

“જાઓ, અધા જૂના નોકરોને મળેલી નોટીસો રદ કરો. હવે
મને કોઇનો ડર નથી.”

જોરાવર ગયો.

“બહાલી નઝીર ! તુજ મારી ખરી રાણી થશે તે અને જીવતદાન
દીધું છે.” નઝીર હસી ને મદનસિંહને મળે વળગી.

“બહાલા ! હવે રાધાના સત્કારની તૈયારી કરે.”

નઝીરના મ્હોપર વિજયી હાથ રમી હાથું.

(૨૩૭)

મકરણ ૪૧ મું.

રાજમુગટ ઉતર્યો !

ખીજે દિને સંધ્યાકાલે મધુપુરની સરહદમાં એક કાળી મોટર
જુ'જુ' અવાજ કરતી દાખલ થઇ અને થોડીજ વારમાં રાજમહેલના
કમ્પાઉન્ડમાં જઈ ઉભી એક દાસીએ એક યુવાન સ્ત્રીને મોટરમાંથી
નીચે ઉતારી આ લલના તે રાધા !

રાધા આ અચાનક આકૃતથી યાકુળ વ્યાકુળ બની ગઇ હતી.
બેભાનીમાંથી જાગત થયા પછી તે પોતાની લાચાર દશા સમજી
જઇ ચુપ રહી હતી પણ મધુપુર આવતાં સૂધીમાં તેનું વદન મોત
જેવું શીકકું પડી ગયું હતું રડી રડીને તેની આંખો સુજી ગઇ
હતી. મોટરમાંથી ઉતરી લથડતે પગલે તે રાજમહેલમાં દાખલ થઇ
નજીરે જહાલથી તેને પલંગપર સુવાડી દીધી અને એ બદમાસ બધા
રાધાપર બનાવટી જહાલ વર્ષાવવા લાગી.

મદનસિંહ જાણી જોઇને નજીરની સુચનાથી ખીજા ઝોરડામાં
બેઠો હતો. તેની ખુશલીનો પાર નહોતો થોડીજ વારમાં
રઘુનાથ તેની સામે કુરનીશ બગલવી ઉભો. રઘુનાથની સાથે
કાળીદાસ અને ખીજા મવાલીઓ પણ હતા.

“રઘુનાથ ! શાઆત છે તને ! બોલ, શું ઇનામ આપું ?”

“આપુની કૃપા ! પ્રથમ આ બહાદુરોને નવાળો.”

મદનસિંહે કાળીદાસને વીસ હજાર રૂપિયા આપવાનો હુકમ કર્યો
અને તેને તથા તેના સાથીઓને રાજ્યના મહેમાનો તરિકે ઉતારવાની

(૨૩૮)

આજ્ઞા કરી. મવાલીઓ હરખાઈ ગયા. અને રાજાને સલામ કરી
વિદાય થયા.

“રઘુનાથ ! કંઈ ભય તો નથી ને ?” એકલા પડતા રાજાએ પુછ્યું.

“ભય તમારા જોગટાનો ! અમને કંઈ નથી. અમે બધાને
થાપ આપી છે.”

“શાબાશ ! જોગટાની હવે મને પરવા નથી. એને તો નઝીરે
પૂરો કરી નાખ્યો.”

“શું ખુન કર્યું ?”

“કાણુ જાણે, એ કંઈ કહેતી નથી એટલુંજ કહે છે કે હવે
સ્વામી આનંદ સુર્યના કિરણો જોઈ ચકવાનો નથી.”

“જોગમ સાહેબની બલીહારી છે !” ખુશામદી કૂતરો બોલ્યો.

“એ બહુ આલાક છે. રાધાપર હું પાગલ થયો છું પણ નઝીરનું
જાદુ એાછું થતું નથી.”

“કનૈયાને સોળસો ગોખીઓજ હોય નામદાર !”

મદનસિંહ હસ્યો.

“જો રઘુનાથ ! હું તારાપર શ્રીદા થયો છું.”

“આપની કૃપા !”

“કાલથી તું દિવાન થા.”

(૨૩૬)

“નહિ રે બાપુ ! મારે આજ ઠીક છે.” મનમાં ભાવે ને ચૂડી હલાવે એવો રઘુનાથે ધાટ કર્યો.

“નહિ. નહિ. હવે તારેજ રાજ્યની લગામ હાથમાં લેવી પડશે.”

જેવો બાપુનો હુકમ !”

“બાપુનો હુકમ.” થઇ ગયો તેણે રઘુનાથને દિવાન નીમવાનું ફરફરીયું ચીતરી આપ્યું.

“હવે નવા રંગ મહેલમાં પધારો બાપુ !” કહી રઘુનાથ મલકાતો મલકાતો વિદાય થયો.

મહનસિંહ આયનામાં મ્હો જોઈ મુઝો વાંકડી કરી મ્હોમાં પાનનો ફુચો મારી રાધાના ઓરડામાં ગયો નઝીર ત્યાંજ બેઠી હતી.

“પધારો.” નઝીર બોલી.

“કેમ ! પરી ! કેમ છો ?” મહનસિંહે રાધા તરફ જોઇ પુછ્યું.

રાધા કંઇ ન બોલી.

“રાધા બ્હેન ધણી ચાકી મયાં છે મહારાજ !” નઝીર બોલી અને તેણે આંખનો ધણારો કરી રાજાને વિદાય થવા કહ્યું રાજા પાળેલા કુતરા પેડે ચાલ્યો ગયો તે નઝીરનો એક શબ્દ પણ ઉઘાપી શકે એમ નહોતું.

“ઓ બ્હેન ! હું મારા મહમ્મદને ત્યાં સુખી હતી. મને

બચાવી લો, ભગવાન તમારું બહુ કરશે.” રાધાએ રાજ ગયા પછી નઝીરની વિનવણી કરવા માંડી.

“તમે હમણું શાંત થાઓ. સહુ સારા વાનાં થશે.” બેગમે ધીરજ આપી.

રાધા રડતી રડતી બિછાનામાં પડી.

ખીજે દિને રાતાના નવ વાગ્યાને સમય હતો. પુર્ણિમાનો ચંદ્ર આકાશમાં ખીલ્યો હતો છતાં આજે રાજમહેલ પર વીજળીની શેશની કરવામાં આવી હતી. મદનસિંહ રાધા સાથે આજે રાસ રમવા જવાનો હતો. આનંદની ધુનમાં તેણે સાંજે પાંચ વાગ્યાથી શીરાઝી શરાબના જામ પીવા માંડ્યા હતા. નઝીરે રાધાને શણગારવામાં કંઈ કચાસ રાખી નહોતી મહા મુશ્કેલીથી રાધાના દીલમાં આરામ નહોતો તે પોજરામાં પુરાયલી પંખીણી જેવી તડફડી રહી હતી.

સાડાનવેક વાગ્યાને શુભારે નઝીર તેને તજ ગધ અને થોડીવારમાં બદમાસ મદનસિંહ રાધાના શયનગૃહમાં દાખલ થયો તે શરાબની કેદમાં ચકચુર હતો. જતાં વાર તેણે રાધાની કમલદાંડી પકડી રાધા ડરી ગઇ.

“ડરે છે શ્વાની ? મારી ખુલખુલ । તારે માટે તો મેં આજ અવનિ એક કર્યો છે ।” કહી તેણે રાધાને બાથમાં લેવાનો પ્રયત્ન કર્યો, રાધા સામી થઇ. એક બે વાર તે જુનેર કરી કમીના બાહુ પાશમાંથી છટકી ગઇ. દારૂડીઓ વીકર્યાં.

“બ-બ-બુલ બુલ ! મારી સાથે રૂઆબ ?” રાજા બબડ્યો અને રાધાના અંગ પર ધસ્યો.

એજ પળે કમ્પાઉન્ડમાં ચાર પાંચ મોટરો ધસી આવી અને હોહા થઇ રહી. એક બે જોણીયાર પબ્લુ થયા. દાદર પર પંદર વીસ માણસો ચઢી આવવાના અવાજો આવવા લાગ્યા. રાજાને આતુ કંઈ જાન નહોતું. રાધા તેની સાથે લડતી લડતી તકરડી રહી હતી. અચાનક શવનગૃહના દાર ખુલી ગયા અને મધુપુરનો પોલીટીકલ એજન્ટ સ્વામી આનંદ, મહમ્મદ અને ખીજા સીપાઇઓ સાથે ધસી આવ્યો.

“ઓ બહાલા !” કહેતી રાધા મહમ્મદ પાસે દોડી ગઇ. એજ પળે એક સીપાઇ નજીરને પકડી ત્યાં લઇ આવ્યો. મદનસિંહ અવાક થઇ આ વિચિત્ર તમાસો જોઇ રહ્યો.

“મંગલી ધાંચણુના દીકરા ! તને રાધાનું જાળતારથી હરણુ કરવા અને મીં મહમદને મંભીર છૂળ કરવામાં તથા અનિરૂધ્ધના ખુનમાં મદદ કરવાના આરોપ માટે થીટીશ સરકારના હુકમથી પરહેજ કરવામાં આવે છે.” પોલીટીકલ એજન્ટે ગર્જના કરી.

“અને નજીર ! બદમાશ બહા ! તને સ્વામી આનંદને દગાબાજીથી ભોંયરામાં નાખી દેવા માટે પકડવામાં આવે છે !” એક ખીજો અમલદાર બોલ્યો.

મદનસિંહ અને નજીરની બોળડી બન્ધ થઇ ગઇ અને જણુ કાલે મ્હોડે પોલીસને સ્વાધીન થયા. સરખસ નીચે ઉતર્યું ત્યાં કમ્પાઉન્ડમાંજ પોલીસ સીપાઇઓ રહુનાજ, કાળીદાસ અને ખીજા

(૨૪૨)

મવાલીઓને પકડી લાવ્યા. બધાને બેડી પહેરાવવામાં આવી અને આ વિચિત્ર ફોજ મોટરોમાં ગોઠવાઈ ગઈ !

મુંબઈમાં પોલીસ આ બદમાશોને પકડી લાવતાં પ્રગ્નમાં મળ-
બળાટ થઈ રહ્યો. વર્તમાનપત્રોમાં રોજ રોજ નવા નવા સેનસેશન
થયા મુંબઈની સેશન્સ કોર્ટમાં કેસ ચાલ્યો. રઘુનાથ અને મદનસિંહ
દેશપાર થયા, કાળીદાસને અનિર્ધારિત જુન કરવા માટે ફાંસીનો
સજા થઈ, તેના મવાલી સાથીઓ સાત સાત વર્ષની જેલ જાત્રાએ
ગયા અને બદમાસ બધા નઝીર બેગમને બે વર્ષની ટીપ મળી.

વાંચનાર, મધુપુર આ રીતે જૂલમી મદનસિંહના પંડામાંથી
છૂટ્યું. બ્રીટીશ સરકારે એ રાજ્યને ખાલસા કરી તેનો વહીવટ એક
અંગ્રેજ અધિકારી તથા સ્વામી આનંદને સોંપ્યો.

મહમ્મદ અને રાધા હવે પ્રણયગાન ગાતાં જીવનના મેઘા, દહાવા
લે છે અને હવે નારંગીવાળીની પ્રેમ કહાણી ખતમ થાય છે !

સમાપ્ત.

“નુરજહાન” બામ (૨૯૨૪૬)

માથાનો સખત દુઃખાવો, સંધીવા, કમર તેમજ શરીરના દરેક
દરદો માટે ધણો અકસીર છે. વાપરી ખાત્રી કરો.

“હુસેની” ઓઈલ ડીપો,

પોસ્ટ બોક્સ નં. ૫૦૧૩, મુંબઈ નં. ૯.

 એજન્ટ બોધએ છે.

“હુસેની” ઓઈલ.

રજીસ્ટર્ડ.

માથુ દુખતું હોય, શરદી સળેખમથી સખત તકલીફ થતી હોય ત્યારે આ ઓઈલના માત્ર બેજ ટીપા કપાળપર ધસો કે તુરત આરામ આવી જશે.

રૂમેટીઝમ થયું હોય, હાથ પગના સાંધાઓ ઝલાપ કે અકડાપ ગયા હોય, કમર કે સાંધાઓમાં સખત પીડા થતી હોય, તેમજ સંધીવા કે એવા કેમ્પ બીન્ન વાથી પીડા થતી હોય, ત્યારે આ ઓઈલનો જરૂર ઉપયોગ કરો. જરૂર આરામ થઈ જશે. કારણ કે આ ઓઈલ દરેક જાતના વા નાશુક કરવાનો અદ્ભુત ગુણુ ધરાવે છે.

આ ઓઈલ પવિત્ર વસ્તુઓમાંથી બનાવવામાં આવે છે એટલે કેમ્પણુ ધર્મવાળાને બંદગી વખતે વાપરવામાં હરકત કરવું નથી.

એક વખત વાપરી ખાતરી કરો.

વેપારી માટે ખાસ ભાવ બારલીની કીંમત ૮ આના.

“હુસેની” ઓઈલ ડીપો,

પોસ્ટ બોક્સ નં. ૫૦૨૩.

મુંબઈ નં. ૯.

દરેક નાના મોટા શહેરોમાં એજંટા બોધાયે છે.

બાવન (૫૨)

વર્ષના
જુના
અનુભવી
પેન્ટર

ગુણનાથ

જે. કે. સી.

સોનેરી, રૂપેરી તેમજ બીજા
રંગના હરેક જાતના રંગના
પાકીયા લાખનાર નાકના
પડકારો, તથા ચીત્રો ફોટો
અને રૂબરૂના રંગો, લાખ
કાપર કારવાની સાલો,
સ્કોલો, સીપાર્કના પડકારો,
ચીતણના બોર્ડો વિગેરે
જાણનાર.

કોઈને પણ ખાતર નથી,
કે. કાલબાદેવી રોક-મુંબાઈ.

સ્રીના માથાનો

શ્રૃંગાર

તેના કાંઠા મુવાળા

ખુબ મુંગ

વા

તેવા વાળ ધરાવતા તથા તેજ રક્ત કંચા નિહાનની
અસંખ્ય સ્ત્રીઓ

કામીનીઆ ઓઈલ (રજસ્ટર્ડ.)

વાપરે છે. જે તમારા વાળ જોઈએ તેવા મુંદર ન હોય તથા અગ્રહા ખરી
પડેલા, ખરબચડા જેવા દેખાતા હોય તો આજથીજ કામીનીઆ ઓઈલ
ડાઈરેક્શન મુજબ વાળ કાઢવા પેરા. થોડાજ દીનમાં તેમાં તમાને
જોઈએલા માકમ મળે.

કામીનીઆ ઓઈલ વાળ ને નાથાને નાટો એક અચવા ન થાય છે. વાળમાં
અનહદ મુંદરતા નથી, અવાળા વ્યાધિઓ દુર થાય છે, અગ્રહા ન થાય. આપને
માથે છે જેથી તમારું તેજસ્વીપણું કાયમ રહે છે.

કામીનોના ઓઈલ

દા.મ. ૫૨૫૯ નં., નવ સીક, ૨૦ મલ નેલ છે. - અંગ્રા, ૧૯૧૬ અને
ખાળકાને એકસઃ ૩ ગુણકરક છે.

કીમત ખાટલી ૧ ના રૂ. ૧-૦-૦ થી. પી. પી. હાર્થ ૩ ૫-૬-૦

કીમત ખાટલી ૩ ના રૂ. ૨ ૧૦-૦ ૩ ૦ ૬-૦

તા ૦ કં૦-કામીનીઆ ઓઈલ જે-તેર નથા જાનમા એરાઈ. તા ૦

અતર વેચનારાઓ પાસેથી ને રૂડાગ બનીતી વખતે 'કામીનીઆ ઓઈલ'
આ નામ વાંચી સીલબંધ પાકેલા પાટલી ખરીદવું.

સોલ એજન્ટસ:-

ધી એન્ડ્રો ઇન્ડિયન એન્ડ કેમીકલ કું.,

ના ૦ ૧૫૫, ભુમા મસીદ-મુંબઈ.

